Întoarcerea de pe front

ERICH MARIA REMARQUE

BIBLIOTECA UNIVERSALĂ AMB

ERICH-MARIA REMARQUE

ÎNTOARCEREA DE PE FRONT

TRADUCERE
DE
AL. PHILIPPIDE şi J. BYCK

EDITURA A M B

Cei care am rămas din plutonul al doilea stăm într-o tranşee dărîmată din dosul frontului şi dormităm.

— Ciudate grenade şi astea ! spune Jupp deodată.

— Cum aşa ? întrebă Ferdinand Kosole şi se ridică într-un cot.

— Ascultă, — răspunde Jupp.

Kosole pune mîna la ureche şi ascultă. Ascultăm cu toţii în noapte. Dar nu auzim altceva decît bubuitul înăbuşit al artileriei şi vîjîitul obuzelor. Din dreapta se aude ţăcănitul mitralierelor şi, din cînd în cînd, un strigăt. Dar astea sînt lucruri pe care le cunoaştem de ani de zile : nu-i nevoie să ne mai obosim să deschidem gura şi pentru asta.

Kosole se uită cu iuţeală la Jupp.

Jupp se apără, ruşinat :

— Păi, tocmai acum a încetat...

Kosole îl măsoară iarăşi, cercetător, cu privirea. Jupp nu mai spune nimic. Kosole se întoarce pe o parte şi mormăie :

— Ia mai lasă-ne cu grenadele tale ; îţi ghiorăie maţele şi tu crezi că-s grenade. Mai bine ai dormi !

Şi Kosole îşi face din ţărînă un fel de pernă, se întinde cu atenţie, ca să nu ajungă cu bocancii în apă, şi murmură, închizînd ochii :

— Hei, şi cînd te gîndeşti că acasă ai un pat şi o nevastă...

Jupp îi răspunde din colţul lui :

— N-ai grijă, că o fi avînd cine să-i ţină de urît...

Kosole deschide un ochi și îl fulgeră cu privirea. O clipă parcă ar vrea să se scoale iarăși. Dar se mulțumește să spună :

— Dacă ar fi așa, ar fi rău de ea, măi huhurezule...

Și întorcîndu-se pe partea cealaltă începe să sforăie.

Jupp îmi face semn să vin lîngă el. Sar peste bocancii lui Adolf Bethke și mă așez lîngă dînsul. Arătîndu-mi din ochi pe Kosole, care sforăie mereu, îmi șoptește, amărît :

— N-are nici un pic de educație...

Înainte de război, Jupp era copist la un avocat din Colonia. Cu toate că e de trei ani soldat, a rămas foarte sensibil și ține foarte mult să apară ca un om bine crescut. Bineînțeles, nici el singur nu știe exact ce înseamnă a avea educație ; însă din tot ce a auzit odinioară nu i-a rămas decît cuvîntul ăsta : educație. Se agață de el, ca de o scîndură de salvare. Toți avem cîte ceva de care ne agățăm în deznădejdea noastră : unul o are pe nevastă-sa, altul afacerile lui de acasă, altul cizmele. Valentin Laher rachiul și Tjaden dorința de a mai mînca încă odată fasole cu slănină.

Pe Kosole cuvîntul educație îl înfurie. Pentru el asta merge împreună cu noțiunea de guler tare : și e destul. Își aduce aminte și prin somn. Îl auzim spunînd îndesat printre sforăituri : „Conțopist ticălos !"

Jupp dă din cap resemnat și cu un aer de martir. Stăm așa cîtăva vreme, fără o vorbă, ghemuiți unul în altul ca să ne încălzim. Noaptea e umedă și rece. Norii aleargă pe cer și, din cînd în cînd, cad picături de ploaie. Atunci luăm de sub noi pînzele de cort și ni le punem în cap cît ține ploaia. Orizontul e luminat de focul artileriei. Lumina aceea e așa de plăcută : îți vine să crezi că acolo în zare nu-i așa de frig cum e aici. Rachetele țîșnesc în aer ca niște flori multicolore deasupra fulgerelor artileriei. Luna mare și roșie plutește în văzduhul tulbure deasupra dărîmăturilor unei ferme. Jupp șoptește :

— Crezi oare că avem să ne întoarcem ?

Dau din umeri :

— Așa se spune...

Jupp răsuflă adînc :

— Ce zici, o odaie caldă și o sofa... și să ieși seara să te plimbi... îți mai poți închipui așa ceva ?...

Îi răspund, pe gînduri :

— Cînd am fost în concediu ultima oară, mi-am pus hainele civile. Mi-au ajuns prea strîmte. Ar trebui să-mi comand altele.

Ce ciudat e cînd spui toate astea : haine civile, sofa, seară... Ai o impresie stranie cînd le rostești... ca atunci cînd bei cafea neagră care a fost într-un ibric coclit și îți vine greață.

Jupp se scobește, gînditor, în nas :

— Ah, da... vitrine... și cafenele... și femei...

— He-hei, să fii bucuros dacă scapi cu viață din porcăria asta, — îi spun eu și îmi suflu în mîini să mi le încălzesc.

— Ai dreptate.

Jupp își trage foaia de cort peste umerii lui strîmți și strîmbi, și continuă :

— Ce ai să faci cînd ai să scapi de aici ?

Rîd :

— Eu ? Probabil că am să mă duc iarăși la școală. Și eu, și Willy, și Albert... și chiar Ludwig care e colo...

Și arăt cu mîna în dosul nostru, unde, în fața unui bordei dărîmat, zace cineva, acoperit cu două mantale.

Jupp spune :

— Aș ! Pe dracu ! N-aveți să vă apucați iarăși de școală...

— Nu știu. Dar trebuie, că n-avem încotro.

Și simt că devin furios, fără să știu de ce.

Omul acoperit cu cele două mantale începe să se miște. Se ridică gemînd încetișor ; are o față palidă și slabă. E colegul meu de școală, sublocotenentul Ludwig Breyer, comandantul nostru. Sînt cîteva săptămîni de cînd e bolnav ; are, probabil, dizenterie ; dar nu vrea să se ducă la lazaret. A vrut să rămînă aici cu noi, pentru că acum se apropie pacea, și atunci avem să-l luăm cu noi. Lazaretele sînt pline ; îngrijirea care se dă e proastă ; cine intră în lazaret nu mai are multă nădejde să iasă cu viață. Oamenii mor pe capete împrejurul tău.

și dacă ești singur, atmosfera asta te contaminează și te răpune. Max Weil, sanitarul nostru, i-a dat lui Breyer un fel de praf ca de ghips pe care îl înghite, ca să i se întărească mațele. Totuși îl vedem cu pantalonii în mînă de douăzeci, treizeci de ori pe zi.

Și acum s-a ridicat tot pentru asta. Îl ajut să se dea după colț. Se cincește jos.

Jupp mă strigă :

— Auzi ? Iar a început.

— Ce ?

— Grenadele de adineauri.

Kosole face o mișcare și cască. Se scoală în picioare, se uită cu înțeles la pumnul lui gros și puternic, pe urmă la Jupp, și spune :

— Mă ! dacă iar ne porți cu vorba să știi că-ți rup ciolanele !

Tragem cu urechea.

Șuieratul obuzelor invizibile e întrerupt dintr-odată de un zgomot ciudat, hîrîit și prelung, așa de nou și de straniu, încît simt că mi se strînge pielea de groază.

— Grenade cu gaze, strigă Willy Homeyer sărind în picioare.

Ne trezim cu toții și ascultăm cu multă atenție. Wessling arată în văzduh :

— Uite, gîște sălbatice.

Pe sub norii cenușii trece ceva ca o săgeată. Vîrful ține spre lună. Într-o clipă străbate discul roșu al lunii. Vedem o mulțime de aripi fîlfîind, și auzim țipetele lor sălbatice, stranii și stridente pierzîndu-se în depărtare.

Willy șoptește :

— Au plecat. Bine de ele că pot pleca așa ! Două aripi, și pe-aici ți-e drumul !

Wessling spune încetișor uitîndu-se după gîște :

— Acum vine iarna.

Breyer se așează jos trist și obosit.

— Prima oară cînd văd gîște sălbatice.

Kosole a devenit deodată foarte vesel. Îl pune pe Wessling să-i explice încă odată chestia și-l întreabă dacă gîștele sălbatice sînt tot atît de mari ca și gîștele îndopate.

— Cam tot atîta, spune Heinrich Wessling.

Lui Kosole îi tremură fălcile de poftă :

— Cînd te gîndeşti că ne zboară aşa deasupra capetelor cincisprezece-douăzeci de fripturi minunate.

Alt cîrd trece fîlfîind deasupra noastră. Din nou ţipătul răguşit şi aspru pătrunde pînă în creier şi se amestecă zgomotul acesta cu vîjîitul puternic al vîntului, inspirîndu-ne deodată o aprigă dorinţă de libertate şi de viaţă.

Răsună o împuşcătură. Kosole lasă arma din mînă şi începe să privească atent spre cer. A ţintit drept în mijlocul cîrdului. Tjaden, lîngă el, stă ca un cîine de vînătoare, gata să se repeadă dacă ar cădea vreo gîscă. Dar păsările zboară neatinse mai departe.

— Păcat ! spune Bethke. Asta ar fi fost prima împuşcătură cu rost în toată porcăria asta de război.

Kosole leapădă arma dezamăgit :

— De-am fi avut măcar cîteva alice de vînat !

Devine melancolic, gîndindu-se la ce s-ar fi putut face dacă ar fi avut alice de vînătoare. Mestecă în gol şi înghite în sec fără să vrea. Jupp, care l-a observat, spune :

— Da, da... cu cartofi prăjiţi ar fi fost minunate.

Kosole îl priveşte chiorîş :

— Ţine-ţi gura, măi conţopistule !

Jupp mormăie :

— Ar fi trebuit să te faci aviator. Le-ai fi putut prinde acum cu plasa.

— Eşti un dobitoc, răspunde Kosole şi se aşează să doarmă iar.

Asta e cel mai bun lucru pe care-l avem de făcut. Ploaia se înteţeşte. Ne aşezăm jos, spate în spate, şi ne acoperim cu foile de cort. Stăm în tranşee, ghemuiţi ca nişte grămezi de pămînt, unul lîngă altul. Pămînt, o uniformă şi sub ea un pic de viaţă.

Mă trezeşte un zgomot de vorbe repezi :

— Înainte ! Înainte !

Ameţit de somn, întreb :

— Ce este ?

— Am primit ordin să înaintăm, îmi răspunde morocănos Kosole, adunîndu-şi lucrurile în grabă.

— Păi, de-abia am sosit, spun eu mirat.

Wessling înjură :

— Ce porcărie ! Doar s-a sfîrşit războiul !

— Haide ! Repede !

E Heel, comandantul companiei, care strigă aşa, alergînd prin tranşee. Ludwig Breyer e în picioare. Ne spune resemnat, luînd cîteva grenade :

— N-avem încotro ; trebuie să mergem.

Adolf Bethke îl priveşte :

— Ar trebui să rămîi aici, Ludwig. Cu disenteria ta nu poţi merge...

Breyer clătină din cap.

În zgomotul pe care îl facem încingîndu-ne centiroanele şi încărcîndu-ne armele, simţim cum suflul mucegăit al morţii ne învăluie deodată. Sperasem c-am scăpat de el pentru totdeauna ; nădejdea păcii trecuse pe deasupra noastră ca o rachetă şi, deşi nu aveam încă siguranţa realizării ei, numai ideia a fost destul ca acele cîteva minute necesare pentru împrăştierea zvonului de armistiţiu să ne schimbe mai mult decît douăzeci de luni de aşteptare. Pînă acum ani de război şi de deznădejde s-au perindat unul după altul şi, cînd socoteam timpul, nu era aproape tot atît de mare mirarea că a trecut atîta vreme şi c-o să mai treacă multă vreme de acum înainte. Acum însă, cînd ştim că pacea poate surveni de pe o zi pe alta, fiecare oră ne este de o mie de ori mai greu de îndurat şi fiecare minută de luptă ni se pare mai grea şi mai lungă decît tot timpul pe care l-am petrecut pe front pînă acum.

Vîntul şuieră peste parapetele tranşeelor, şi norii trec în goană prin faţa lunii. E cînd umbră, cînd lumină.

Şi o pornim aşa grămadă : un grup de umbre asemănător stolului de păsări pe care l-am văzut adineauri ; o mînă de oameni : toată compania abia dacă mai are efectivul unui pluton normal. Din vechea companie din 1914 n-au mai rămas decît trei : Bethke, Wessling şi Kosole, care ştiu de toate şi care povestesc despre primele luni ale războiului ca de timpuri imemoriale.

Nu prea e mare lucru. Rachete, mitraliere, şobolani. Willy prinde un şobolan cu piciorul şi-l retează în două cu lopata.

Cad cîteva gloanţe rare. La dreapta noastră, departe, se aud explodînd obuze.

— Poate pe aici să fie linişte, spune Wessling.

Willy dă din cap :

— Culmea ar fi să te alegi cu un glonte tocmai acum !

— Dacă ai ghinion, îţi rupi degetul şi cînd te scobeşti în nas, mormăie Valentin.

Ludwig stă pe o foaie de cort. Ar fi putut să rămînă în urmă. Weil îi dă nişte pilule, Valentin îl sfătuieşte să bea un rachiu. Ledderhose începe să povestească o istorie porcoasă. Nimeni nu-l ascultă. Stăm toţi îngrămădiţi. Timpul îşi urmează drumul.

Tresar deodată şi ridic capul. Văd că şi Bethke s-a ridicat. Pînă şi Tjaden se mişcă. Instinctul pe care ni l-au dat cîţiva ani de front ne face să presimţim ceva, nu ştim ce : dar desigur ceva deosebit. Stăm nemişcaţi, ascultînd atenţi, ascuţindu-ne privirile să putem străbate întunericul. Simţurile noastre sînt încordate, muşchii noştri sînt gata să întîmpine acel ceva necunoscut care trebuie să vină şi care nu poate fi decît primejdia. Auzim zgomotul pe care-l face Willy adunîndu-şi grenadele ; el e cel mai bun aruncător de grenade dintre noi. Stăm lipiţi de pămînt. Lîngă mine descopăr pe Ludwig Breyer. De pe faţa lui încordată nu se mai cunoaşte că e bolnav. Are acelaşi chip rece, sinistru ca toţi ceilalţi : chipul oamenilor din tranşee. Încleştarea asta vine din adîncul inconştientului nostru, transfigurîndu-ne înainte de a ne da seama de ea.

Ceaţa se lasă tot mai deasă şi deodată ştim cauza pentru care ne-am alarmat toţi atît de tare : s-a făcut linişte. O linişte adîncă.

Nu se mai aude nimic, nici un ţăcănit de mitralieră, niei o împuşcătură, nici un pocnet de grenadă, nimic, absolut nimic, nici un zgomot, nici un strigăt. E o linişte desăvîrşită.

Ne uităm unii la alţii şi nu putem pricepe. De cînd sîntem în război, e întîia dată cînd se întîmplă să fie o

tăcere atît de adîncă. Încercăm să deslușim ce ar putea să însemne. S-au dat drumul la gaze asfixiante ? Vîntul nu bate spre noi, așa că momentul nu ar fi potrivit. Se pregătește vreun atac ? În tăcerea asta s-ar auzi zgomotul marșului. Atunci ce este ? În mîna mea grenada e umedă ; sînt asudat. Nervii îmi sînt încordați pînă la exasperare. Trec cinci minute. Zece minute. La un moment dat, Laher strigă :

— A trecut un sfert de oră.

Glasul lui răsună răgușit în ceață, ca dintr-un mormînt. Și liniștea continuă netulburată fără să vedem și fără să auzim nimic...

Mîinile ne sînt crispate. Nu mai putem suporta ! Sîntem atît de obișnuiți cu zgomotul frontului, încît acum, cînd orice zgomot a încetat, avem impresia că pleznim sau că avem să ne ridicăm în aer ca niște baloane.

— Să știi că e pace, spune Willy deodată. Și vorba lui cade ca o bombă.

Chipurile noastre se destind : facem gesturi dezordonate și nesigure. Pace ? Ne uităm neîncrezători unii la alții. Pace ? Las să-mi cadă grenada din mînă. Pace ? Ludwig se așează din nou pe foaia lui de cort. Pace ? Bethke se uită la noi cu ochi mari, cu mușchii feței încordați. Pace ? Wessling stă nemișcat ca un trunchi de copac și, cînd se întoarce cu fața spre noi, pare că e gata să o ia la picior și să nu se mai oprească pînă acasă.

Deodată însă, aproape fără să observăm în tulburarea noastră, liniștea se sfîrșește : în depărtare se aud din nou tunurile și țăcănitul mitralierei. Ne liniștim și sîntem aproape veseli că auzim din nou zgomotele morții, cu care ne-am deprins de atîta vreme.

Ziua de astăzi o trecem în liniște. Seara primim ordin să ne retragem, cum s-a mai întîmplat de atîtea ori. Însă cei de dincolo nu ne urmează numai, ci ne și atacă. Pe neașteptate ne trezim cu un bombardament cumplit.

Penumbra serii e sfîșiată de proiectile. Pentru moment, la noi e liniște. Willy și Tjaden au găsit o cutie cu conserve de carne și o mănîncă imediat pe toată. Ceilalți stau lungiți la pămînt și așteaptă. Au văzut atîtea

bombardamente, încît sînt aproape indiferenți, atîta timp cît nu se pot apăra.

Heel, comandantul companiei, se furișează pe brînci printre noi. Ne întreabă urlînd în mijlocul zgomotului :

— Aveți ce vă trebuie ?

— Nu prea avem muniții, răspunse Bethke.

Heel dă din umeri și întinde o țigară lui Bethke, care dă din cap fără să ridice ochii.

— Merge și așa, strigă Heel și sare în tranșeea de alături. Știe el că are să meargă și așa. Oricare din soldații aceștia vechi ar putea să fie comandant de companie, tot așa de bun cum e el.

Se întunecă. Bombardamentul ne ajunge și pe noi. Nu prea sîntem bine adăpostiți. Cu lopețile și cu mîinile ne săpăm în pereții tranșeei găuri pentru ca să ne ferim capetele. Și rămînem așa, strînși unul în altul. Albert și Bethke sînt lîngă mine. Un obuz cade la douăzeci de metri de noi. Cînd trece pe deasupra noastră, deschidem gura mare, ca să ne scăpăm timpanele, dar și așa sîntem aproape asurziți ; fețele noastre sînt împroșcate cu noroi și țărînă, și mirosul de pulbere și de pucioasă ne înăbușă. Plouă cu schije. Probabil că a fost cineva lovit, pentru că ne pomenim cu o mînă ruptă căzînd din senin drept lîngă capul lui Bethke.

Heel sare în tranșee în mijlocul nostru, alb ca varul la față, în lumina exploziei obuzelor. Ne strigă :

— Foc ! Dați-i drumul !

Urmează o nouă avalanșă de schije și de țărînă, însoțită de pocnete și de urlete ; văzduhul geme, pămîntul se cutremură și, cînd fumul se împrăștie, zărim în fața noastră pe dușmani, negri de pulbere, răsăriți deodată pe neașteptate, cu grenade în mînă, pîndind, gata să arunce...

— Retragerea, strigă Heel.

Atacul a fost îndreptat undeva la stînga noastră. Lupta se dă în jurul unui nod de tranșee. Mitralierele huruie. Grenadele fulgeră. Mitralierele tac brusc : pentru reîncărcare. Nodul de tranșee e atacat deodată prin flanc. Cîteva clipe numai și ar fi fost luat. Heel observă imediat.

— Înaintați ! comandă el.

Înaintăm aruncînd grenade. Heel e iarăși în fața noastră ; în astfel de clipe e ca un nebun. Înaintarea noastră izbutește ; cei din tranșee prind curaj din nou ; mitralierele încep iarăși. Am făcut legătura, așa că acum ne retragem cu toții împreună, spre adăpostul de beton din spatele nostru. Totul s-a petrecut așa de repede încît americanii nici nu și-au dat seama că am părăsit tranșeea. În șanțurile părăsite fulgeră încă grenade.

Se face oarecare liniște. Mă îngriporează Ludwig. E cu noi. Bethke vine și el lîngă noi :

— Wessling !

— Ce-i cu Wessling ?

— Unde e Wessling ?

Toți începem să strigăm :

— Wessling ! Wessling !

Heel apare :

— Ce este ?

— Wessling lipsește.

Tjaden a stat lîngă el, în timpul retragerii. Pe urmă nu l-a mai văzut.

— Unde erați ? întrebă Kosole.

Tjaden arată cu mîna înainte.

— Al dracului !

Kosole se uită la Bethke ; Bethke la Kosole. Amîndoi știu că aceasta e poate ultima noastră luptă. Nu șovăie o clipă.

— Tot una-i, mormăie Bethke.

— Haidem ! spune Kosole.

Dispar amîndoi în întuneric. Heel sare și el după ei.

Ludwig pregătește totul pentru a pleca imediat în urma lor, în caz cînd ar fi atacați. Deocamdată e liniște. Dar se aud deodată grenade pocnind și cîteva focuri de revolver. Ludwig și Laher sînt gata să iasă afară, cînd apar din umbră fețele asudate ale lui Bethke și Kosole ; duc un trup pe o foaie de cort.

Heel ? Nu, e Wessling, care geme. Dar Heel ? Îi ținuse pe dușmani în loc ; el e cel care a tras cu revolverul. Vine și el îndată. Strigă :

— I-am curățat pe toți. Pe doi i-am doborît cu revolverul.

Se uită la Wessling :

— Ei, ce este ?

Wessling nu răspunde.

Are pîntecele sfîrtecat. Nu se poate vedea cît e de adîncă rana. O bandajăm la repezeală. Cere apă. Dar nu-i dăm. Cei răniți la pîntece nu trebuie să bea apă. Pe urmă cere o pătură. I-e frig : a pierdut mult sînge.

O ștafetă ne aduce ordinul să ne retragem mai departe. Luăm pe Wessling într-o foaie de cort, făcînd o brancardă cu ajutorul a două puști, pînă găsim o targă. Păşim cu atenție prin întuneric. Cu încetul, începe să se facă ziuă. Ceață argintie. Lăsăm în urmă zona de luptă. Începem să credem că în sfîrșit am scăpat, cînd auzim un vîjîit scurt și un pocnet. Ludwig își ridică mîneca în tăcere. A primit un glonte în braț. Weil îi leagă rana.

Ne retragem mereu. Mereu.

Aerul e blînd și dulce ca un vin. Parcă n-ar fi în noiembrie, ci în martie. Cerul e albastru și limpede. Soarele se oglindește în băltoacele drumului. Mergem pe un drum cu plopi. Copacii, de o parte și de alta a șoselei, aproape nu sînt deloc desfrunziți. Nici unul nu lipsește. Locurile acestea au fost mereu în dosul frontului. Nu sînt așa de pustiite cum sînt cele din zona de luptă, pe care le-am părăsit zi cu zi și pas cu pas. Soarele poleiește cu aur foaia de cort cenușie în care îl ducem pe Wessling și peste noi cad fîlfîind frunze galbene.

În lazaret nu mai e nici un loc. Mulți răniți stau întinși pe targi, în fața ușii. Deocamdată îl lăsăm și noi pe Wessling tot afară.

Un grup de răniți cu brațele în eșarfă se pregătesc de plecare. Lazaretul se mai golește puțin. Un medic vine și începe să cerceteze pe noii sosiți. Pe unul, care are piciorul frînt de la genunchi, îl lasă imedat înăuntru. Wessling e numai bandajat și lăsat afară.

Se deșteaptă din leșin și se uită după medic :

— De ce se duce ?

— Are să vină imediat înapoi, spun eu.

— Bine, dar trebuie să mă bage înăuntru, trebuie să mă opereze.

Începe să se zbuciume și să-și pipăie bandajul :

— Trebuie să coasă rana.

Încercăm să-l liniştim. E verde la faţă şi îi curg sudorile de spaimă :

— Adolf, du-te după el şi spune-i să vină încoace !

Bethke şovăie o clipă. Însă nu poate să facă altfel. Wessling se uită la el mereu. Trebuie să se ducă, deşi ştie că n-are să folosească la nimic. Îl văd vorbind cu medicul. Wessling îl urmăreşte cu privirile cît poate mai departe ; e îngrozitor să-l vezi chinuindu-se să-şi întoarcă capul.

Bethke se întoarce şi, de departe, aşa ca să nu-l vadă Wessling, ne face semn cu degetele, mişcîndu-şi buzele rar :

— O o-ră.

Ne luăm fiecare o mutră liniştită. Dar cine poate să înşele pe un om care trage să moară ! Cînd Bethke îi spune că are să fie operat mai tîrziu şi că trebuie să mai aştepte, Wessling înţelege tot. Rămîne o clipă tăcut, apoi strigă :

— Da, staţi acum aici şi vă holbaţi ochii la mine şi sînteţi teferi... După patru ani !... Şi tocmai eu !... Voi aţi scăpat... Şi eu... eu... după patru ani...

Bethke îl consolează :

— Acum ai să intri înăuntru, Heinrich...

Wessling face cu mîna un semn :

— Lăsaţi asta....

Şi de-acum înainte nu mai vorbeşte mult. Nu vrea să fie dus înăuntru, vrea să rămînă afară. Lazaretul e aşezat pe coasta unui deal. Şoseaua pe care am venit se poate zări întinzîndu-se pînă departe. E albă şi copacii, pe margini, sînt galbeni. Cîmpul se întinde puhav şi calm. Se văd chiar ogoare, mici şi prizărite, în apropierea lazaretului. Vîntul, din cînd în cînd, împrăştie mirosul de spital, şi atunci simţim mireasma aspră a ţarinelor ude. Zarea e albastră şi totul are un aer de linişte şi pace. De aici nu se poate zări frontul.

Wessling s-a liniştit. Se uită cu atenţie în jurul lui şi observă totul. Ochii îi sînt limpezi. El e ţăran şi ştie să privească ogoarele şi cîmpurile mai bine decît noi. Şi ştie că de acum s-a sfîrşit cu el. De aceea nu vrea să piardă nimic şi soarbe cu lăcomie priveliştea. E din ce

în ce mai palid. Într-un tîrziu face o mișcare cu mîna și șoptește :

— Ernst...

Mă aplec să-l ascult. Îmi spune :

— Scoate-mi lucrurile din raniță.

— Mai avem vreme, Heinrich...

— Nu, nu. Scoate-le...

Scot lucrurile și i le pun în față. Portofelul ros, briceagul, ceasornicul, banii... În portofel găsesc fotografia nevestei lui.

— Dă-o încoace.

O iau și i-o arăt. O femeie brună, cu fața albă și luminoasă. Wessling o privește cîteva clipe. După un timp, îmi șoptește :

— De-acum s-au dus toate...

Îi tremură buzele. Apoi întoarce capul :

— Ia fotografia.

Nu știu ce vrea, dar nu mai încerc să-l întreb și bag fotografia în buzunar.

— Să i-o dai ei... îmi șoptește Wessling.

Dau din cap.

— Și să-i spui...

Mă privește cu ochi mari și ciudați, mai murmură ceva, clătinînd din cap și scoate un geamăt. Încerc zadarnic să mai înțeleg ce spune. Geme mereu, vrea să vorbească, nu izbutește, caută să se ridice, răsuflă greu, gîfîind, înecîndu-se. Apoi scoate un oftat prelung și adînc, privește în gol cu ochi de orb — și moare.

În dimineața următoare, sîntem ultima oară pe front. Abia cîteva împușcături răzlețe. Războiul s-a sfîrșit. Peste o oră trebuie să ne retragem. Niciodată n-avem să ne mai întoarcem pe aici. Plecăm pentru totdeauna.

Distrugem ce este de distrus. Destul de puțin. Cîteva bordeie. După asta, primim ordin să ne retragem.

E un moment ciudat. Stăm cu toții și privim spre front. O negură ușoară plutește. Liniile tranșeelor se lămuresc foarte bine. Sînt ultimele linii, dar, oricum, e frontul ; noi stăm acum în tranșeele de rezervă. De atîtea ori am înaintat prin spațiul acesta de pămînt și de atîtea ori ne-am întors, mai puțini la număr decît la

plecare ! În fața noastră priveliștea se desfășoară monotonă, cu cîteva pîlcuri de copaci schilozi în depărtare, cu cîteva ziduri de case dărăpănate, care ca prin minune au mai rămas încă în picioare.

— Da, da — spune Bethke dus pe gînduri — cînd te gîndești că patru ani am stat aici...

— Da, da — dă din cap Kosole — și acum s-a sfîrșit.

Stăm și ne uităm. Copacii, zidurile dărîmate, dealurile, tranșeele din zare, toate astea au însemnat pentru noi o lume îngrozitoare și o viață grea. Și acum au să rămînă toate în urma noastră. Peste o oră n-o să mai vedem nimic din ele — ca și cum n-ar fi existat niciodată. E ceva care aproape nu ne poate intra în minte.

Ar trebui să rîdem și să urlăm de bucurie. Totuși simțim un fel de sfîrșeală la stomac, parcă un fel de greață.

Nimeni nu scoate o vorbă. Ludwig Breyer stă rezemat de peretele tranșeei, cu mîna ridicată, parcă ar face semn cuiva.

Heel apare :

— Nu vă puteți urni de aici, hai ? Da, da, de-abia acum vine mizeria...

Ledderhose îl privește mirat :

— Acum vine pacea !

— Da, da, tocmai ; mizeria... — spune Heel și pleacă mai departe, cu o mutră posomorîtă, de parcă ar fi murit mamă-sa.

Ledderhose spune :

— Asta e pentru că n-a fost decorat...

— Pe dracu ! — spune Albert.

— Ei, hai să plecăm, rostește Bethke.

Dar nu se urnește din loc. Ludwig spune :

— Au rămas mulți aici...

— Da... Brandt, Müller, Kat, Haie, Bäumer, Bertinck...

— Sandkuhl, Meinders, cei doi Terbüggen, Hugo, Bernhard...

— Tăceți odată !...

Da, mulți dintre noi zac aici, însă pînă acum n-am simțit asta. Pînă acum am fost toată vremea împreună :

ei în morminte, noi în tranșee, despărțiți doar prin cîteva palme de pămînt. Atîta doar că ei erau cu ceva înaintea noastră : zi cu zi noi eram tot mai puțini, ei tot mai mulți. Cîteodată nici nu mai știam bine dacă nu cumva sîntem deja cu ei, în morminte. Obuzele de multe ori, desfundînd pămîntul, îi aduceau iarăși printre noi : ciolane, zdrențe de uniforme, capete mucegăite, umede, pline de țărînă, care, în mijlocul bombardamentului, țîșneau din locuințele lor subterane să mai vadă odată focul luptei. Nu ni se părea de loc îngrozitor ; prea eram aproape de ei. Acum însă, noi ne întoarcem la viață și ei trebuie să rămînă aici.

Ludwig, al cărui văr a căzut în sectorul ăsta, își suflă nasul cu degetele și se întoarce să plece. Îl urmarăm. Din cînd în cînd, totuși, ne oprim și ne uităm împrejur. Și, așa cum sîntem cu toții, păduchioși, zdrențăroși și istoviți, ne dăm seama deodată că, în fața noastră, toată bucata asta de pămînt potrcălită de tranșee, care a fost pînă mai ieri un infern pentru noi, o avem la inimă, a devenit pentru noi o patrie cumplită și îngrozitoare.

Ne scuturăm, ca de un fior. Simțim că aici zac toți anii pierduți ai tinereții noastre, camarazii, și cu ei toată mizeria și nenorocirea noastră, de ne vine să urlăm de jale și de durere.

O clipă mai zăbovim așa — pe urmă plecăm.

PARTEA ÎNTÎI

Şosele fără sfîrşit străbat ţinutul. Peste sate pluteşte o lumină sură, frunzişul copacilor foşneşte, iar foile cad într-una.

Pe şosea înaintează pas cu pas şirurile cenuşii ale ostaşilor în uniforme murdare, spălăcite. Sub căştile de oţel, li se văd chipurile nebărbierite, slabe, istovite, supte de foame şi de mizerie — dar purtînd acele linii caracteristice pe care le zugrăvesc pe obraji groaza, vitejia şi moartea.

Tăcuţi, ei merg de-a lungul şoselei, aşa cum au mai umblat de-a lungul atîtor şosele, cum au şezut îngrămădiţi în atîtea vagoane de marfă, pitiţi în atîtea gropi de obuze : fără multă vorbă. Aşa merg şi acum pe drumul ce duce către patrie : fără multă vorbă.

Sînt oameni bătrîni cu bărbi stufoase şi tineri zvelţi, care să tot aibă douăzeci de ani, camarazi cu toţii, fără deosebire. Alături de ei, merg sublocotenenţii lor, nişte băieţandri care au fost însă în fruntea lor în multe nopţi, şi la multe atacuri. În urma lor, vine armata celor morţi. Aşa înaintează, încet-încet, bolnavi, înfometaţi, fără muniţii, în companii decimate, cu priviri nedumerite : scăpaţi de furia iadului se întorc la viaţă !

I.

Înaintăm încet, căci sîntem obosiți, și sînt mulți răniți printre noi. Din această cauză, ceata noastră rămîne din ce în ce mai în urmă. Ținutul e deluros și urcăm o coastă : putem vedea de la înălțime într-o parte trupele noastre care se retrag, de cealaltă parte rîndurile dese ce ne urmează. Sînt regimentele americane. Coloanele lor înaintează între șiruri de copaci, ca apele întinse ale unui fluviu și sclipirea tremurătoare a armelor alunecă deasupra lor. De jur împrejur se întind cîmpiile tăcute, iar vîrfurile copacilor cu colorit tomnatec se înalță grave și indiferente în mijlocul puhoiului.

Am poposit noaptea într-un cătun.

În dosul caselor, în care am dormit, curge un pîrîu, cu malurile pline de răchită. O potecă îngustă se întinde de-a lungul lui. O apucăm pe potecă. Kosole e în frunte. Lîngă el merge Wolf, cîinele companiei, mirosindu-i tolba cu merinde. La răscruce, unde poteca ajunge în șoseaua principală, Kosole dă înapoi speriat :

— Ia stați !

Într-o clipă ne pregătim puștile și ne risipim în tărăgători. Kosole s-a și pitit în șanț gata să-și descarce arma. Jupp și Trosske se tupilează la pîndă în dosul unui tufiș de soc, Willy Homeyer scotocește sacul cu grenade. Pînă și răniții noștri sînt gata de luptă.

De-a lungul șoselei înaintează, vorbind și rîzînd, un pluton de americani. E avangarda care ne-a ajuns.

Numai Adolf Bethke nu și-a pierdut cumpătul. Face cîțiva pași. Kosole se ridică iarăși. Noi ceilalți ne venim

de asemenea în fire. Uluiți și jenați ne îndreptăm curelele puștilor și centiroanele. De cîteva zile am încetat doar să ne mai batem !

Americanii rămîn surprinși cînd dau cu ochii de noi. Conversația lor se curmă. Se apropie încetinel de grupul nostru. Noi ne retragem către un hambar, pentru a nu putea fi atacați pe la spate și așteptăm.

Facem cerc în jurul răniților.

După cîteva clipe de tăcere, un american lung cît o prăjină se desprinde din grup, vine spre noi și ne face semne :

— Hallo, camarazi !

Bethke ridică și el mîna :

— Camarazi !

Încordarea dispare. Americanii încep să se îndrepte spre noi și într-o clipă sînt toți în jurul nostru. Atît de aproape nu i-am văzut decît atunci cînd îi luam prizonieri sau cînd îi găseam morți.

E un moment straniu. Îi privim în tăcere. Sînt toți oameni vînjoși, înalți ; pe chipul lor se vede îndată că au avut mereu hrană din belșug. Sînt tineri cu toții ; nici unul din ei n-a atins încă vîrsta lui Kosole sau a lui Adolf Bethke — și aceștia nu-s doar nici pe departe cei mai bătrîni dintre noi. Dar nici unul dintre noi nu este atît de tînăr ca Albert Trosske sau Karl Bröger, și nici aceștia nu-s cei mai tineri dintre noi.

Sînt îmbrăcați în uniforme și mantale noi. Bocancii lor sînt mai impermeabili și făcuți pe măsură ; armele lor sînt în bună stare și genților cu muniții sînt doldora. Toți sînt viguroși și nicidecum osteniți.

Față de acești oameni, parc-am fi o ceată de tîlhari. Uniformele noastre sînt spălăcite de noroaiele anilor, de ploile Argonei, de varul din Champagne, de mlaștinile Flandrei ; — mantalele ne sînt zdrențuite de schije și șrapnele, peticite grosolan, învîrtoșate de lut și cîteodată chiar de sînge ; — bocancii scîlciați, armele uzate de prea multă întrebuințare, muniția aproape terminată ; — sîntem cu toții în același hal de murdărie, la fel de sălbăticiți, la fel de osteniți. Războiul a trecut peste noi ca un tăvălug.

Sosesc tot mai multe companii. Locul se umple de curioşi. Stăm într-un colţ, înghesuiţi în jurul răniţilor noştri — nu că ne-ar fi teamă, dar sîntem legaţi unii de alţii. Soldaţii americani îşi dau cu coatele, uitîndu-se la lucrurile noastre vechi şi uzate. Unul îi întinde lui Breyer un codru de pîine albă, dar acesta nu o ia, deşi din privirea lui se vede că îi e foame. Altul scoate deodată o exclamaţie înăbuşită, observînd bandajele răniţilor noştri : foiţă creponată legată cu sfori. Toţi îşi îndreaptă privirile spre răniţi, se dau înapoi şi şoptesc între ei. Pe chipurile lor prietenoase se iveşte compătimirea, cînd văd că noi nu mai avem nici tifon pentru bandaje.

Soldatul, care se apropiase cel dintîi de noi, pune mîna pe umărul lui Bethke.

— Neamţ, bun soldat — spune el — viteaz soldat!

Ceilalţi dau din cap, aprobînd.

Noi nu răspundem, căci nu putem răspunde acum. Ultimele săptămîni ne-au pus la grea încercare : aşteptam cu toţii pacea şi a trebuit cu toate acestea să mergem mereu în foc şi să pierdem oameni în mod inutil. Dar nu am stat să întrebăm, ci ne-am supus ordinelor, cum ne-am supus toată vremea, şi în cele din urmă compania noastră a rămas numai cu treizeci şi doi de oameni, din două sute cîţi avusese.

Aşa am terminat războiul, fără să ne mai facem iluzii şi fără să mai simţim altceva decît că am îndeplinit întocmai ceea ce ni se poruncise.

Acum însă, sub privirile compătimitoare ale americanilor, pricepem cît de lipsite de sens au fost toate. Aspectul coloanelor lor nesfîrşite, atît de bine echipate, ne arată cărei forţe covîrşitoare am ţinut piept atîta vreme. Ne muşcăm buzele uitîndu-ne unii la alţii.

Bethke se dă înapoi, lăsînd să cadă mîna americanului.

Kosole priveşte ţintă înaintea lui. Ludwig Breyer se îndreaptă din şale. Mîinile noastre strîng puştile cu mai multă putere. E o încordare în toată fiinţa noastră. Privirile devin mai aspre şi nu se pleacă. Căutăm iarăşi spre ţinutul din care venim ; feţele noastre se întunecă de emoţie şi ne simţim străbătuţi ca de un fier fierbinte,

amintindu-ne tot ce-am făcut, tot ce-am îndurat, tot ce-am părăsit.

Nu știm ce e cu noi ; doar o poruncă aspră ne-ar trezi din toropeală ; cu sau fără voia noastră, am năvăli sălbatici, fără preget, nebuni și pierduți, și am fi gata să luptăm iar.

Un sergent vînjos, cu obrajii aprinși se strecoară prin mulțime pînă aproape de noi. Îl năpădește pe Kosole cu un val de cuvinte nemțești. Ferdinand tresare, uluit :

— Omul ăsta vorbește întocmai ca noi, îi spune el uimit lui Bethke. Ei, ce mai spui de asta ?

Sergentul vorbește chiar mai bine și mai curgător decît Kosole.

El istorisește că a fost înainte de război la Dresda și că ar avea acolo o mulțime de prieteni.

— La Dresda ? întreabă Kosole din ce în ce mai uluit. Acolo am locuit și eu doi ani.

Sergentul zîmbește, ca și cum aceasta ar fi o distincție, și spune numele străzii în care a locuit.

— Nici cinci minute pînă la fosta mea locuință — spune Ferdinand tulburat. Cum dracu nu ne-am văzut noi atunci ? O cunoști poate pe văduva Pohl, care stă la colțul cu Johannesgasse ?... Una grasă cu părul negru !... Gazda mea !

Sergentul n-o cunoștea : îl cunoaște în schimb pe consilierul Zandler de care nu-și amintește însă Kosole. Dar își amintesc amîndoi de Elba și de palat, și de aceea se privesc radioși. Ferdinand îl bate pe umăr.

— Măi omule, măi ! Îi merge gura ca unui neamț sadea, și a fost și la Dresda. De ce ne-am bătut noi, în definitiv ?

Sergentul rîde — n-o știe nici el. Scoate un pachet de țigări și-l întinde lui Kosole. El se repede să-l ia, căci pentru o țigară bună fiecare din noi și-ar da bucuros o parte din suflet. Țigările noastre sînt din frunze de fag și fîn, și astea sînt încă cele mai bune. Valentin Laher susține că țigările obișnuite ar fi din iarbă de mare și băligar. Și Valentin se pricepe.

Kosole pufăie, savurînd cu poftă fumul. Noi adulmecăm lacomi. Laher s-a îngălbenit la față. Nările îi tremură.

— Dă-mi un fum, îi spune el rugător lui Ferdinand.

Dar înainte de-a putea lua țigara, alt american îi întinde un pachet cu tutun de Virginia. Valentin se uită la el și nu-i vine să creadă. Apoi ia pachetul și-l miroase. Fața i se luminează. Îi dă pachetul înapoi, șovăind. Celălalt nu vrea să primească și arată insistent cocarda de pe capela lui Laher.

Valentin nu-l pricepe.

— Vrea să facă schimb, — explică sergentul din Dresda.

Asta, Laher o pricepe și mai puțin. Auzi! Să dea americanul bunătate de tutun în schimbul unei cocarde de tinichea! Trebuie să fie țicnit omul ăsta! Valentin nu ar da pachetul să știe că-l face pe loc plutonier, sau chiar sublocotenent. Îi oferă celuilalt cocarda cu capelă cu tot și își umple lacom, cu mîini tremurătoare, prima pipă.

Am înțeles acum despre ce e vorba. Americanii vor să facă schimb. Se cunoaște că nu-s de multă vreme în război; mai strîng încă amintiri: epoleți, cocarde, cataroame de centiron, decorații, nasturi de la uniforme. Noi ne aprovizionăm în schimb cu săpun, țigarete, ciocolată și conserve. Pentru cîine ne oferă chiar un pumn de parale; dar pot să ofere oricît, pe Wolf nu-l dăm.

Și răniții noștri au noroc. Un american cu atîtea coroane de aur, încît îi strălucește toată gura, vrea cu tot dinadinsul să capete bandaje însîngerate, ca să poată dovedi acasă, cum că au fost într-adevăr de hîrtie. El oferă în schimb biscuiți de prima calitate și un pachet cu pansament. Împăturește cu grijă bandajele și le așează satisfăcut în portofel, — în special pe ale lui Ludwig Breyer, căci sîngele de pe ele e sînge de sulblocotenent. Ludwig a trebuit să însemne pe ele cu creionul, localitatea, numele și regimentul, pentru ca toată lumea din America să vadă imediat că nu e o înșelătorie la mijloc. La început, Ludwig nu vrea; însă Weil îl convinge, pentru că avem mare nevoie de pansamente bune. Și

afară de asta, biscuiții sînt o adevărată salvare pentru Breyer, cu dizenteria lui.

Lovitura însă o dă Arthur Ledderhase. El a adus pînă în fața americanilor o ladă cu „cruci de fier" pe care le-a găsit într-un birou părăsit. Un american, cu fața prelungă și acră ca o lămîie, aidoma cu a lui Ledderhose, îl privește lung printre gene. Americanul păstrează aceeași atitudine dîrză de aparentă nepăsare. Așa cum stau față în față, seamănă unul cu altul ca niște frați.

Biruind războiul și moartea, între cei doi se ciocnește acum ceva mai tare decît orice : spiritul negustoresc.

Adversarul lui Ledderhose vede că nu poate face nimic, căci pe Arthur nu-l poți păcăli : negoțul en detail e mult mai rentabil. Își desface marfa pînă ce lada rămîne goală. Lîngă el se adună, încetul cu încetul, un maldăr de obiecte, bucăți de unt, mătase, ouă, rufărie, încît la un moment dat crezi că ai de-aface cu o adevărată băcănie ambulantă.

O pornim iarăși. Americanii strigă în urma noastră și ne fac semne ; sergentul din Dresda cu mai multă însufletire decît toți. Și Kosole e emoționat, cît se poate emoționa un soldat bătrîn ca el. Mai mormăie cîteva cuvinte de rămas bun și face semne cu mîna ; dar și acest gest de prietenie pare la el o amenințare — așa e felul lui. Apoi îi spune lui Bethke :

— Par băieți de treabă. Ce zici ?

Adolf dă din cap. Înaintăm tăcuți. Ferdinand pășește cu capul în piept. Se gîndește. Asta nu i se întîmplă des ; însă cînd îl apucă, își rumegă gîndul multă vreme. Sergentul din Dresda nu-i mai iese din cap. Oamenii din sate holbează ochii la noi. La un canton de cale ferată se văd flori în fereastră. O femeie cu sînul plin alăptează un copil. E îmbrăcată cu o rochie albastră. Cîinii latră în urma noastră, Wolf le răspunde. Pe drum, un cocoș calcă o găină. Noi fumăm fără să ne gîndim la nimic.

Mergem, mergem într-una. Zona lazaretelor de campanie. Zona birourilor de aprovizionare. Un parc vast

cu platani. Sub copaci, brancarde și răniți. Frunzele cad și-i acoperă cu purpură și aur.

Un lazaret de intoxicați cu gaze. Cazuri grave, bolnavi care nu pot fi transportați, chipuri vinete, galbene ca ceara și verzi, ochii stinși, mîncați de acizi, muribunzi care horcăie și gîfîie. Cu toții vor să plece ; le e teamă să nu fie făcuți prizonieri. Ca și cum n-ar fi tot una unde își dau sufletul.

Ne străduim să-i mîngîiem, zicîndu-le că americanii îi vor îngriji mai bine. Dar ei nu ne ascultă. Ne strigă mereu să-i luăm cu noi.

Strigătele lor sînt groaznice. Chipurile palide par atît de ireale în aerul limpede de aici. Dar ce e mai cumplit, sînt bărbile țepoase, stranii și aspre, care cresc cu încăpățînare pe niște fălci supte. Un mucegai negru, care se îngrașă cu cît obrajii slăbesc mai mult.

Cîțiva dintre cei grav răniți întind spre noi brațele lor slabe, cenușii, ca niște copii.

— Luați-ne cu voi, camarazi ! se milogesc ei. Luați ne cu voi, camarazi !

In orbitele lor s-au adunat umbre adînci și stranii, în mijlocul cărora pupilele strălucesc ca la cei înecați. Alții sînt tăcuți, ne urmăresc doar cu privirile, pe cît le e cu putință.

Strigătele ne ajung tot mai înăbușite. Înaintăm încet. Ne cărăm cu multe bagaje, căci nu vrem să venim cu mîna goală acasă. Cerul e acoperit de nori. După amiază soarele îi străpunge și mesteacănii cu frunzișul rar se oglindesc în băltoacele de pe drum. O ceață ușoară, albăstrie se vede printre ramuri. Cum merg așa, cu raniță în spinare, cu capul plecat, zăresc la marginea șoselei, în băltoacele limpezi făcute de apa ploii, copăcei albi, mătăsoși ; și în această oglindă întîmplătoare, imaginea lor impresionează mai puternic decît în realitate.

O bucată de cer, cîțiva copaci, toată profunzimea și tot seninul s-au adunat aici în țărînă. Mă trec fiorii. Pentru prima oară, mă bucur iarăși de frumusețea unei priveliști și-mi dau seama că acum, ceea ce văd, în fața mea e frumos. Frumoasă și pură e imaginea ce se oglin-

deşte aici în băltoacă. În această înfiorare simt cum îmi creşte inima ; toate celelalte dispar pentru o clipă şi acum mi se revelează pentru întîia oară : Pacea ! — O văd, o simt pe deplin. Povara apăsătoare care ne stăpînea mereu se destramă. Ceva nou se iveşte pe aripile necunoscutului. Pescăruş alb al Păcii, orizont tremurător, aşteptare tulburătoare, cea dintîi privire, presentiment, speranţă, năzuinţă, realizare care se apropie : Pace !

Tresar şi privesc în jurul meu. În depărtare zac camarazii mei, pe brancardă, şi mai strigă încet în urma noastră. E pace şi ei trebuie să moară totuşi. Eu însă mă cutremur de bucurie şi nu mi-e ruşine. Ce ciudat !

Poate că de aceea e mereu război ; pentru că un om nu poate niciodată să simtă pe deplin ceea ce suferă celălalt.

II.

După amiază ne aflăm în curtea unei fabrici de bere. Comandantul companiei noastre, locotenentul Heel, iese din birou și ne cheamă lîngă el. A primit ordin să se aleagă din trupă cîțiva oameni de încredere.

Îl privim surprinși. Pînă azi nu am auzit de așa ceva. Tocmai atunci intră în curte Max Weil. Flutură un jurnal și strigă :

— La Berlin e revoluție.

Heel se întoarce.

— Proștilor — spune el cu asprime — la Berlin sînt doar simple agitații.

Weil n-a terminat :

— Kaiserul a fugit în Olanda.

Asta ne face să tresărim deodată. Weil trebuie să fie nebun. Heel se face roșu ca un rac și strigă :

— Minți !

Weil îi dă ziarul. Heel îl mototolește, privindu-l furios pe Weil. Nu poate să-l sufere, fiindcă Weil e evreu, un om liniștit care stă toată vremea și citește cărți. Heel însă e un impulsiv.

— Fleacuri — mormăie el și se uită la Weil ca și cum ar vrea să-l înghită.

Max își deschide vestonul și scoate din buzunar o ediție specială. Heel aruncă o privire asupra ei, apoi o rupe în bucăți și intră în camera lui. Weil reconstituie pagina și ne citește veștile. Ascultăm buimăciți. Nu mai pricepem nimic.

— Cică a vrut să evite un război civil — ne spune Weil.

— Tîmpenii ! strigă Kosole. Ce ar fi fost s-o fi spus și noi pe front ! Ce porcărie ! Pentru asta am răbdat noi aici ?

— Jupp, ia pune mîna pe mine, să vezi dacă mai exist. — spune Bethke, clătinînd din cap Jupp îi confirmă. Atunci e adevărat — continuă Bethke. Dar toate acestea nu pricep nimic. Dacă ar fi făcut-o unul de-ai noștri, ar fi fost împușcat imediat.

— Cînd mă gîndesc la Wessling, Schröder și Heinzmann — spune Kosole și strînge pumnii — îmi vine să turbez ! Bietul Schröder, l-au culcat la pămînt în fața noastră. Iar cel pentru care a căzut, dă bir cu fugiții, dezertează ! Fir-ar al dracului ! și lovește cu bocancii într-un butoi de bere.

— Să vorbim mai bine despre altele, propune Willy Homeyer. Omul acesta nici nu mai există pentru mine.

Weil ne lămurește că, în mai multe regimente, s-au constituit soviete de soldați, că ofițerii n-ar mai fi superiori. Multora li s-au smuls epoleții.

El vrea să întemeieze și la noi un soviet. Dar nu prea găsește adepți. Nu vrem să mai întemeiem nimic. Vrem să mergem acasă. Și așa cum sîntem, tot acasă ajungem.

În sfîrșit, se aleg trei oameni de încredere : Bethke, Weil și Ludwig Breyer.

Weil îi cere lui Ludwig să-și rupă epoleții.

Bethke îl îmbrîncește într-o parte.

— Breyer e de-al nostru, spune el aspru.

Ludwig a venit în companie ca voluntar și a ajuns aici sublocotenent. Nu vorbește prietenește numai cu noi — Trosske, Homeyer, Bröger și cu mine, — asta-i natural, doar i-am fost colegi, — dar și cu camarazii săi mai vechi, atunci cînd nu-i alt ofițer prin apropiere. Din această cauză este foarte bine privit.

— Dar Heel ! întreabă Weil, urmîndu-și gîndul.

— Asta da !

Weil a fost șicanat deseori de către Heel — nu-i de mirare că acum vrea să se bucure de înfrîngere. Nouă ne e tot una. Heel e într-adevăr sever, dar pornea la atac ca un Blücher și era mereu în frunte. Soldații știu să aprecieze acest lucru.

— N-ai decît să-l întrebi, spune Bethke.

— Dar ia-ți și bandaje cu tine, strigă Tjaden după el.

Lucrurile se petrec însă cu totul altfel. Heel tocmai iese din birou cînd Weil e gata să intre. Are cîteva hîrtii în mînă și le arată.

— Ai dreptate, — îi spune el lui Max.

Weil începe să vorbească. Cînd ajunge la epoleți, Heel face o mișcare bruscă. Ne așteptăm să se ia la bătaie, dar spre mirarea noastră, Heel spune deodată :

— Aveți dreptate !

Apoi se întoarce spre Ludwig și-i pune mîna pe umăr.

— Îți dai seama, Breyer ? Vestonul soldățesc, atît ne mai rămîne. Celelalte s-au dus.

Nici unul dintre noi nu scoate un cuvînt. Acesta nu mai e Heel, pe care-l știm noi, care se ducea noaptea în patrulare, numai cu bastonul, și care trecea drept invulnerabil. Acesta-i un om care abia se mai ține în picioare și abia mai poate vorbi.

Seara, în timp ce dormeam, sînt trezit de un murmur.

Îl aud pe Kosole zicînd :

— Povești !

— Ba-i chiar așa — îi răspunde Willy — vino cu mine.

Cei doi se ridică și ies în curte. Îi urmez. În birou e lumină și se poate vedea înăuntru. Heel stă la masă.

Tunica e în fața lui. Nu mai are epoleți. Poartă un veston simplu. Și-a sprijinit capul în mîini și... — dar asta nu-i cu putință ; mă mai apropii — Heel, Heel plînge !

— Ți-ai fi închipuit așa ceva ! murmură Tjaden.

— Șterge-o — spune Bethke — și-i dă un picior lui Tjaden.

Ne retragem uluiți.

Dimineața aflăm că un maior din regimentul vecin s-a împușcat, cînd a aflat de fuga Kaiserului.

Heel vine spre noi. E palid la față și nedormit. Dă indicațiile necesare cu o voce stinsă. Apoi pleacă din

nou. Sîntem plouați cu toții. Ni s-a luat tot ce ne-a mai rămas. Acum ne-a pierit pămîntul de sub picioare.

— Curată trădare — spune Kosole îmbufnat.

Coloana de marș care se formează și pornește mohorîtă e cu totul alta decît cea de ieri. O companie pierdută, o armată părăsită. Echipamentul clămpănește la fiecare pas o melodie monotonă : zadarnic ; — totul e zadarnic. Numai Ledderhose e vesel ca un pițigoi. Își vinde din proviziile americane : conserve și zahăr.

În seara următoare ajungem în Germania. Abia acum, cînd nu se mai vorbește franțuzește în jurul nostru, începem încet, încet, să credem că-i pace. Pînă acum ne tot așteptam, fără s-o spunem, să primim ordinul de reîntoarcere în tranșee, pentru că soldatul nu se încrede în bine, și e mult mai sănătos să te aștepți de la început ca lucrurile să ia o înfățișare neplăcută. Acum însă simțim cum crește în noi un fior de bucurie.

Sosim într-un sat mare. Cîteva ghirlande vestesc atîrnă de-a curmezișul șoselei. Or fi trecut pînă acum atîtea trupe pe aici, încît nu mai merită să faci ceva special pentru ultimii soldați. Trebuie să ne mulțumim cu urările de bun venit, scrise pe cîteva placarde stricate de ploaie și împresurate cu frunze de stejar închipuite din hîrtie verde. Locuitorii abia că ne privesc cînd trecem în marș pe lîngă ei, atît de mult s-au obișnuit cu acest spectacol. Sosirea noastră aici este însă o noutate pentru noi și ardem de dorul cîtorva cuvinte și priviri prietenoase, chiar dacă spunem între noi că puțin ne pasă de ele. Fetele cel puțin ar putea să se oprească locului și să fluture batistele. Tjaden și Jupp încearcă de vreo cîteva ori să intre în vorbă cu ele, dar nu izbutesc. Se vede că părem prea murdari. În cele din urmă renunță și ei.

Doar copiii ne întovărășesc. Îi ținem de mînă și ei aleargă pe lîngă noi. Le dăruim puțină ciocolată ; o parte vrem s-o ducem, bineînțeles, acasă.

Bethke saltă în brațe o fetiță. Îl trage de mustăți de parc-ar fi niște hățuri, și rîde cît poate, fiindcă Adolf se strîmbă la ea. Ea îl lovește cu palmele peste obraji. El îi cuprinde o mînuță și ne-o arată cît e de mică.

Dar acum nu se mai strîmbă, și copilul începe să plîngă. Adolf încearcă s-o liniștească, fetița însă plînge mai tare și trebuie s-o lase din brațe.

— Se pare că am devenit adevărate sperietoare de copii — mormăie Kosole.

— Le e teamă de mutra ta de șobolan de tranșee, — îl lămurește Willy.

— Mirosim a sînge; asta e — spune Ludwig Breyer.

— Ar fi bine să facem baie — e de părere Jupp. Poate că atunci s-or purta și fetele mai bine cu noi.

— Da, dac-ar fi vorba numai de baie! răspunde Ludwig pe gînduri.

Abătuți, o pornim mai departe. Ne închipuiam cu totul altfel revenirea în patrie, după atîția ani petrecuți pe front. Credeam că vom fi așteptați. Acum vedem însă că, aici, fiecare om e ocupat cu sine. Viața și-a continuat și continuă și-acum fără să țină seama de noi. Satul acesta nu reprezintă, bineînțeles, întreaga Germanie; cu toate acestea necazul ne înăbușă, o umbră ne atinge în treacăt și o presimțire ciudată ne înfioară.

Căruțe trec hodorogind pe lîngă noi. Vizitiii strigă. Oamenii își ridică privirile grăbiți și aleargă apoi mai departe, urmîndu-și gîndurile și grijile. Din turnul bisericii se aud bătăile ceasornicului și vîntul umed ne vîjîie în urechi. Numai o femeie bătrînă, cu un tulpan ce-i flutură în jurul capului, aleargă neobosită de-a lungul rîndurilor noastre și întreabă cu glas timid de un oarecare Erhard Schmidt.

Sîntem cartiruiți într-un hambar mare. Dar, deși am umblat mult, nici unul din noi nu-și găsește astîmpăr. Ne ducem la cîrciumă.

Acolo-i viață! Ni se dă un turburel din anul acesta. Are un gust minunat. Simțim că ni se îngreunează picioarele.

Nici nu ne mai vine să ne ridicăm. Aerul din cîrciumă e plin de fum de tutun, și vinul miroase a pămînt și a vară. Scoatem cutiile de conserve din raniță, punem felii de carne pe pîinea unsă cu unt, înfigem cuțitele alături de noi în lemnul meselor și mîncăm.

Lampa cu petrol ne luminează și ne ocrotește ca o mamă.

Seara, lumea pare mai frumoasă. Nu în tranșee, ci în timp de pace. Azi după-amiază am sosit supărați, dar acum reînviem. Orchestra care cîntă într-un colț al sălii este completată îndată de oamenii noștri. Între noi nu sînt numai pianiști și virtuoși ai armonicei ; mai e și un bavarez care cîntă din țiteră. Afară de aceștia mai vine și Willy Homeyer, care și-a construit un fel de vioară ciudată, și-i acompaniază și el, făcînd tobă și talgere din capace, farfurii și oale.

Dar un lucru de care ne-am dezobișnuit, ceva ce ne îmbată mai grozav decît vinul, sînt fetele. Sînt cu totul altfel de cum au fost după amiezile. Rîd și sînt comunicative. Să fie oare altele ? N-am mai văzut fete de multă vreme.

La început sîntem dornici și jenați în același timp. Nu prea avem încredere în noi, căci acolo, în tranșee, am uitat cum să ne purtăm cu ele. Dar Ferdinand Kosole începe să danseze un vals cu una din ele, o fată zdravănă, cu sînii mari, pe care se poate sprijini. Ceilalți îl urmează.

Vinul dulce și tare ne vîjie plăcut în cap. Fetele dansează, orchestra cîntă și într-un colț ne așezăm în jurul lui Adolf Bethke.

— Băieți — spune el — mîine sau poimîine ajungem acasă. Băieți, băieți... nevastă-mea — sînt zece luni de cînd n-am mai văzut-o !...

Mă întind peste masă și vorbesc cu Valentin Laher, care privește cu răceală fetele din jurul nostru. Alături de el șade o blondină, dar el nu-i dă nici o atenție. Simt în haină ceva tare, care apasă pe colțul mesei. Pun mîna în buzunar : e ceasul lui Heinrich Wessling. Ce mult mi se pare că a trecut de la moartea lui !

Jupp a pus mîna pe cea mai grasă femeie din sală și dansează cu ea ca un semn de întrebare. Laba sa uriașă mîngîie spinarea voinică a fetei, de parcă ar cînta la pian. Ea îi rîde drept în ochi, cu gura umedă și el se înveselește din ce în ce mai mult. La urmă, se strecoară cu ea pe ușa ce dă în curte.

După cîteva clipe ies și eu afară, să-mi fac nevoile, să-mi caut un loc după colțul casei. Dar și acolo stă cu o fată un subofițer asudat. Mă învîrt prin grădină, cînd aud zgomot puternic în urma mea. Mă întorc, și-l văd pe Jupp cu femeia cea grasă rostogolindu-se pe jos. S-au prăbușit cu o masă. Femeia pufnește, cînd mă vede, și-mi scoate limba. Jupp gîfîie. Dispar repede după un tufiș și calc peste mîna unuia care e întins la pămînt... Blestemată noapte!

O voce de bas îmi strigă :

— Mă, boule, nu vezi ?

— De unde să știu că ești aici ? răspund eu și găsesc în sfîrșit un colț liniștit.

Vînt răcoros ; prinde bine după fumul dinăuntru. Acoperișuri întunecate, tufișuri, liniște.

Albert se apropie de mine. Luna luminează împrejurimile.

— Mă, Ernst, ce zici ? spune Albert.

Dau din cap. Ne mai uităm o clipă la lună.

— Bine c-a trecut și porcăria asta, Albert. Nu-i așa ?

— Afurisită treabă, Ernst.

În spatele nostru se aud pocnituri de vreascuri. Niște fete scot chiote înăbușite în tufișuri Noaptea e ca o furtună, mînată de viața tumultoasă, care izbucnește sălbatică și grăbită.

În grădină se aude un geamăt. Îi răspunde un rîs înfundat. Umbre coboară din șură. Sînt doi pe o scară. Bărbatul își apasă capul ca un nebun în poalele fetei, șoptindu-i ceva. Ea rîde răgușit și rîsul ei ne zgîrie nervii ca o perie. Simt un fior în spate. Cît de aproape sînt moartea și viața, ceea ce a fost ieri și ceea ce e astăzi!

Tjaden vine din întunericul grădinii. E nădușit și-i strălucește fața.

— Băieți, acum știm iar că trăim, spune el, și-și încheie vestonul.

Ocolim casa și-l întîlnim pe Willy Homeyer. A făcut un foc de buruieni pe cîmp și-și coace în spuză niște cartofi, de care și-a făcut singur rost. Acum stă la foc, liniștit și visător, și așteaptă să i se coacă bine cartofii. Lîngă el sînt cîteva costițe conservate, luate de la americani. Alături, cîinele îi urmărește atent mișcările.

Văpaia aruncă reflexe arămii în părul lui roşcat. De pe cîmp, se ridică încet ceaţa. Stelele sclipesc. Ne aşezăm lîngă el şi scoatem cartofii din foc. Coaja este arsă, neagră, dar miezul e galben ca aurul şi miroase plăcut. Luăm costiţele cu amîndouă mîinile şi muşcăm din ele, de parcă ar fi nişte armonici. Bem rachiu din paharele noastre de aluminiu.

Ce gust bun au cartofii ! Se învîrteşte lumea cu noi ? Unde sîntem ? Parcă ar fi iar băieţi tineri la Torloxten, odihnindu-ne la foc, după ce am cules toată ziua cartofi, scormonind pămîntul cu miros aspru, printre fetele cu obrajii roşii şi fuste albastre. Oh, culesul cartofilor, din timpul copilăriei... Nori albi treceau deasupra cîmpului, focurile pîlpîiau. Încolo era linişte. Cartofii erau ultimele roade. Totul se culesese. În jurul nostru, nu mai era decît cîmpia, aerul curat şi fumul alb şi înţepător — ultima toamnă. Fum amar, miros amar al toamnei, culesul cartofilor din vremea copilăriei — norii aleargă pe cer, se adună şi se destramă ; chipurile camarazilor — sîntem în drum spre casă, războiul s-a terminat, totul se mistuise în timp — culesul cartofilor revine, revine şi toamna, şi viaţa.

— Ce spui de asta, Willy ?

— Straşnic lucru ! îmi spune el, ţinînd într-o mînă o halcă de carne şi în cealaltă cartofii.

— Ah, nătărăule ! Eu vroiam să spun cu totul altceva !

Focul s-a stins, Willy îşi şterse mîinile de pantaloni şi-şi închide briceagul.

Se aud cîinii care latră în sat. Încolo e linişte. Nici un obuz. Nu se aude huruitul coloanelor de muniţii. Nici măcar zgomotul prudent al automobilelor sanitare. O noapte în care mor mult mai puţini oameni decît au murit în oricare alta din ultimii patru ani.

Intrăm iarăşi în cîrciumă. Dar acolo nu mai e atîta mişcare. Valentin şi-a scos haina şi face cîteva figuri de gimnastică. Fetele aplaudă, dar Valentin nu-i mulţumit. Îi spune necăjit lui Kosole :

— Am fost un artist de seamă, Ferdinand. Ce fac acum, nu-i bun nici de bîlci. Nu mai am nici o vlagă. Şi numărul lui Valentin, era ceva. Acum sînt reumatic.

— Bucură-te că trăiești — îl consolează Kosole și bate cu pumnul în masă : „Muzica, Willy !“

Homeyer a și început să bată toba și talgerele. Din nou e veselie. Încerc să-l înviorez pe Jupp și-l întreb cum i-a plăcut fata cea grasă. El face un gest dispreţuitor.

— Măi, măi, îi spun mirat, dar repede îţi mai trece !

Se apropie de mine.

— Am crezut că mă iubește. Ţi-ai găsit ; tîrfa mi-a cerut pe urmă bani. Și mi-am mai lovit genunchiul de masa aia blestemată, că abia pot umbla.

Ludwig Breyer stă la masă tăcut și palid. De fapt ar fi trebuit să se ducă la culcare de mult, dar nu vrea. Braţul îi merge mai bine și dizenteria a început să-l mai lase. Dar e mereu închis în el și ursuz.

— Ludwig, spune Tjaden cu voce gravă, ar trebui să te duci și tu în grădină, n-ar fi rău.

Ludwig dă din cap. E palid. Mă așez lîngă el.

— Cum, nu te bucuri de el că ai să ajungi acasă ? îl întreb eu.

Ei se ridică și pleacă de lîngă mine. Nu-l mai pricep. Pe urmă îl găsesc singur afară. Nu-l mai întreb nimic. Reintrăm în tăcere.

În ușă ne ciocnim de Ledderhose, care tocmai vrea să iasă cu fata cea grasă. Jupp se zgîiește la el : •

— Asta o să aibă o surpriză.

— Nu el ; ea, spune Willy. De la Albert nu vede ca un ban ; asta-i sfînt !

Masa e plină de vin vărsat, lampa pîlpîie și fustele fetelor se umflă în zbor. O oboseală molcomă mă năpădește. Lucrurile din jurul meu au contururi moi, cum le au uneori rachetele în ceaţă. Capul îmi cade încetișor pe masă. Noaptea trece repede, ca un accelerat în drum spre patrie : în curînd vom fi acasă.

III.

Stăm pentru ultima oară înșiraţi în curtea cazărmii. O parte din oamenii companiei locuiesc prin împrejurimi, și li se dă drumul ; ceilalţi trebuie să se descurce singuri. Circulaţia trenurilor e atît de neregulată, încît nu mai putem fi transportaţi în grup compact. Trebuie să ne despărţim.

Curtea vastă, cenușie e prea mare pentru noi. Suflă un vînt mohorît de noiembrie, care miroase a plecare și a moarte. Stăm între cantină și corpul de gardă ; nici nu ne trebuie mai mult spaţiu. Întinderea imensă și pustie din preajma noastră trezește amintiri pline de melancolie. Invizibilă, se înșiră acolo, rînduri, rînduri, oastea morţilor.

Heel trece în revistă compania. Odată cu el pornește în inspecţie și convoiul fantomatic al predecesorilor săi. Primul e Bertinck, cu sîngele încă gîlgîind din rana de la gît, cu bărbia sfîrtecată și ochii trişti, comandantul companiei timp de un an și jumătate — fost învăţător, însurat, tată a patru copii ; alături de el, cu faţa verde-pămîntie, Möller, în vîrstă de 19 ani, otrăvit de gaze trei zile după ce a luat comanda companiei ; după el, Redecker, funcţionar silvic, doborît de un obuz care a nimerit în plin ; apoi, mai puţin deslușit, mai șters, chipul căpitanului Büttner, ucis în timpul atacului, fiind lovit drept în inimă de gloanţele unei mitraliere ; și în urma lor, ca niște umbre — aproape că le-am uitat numele, atît de mult e de atunci — ceilalţi, șapte comandanţi de companie în doi ani. Și mai bine de cinci sute de oameni de trupă. Treizeci și doi mai sînt acum în curtea cazărmii.

Heel încearcă să ne spună cîteva cuvinte de rămas bun. Dar nu e în stare ; trebuie să se oprească. Nu se găsesc în lume cuvinte care să se poată rosti aici, în această curte de cazarmă pustie și stingheră, cu cele cîteva șiruri de supraviețuitori, care stau aici tăcuți și zgribuliți în mantalele lor soldățești, cu gîndul la camarazii rămași în război.

Heel trece de la unul la altul, întinzînd mîna fiecăruia. Cînd vine în dreptul lui Max Weil, îi spune printre dinți :

— Acum începe epoca d-tale, Weil !

— Va fi mai puțin sîngeroasă, răspunse Max, calm.

— Și mai puțin eroică, îi replică Heel.

— Nu-i ăsta cel mai important lucru în viață, spuse Weil.

— Dar e tot ce poate fi mai bun ! susține Heel. Crezi că mai e și altceva ?

Weil se gîndește o clipă, apoi spune :

— Ceva care sună foarte prost în ziua de astăzi : bunătatea și iubirea. Există și aici un eroism, domnule locotenent.

— Nu, răspunse Hell, încrețindu-și fruntea, nu există decît martiriul ; și asta-i cu totul altceva. Eroismul începe cu disprețul vieții, acolo unde rațiunea își întrerupe activitatea. El înseamnă non-sens, beție, risc — s-o știi și d-ta. Și nu știe ce-i aia : scopul. Scopul — iată lumea d-tale. De ce ? Pentru ce ? Ce folos ? — cine întreabă astfel, habar nu are ce e eroismul.

Vorbește cu atîta vehemență, de parcă ar vrea să se convingă pe sine. Chipul său supt e chinuit de neliniște. În cîteva zile a devenit posomorît. Dar și Weil s-a schimbat tot atît de repede. A fost întotdeauna un om tăcut ; nici nu știai ce să crezi despre el. Acum a ieșit deodată din rezerva lui, și are o atitudine din ce în ce mai dîrză. Nu s-ar fi așteptat nici unul să-l vadă vorbind așa cum vorbește acum. Cu cît se aprinde Heel, cu atît e mai calm Max. El spune încet, dar ferm :

— Eroismul cîtorva, nu-l răscumpără mizeria atîtor milioane de oameni.

Heel ridică din umeri.

— Răscumpărare, scop, plată : ăsta-i vocabularul d-tale. Să vedem cît de departe ai să ajungi cu el !

Weil se uită fix la vestonul soldățesc, pe care Heel îl mai poartă încă.

— Și cît de departe ai ajuns d-ta cu vocabularul d-tale ?

Fața lui Heel se aprinde.

— La o amintire — răspunde el aspru — cel puțin la o amintire, la ceva ce nu se poate cumpăra cu bani.

Weil tace cîtva timp.

— La o amintire — repetă el apoi, privind curtea goală a cazărmii și rîndurile noastre rare — la o amintire, da, și la o răspundere grozavă.

Noi nu prea pricepem multe din toate acestea. Ne e frig și socotim că e de prisos să mai vorbim. Cu vorba tot nu schimbi lumea.

Rîndurile noastre devin tot mai rare. Începem să ne luăm rămas bun. Soldatul de lîngă mine, Müller, își îndreptă ranița în spinare și-și așează pachetul cu merinde la subțioară. Apoi îmi întinde mîna :

— Noroc, măi Ernst !

— Noroc, Felix !

Și trece mai departe, la Willy, la Albert, la Kosole.

Vine și Gerhard Pohl, cîntărețul companiei, tenorul care lua notele de sus cu atît ușurință, în timpul marșurilor. Restul vremii se odihnea, pentru a avea putere să cînte în corurile pe două voci. Pe fața lui tuciurie, cu negul pe obraz, se vede emoția ; tocmai și-a luat rămas bun de la Karl Bröger, cu care a făcut nenumărate partide de pichet. I-a venit greu să se despartă de acest camarad.

— La revedere, Ernst.

— La revedere, Gerhard.

Și pleacă.

Weddekamp îmi întinde mîna. Crucile pentru cei căzuți în război, el le cioplea.

— Păcat, Ernst — îmi spune el — că n-am mai putut să-ți potrivesc și ție una ! Ai fi avut o cruce din lemn de mahon. Îmi și pusesem deoparte un capac de pian pentru asta.

— Ei, ce n-a fost pînă acum, poate să fie de acum înainte — îi răspund eu. Urma alege. Îţi scriu eu, cînd oi avea nevoie.

— Ţin-te bine, măi băiete ; războiul nu s-a terminat încă.

Apoi, cu umărul lui strîmb, pleacă şi el.

Primul grup a şi ieşit pe poarta cazărmii. E şi Scheffler printre ei, şi Fassbender. Pleacă şi alţii pe urma lor. Asta ne tulbură din nou. Trebuie să ne deprindem cu ideea că pleacă atîţia. Pînă acum, numai moartea, rănirea sau permutarea putea să-l facă pe unul dintre noi să părăsească pe neaşteptate compania. Acum se mai adaugă un lucru : Pacea.

Ciudat ! Sîntem atît de obişnuiţi cu gropile şi tranşeele, încît sîntem bănuitori şi plini de neîncredere faţă de liniştea ţinuturilor prin care trecem acum ; ca şi cum liniştea lor n-ar fi decît momeală pentru a ne ademeni într-un ţinut subminat şi plin de primejdii.

Iar acum, imprudenţii noştri camarazi se reped într-acolo singuri, fără arme, fără grenade...

Ne vine să fugim după ei, să-i aducem înapoi şi să le spunem :

— Unde vreţi să vă duceţi ? Ce căutaţi voi acolo singuri ? Locul vostru e aici, cu noi. Trebuie să rămînem împreună.

Gîndul acesta ne obsedează ; am fost prea mult timp soldaţi.

Vîntul de noiembrie şuieră peste curtea pustie a cazărmii. Pleacă tot mai mulţi camarazi. Nu va mai trece multă vreme şi fiecare din noi va fi iar singur.

Grupul nostru a rămas acelaşi. Avem acelaşi drum spre casă şi stăm pe peron, ca să prindem un tren. Peronul e un adevărat depozit militar de lăzi, cartoane, raniţe, foi de cort.

Aşteptăm de şapte ore şi n-au trecut decît două trenuri. Oamenii stau atîrnaţi de uşi ca nişte ciorchine. După masă ne cucerim un loc în apropierea şinelor. Pînă seara am ajuns în primul rînd, la cea mai bună poziţie.

Dormim de-a-npicioarelea.

Primul tren sosește a doua zi la amiază. E un tren de marfă încărcat cu cai orbiți de front. Ochii lor scurși sînt albicioși și injectați de sînge. Stau liniștiți, fără să se miște, cu capetele întinse. Doar în nările lor tremurătoare mai tresare o pulsație de viață.

Ni se spune că astăzi nu mai trece nici un tren. Dar nu pleacă nimeni. Un soldat nu crede tot ce i se spune. Și, într-adevăr, în cursul după-amiezei mai sosește un tren. Ne dăm seama numaidecît că e un tren bun. Nu sînt ocupate decît cel mult jumătate din locuri.

Gara răsună de năvala tumultoasă a mulțimii care țîșnește din sălile de așteptare. Se produce o încăierare cu cei care așteaptă pe peroane.

Trenul alunecă pe dinaintea noastră. O fereastră e deschisă. Îl ridicăm pe Albert Trosske, cel mai sprinten dintre noi, și el se cațără pe fereastră ca o maimuță. În clipa următoare ușile vagonului sînt înțesate de soldați. Cele mai multe ferestre sînt închise. Cîteva geamuri s-au și făcut țăndări, lovite cu paturile puștilor de către acei care vor să plece cu orice preț, chiar dac-ar fi să-și frîngă mîinile și picioarele. Prin geamurile sparte soldații aruncă pături și începe asaltul.

Trenul se oprește. Albert a trecut prin culoar și deschide ferestrele în fața noastră. Tjaden și cîinele se aruncă înăuntru. Bethke și Kosole îi urmează împinși de Willy. Cei trei se postează imediat în dreptul ușilor culoarului pentru a bloca compartimentul de ambele părți. Vin apoi ceilalți împreună cu Ludwig și Ledderhose, apoi Valentin, eu și Karl Bröger, iar cel din urmă sosește Willy, după ce și-a făcut loc, zdravăn, cu coatele.

— V-ați urcat toți ? strigă Kosole de pe culoarul în care este o înghesuială cumplită.

— Da, da ! răcnește Willy.

Atunci Bethke, Kosole și Tjaden se întorc iute spre locurile lor, iar valul celorlalți se revarsă peste compartimente. Ei se cațără pe rețelele de bagaje, ocupînd pînă la ultimul centimetru de loc.

O parte năvălește pe locomotivă. Și pe tampoane s-au așezat cîțiva. Acoperișurile vagoanelor sînt ticsite. Mecanicul strigă :

— Jos cu voi ! O să vă spargeți capetele !

— Tacă-ți gura ; avem noi grijă ! i se răspunde în cor.

În closet stau cinci soldați. Unul atîrnă pe jumătate afară prin fereastră.

Trenul o pornește. Unii, care n-au știut să se agațe bine, cad. Doi sînt călcați de tren și zvîrliți de-o parte. Numaidecît sar alții în loc. Scările sînt pline. Înghesuiala nu contenește nici în timpul mersului.

Unul se ține de ușă. Aceasta se deschide și soldatul stă să cadă ; dar îl apucă Willy și-l trage înăuntru.

În timpul nopții, vagonul nostru a avut de suferit primele pierderi. Trenul a trecut printr-un tunel secund. Cîțiva soldați de pe acoperișuri au fost striviți și aruncați jos. Ceilalți au văzut, dar n-aveau nici o posibilitate să oprească trenul, de-acolo de sus. Și omul care stătea la fereastra closetului a adormit și a căzut din tren.

Și celelalte vagoane au avut pierderi. De aceea, acoperișurile sînt prevăzute cu stîlpi de sprijin, sfori și pușți fixate în colțuri. Deasemeni se organizează un serviciu de pază care să dea de știre în caz de pericol.

Dormim, dormim într-una. Dormim stînd în picioare, culcați, șezînd ghemuiți, dormim încovoiați pe raniție și pachete, dormim mereu.

Trenul duduie. Case, copaci, grădini, oameni care ne fac semne. Noi dormim. Manifestații, steaguri roșii, gărzi în gări, țipete, larmă, ediții speciale, revoluție — noi dormim înainte. De celelalte om vedea noi mai tîrziu. Abia acum simțim cît de obosiți sîntem.

Se înserează. În vagon arde o lumină slabă. Trenul înaintează agale. Din cînd în cînd, se oprește din pricina unor defecte de locomotivă.

Ranițele se clatină. Pufăim din lulele. Cîinele doarme pe genunchii mei. Adolf Bethke se apropie și îl mîngîie.

— Da, Ernst. Curînd avem să ne despărțim — spune el după o clipă.

Dau din cap fără o vorbă. E ciudat, dar nu pot să-mi închipui viața fără Adolf, fără privirile lui voioase și glasul lui domol. Aș putea zice că ne-a crescut pe mine și

pe Albert, de cînd am venit ca recruți pe front. Și cred că, dacă n-ar fi fost el, eu n-aș mai fi în viață.

Îi spun :

— Dar ne mai întîlnim noi. Și cît de des, Adolf.

Cineva mă lovește cu cizma în cap. Ridic ochii și-l văd pe Tjaden, care stă în rețeaua de bagaje și-și numără banii. De la gară vrea să se ducă întins la bordel. Ca să se mai aventureze, el și încă cîțiva își povestesc aventurile. Nici unul nu ia asta drept ceva obscen ; nu e vorba de război — și asta e destul ca să ascultăm cu plăcere.

Un pionier, căruia îi lipsesc două degete la mînă, povestește că nevastă-sa a născut un copil numai după șapte luni ; dar plodul cîntărea totuși trei kilograme la naștere.

Ledderhose îl ia în rîs :

— Nu se poate una ca asta !

Pionierul argumentează numărînd pe degete lunile care au trecut între concediul său și nașterea copilului.

— Dacă îți spun eu c-așa-i. Șapte.

Ledderhose se strîmbă :

— Păi, s-o fi găsit altul, care să-ți țină locul !

Pionierul îl fixează :

— Ce-i ? Ce spui ?

Arthur bufnește :

— Doar e limpede ce-ți spun.

Pe pionier îl trec sudorile. Începe iar să numere. Buzele îi tremură. Un soldat gras, bărbos, care șade în dreptul ferestrei, nu mai poate de rîs :

— Măi omule, măi ! Măi boule ! Măi tîmpitule, măi !

Bethke se îndreptă din șale.

— Ține-ți gura, măi burtă !

— Cum ai zis ? întrebă bărbosul.

— Să-ți ții gura ! Auzi, mă ? repetă Bethke. Și tu la fel, Arthur !

Pionierul e galben la față.

— Ce e de făcut ? întrebă el desnădăjduit, ținîndu-se de fereastră, ca să nu cadă.

— Un bărbat n-ar trebui să se însoare decît după ce are copii, spune Jupp, pe gînduri. Atunci nu i se mai poate întîmpla una ca asta.

Afară, seara trece lin și întunecimea crește mereu. Codrii stau la orizont ca niște vaci negre, cîmpiile apar îngălbenite în lumina firavă, ce scapă prin ferestrele trenului. Nu mai sînt decît două ore pînă acasă. Bethke își potrivește rana. Locuiește într-un sat, cîteva stații înaintea orașului. El trebuie să ne părăsească cel dintîi.

Trenul se oprește. Adolf ne dă mîna. Se împiedică de peronul îngust și se uită în jurul lui cu o privire care soarbe într-o secundă întreg ținutul, cum soarbe pămîntul uscat apa ploii. Apoi își îndreaptă iarăși ochii spre noi. Dar nu mai aude nimic. Ludwig Breyer stă la geam, deși are dureri.

— Ei, haide șterge-o, Adolf ! îi spune el. Te așteaptă nevastă-ta !

Bethke se uită la noi, clătinînd din cap.

— Chiar așa zor mare nu-i, Ludwig !

Se vede bine că ar vrea să alerge spre sat. Dar Adolf e Adolf, și rămîne cu noi pînă ce pleacă trenul. Pe urmă însă, se întoarce grăbit și aleargă cu pași mari spre casă.

— Venim noi la tine, în curînd ! strig eu în urma lui.

Îl zărim alergînd peste cîmp. Ne mai face semne. Fumul locomotivei trece pe lîngă noi. În depărtare sclipesc lumini roșietice.

Trenul face o curbă. Adolf e acum mic, mic de tot. Un punct negru, un omuleț singur pe șesul vast și întunecat deasupra căruia se bolțește măreț cerul, înnorat, senin pe alocuri, și tivit în zare cu nori gălbui, ca de pucioasă.

Nu știu de ce mă emoționează această priveliște : un om singur, în fața cerului imens, care umblă pe întinsul șesurilor singur pe înserat.

Un șir de copaci negri ne acoperă privirile și în curînd nu mai rămîne decît zgomotul trenului, cerul și pădurile.

În compartiment e larmă. Aici înăuntru sînt colțuri, unghere, miros, căldură, spațiu mărginit ; — chipuri oacheșe, bătute de vînturi, cu ochi luminoși ; duhnește a pămînt, a sudoare, a sînge și a uniformă. Trenul aleargă huruind și, în urma noastră, tot mai în urmă, rămîne

lumea tranşeelor şi a gropilor de obuze, lumea beznei şi a groazei.

Unul începe să cînte. Alţii îi ţin isonul. Curînd cîntăm cu toţii, tot compartimentul. Şi compartimentul de alături, tot vagonul, întregul tren. Cîntăm din ce în ce mai tare. Frunţile se aprind, vinele ni se umflă, cîntăm toate cîntecele soldăţeşti, pe care le ştim, ne sculăm în picioare şi ne uităm unii la alţii ; ochii ne strălucesc roţile duduie în ritmul cîntecului, noi cîntăm, cîntăm într-una.

Sînt înghesuit între Ludwig şi Kosole şi simt căldura lor prin veston. Îmi mişc mîinile, îmi sucesc capul, muşchii se încordează, genunchii îmi tremură. Simt un fior ce mi se urcă în trup şi îmi vîjîie în oase ca o limonadă gazoasă, îmi sare în plămîni, pe buze, în ochi ; compartimentul dispare — e în mine un zbîrnîit lăuntric, ca într-un stîlp de telegraf bătut de furtună, mii de fire vibrează, mii de drumuri se deschid. Pun mîna domol pe mîna lui Ludwig şi mi se pare că fierbinţeala ei o va aprinde.

Dar cînd ridică ochii spre mine, obosit şi palid ca întotdeauna, nu-i pot spune un singur cuvînt despre ce se petrece în mine şi-l întreb doar, bîlbîind :

— Ai o ţigară, Ludwig ?

Îmi dă o ţigară. Trenul aleargă. Noi cîntăm întruna.

Dar cu încetul se amestecă în cîntecul nostru un sunet mai înfundat decît uruitul roţilor şi într-o clipă de linişte izbucneşte deodată un tunet năpraznic şi prelung peste cîmpii. Norii s-au adunat pe cer ; furtuna începe. Fulgerele zvîcnesc ca un foc de artilerie. Kosole priveşte pe fereastră, clătinînd din cap.

— Furtuna asta ne mai trebuia ! mormăie el.

Deodată însă strigă emoţionat :

— Veniţi repede ! Se vede oraşul !

Ne înghesuim la fereastră. Turlele înguste şi înalte ale oraşului străpung bolta cerului în lumina vie a fulgerelor. Întunericul le acoperă iar ; tunetul bubuie şi, cu fiecare fulger, le vedem tot mai aproape.

Privirile ne strălucesc de emoţie. Aşteptarea creşte deodată ca un pom uriaş între noi, peste noi, în noi.

Kosole își adună lucrurile. Apoi spune, întinzîndu-și brațele :

— Oare unde avem să mai stăm la anul pe vremea asta, măi băieți ?

Jupp îi răspunde nervos :

— Tot în picioare ai să stai.

Dar nimeni nu mai rîde.

Orașul năvălește spre noi și parcă își întinde brațele. E în fața noastră. Aproape că respiră, în lumina lui orbitoare. Ne întîmpină ca un uriaș și mergem spre el, un convoi de soldați, revenind din neant, într-o așteptare încordată. Ne apropiem din ce în ce. Ne năpustim spre oraș, zidurile năvălesc spre noi, în clipa următoare ne vom ciocni de ele. Fulgerele sclipesc, tunetele bubuie. Pe urmă gara împresoară vagonul cu larmă și strigăte. Plouă cumplit. Peronul strălucește din cauza umezelii. Ne aruncăm orbește în învălmășeală.

Odată cu mine sare și cîinele pe peron. Se înghesuie în mine și coborîm amîndoi în goană scările prin ploaie.

PARTEA A DOUA

I.

Grupul nostru se împrăştie în faţa gării, ca stropii de apă care cad pe caldarîm. Kosole, Bröger şi Trosske străbat în pas alergător Heinrichstrasse. Ludwig şi cu mine o pornim tot atît de grăbiţi pe bulevardul gării. Ledderhose a plecat fără să-şi ia rămas bun, ca o săgeată, cărîndu-şi în spinare bocceaua cu bunătăţile americane. Tjaden îi mai cere încă odată lui Willy să-i arate drumul pînă la bordelul cel mai apropiat. Numai Jupp şi Valentin nu se zoresc. Pe ei nu-i aşteaptă nimeni şi pornesc agale către sala de aşteptare, să facă rost de mîncare. Mai încolo, s-or duce la cazarmă.

Stropi de ploaie se scutură din frunzişul copacilor, înşiraţi de o parte şi de alta a bulevardului. Nori scunzi trec în goană pe cer. Cîţiva soldaţi din cel mai nou contingent vin către noi. Poartă o bandă roşie în jurul braţului.

— Jos epoleţii ! strigă unul şi se repede la Ludwig.

— Tacă-ţi gura, bobocule ! spun eu îmbrîncindu-l.

Alţii se îngrămădesc în jurul nostru. Ludwig priveşte calm pe cel din faţa lui şi o ia înainte. Soldatul se dă în lături. Dar se ivesc doi marinari, care se năpustesc asupra lui Ludwig.

— Porcilor, nu vedeţi că e rănit ? mă răstesc eu la ei şi-mi lepăd raniţa, ca să mă pot mişca mai în voie. Dar Ludwig a şi fost trîntit la pămînt — nu se poate apăra cu braţul lui rănit. Marinarii încearcă să-i smulgă epoleţii, călcîndu-l în picioare.

— Un sublocotenent ! răsună strident un glas de femeie. Ucideţi-l ! Canalia !

Pînă să-i pot veni în ajutor, mă pomenesc cu un pumn în obraz, care mă face să mă clatin.

— Bruta dracului ! gîfîi eu și reped un picior cu toată puterea în pîntecele celui care m-a lovit.

Oftînd, el cade pe spate. Într-o clipă, alți trei năvălesc asupra mea. Ciinele sare și apucă pe unul de ceafă. Sînt doborît la pămînt.

— Scoateți cuțitele ! strigă femeia.

Văd în învălmășeală cum Ludwig gîtuie cu mîna stîngă un marinar, pe care l-a putut doborî, izbindu-l, de jos, în genunchi. Nu-i dă drumul deloc, deși ceilalți îl lovesc cu furie. Apoi mă pocnește unul în cap cu o cataramă de centiron, iar altul îmi repede un pumn în dinți. Wolf îl mușcă de picior. Totuși nu ne putem ridica ; sîntem mereu doborîți. Adversarii noștri vor să ne facă fărîme. Înfuriat, caut să-mi scot revolverul. Dar în aceiași clipă unul din bătăuși se prăbușește pe caldarîm. Imediat cade altul. Apoi al treilea. Asta-i opera lui Willy, nu încape îndoială.

A sosit în goană, și-a lepădat în fugă raniță și acum împarte pumni în dreapta și-n stînga. Înșfacă pe cîte doi de ceafă și le ciocnește captele. Victimele își pierd cunoștința, căci dacă îi sare țandăra lui Willy, nu-i de glumit cu el ; parcă e un baros. În sfîrșit, ne putem ridica, eu sar în picioare, dar ceilalți au luat-o la sănătoasa. Mai reușesc să pocnesc pe unul din fugari cu raniță în ceafă, și apoi văd de Ludwig.

Willy însă s-a luat după agresori. Văzuse pe cei doi marinari tăbărînd asupra lui Ludwig. Unul din ei zace acum învinețit și gemînd, lîngă trotuar cu cîinele deasupra lui ; pe cel de-al doilea Willy îl urmărește, alergînd ca un diavol, cu părul roșu în vînt.

Bandajul lui Ludwig e călcat în picioare. Sîngele picură prin el. Fața îi e mînjită ; pe frunte are o rană, pricinuită de o lovitură de picior. Se șterge pe obraz și se ridică încetinel.

— Te-au lovit tare ? îl întreb eu.

El clătină din cap, galben ca ceara.

Între timp, Willy a pus mîna pe marinar și-l tîrăște spre noi ca pe un sac.

— Ticăloşilor ! scrîşneşte el. Toată vremea războiului aţi fost în vilegiatură pe bordul vaselor. Acum faceţi pe grozavii şi tăbăriţi asupra unor soldaţi adevăraţi. Lasă că vă arăt eu vouă ! În genunchi cu tine, păduche ! Cere-i iertare !

Îl îmbrînceşte în faţa lui Ludwig şi se uită fioros la el.

— Te tai ! scrîşneşte el. Te rup în bucăţi ! Pune-te în genunchi !

Omul scînceşte.

— Lasă-l Willy, spune Ludwig, strîngîndu-şi lucrurile.

— Ce face ? întreabă Willy uluit, ai înnebunit ? După ce ţi-au sfărîmat braţul ?

Dar Ludwig a şi plecat :

— Lasă-l în plata Domnului !

O clipă, Willy rămîne nedumerit de purtarea lui Ludwig, apoi dă drumul marinarului, dînd din cap.

— Bine ! Fie şi-aşa ! Şterge-o !

Dar nu se poate stăpîni să nu-i trîntească încă un picior în spate, chiar în clipa în care marinarul o ia la goană, aşa încît acesta se mai dă de două ori peste cap.

O pornim mai departe. Willy înjură, căci trebuie să-şi descarce năduful cînd e înfuriat. Dar Ludwig tace.

Deodată vedem că se iveşte de după colţul străzii ceata fugarilor. Au primit întăriri.

Willy îşi ia puşca din spate.

— Încărcaţi şi puneţi piedică ! comandă el şi ochii i se micşorează. Ludwig îşi scoate revolverul ; îmi pregătesc şi eu puşca. Pînă aici n-a fost decît o încăierare, dar acum se îngroaşă gluma. A doua oară nu ne mai lăsăm noi atacaţi.

Ne răspîndim în trăgători, trei paşi unul de altul, pentru a nu oferi ţintă unică, şi înaintăm. Cîinele a simţit despre ce e vorba. Mîrîie şi se tupilează la pîndă lîngă o gură de canal ; a învăţat pe front că nu trebuie să înainteze decît acoperit.

— Cînd vom fi la douăzeci de metri de voi, tragem — îi amenință Willy.

Ceata dinaintea noastră se neliniștește. Noi înaintăm. Willy pune piedica și, din sacul ce-i atîrnă de centiron scoate o grenadă. Tot mai are muniții la el !

— Număr pînă la trei !

Atunci se desprinde din grup un om mai în vîrstă, care poartă un veston de sergent, fără galoane. Face un pas înainte și strigă :

— Sîntem camarazi, ori nu ?

Willy trebuie să-și vină întîi în fire, atît e de uluit.

— Ei drăcia dracului ! Păi asta vă întrebăm și noi, lașilor ! ripostează el indignat. Cine a început, hai ? Cine a tăbărît mai întîi asupra răniților ?

Celălalt rămîne trăznit :

— Ați făcut voi una ca asta ? îi întrebă el.

— Nu 'vroia să-și scoată epoleții, spune unul din ceată.

Omul face un gest de supărare ; pe urmă se întoarce iar spre noi.

— Dar de unde veniți voi ?

— De pe front ! De unde credeai că venim ? întrebă Willy înfuriat.

— Și încotro vă duceți ?

— Acolo unde ați fost voi în tot timpul războiului — acasă !

— Camarade, și omul ridică o mînecă goală, brațul ăsta nu l-am pierdut acasă.

— Cu atît mai rău, îi spune Willy. Ar trebui atunci să-ți fie rușine să stai alături de soldați ca ăștia.

Sergentul se apropie.

— E revoluție, spune el calm, și cine nu e cu noi, e împotriva noastră.

Willy rîde :

— Halal de revoluție cu societatea ta de smulgători de epoleți ! Dacă nu vreți decît atît ! și scuipă dispreț uitor.

— Ba nu ! spune ciungul, apropiindu-se și mai mult de el. Mai vrem și altceva ! Să se termine cu răz-

boiul şi cu aţîţarea urii ! Să se isprăvească cu asasinatele ! Vrem să fim iar oameni, şi nu maşini de război.

Willy coboară mîna încleştată în care ţine grenada.

— Începutul a fost cît se poate de bun, îi spune Willy arătînd pansamentul strivit al lui Ludwig. Apoi se repede enervat spre grupul care se dă înapoi. Oameni ? răcneşte el — oameni vreţi voi să fiţi ? Dar nici măcar soldaţi nu sînteţi încă ! Cînd vă vede cineva cum apucaţi puştile, se teme să nu vă zdreliţi mîinile ! Haideţi, ştergeţi-o acasă, mucoşilor !

Ceata se risipeşte. Willy se întoarce şi se opreşte în faţa sergentului.

— Aşa, şi acum am să-ţi spun ceva. Şi nouă ne e tot atîta silă de toată afacerea asta, şi vrem s-o isprăvim odată. Dar nu în felul acesta ! Cînd facem ceva, o facem singuri ; n-are să ne comande nimeni ! Şi acum, ia uite aici !

Dintr-o smucitură, Willy îşi rupe epoleţii.

— Asta o fac fiindcă aşa vreau eu, şi nu pentru că o vreţi voi. Asta-i treaba mea. Dar ăsta — şi arată spre Ludwig — ăsta e sublocotenentul nostru şi el o să-şi păstreze epoleţii. Şi vai de cel care mai crîcneşte !

Ciungul aprobă din cap. Chipul lui e muncit de gînduri.

— Doar am fost şi eu pe front, omule ! exclamă el. Ştiu şi eu cum merge treaba. Uite aici, — şi îşi arată ciotul braţului. Divizia XX infanterie. Verdun !

— Am fost şi noi pe acolo, spune Willy laconic. Ei, dacă-i aşa — noroc !

Îşi saltă raniţa şi îşi aşează puşca. Pornim în marş. Dar cînd Ludwig trece pe lîngă sergentul ciung cu banda roşie în jurul braţului, acesta stă deodată drepţi în faţa lui, iar noi îi pricepem gestul : nu salută nici uniforma, nici războiul — salută tovarăşul de pe front.

Willy stă cel mai aproape. Dar face un gest de împotrivire, cînd vrem să ne oprim în dreptul casei lui.

— Mai întîi să avem grijă de Ludwig, spune el pornit pe luptă. Salata mea de cartofi şi sfaturile bune care mă aşteaptă acasă mai am vreme să le iau.

Pe drum ne oprim și ne mai curățim puțin, pentru ca părinții noștri să nu vadă că venim de la o bătaie. Eu îi șterg obrazul lui Ludwig. Îi scoatem bandajul însîngerat ; să nu se sperie mama lui cînd l-o vedea în așa hal. Oricum, trebuie să se ducă mai tîrziu la spital, să i se facă un nou pansament.

Sosim la locuința lui fără alte incidente. Ludwig e mereu foarte abătut.

— Nu te mai mîhni degeaba, îi spun eu și îi dau mîna.

Willy îi pune mîna pe umăr :

— Asta se poate întîmpla oricui. Dacă n-ar fi fost rănit, i-ai fi făcut ferfeniță pe toți.

Ludwig ne face un semn din cap și intră în casă.

Ne uităm după el și vedem dacă poate urca scările. Cînd e aproape să ajungă sus, Willy își mai aduce aminte de ceva și îl strigă din urmă :

— Ascultă, Ludwig ! Altădată să lovești numai cu picioarele. Numai cu picioarele ; auzi ? Niciodată nu trebuie să lași pe adversar să pună mîna pe tine !

După aceea, satisfăcut, Willy închide ușa.

— Tare aș vrea să știu, ce-i cu băiatul ăsta de vreo cîteva săptămîni, îi spun eu lui Willy.

— O fi dizenteria, răspunde el, scărpinîndu-se în cap, că Ludwig altminteri era un om și jumătate. Ți-aduci aminte cum a cucerit tancul la Bixschoote ? Numai el singur ! Asta nu-i treabă așa de ușoară...

Și își pune raniță :

— Și acum, noroc bun, Ernst. Mă duc să văd ce a mai făcut familia Homeyer în ultimele șase luni. O să fie emoție un ceas, și apoi mama o să se și apuce să-mi facă morală. Maică-mea, ce mai plutonier ar fi fost ! Are o inimă de aur bătrîna, dar e montată în granit.

Pornesc singur înainte și deodată lumea s-a schimbat. Îmi vîjîie în urechi, de parcă ar curge un rîu sub caldarîm. Și nu mai aud, și nu mai văd nimic, pînă ce mă opresc în fața casei noastre. Urc încetinel scările. Deasupra ușii atîrnă o placardă : Bine ai venit ! și alături un buchet de flori. M-au văzut și stau cu toții sus

la scară : mama în față, apoi tata, surorile. În spatele lor se zărește sufrageria, masa e pusă și totul are o înfățișare solemnă.

— Ei, dar pentru ce faceți toate astea, spun eu. Flori și atîta deranj ; pentru ce ! Doar nu e cine știe ce lucru. De ce plîngi, mamă ? Vezi că m-am întors — și războiul s-a isprăvit. Nu trebuie să mai plîngi.

Și-abia acum îmi dau seama că și mie îmi curg lacrimile șiroaie pe obraz.

II.

Am mîncat chiftele de cartofi cu ouă și salam — o masă grozavă ! Sînt doi ani de cînd n-am mai văzut un ou ; chiftele de cartofi, nici vorbă.

Acum ședem sătui și confortabil instalați în jurul mesei din sufragerie. Lampa arde, canarul cîntă, e foc în sobă, iar Wolf stă ghemuit sub masă și doarme. Nici că s-ar putea să fie mai bine.

— Ia povestește-ne prin cîte ai trecut, Ernst — mă îndeamnă tata.

— Păi, ce să vă povestesc — răspund eu, și stau să mă gîndesc. De fapt nu prea am ce povesti. A fost mereu război. Ce v-aș putea spune !

Oricît îmi bat capul, nu-mi vine nimic în minte. Cu civilii nu poți vorbi întîmplările de pe front, și eu nu știu să vorbesc de nimic altceva.

— Voi, pe aici, desigur că aveți mai multe de povestit — încerc eu să mă scuz.

Și chiar așa e. Surorile îmi povestesc cît de greu le-a mers cu aprovizionarea. S-au dus prin sate să care pe ascuns de-ale mîncării. Dar în două rînduri jandarmii le-au luat toate proviziile în gări. A treia oară au cusut ouăle în paltoane, și-au vîrît mezelurile în sîn, iar cartofii i-au ascuns prin buzunare special cusute sub fustă. Astfel au reușit să treacă prin controlul jandarmilor.

Le ascult aproape absent. Au mai crescut de cînd le-am văzut ultima oară. Sau poate că atunci nici nu m-am gîndit la așa ceva, și de aceea îmi par extraordinar de mari. Ilse trebuie să aibă mai mult de șaisprezece ani. Cum trece vremea !

Tata mă întreabă :

— Știi că a murit consilierul Pleister ?

Dau din cap surprins :

— Cînd ?

— Pe la vreo douăzeci iulie.

Pe sobă clocotește apa. Mă joc cu ciucurii cuverturii de pe masă. Și mă gîndesc : în iulie, da ; în ultimele cinci zile ale lui iulie, am pierdut treizeci și șase de oameni. Dar abia mi-aduc aminte de vreo trei cum îi cheamă, atît de mulți au mai murit după ei.

— Și ce-a avut ? întreb eu, moleșit de căldura cu care nu mai sînt obișnuit. O rană de schijă sau de glonț ?

— Ce tot vorbești, Ernst ! îmi zice tata. Nici n-a fost militar. A avut o pneumonie.

— Da, așa-i — zic eu și mă așez mai bine pe scaun — mai există și de-astea.

Și mi se povestește mai departe ce s-a mai întîmplat după ultima mea permisie. Măcelarul din colț a fost bătut de niște femei flămînde. Odată, cam pe la sfîrșitul lui august, s-a împărțit de fiecare familie cîte o jumătate de kilogram de pește. Cîinele d-rului Knott a fost prins de hingheri ; pesemne au făcut săpun dintr-însul. D-șoara Mentrup a născut un copil. Cartofii s-au scumpit iarăși. Se poate ca săptămîna viitoare să se vîndă oase la abator. A doua fiică a tantei Grete s-a măritat luna trecută, cu un căpitan de cavalerie...

Afară, ploaia lovește în geamuri. Strîng din umeri. Ce ciudat îmi pare că mă aflu iar într-o odaie, că sînt acasă !

Soră-mea se oprește din povestit și-mi spune mirată :

— Nici nu mă asculți, Ernst...

— Ba da — o asigur eu și mă reculeg repede — un căpitan, da, s-a măritat cu un căpitan de cavalerie.

— Închipuie-ți, ce noroc ! continuă soră-mea de zor. Și unde mai pui că avea obrazul plin de pistrui. Ce mai spui și de-asta ?

Ce să mai spun ? Un căpitan, dacă-l nimerește un glonț de șrapnel în cap, moare ca oricare altul.

Ai mei povestesc, dar gîndurile îmi aleargă aiurea și nu le pot stăpîni.

Mă ridic de la masă și mă uit pe fereastră. Pe frînghia din curte, o pereche de izmene se leagănă domol în penumbra amurgului. Contûrul lor nesigur începe să tremure și... deodată, ca o umbră, departe, se ivește o altă imagine — rufe în bătaia vîntului, muzică de armonică pe înserat, un marș spre front în amurg — și negri mulți, morți, în mantale albastre-cenușii, cu buzele crăpate și ochii însîngerați — gazele. Cîtăva vreme imaginea e clară de tot, apoi începe să se tulbure și dispare. Văd iarăși izmenele ce se leagănă pe frînghie, și îndărătul meu simt iarăși odaia cu părinții, căldură, adăpost. Bine c-a trecut, gîndesc eu ușurat și repede îmi întorc fața spre ai mei.

— De ce ești așa de neastîmpărat, Ernst ? mă întreabă tata. N-ai stat nici cinci minute locului.

— Poate e prea obosit, intervine mama.

— Nu de asta, le răspund eu cam distrat și mă gîndesc să dau o explicație. Îmi vine să cred că nu mai pot sta prea mult pe un scaun. Pe front nu aveam așa ceva și ne așezam pe unde se nimerea. Nu mai sînt deprins ; asta-i.

— Ciudat lucru ! zice tata.

Dau din umeri. Mama începe a zîmbi și mă întreabă :

— Ai fost în camera ta ?

— Încă nu, îi răspund.

Trec dincolo. Îmi bate inima cînd deschid ușa și simt prin întuneric mirosul cărților. Fac repede lumină. Mă uit apoi în jurul meu.

— Toate au rămas cum au fost, îmi spune soră-mea.

— Așa-i răspund eu și fac cu mîna să fiu lăsat în pace.

În momentul ăsta aș prefera să rămîn singur. Dar vin toți după mine. Se opresc la ușă și se uită la mine de parcă ar vrea să-mi mai dea curaj. Mă instalez în fotoliul de lîngă birou și-mi pun mîinile pe masă. Ce netedă și rece e ! Da, toate au rămas cum au fost. Pînă și presse-papierul de marmoră, pe care mi l-a dăruit Karl Vogt, e tot aici ; și tot între compas și călimară. Dar Karl Vogt a căzut la Kemmel.

— Nu-ți mai place camera ? mă întrebă sora-mea.

— Ba da — îi spun eu cu oarecare șovăire — dar e atît de mică !...

Tata începe să rîdă.

— Și înainte tot așa a fost.

— E adevărat, dar mi-o închipuisem mult mai mare.

— E atîta vreme, Ernst, de cînd lipsești de-acasă, zice mama.

Dau din cap. Și mama continuă :

— Acum, lasă-ne pe noi să-ți punem așternutul.

Mă caut prin buzunare. Cînd am plecat de la Adolf Bethke, mi-a dat un pachet de țigări. Simt nevoia să fumez una. În jurul meu parcă se clatină toate, parcă m-a cuprins o amețeală. Trag fumul pînă în fundul plămînilor și încep să mă simt mai bine.

— Te-ai apucat să fumezi țigări de foi ? mă întreabă tata cu surprindere și aproape cu un aer de imputare.

— Firește, îi răspund eu. Pe front ni se dădeau cîte trei sau patru pe zi. Vrei și d-ta una ?

Clatină din cap cu amărăciune și o ia.

— Înainte nu fumai deloc.

— Da, înainte... îi zic și nu-mi pot stăpîni un zîmbet că face atîta caz de asta.

E adevărat că înainte n-aș fi îndrăznit nici atît. În tranșee însă, ne-a pierit respectul față de cei mai bătrîni decît noi. Acolo eram toți egali.

Pe furiș, mă uit la ceasornic. Sînt aici abia de cîteva ceasuri, și mie mi se pare că au trecut săptămîni de cînd nu l-am mai văzut pe Willy, pe Ludwig. Simt nevoia să mă duc în goană la ei. Încă nu mă pot deprinde cu gîndul că de-acum înainte am să rămîn mereu între ai mei ; mai am sentimentul că mîine, poimîine, într-o zi, o vom porni iarăși în marș, cot la cot, înjurînd, dar supuși și strîns uniți.

În cele din urmă mă ridic și îmi iau mantaua din antreu.

— Nu vrei să rămîi cu noi astă seară ? întrebă mama.

— Trebuie să mă mai duc pe la cazarmă, o mint eu, căci nu-mi vine să-i spun adevărul.

Ea mă petrece pînă la scară.

— Aşteaptă puţin. E întuneric ; să-ţi aduc o lampă.

Mă opresc mirat. O lampă ? Pentru cîteva trepte ? Cînd mă gîndesc prin cîte tranşee pline de noroi şi prin cîte gropi a trebuit să-mi croiesc drum, fără lumină, prin focul mitralierelor ! Şi acum îmi trebuie o lampă ca să cobor o scară ? Dar aştept răbdător, pînă ce se iveşte mama cu lampa. Îmi luminează calea şi parcă m-ar mîngîia în întuneric.

— Bagă de seamă, Ernst, să nu ţi se întîmple ceva, strigă ea în urma mea.

Mă opresc şi o întreb zîmbind :

— Ce să mi se întîmple, mamă, aici în ţară, în timp de pace ?

Se apleacă peste balustradă. Faţa ei măruntă şi zbîrcită străluceşte în lumina lămpii.

În dosul ei, pe perete, umbrele se mişcă ireale. Şi deodată mă cuprinde o înduioşare stranie, un fel de durere, ca şi cum n-ar mai fi nimic pe lume decît chipul mamei, şi eu aş fi iarăşi copilul căruia trebuie să-i ţii lampa la scară. Parcă aş fi tot copilul, căruia te temi că i s-ar putea întîmpla ceva pe stradă, şi parcă tot ce s-a întîmplat în anii din urmă n-ar fi decît fantasmagorie şi vis.

Lumina lămpii se răsfrînge sclipind în catarama centironului. Nu sînt copil, port uniformă. Mă reped pe scară în jos, sărind cîte trei trepte odată şi deschid cu putere uşa casei, nerăbdător, să ajung cît mai curînd la camarazii mei.

Mai întîi mă duc la Albert Trosske. Mama lui are ochii înlăcrimaţi. Azi e ziua emoţiei revederii. Lacrimile nu au importanţă. Dar parcă şi Albert e schimbat. Stă la masă posomorît. Alături de el stă fratele lui mai mare. Nu l-am mai văzut de mult. Nu ştiu decît că a zăcut în spital. S-a îngrăşat şi are obrajii plini şi roşii.

— Salutare, Hans ! Te-ai făcut sănătos ? îi spun eu vesel. Cum o mai duci, ce mai faci ? Tot e mai bine să fii zdravăn, voinic, pe picioare. Nu-i aşa ?

El mormăie cîteva cuvinte neînțelese. Pe d-na Trosske o podidește plînsul și iese. Albert îmi face semne cu ochiul. Privesc uimit în jurul meu. Abia acum văd lîngă jilțul lui Hans două cîrje.

Îl întreb :

— Cum, tot nu te-ai vindecat complet ?

— Ba da. .Mi-au dat drumul din spital săptămîna trecută.

Dă să apuce cîrjele, se sprijină de ele și din două salturi e lîngă sobă. I s-au retezat amîndouă picioarele. În locul celui drept are o proteză de fier, în locul celui stîng un aparat încălțat cu o gheată.

Mi-e rușine de ce am spus adineauri.

— N-am știut, Hans.

El clatină din cap. I-au degerat picioarele în Carpați. Pe urmă i s-au infectat rănile și, în cele din urmă, a trebuit să i se amputeze picioarele.

— Slavă Domnului ! Numai picioarele — spune d-na Trosske, care a adus o pernă și o așează sub proteză. Lasă, Hans ! Să vezi cum ai să alergi iarăși.

Se așează lîngă el și îi mîngîie mîinile.

— Da, spun eu, numai ca să nu tac. Cel puțin ți-au rămas pulpele.

— E bine și-atîta — răspunde el.

Îi dau o țigară. Ce să faci în asemenea clipe ! Totul e brutal. Chiar cînd ai cele mai bune intenții. Mai vorbim cîte ceva, cam în silă. Dar cînd unul din noi se ridică și umblă, băgăm de seamă cum Hans nu ne slăbește din ochi. Dar nu se uită decît la picioarele noastre, cu o privire întunecată, chinuită. Și maică-sa face la fel. Simt că nu se gîndește decît la asta : „Voi aveți picioare ; eu nu mai am".

La ce-ar mai putea să se gîndească acum ! Iar mama lui n-are grijă decît de el. Nici nu vede că Albert suferă din pricina asta. De cînd a venit, e trist.

— Albert, trebuie să ne mai ducem la cazarmă, spun eu numai pentru a-i da prilej să plece cu mine.

— Hai, să mergem.

Cînd să ajungem afară, răsuflăm ușurați. Lumina amurgului se reflectă pe asfaltul ud. Felinarele pîlpîie

în bătaia vîntului. Albert privește drept înainte și-mi spune :

— Ce pot să fac ! Cînd stau între ei, și mă uit la el, și mă uit la mama, îmi vine să cred că eu sînt de vină și mi-e rușine că sînt zdravăn. Să mă fi ales cel puțin cu brațul rănit ca Ludwig.

Încerc să-l mîngîi, dar el se uită în altă parte. Orice i-aș spune, nu-l pot convinge. Simt însă o ușurare. Așa e totdeauna cînd consolezi pe cineva.

Ne ducem la Willy. În camera lui, toate sînt răvășite. Scîndurile patului stau rezemate de perete. Trebuie să le lungească. Căci Willy a crescut atît de mult la militărie, că nu mai încape în patul lui de altădată. Pe podele zac împrăștiate scînduri, ciocane și ferăstraie. Un castron enorm cu salată de cartofi stă pe un scaun. Willy nu-i acasă. Mamă-sa ne spune că stă de un ceas în odaie și se spală. Așteptăm.

D-na Homeyer se apleacă deasupra raniței lui Willy și scotocește într-însa. Dînd din cap, scoate cîteva zdrențe murdare care au fost ciorapi altădată. Se uită supărată la mine și la Albert, mormăind :

— Ia te uită, numai găuri !

Eu dau din umeri :

— Marfă de război !

Ea-mi răspunde cu necaz :

— Așa ? Marfă de război ? Auzi colo ! Cea mai fină lînă ! Am umblat o săptămînă pînă s-o găsesc. Și-acum sînt ferfeniță. Nu mai găsesc nicăieri așa ceva.

Se uită necăjită la ciorapi :

— Ce Dumnezeu ! Ați fi putut găsi vreme în război să vă schimbați ciorapii măcar o dată pe săptămînă ! Cînd a plecat ultima oară și-a luat patru perechi, și acum a adus numai două ; și uite în ce hal !

Ia ciorapii în mînă și-și scoate degetele prin găuri.

Tocmai vreau să iau apărarea lui Willy, cînd îl văd venind triumfător și strigînd :

— Asta pot să zic că-i un noroc. Avem astă-seară ostropel de pui la masă.

Willy are în mînă un cocoș gras, pe care-l poartă ca pe-un steag. Coada verde-aurie strălucește ; creasta scîn-

teiază purpurie ; cîteva picături de sînge i se preling pe cioc.

Deși am mîncat bine, simt că-mi lasă gura apă. Willy flutură fericit pasărea în mînă. D-na Homeyer se ridică și scoate un țipăt :

— Willy, de unde ai cocoșul ?

Willy povestește mîndru că l-a zărit după magazie, l-a prins și i-a tăiat gîtul în două minute. O bate pe mamă-sa pe umăr.

— Asta am învățat-o noi acolo, pe front. Nu degeaba Willy al tău a ținut loc de bucătar într-o vreme...

D-na Homeyer se uită la el, de parcă ar fi înghițit o bombă. Apoi îl strigă pe bărbatu-său :

— Oscar, vino să vezi și tu ; a tăiat cocoșul lui Binding.

— Cum al lui Binding ? întrebă Willy.

— Păi, cocoșul e al lui Binding de alături, lăptarul. Doamne, Doamne ! Cum ai putut să faci o treabă ca asta ?

Mama lui Willy se lasă pe un scaun.

— Păi, cum o să las să-mi scape din mînă bunătate de friptură ca asta ? spune Willy uimit.

Dar d-na Homeyer nu-și poate veni în fire :

— Doamne, Doamne ! Ce bucluc o să iasă ! Binding ăla și așa e un om nesuferit.

— Ia ascută, mamă, drept cine mă iei ? întreabă Willy jignit. Crezi poate că m-a văzut careva ? Că doar nu-i prima oară. E al zecelea cocoș pe care-l prind. Un cocoș jubiliar. Pe ăsta putem să-l mîncăm în toată liniștea. Binding habar n-are.

Și Willy cîntărește cocoșul în mînă.

— Să vezi ce bun are să fie ! Să-l fierbem sau să-l frigem ?

— Dar cum îți închipui că am să gust măcar o bucățică ! strigă d-na Homeyer scoasă din fire. Ai să-l duci numaidecît înapoi.

— Dar ce, am înnebunit ? spune Willy.

— Bine, dar l-ai furat ! spune ea disperată.

Willy izbucnește în rîs :

— L-am furat ? Nu, că asta e bună. L-am rechiziționat. Auzi vorbă ! Cînd ia unul bani, atunci poți să spui

că i-a furat. Dar cînd îţi faci rost de mîncare. De ar fi aşa, multe am fi furat noi, Ernst ! Nu-i aşa ?

— Păi, se înţelege, spun eu. Cocoşul a venit spre tine, Willy, întocmai ca şi cloşca comandantului nostru de batalion. Îţi mai aduci aminte ce mîncare straşnică ai făcut atunci pentru toată compania ? Jumătate-jumătate : un cocoş şi un cal.

Willy rîde măgulit şi loveşte cu palma maşina de gătit. Dezamăgit se întoarce spre maică-sa :

— E rece. N-aveţi lemne ?

De enervare, d-na Homeyer şi-a pierdut graiul. Dă numai din cap. Willy o înţelege şi-i spune :

— Lasă că aranjez eu mîine. Pînă una-alta, putem lua scaunul ăsta vechi ; tot nu mai face parale.

D-na Homeyer holbează ochii, apoi smulge scaunul şi cocoşul din mîinile lui Willy şi se îndreaptă spre lăptarul Bindîng.

Willy e indignat.

— S-a dus, să nu mai vorbim de el, spune el melancolic. Tu pricepi treaba asta, Ernst ?

Că nu mi-e îngăduit să iau scaunul, — deşi pe front am ars odată un pian întreg, ca să facem o friptură dintr-un cap bălan grozav de tare, — asta o mai pricep, de voie de nevoie ; — că aici acasă nu trebuie să ne mai supunem poruncii mîinilor noastre hrăpăreţe, — deşi, acolo unde am făcut războiul, tot ce era de mîncare era chestie de noroc şi nu de morală, — şi asta o pricep, la rigoare. Dar că d-na Homeyer dă înapoi cocoşul, gata tăiat, cînd pînă şi un recrut ştie că aşa ceva ţi-aduce neplăceri zadarnice, asta mi se pare stupid.

— Cu moda asta avem să ne prăpădim de foame. Ai să vezi că aşa are să fie, susţine Willy iritat. N-ar fi trecut nici jumătate de oră şi am fi mîncat un ostropel de pasăre, să ne lingem degetele, dacă am fi fost între noi.

Îşi plimbă ochii de la uşă la sobă.

Eu îi spun :

— Cel mai bun lucru e s-o ştergem. Aici nu-i nimic de făcut.

Dar d-na Homeyer s-a şi întors şi ne spune pe nerăsuflate :

— Nu era acasă.

Vrea să continuie, dar vede că Willy s-a îmbrăcat. Asta o face să uite ce voia să spună :

— Cum ? Vrei să pleci iar ?

El îi răspunde rîzînd :

— Ne ducem să patrulăm puțin, mamă.

Ea începe să plîngă.

Cam stingherit, Willy o bate pe umăr :

— Lasă că mă întorc iar. Acum avem să ne întoarcem mai des. Poate chiar prea des ; ai să vezi !

Mergem alături cu pași mari și cu mîinile în buzunare, de-a lungul bulevardului.

— Ce-ar fi dacă am trece pe la Ludwig, să-l luăm și pe el ?

Willy dă din cap :

— Lasă-l mai bine să doarmă.

În oraș e mare agitație. Pe străzi trec camioane cu mateloți. Pe la răspîntii fîlfîie steaguri roșii. În fața primăriei se împart teancuri de manifeste. Oamenii le smulg din mîna mateloților și le citesc cu nesaț. Ochii le strălucesc. Manifestele sînt luate de vînt și în vîrtejul lor parcă ar fi un stol de porumbei albi. Se agață peste tot de ramurile uscate ale copacilor și rămîn atîrnate. Lîngă noi, un om mai în vîrstă, îmbrăcat într-o manta militărească, spune :

— Camarazi, de-acum o să fie bine !

Buzele îi tremură.

— Să știți că pe-aici se întîmplă ceva, spun eu.

Ne iuțim pasul. Cu cît ne apropiem de catedrală, cu atît înghesuiala se face mai mare. Piața catedralei e plină de lume. De pe treptele teatrului, un soldat vorbește mulțimii. O lampă cu carbid îi luminează fața. Nu putem auzi lămurit ce spune ; glasul lui ascuțit și sacadat se pierde în valul unei muzici de orgă, pe care-l aduce vîntul de la catedrală.

Mulțimea încordată stă neclintită ca un zid. Sînt aproape numai soldați. Mulți dintre ei cu nevestele. Chipurile lor posomorîte și închise au aceeași expresie ca pe front, cînd pîndeau pe dușman. Totuși, în privi-

rile lor, se zărește o strălucire nouă : nădejdea în viitor, nelămurita așteptare a unei vieți noi.

Dinspre teatru se aud strigăte. Le răspunde un murmur înăbușit.

Willy spune entuziasmat :

— Acum e acum, băieți !

Ici și colo se văd brațe ridicîndu-se. Un freamăt străbate mulțimea. Rîndurile se pun în mișcare. Se formează un cortegiu. Se aud strigăte : „Înainte, camarazi !" Ca o respirație năpraznică răsună pașii pe caldarîm. Intrăm și noi în cortegiu.

În dreapta noastră, merge un artilerist. În fața noastră, un pionier. Grupurile se strîng. Puțini se cunosc între ei. Totuși ne familiarizăm repede cu toții. Soldații n-au nevoie să se cunoască ; sînt camarazi, și asta-i destul. Pionierul din fața noastră strigă altuia care a rămas de o parte :

— Hai, Otto, vino și tu.

Celălalt ezită. E cu nevastă-sa. Ea l-a luat de braț și-l privește. El surîde încurcat :

— Vin eu mai pe urmă, Franz.

Willy strîmbă din nas :

— Dacă au început să se amestece fustele, să știi că s-a dus dracului camaraderia ; ascultă-mă pe mine.

Pionierul îi răspunde, dîndu-i o țigară :

— Nu mai vorbi prostii. Femeile sînt jumătate din viață. Dar... orice lucru la vremea lui.

Fără să vrem ținem pasul ; dar nu e un marș cum au fost cele de pînă acum. Pietrele străzii se zguduie și peste mulțime trece ca un fulger o sălbatică nădejde, ca și cum toți ar intra acum într-o viață de libertate și de dreptate.

Dar abia a făcut o sută de metri, și cortegiul stă pe loc. Se oprește în fața locuinței primarului. Cîțiva lucrători bat cu pumnii în ușă. Nu se arată nimeni, însă după ferestrele închise se zărește, o clipă, chipul palid al unei femei. Lucrătorii continuă să bată cu pumnii în ușă. Cineva aruncă o piatră în fereastră. Geamurile sar în țăndări.

Primarul apare în balcon. E întîmpinat cu strigăte. Încearcă să spună ceva, dar nimeni nu-l ascultă. Cineva îi strigă : „Dă-te jos ! Vino cu noi !“

Primarul dă din umeri și face semn că vine. După cîteva minute coboară și trece în fruntea cortegiului.

Al doilea care e scos din casă e șeful aprovizionării. Pe urmă vine la rînd un individ chel și speriat, despre care se spune că a făcut afaceri cu unt. Pe un traficant de grîne, pe care-l căutăm, nu-l găsim. A fugit cînd ne-a auzit venind.

Cortegiul ajunge la cercul de recrutare. Un soldat urcă scara și intră. Așteptăm. Toate ferestrele clădirii sînt luminate.

În sfîrșit, ușa se deschide. Ridicăm capetele. Iese un domn cu o servietă sub braț. Scoate cîteva foi și începe să citească cu o voce monotonă. Ascultăm cu încordare. Willy își face mîinile pîlnie la ureche, ca să audă mai bine. Cum e mai înalt cu un lat de palmă decît ceilalți, prinde mai bine ce se spune și ne repetă și nouă. Dar vorbele ne lovesc fără să ne miște. Răsună în jurul nostru, dar nu ne ajung ; ne lasă reci. Le auzim doar plescăind, inutile și goale de înțeles.

Sîntem neliniștiți. Nu înțelegem. Sîntem obișnuiți să ne tîrguim. Doar e revoluție. Trebuie să se întîmple ceva deosebit. Omul de pe scară vorbește mereu. Ne îndeamnă la liniște și la chibzuință. Și doar am fost destul de chibzuiți pînă acum.

În sfîrșit pleacă. Întreb dezamăgit :

— Cine a fost ăsta ?

Artileristul de lîngă mine îmi răspunde :

— Președintele sfatului de muncitori și de soldați. Mi se pare că înainte a fost dentist.

Willy mormăie, clătinînd supărat din cap :

— Ah, ce porcărie ! Eu credeam că or să meargă la gară și, de-acolo, direct la Berlin.

Din mulțime se-aud strigăte repetate. Trebuie să vorbească primarul. Cîțiva îl împing pe scară.

Cu o voce calmă ne spune că totul va fi cercetat cu de-amănuntul. Lîngă el, speriați, stau cei doi traficanți. Le curg sudorile de spaimă. De altfel, nimeni nu se

atinge de ei. Sînt înjurați copios, dar nimeni nu ridică mîna împotriva lor.

— Bine — spune Willy — că cel puțin primarul are curaj.

Artileristul îi răspunde :

— A ! ăsta e obișnuit. În fiecare zi îl scot oamenii din casă și îl pun să vorbească.

Îl privim mirați. Albert întreabă :

— Se întîmplă des așa ceva ?

El dă din cap :

— În fiecare zi vin trupe noi de pe front și toți își închipuie că ei au să schimbe starea de lucruri. Și lucrurile rămîn tot pe loc.

— Asta n-o înțeleg, spune Albert.

— Nici eu, răspunde artileristul, căscînd. Mi-am închipuit și eu că o să fie altfel. Și acum, la revedere, mă duc să mă culc. E tot ce avem mai bun de făcut.

Încetul cu încetul pleacă și alții. Piața începe să se golească. Acum a început să vorbească alt delegat. Și ăsta ne îndeamnă la liniște. Spune că au conducătorii grijă ca totul să meargă bine. S-au și pus pe lucru. Și arată spre ferestrele luminate. Ar fi mai bine să ne ducem acasă.

— Cum, și numai atît ? spun eu plictisit.

Acum ne apărem nouă înșine aproape ridiculi că ne-am luat după manifestanți. Adică de ce-am mai venit ?

— O porcărie ! spune Willy dezamăgit.

Dăm din umeri și plecăm.

Mai umblăm o bucată de vreme pe străzi și după aceea ne despărțim. Îl conduc pe Albert acasă și apoi mă întorc singur.

Lucru ciudat ! Acum, cînd nu mai sînt cu camarazii mei, mi se pare că toate lucrurile încep să se clatine și să-și piardă realitatea. Cu puțin înainte, ele erau firești și statornice ; acum însă, se șterg deodată și devin surprinzător de noi și neobișnuite. Așa încît aproape nu mai știu dacă trăiesc cu adevărat, sau numai visez. Sînt aici ? Sînt într-adevăr din nou acasă ?

Iată străzile, bine pietruite și trainice, cu acoperișurile caselor netede și lucioase, fără găuri și fără crăpături de pe urma obuzelor. Zidurile caselor se înalță neatinse, în noaptea albastră. Pe fațadele lor se desenează, negre, siluetele balcoanelor și frontoanelor.

Dinții războiului nu s-au atins de nimic. Geamurile ferestrelor sînt toate întregi și, îndărătul norilor luminoși ai perdelelor, trăiește o lume potolită, alta decît lumea frămîntată a morții, în mijlocul căreia am trăit pînă acum.

Mă opresc în fața unei case ale cărei ferestre de jos sînt luminate. Dinăuntru se aude o muzică ușoară. Perdelele sînt lăsate numai pe jumătate. Se poate vedea în casă.

O femeie stă la pian și cîntă. E singură. Lumina unei lămpi așezate pe pian cade pe foile albe ale caietului de note. Restul odăii plutește în penumbră. O sofa și cîteva fotolii inspiră imaginea unei vieți liniștite și potolite. Pe un jilț doarme un cîine.

Privesc vrăjit. Femeia se ridică și, cu pași ușori, se apropie de masă. Mă dau repede înapoi. Îmi bate inima. În lumina sălbatică a rachetelor și printre dărîmăturile satelor bombardate, aproape am uitat că mai există toate aceste lucruri, această liniște confortabilă, molcomă și caldă. Aș vrea să intru și eu, să mă așez în fotolii, să-mi întind mîinile la foc, să mă cufund în această liniște, cu covoare, cu căldură, cu femei : să las să se mistuie toată asprimea vieții mele de altădată și să lepăd această viață ca pe o haină murdară.

Lumina din casă se stinge. Merg mai departe. Însă noaptea mi se pare deodată plină de strigăte înăbușite, de glasuri nelămurite, de imagini ale trecutului pline de întrebări și de răspunsuri.

Hoinăresc pînă dincolo de bariera orașului. Mă opresc pe vîrful Klosterberg. La picioarele mele, orașul se scaldă într-o lumină argintie. Luna se oglindește în apele rîului. Turnurile bisericilor parcă ar pluti în văzduh.

Zăbovesc o clipă aici și, după aceea, mă întorc spre străzi și case.

Ajuns acasă, urc scara încetișor. Părinții mei s-au culcat. Le aud răsuflarea prin ușă, a mamei mai ușoară,

a tatei mai adîncă. Mi-e rușine că m-am întors așa de tîrziu acasă. Fac lumină în odaia mea. Patul e făcut.

Mă așez pe pat și stau așa o clipă pe gînduri. Sînt obosit. Mașinal, mă întind și vreau să mă acopăr cu plapuma. Dar mă ridic deodată, pentru că îmi dau seama că am uitat să mă dezbrac. Pe front dormeam totdeauna îmbrăcați. Îmi împăturesc încetișor uniforma și-mi așez bocancii într-un colț. Observ acum că-i o cămașă de noapte pe marginea patului. Și asta o uitasem. Îmi pun cămașa de noapte. Deodată mă simt cuprins de o puternică emoție. Pipăi cearșafurile, îmi înfund capul în perne, mă ghemuiesc sub plapumă, mă adîncesc în somn, în viață.

Și nu simt decît un singur lucru : sînt acasă, viu, acasă.

III.

Sînt cu Albert la cafeneaua Meyer. Stăm lîngă fereastră. În fața noastră, pe masa rotundă de marmură, stau două cești cu cafea rece. Sîntem aici de aproape trei ceasuri și încă nu ne-am putut hotărî să bem zeama asta amară. Ne-am deprins noi pe front cu toate soiurile, dar asta nu mai încape îndoială că-i praf de cărbune fiert.

În toată cafeneaua nu sînt ocupate decît trei mese. La una din ele, trei traficanți negociază un vagon de alimente ; la alta, doi soți citesc gazetele ; la a treia, ședem noi și ne mai odihnim oasele pe canapelele roșii de pluș.

Perdelele sînt murdare, chelnerița cască, aerul e înăbușitor ; nu-i nimic mai deosebit aici. Totuși, nouă ni se pare extraordinar. Stăm în toată voia. Avem destulă vreme. Orchestra cîntă și putem privi pe fereastră. De cînd nu mai știm ce-nseamnă asta !

De aceea și rămînem în local, pînă ce se pregătesc de plecare cei trei muzicanți și începe chelnerița tot mai îmbufnată să dea tîrcoale pe la masa noastră. Plătim și o pornim apoi prin umbra serii. Mare lucru e să umbli nezorit de la o vitrină la alta, să nu te sinchisești de nimic și să fii om liber !

Ne oprim la un colț de stradă și-i spun lui Albert :

— Ce-ar fi dacă am intra la Becker !

— Bună idee — răspunde Albert. O să rămînă surprins.

În prăvălia lui Becker ne-am petrecut o bună parte din anii de școală. Puteai să cumperi de-acolo tot ce-ți

trecea prin minte : caiete, obiecte pentru desen, prinzători de fluturi, aquarii, colecții de mărci, cărți vechi și broșuri cu soluțiile problemelor de algebră. Stăteam la Becker ceasuri întregi. Acolo fumam pe-ascuns și tot acolo ne dădeam întîlnire cu fetele de la școală. Becker era confidentul nostru.

Intrăm în prăvălie. Cîțiva școlari, care fumează prin colțuri, își ascund repede țigările. Ne vine a rîde și ne întindem puțin din șale. Vine o fată și ne întreabă ce vrem.

— Am vrea să vorbim chiar cu domnul Becker, zic eu.

Fata rămîne locului.

— Nu pot să vă servesc și eu ?

— Nu, domnișoară, îi răspund eu. Du-te și spune-i domnului Becker că-l căutăm.

Se duce. Ne uităm unul la altul și ne vîrîm mîinile în buzunar, gata să asistăm la o explozie de surpriză.

Auzim sunetul atît de cunoscut al clopoțelului de la ușă. Apare Becker, mic, cărunt și sfrijit ca întotdeauna. Clipește de cîteva ori și apoi ne recunoaște.

— Doamne ! Birkholz și Trosske, — rostește el, — v-ați întors ?

— Da, — îi răspundem noi și ne gîndim ce taifas o să-ntindem.

— Bravo ! Ei, ce vreți ? ne întreabă el. Țigări ?

Sîntem uluiți. Nici prin gînd nu ne trecuse să cumpărăm ceva.

— Da, zece țigări, zic eu în cele din urmă.

Ne dă țigările.

— Și-acum, la revedere, ne mai spune și dă să intre în casă.

Mai stăm o clipă.

— Ați uitat ceva ? ne întreabă el din pragul ușii.

— Nu, nimic ! îi răspundem noi și plecăm.

Cînd ajungem pe stradă, îi spun lui Albert :

— Asta și-o fi închipuind că am fost pe undeva la plimbare.

Albert face un gest de silă :

— Civil tîmpit !...

Hoinărim mereu. Tîrziu de tot, ne întîlnim cu Willy și ne ducem cu toții la cazarmă.

Pe drum, Willy sare ca ars. Și eu sînt speriat. Auzim apropiindu-se vuietul caracteristic al unui obuz. Ne uităm surprinși de jur împrejur și începem să rîdem. Era vîjîitul tramvaiului electric.

Jupp și Valentin stau, plictisindu-se, într-o cameră mare și goală. Se bucură că am venit ; o să putem juca un pichet. Tjaden n-a venit nici pînă acum. Tot la bordel e.

În scurtul răstimp de cînd e aici, Jupp a făcut ce-a făcut și a ajuns membru al unui sfat de soldați. S-a numit singur, pur și simplu, și-și păstrează demnitatea. În cazarmă e atîta zăpăceală, că nimeni nu știe ce să facă. Pînă una alta are o ocupație, căci pe cea dinaintea războiului a pierdut-o. Avocatul din Colonia, la care lucra, i-a scris că personalul auxiliar feminin s-a adaptat de minune și e mai ieftin ; pe lîngă asta, Jupp o mai fi pierdut pe front îndemînarea la lucrul de birou. Regretă foarte mult, vremurile sînt grele, și... succes în viitor.

— Ce porcărie ! — zise Jupp melancolic. Ani de-a rîndul n-ai avut altă dorință decît să scapi de armată, și acum să te bucuri că mai poți fi soldat. Ei ! oricum te cureți, tot aia e... Poftim : optsprezece.

Willy are o carte bună, și răspund eu pentru el :

— Douăzeci. Tu ce spui, Valentin ?

Valentin dă din umeri :

— Douăzeci și patru.

La patruzeci, în timp ce Jupp pasează, apare Karl Bröger.

— Am venit să văd ce mai faceți, zice.

— Și tocmai aici ne cauți, spune Willy, întinzîndu-se mai în voie. Tot cazarma e adevărata patrie a soldatului. Patruzeci și unu.

— Patruzeci și șase, strigă Valentin provocator.

— Patruzeci și opt, tună Willy.

Jocul devine tot mai pasionant. Venim mai aproape. Willy se rezeamă cu voluptate de dulap și ne arată o carte grozavă. Valentin zîmbește mefistofelic ; el are o carte și mai grozavă, e servit.

Ce bine se simt toți în odaia asta ! Pe masă pîlpîie o lumînare. Vergelele de fier ale paturilor lucesc în umbră. Îmbucăm felii mari de brînză, tăiate de Jupp cu baioneta.

— Cincizeci, răcnește Valentin.

— În clipa asta, se deschide ușa și Tjaden intră ca o săgeată.

— Se... Se..., începe el, și e atît de emoționat că-l apucă un sughiț zdravăn.

Ca să-i treacă, îl plimbăm prin odaie cu brațele ridicate.

— Ți-au suflat fetele banii ? îl întrebă Willy compătimitor.

Clătină din cap :

— Se... Se...

— Drepți ! comandă Willy.

Tjaden tresare. I-a trecut sughițul.

— Seelig... l-am găsit pe Seelig, strigă el în culmea bucuriei.

— Nu mai spune ! izbucnește Willy. Dar dacă minți, să știi că te asvîrl pe fereastră.

Seelig fusese plutonierul-major al companiei noastre, o brută de mîna-ntîi. Din nenorocire, cu două luni înainte de revoluție a fost mutat la altă unitate și de-atunci nu i-am mai putut da de urmă. Tjaden ne spune că acum ține cîrciuma „La Regele Wilhelm" și are o bere strașnică.

— Să mergem acolo, strig eu și ne repezim pe stradă.

— Dar fără Ferdinand nu se poate, spune Willy. Trebuie să vină și el cu noi. Știți că are o răfuială cu Seelig, din pricina lui Schröder.

Cînd ajungem acasă la Kosole, începem să fluierăm și să facem atîta gălăgie pînă ce vine la fereastră, supărat. E în cămașă.

— Ce v-a apucat așa în miezul nopții ! mormăie el. Voi nu știți că-s însurat ?

— Las-o asta pe altădată. L-am descoperit pe Seelig, strigă Willy.

Ferdinand începe că prindă viață.

— E adevărat ? întrebă el.

— Zău, îl asigură Tjaden.

— Staţi că vin. Dar vai de voi, dacă mă minţiţi !

După cinci minute e jos şi mergem mai departe.

Cotind spre Hakenstrasse, Willy îl izbeşte pe un trecător care cade.

— Dobitocule ! strigă acesta întins pe jos.

Willy se opreşte şi se fixează ameninţător în faţa lui.

— Ai spus ceva ? îl întrebă el, ducîndu-şi mîna la capelă.

— N-am spus nimic, răspunse celălalt ridicîndu-se de pe jos.

— Norocul tău — îi spune Willy — pentru că nu prea ai mutră de om care să poată înjura.

Trecem printr-o grădină şi ajungem în faţa cîrciumii „La Regele Wilhelm". Numele de pe firmă e acoperit cu un strat nou de vopsea. Acuma îi spun „Edelweiss".

Willy pune mîna pe clanţa uşii.

— Stai puţin, — şi Kosole îi trage mîna îndărăt. Willy — îi spune el apoi rugîndu-se, dacă e vorba de bătaie, să mă lăsaţi pe mine. Jură-mi-o !

— În regulă, consimte Willy şi deschide larg uşa.

Ne izbesc în faţă zgomotul, fumul şi lumina. Zăngănit de pahare. Un pian mecanic cîntă marşul din „Văduva veselă". Robinetele de bere de pe tejghea strălucesc. O bandă de clienţi veseli stă în faţa tejghelei, făcînd haz cu cele două fete care clătesc paharele. Un artilerist comandă un rînd de rachiuri şi apucă de braţ pe chelneriţă, spunînd entuziasmat :

— Asta-i marfă din timp de pace, Lino !

Pătrundem în sală.

— Uite-l, spune Willy.

Cu mînecile suflecate şi cămaşa deschisă la piept, asudat, cu gîtul roşu, cîrciumarul în dosul tejghelei serveşte bere. Cînd întoarce robinetul cu mîinile lui groase, berea ţîşneşte, blondă sau brună, în pahare.

Ridică ochii şi zîmbeşte :

— Bună seara ! Aţi venit şi voi ! De care vreţi : brună sau blondă ?

— Blondă, domnule plutonier-major, răspunde Tjaden obraznic.

Cîrciumarul ne numără din ochi.

— Șapte, spune Willy.

— Șapte, repetă cîrciumarul, aruncînd o privire lui Ferdinand. Șase și cu Kosole șapte.

Ferdinand își pune coatele pe tejghea :

— Ia ascultă, Seelig, ai și rom ?

Cîrciumarul răspunde mînuind robinetele :

— Sigur că am.

Kosole îl măsoară cu privirea :

— Îți place și ție romul. Nu-i așa ?

Cîrciumarul umple un rînd de pahărele :

— Te cred că-mi place.

— Îți mai aduci aminte cînd ai băut rom ultima oară ?

— Nu.

— Eu mi-aduc aminte, strigă Kosole, înfipt ca un taur în fața tejghelei. Cunoști numele de Schröder ?

Cîrciumarul răspunde făcînd pe indiferentul :

— Schröder ? Sînt mulți Schröder.

Kosole de-abia se stăpînește. E gata să se repeadă. Willy îl ia de spate și-l așează cu forța pe un scaun. După aceea comandă :

— Șapte halbe !

Kosole nu spune nimic. Ne așezăm la o masă și cîrciumarul ne aduce halbele :

— Noroc !

— Noroc ! răspunde Tjaden.

Și bem.

Tjaden se reazămă pe speteaza scaunului :

— Ei, ce v-am spus eu ?

Ferdinand privește după Seelig, care se duce și-și ia locul în dosul tejghelei.

— Cînd mă gîndesc cum putea porcul ăsta a rom cînd l-am îngropat pe Schröder... — și se oprește brusc.

— Nu te tulbura așa ; fii tare ! îi spune Tjaden.

Vorbele lui Kosole parcă au smuls o perdea care pînă atunci se clătina doar ușor. Îndărătul ei se ivește deodată o priveliște ștearsă și pustie. Fantomatic, ferestrele cîr-

ciumii se pierd în umbrele ce se înalță din crăpăturile podelei și prin negura încăperii plutește norul gros al amintirilor.

Kosole și Seelig nu se puteau suferi. Dar abia prin august 1918 au început să de dușmănească de moarte. Pe vremea aceea, ne găseam la capătul unei tranșee surpate, în dosul frontului, și trebuia să lucrăm toată noaptea ca să săpăm o groapă comună. Nu puteam s-o facem prea adîncă, pentru că dădusem de o pînză de apă. Săpam înnotînd înapoi. Bethke, Wessling și Kosole netezeau pereții gropii. Noi ceilalți adunam cadavrele care zăceau pe cîmp și le aliniam, în șiruri lungi, unul lîngă altul, așteptînd ca groapa să fie gata.

Albert Trosske, sergentul nostru, le lua tăblițele de identitate și livretele — cînd se întîmpla să le găsească. Mulți dintre morți erau cu fețele negre și descompuse, pentru că era vreme umedă și putrezeau repede. Totuși nu miroseau așa de rău ca în timpul verii. Unii erau puhavi și umflați ca niște bureți. Am dat de unul lungit pe pămînt cu brațele întinse. Cînd l-am ridicat, am văzut că nu mai rămăsese din uniformă decît niște zdrențe, atît de grozav fusese sfîrtecat. Tăbliță n-o mai avea. Dar pînă la urmă, tot am putut să-l recunoaștem după o bucată de pantalon ; era căprarul Glaser. Era ușor de tot ; aproape jumătate din trup îi lipsea.

Adunam la o parte, într-o foaie de cort, brațele, picioarele și capetele pe care le găseam izolate. Cînd l-aduseră pe Glaser, Bethke ne spuse :

— Destul ! Nu mai încape.

Ne duserăm să căutăm cîțiva saci de var. Jupp aruncă varul în groapă cu o lopată. Puțin după asta veni și Max Weil, care se dusese să caute niște cruci înapoia frontului. Spre marea noastră mirare, plutonierul-major Seelig apăru și el din întuneric, însoțindu-l pe Weil. Cum nu era nici un preot pe-aproape și cum cei doi ofițeri ai noștri erau bolnavi, Seelig fusese însărcinat să spună o rugăciune. Era foarte rău dispus pentru că, deși era desul de gras, nu putea suferi să vadă sînge. Pe lîngă asta, noaptea nu vedea de loc și se orienta foarte greu în întuneric. Infirmitatea asta îl făcea așa de nervos, încît nu văzu

marginea gropii și căzu într-însa. Tjaden pufni de rîs și spuse în șoaptă : „Acoperiți groapa !“

Kosole lucra în groapă, tocmai acolo unde căzuse Seelig. Acesta i se prăbuși drept în cap — și cîntărea peste o sută de kilograme. Kosole, începu să înjure ca un turbat. Pe urmă îl recunoscu pe plutonierul-major ; însă, cum era soldat vechi, — asta se întîmpla în 1918, — nu se sinchisi prea mult.

Plutonierul-major, ridicîndu-se, îl văzu pe Kosole, vechiul lui dușman, se înfurie grozav și începu să-l înjure. Kosole îi răspunse. Bethke, care era și el în groapă, încercă să-i liniștească ; însă plutonierul-major făcea spume de mînie și Kosole, socotind că el avea dreptate, nu se lăsa nici el.

Willy sări și el, ca să-l ajute pe Kosole. În groapă se porni un scandal cumplit.

— Tăcere ! spuse deodată cineva.

Deși ordinul fusese dat aproape în șoaptă, scandalul încetă imediat. Seelig ieși din groapă gîfîind. Cu uniforma plină de var, parcă era un înger de turtă dulce muiată în zahăr.

Kosole și Bethke ieșiră și ei.

Pe marginea gropii, stătea sublocotenentul nostru Ludwig Breyer sprijinit în baston. Pînă atunci zăcuse culcat la aer, acoperit cu două mantale, în fața adăpostului. Pe vremea aceea avusese cel dintîi acces grav de dizenterie.

Ne întrebă :

— Ce s-a întîmplat ?

Trei dintre noi începură să vorbească deodată, ca să-i explice. Ludwig, cu un gest ostenit, îi opri :

— N-au nici o importanță toate astea.

Plutonierul-major spuse că Kosole l-a lovit în piept. Kosole se înfurie din nou și declară că nu era adevărat.

— Tăcere ! spuse încă o dată Ludwig.

Se făcu liniște.

Breyer întrebă în șoaptă :

— Albert, ai găsit toate tăblițele ?

— Da, răspunse Trosske și adăugă încet, ca să nu-l audă Kosole : E și Schröder.

Se uitară unul la altul o clipă.

Şi Ludwig spuse apoi :

— Va să zică, n-a căzut prizonier ? Unde e ?

Albert îl conduse de-a lungul şirului de morţi. Bröger şi eu mergeam în urma lor, căci Schröder fusese colegul nostru de clasă. Trosske se opri în faţa unui cadavru al cărui cap era acoperit cu un sac. Breyer se plecă asupra lui. Albert îl trase înapoi.

— Nu-l descoperi, Ludwig, se rugă el.

Breyer se întoarse.

— Ba da, Albert — spuse el liniştit — lasă-mă, te rog.

Partea de sus a corpului lui Schröder nu mai era de recunoscut. Fusese strivită. Capul parcă era o scîndură în care o gaură neagră şi strîmbă, mărginită de o comoară de dinţi, indica gura. Fără să spună nimic, Breyer îl acoperi la loc.

— El ştie ? întrebă apoi Ludwig, privind în direcţia unde lucra Kosole.

Albert îi arătă că nu ştie.

— Să-l facem pe Seelig să plece de-aici, zise el. Cine ştie ce i se poate întîmpla.

Schröder fusese prietenul lui Kosole. Niciodată nu putusem înţelege de ce, pentru că era slab şi plăpînd, un adevărat copil, cu totul deosebit de Ferdinand. Dar acesta îl ocrotise ca o mamă.

Auzirăm îndărătul nostru un gîfîit. Seelig se luase după noi şi stătea aici cu ochi holbaţi.

— De cînd sînt, n-am mai văzut aşa ceva — bolborosi el. Cum s-a putut întîmpla una ca asta ?

Nu-i răspunse nimeni. Schröder trebuia să fi plecat cu o săptămînă înainte de concediu ; şi l-a împiedicat Seelig, pentru că nu putea să-l sufere. Acum, Schröder zăcea neînsufleţit.

Plecarăm. Prezenţa lui Seelig în clipa aceea ne făcea rău. Ludwig se culcă iar sub mantale. Rămăsese acolo numai Albert. Seelig se uită ţintă la cadavru. Luna ieşi dintre nori şi-şi aruncă lumina asupra lor. Cu pîntecele şi pieptul proeminent, plutonierul-major privea chipurile livide în care expresia de neînţeles a groazei împietrise într-o linişte care parcă striga.

Albert zice cu răceală :

— Ar fi bine să spuneți acum rugăciunea și după aceea să plecați.

Plutonierul-major își șterse fruntea.

— Nu pot ! murmură el.

Îl cuprinse groaza. Știam noi ce înseamnă asta. Săptămîni de-a rîndul nu simțeai nimic și deodată, într-o împrejurare neprevăzută, te dobora. Cu fața verde, el plecă legănîndu-se spre adăpost.

— Și-o fi închipuind că ne batem cu bomboane, zise Tjaden amărît.

Începu să plouă tot mai tare și ne pierdurăm răbdarea. Seelig nu mai apăru. Îl luarăm pe Ludwig de sub mantale. În șoaptă, el spuse „Tatăl nostru".

Coborîrăm morții în groapă. Weil îi lua în primire. Văzui cum se cutremura. Șoptea, abia că-l puteai auzi : „Vă răzbunăm noi !" Și asta o repeta mereu.

Mă uitai la el surprins.

— Ce-i cu tine ? Doar nu sînt cei dintîi cu care ai de-a face ! Dacă o fi să-i răzbuni pe toți !...

După aceea nu mai spuse nimic.

După ce aranjarăm primele rînduri, veniră Valentin și Jupp, tîrînd încă o foaie de cort.

— Ăsta mai trăiește, zise Jupp și desfăcu pînza.

Kosole aruncă o privire.

— Dar nu mult, zise el.

Omul de pe foaia de cort horcăia cu întreruperi. De cîte ori răsufla, i se revărsa sîngele prin barbă.

— Să-l ducem de-aici ? întrebă Jupp.

— Moare curînd, spuse Albert arătîndu-ne sîngele.

Îl culcarăm de-o parte și-l lăsarăm în grija lui Max Weil. Ne văzurăm mai departe de treabă. Îmi ajuta Valentin. Îl coborîrăm pe Glaser.

— Biata nevastă-sa ! murmură Valentin.

— Băgați de seamă, că-i Schröder, ne strigă în groapă Jupp, lăsînd să alunece foaia de cort.

— Țineți gura ! se rosti Bröger, înfundîndu-și glasul.

Kosole mai avea cadavrul în brațe.

— Cine ? întrebă el, nepricepînd nimic.

— Schröder, repetă Jupp, care credea că Ferdinand știe ce se întîmplase.

— Taci, mă idiotule! A fost luat prizonier, se răsti Kosole înfuriat.

— Sigur, Ferdinand, zise Albert Trosske, care era lîngă el.

Ne oprirăm respirația. Fără să spună o vorbă, Kosole scoase cadavrul din groapă și se cățără și el afară. Apoi îl lumină cu lampa de buzunar. Se aplecă aproape de tot, de-asupra rămășițelor figurii și începu să cerceteze.

— Slavă Domnului c-a plecat plutonierul-major — șopti Karl.

Așteptăm, nemișcați, să vedem ce o să se întîmple. Kosole se ridică.

— Dați-mi o lopată, ne zise el deodată.

I-am dat-o. Ne așteptam la o crimă. Dar Kosole începu să sape. Îi pregăti lui Schröder o groapă deosebită și nu lăsă pe nimeni să se apropie de ea. Chiar el îi așeză înăuntru. Nici nu se gîndea la Seelig, atît era de abătut.

În zorii zilei, cele două morminte erau gata. Între timp, murise și rănitul. L-am mai putut pune în rînd cu ceilalți. După ce îndesarăm bine pămîntul, puserăm crucile Kosole scrise pe una din ele, cu un creion chimic, numele lui Schröder și-i puse deasupra o cască de oțel.

Ludwig mai veni odată. Ne descoperirăm și rosti pentru a doua oară „Tatăl nostru". Albert sta palid lîngă el; Schröder fusese colegul lui de bancă. Kosole era însă mai abătut decît toți. Era desfigurat și nu scotea nici o vorbă.

Am mai stat cîtva timp locului. Ploua mereu. Venira apoi oamenii cu cafeaua și începurăm să mîncăm.

Seelig nu ieși din adăpost decît dimineața. Crezusem că nu mai era pe-acolo. Duhnea de la distanță a rom și abia acum avea de gînd să plece îndărătul frontului. Cînd îl zări, Kosole scoase un răcnet. Noroc că era Willy aproape de el. Se repezi la Ferdinand și-l ținu în loc. Dar patru inși trebuiră să-l stăpînească, să nu-l omoare pe Seelig. Abia după un ceas își veni în fire și-și dădu seama cît rău și-ar fi făcut dacă se atingea de superiorul său. Dar jură, la mormîntul lui Schröder, că o să se mai socotească el cu Seelig.

Şi acum, Seelig stă la tejghea, iar Kosole e la cinci metri de el. Amîndoi au ieşit din armată.

Pianul automat cîntă pentru a treia oară marşul din Văduva veselă".

— Jupîne, încă un rînd de rachiu! strigă Tjaden, căruia îi sticlesc ochii ca unui porc.

- Vine! răspunde Seelig şi aduce paharele. Noroc, camarazi!

Kosole se uită printre gene.

— Tu nu eşti camaradul nostru, mormăie el.

Seelig îşi ia sticla la subţioară.

— Bine! Nu sînt, răspunde el şi se întoarce la tejghea.

Valentin dă rachiul peste cap.

— Bea, Ferdinand. E cel mai bun lucru, spune el.

Celălalt rînd îl comandă Willy. Tjaden e pe jumătate beat.

— Ei, Seelig! Cîine afurisit! răcneşte el. Nu ne mai faci mizerii şi-acum? Hai, să bei şi tu!

Şi-i dă fostului său superior o palmă peste umăr, că-i opreşte respiraţia. Cu un an înainte, dacă ar fi făcut una ca asta, ajungea sau la Curtea marţială sau la balamuc.

Privirea lui Kosole se plimbă de la tejghea la pahar şi de la pahar la tejghea şi la omul pîntecos de lîngă robinetele de bere. Dă din cap.

— Dar parcă-i cu totul altul. Nu-i aşa, Ernst? îmi zise el.

Şi eu am impresia asta. Seelig e de nerecunoscut. Îi şedea atît de bine în uniformă şi cu nedespărţitul lui carnet, încît nu mi l-aş fi putut închipui în cămaşă, şi încă şi mai puţin cîrciumar. Iar acum, îşi aduce un pahar şi-l lasă pe Tjaden să-l tutuiască, să-l bată pe umăr, de unde mai înainte îl privea ca pe-un păduche.

— Doamne, cum s-a întors lumea pe dos!

Willy îi dă cu cotul lui Kosole, îndemnîndu-l:

— Ei, ce-ai de gînd?

— Nu ştiu ce să fac, zice Ferdinand. Să-i dau una peste fălci, sau nu? Nu mă aşteptam la una ca asta. Ia te uită cum mai slugăreşte pe unul şi pe altul. Îţi piere tot cheful.

Tjaden comandă mereu. Simte o plăcere nebună să se vadă servit de fostul lui superior.

Dar Seelig nu mai ţine seama de nimic. Capul lui de mops e ca focul, atît din cauza băuturii, cît şi din cauza alişverişului pe care-l face.

— Hai să ne-mpăcăm, propune el. Fac cinste cu un rînd de rom dinainte de război.

— Ce spui ? îl întreabă Kosole ridicîndu-se de pe scaun.

— Rom. Mai am o sticlă colo-n dulap, zice Seelig cu candoare, şi se duce s-o ia.

Kosole e ca zăpăcit şi se uită fix după el.

— Să ştii că a uitat totul, Ferdinand, spune Willy, altminteri nu s-ar fi încumetat.

Seelig se întoarce şi toarnă în pahare.

— Îţi mai aduci aminte cînd te-ai îmbătat, de frică, cu rom ? îi spune Kosole, scrîşnind. Să te faci paznic de noapte la morgă.

Seelig face cu mîna un semn de împăcare :

— A trecut atîta vreme de atunci, că nimic nu mai e adevărat.

Ferdinand tace iarăşi. Dacă Seelig ar răspunde mai cu ţîfnă, ar începe să-i care ; dar atitudinea lui împăciuitoare îl dezarmează.

Tjaden duce paharul la nas ; e încîntat. Ca şi noi, de altfel. Romul e minunat. Ciocnim şi bem.

Kosole îşi varsă paharul pe masă.

— Nu vreau să-mi facă ăsta cinste.

— Să mi-l fi dat mie, bre omule ! strigă Tjaden, şi încearcă să mai salveze, ce se poate, cu ajutorul degetelor.

Cîrciuma începe să se golească.

— Se închide, domnilor, strigă Seelig lăsînd obloanele.

Ne ridicăm şi noi.

— Ei, ce faci, Ferdinand ? îl întreb eu.

El dă din cap. Parcă nu e împăcat cu sine. Cîrciumarul ăsta nu e adevăratul Seelig.

Seelig ne deschide uşa.

— La revedere, domnilor. Noapte bună.

— Domnilor ? pufneşte Tjaden. Domnilor !... Altădată ne spunea „porcilor".

Kosole e în pragul uşii. Din întîmplare, îşi aruncă ochii pe podea şi zăreşte picioarele lui Seelig înfăşurate în moletierele pe care i le ştiam toţi. Pînă şi pantalonii mai au vipuşcă şi croială militărească. Jumătatea de sus e cîrciumarul, cea de jos a plutonierului-major. Asta din urmă hotărăşte.

Dintr-o dată, Ferdinand se întoarce. Seelig se dă îndărăt. Kosole se ia după el.

— Ascultă, mormăie el. Schröder ! Schröder ! Schröder ! Îţi mai aduci aminte de el, cîine blestemat ? Poftim, din partea lui Schröder. Ţi-am adus salutări din groapa comună.

Şi Kosole dă. Cîrciumarul se bălăbăneşte. Apoi se repede în dosul tejghelei şi pune mîna pe un ciocan de lemn. Îl loveşte pe Kosole în umeri şi în obraz. Dar Kosole nu se dă îndărăt, atît de tare s-a înfuriat. Îl prinde pe Seelig în braţe, îl izbeşte cu capul de tejghea, făcînd să se ciocnească paharele, şi deschide toate robinetele.

— Bea canalie ! Îmbată-te şi îneacă-te aici, în porcăria ta !

Berea se varsă peste Seelig şi-i curge în pantaloni, umflîndu-i ca un balon. Seelig urlă furios ; e atît de greu să mai capete astăzi o bere aşa de bună. Izbuteşte să pună mîna pe un pahar şi-l loveşte pe Kosole în bărbie.

— Prost ! spune Willy, care, de pe prag, urmăreşte lupta cu interes. Cu capul trebuia să lovească.

Dintre noi nu se amestecă nimeni. Asta-i treaba lui Kosole ; chiar de-ar fi să mănînce bătaie, n-avem dreptul să-l ajutăm. Noi stăm doar să oprim pe oricine o sări în ajutorul lui Seelig. Dar nimeni nu se mai gîndeşte la aşa ceva, pentru că Tjaden a spus în două cuvinte cum stau lucrurile. Lui Ferdinand îi curge sînge pe nas ; se înfurie şi-l dă repede gata. Îl doboară, îl ia de urechi şi-l loveşte de cîteva ori cu capul de podea, pînă-l lasă leşinat.

Apoi pleacă. Lina, palidă ca zăpada, se uită la patronul ei care horcăie.

— Ar fi bine să-l duceţi la spital, strigă Willy din urmă. E o chestie de două-trei săptămîni.

Kosole era un zîmbet de satisfacție. Se simte ușurat. L-a răzbunat pe Schröder.

— V-a plăcut și vouă, ne spune el și se șterge de sînge.

Apoi, ne strînge mîna.

— Și acum, băieți, trebuie să mă duc repede acasă ; mă așteaptă nevasta. Să nu creadă cumva că m-am luat cu cineva la bătaie.

Ne despărțim în piață. Jupp și Valentin se întorc la cazarmă. Bocancii lor răsună pe caldarîmul luminat de razele lunii.

— Mult aș vrea să mă duc și eu cu ei, spune Albert deodată.

— Te cred, zice Willy, care se mai gîndește la chestia aia cu cocoșul. Sînt cam meschini oamenii de pe-aici ! Nu-i așa ?

Afirm dînd din cap.

— Și în curînd o să începem iar școala.

Ne oprim și ne apucă rîsul. Tjaden nu se mai poate stăpîni de bucurie și joacă în jurul lui Valentin și Jupp.

Willy se scarpină la ceafă :

— Credeți voi că ăia nu mai pot de bucurie că venim iar ? Vezi că așa de îngăduitori ca mai înainte nu mai sîntem.

— Firește că le eram mai dragi, ca eroi, văzuți de cît mai departe, spune Karl.

— Sînt foarte curios să asist la un asemenea spectacol, adaugă Willy, cu temperamentul nostru de astăzi... „oțeliți în focul luptei".

IV.

Cînd ni s-a desființat compania, a trebuit să luăm muniția cu noi, ca s-o predăm abia cînd om ajunge acasă. Sîntem acum la cazarmă și dăm armele în primire. Totodată ni se dă o soldă de demobilizare de cincizeci de mărci și cincisprezece mărci ca ajutor de drum. Pe lîngă asta, mai avem dreptul la o manta, o pereche de bocanci, rufărie și o uniformă.

Ne urcăm la mansardă ca să luăm în primire efectele. Plutonierul cu magazia face un gest de plictiseală :

— Alegeți și voi ce vreți.

Willy își rotește ochii, dă peste un teanc de efecte și îi spune părintește :

— Ascultă-mă, afaceri de-astea să faci cu recruții. Zdrențele astea-s de pe vremea lui tata Noe. Arată-ne lucruri noi.

— N-am, răspunse magazionerul îmbufnat.

Willy se uită la el și-și scoate din buzunar o tabacheră de aluminiu.

— Fumezi ? îl întrebă el.

Celălalt scutură din cap.

— Tutun de mestecat ? zice Willy, vîrîndu-și mîna în buzunar.

— Nici !

— De băut, sigur că bei.

Willy s-a gîndit la toate ; își duse mîna sub manta, să scoată și de-acolo ceva.

— Aș ! răspunse plutonierul flegmatic.

— Atunci nu-mi mai rămîne decît să-ţi dau cîteva peste bot, îi zisge Willy, prieteneşte. Nu plecăm de-aici fără haine noi-nouţe.

Spre norocul nostru, iată că vine Jupp, care are un rol de seamă în sfatul soldaţilor.

— Sînt oameni de-ai noştri, Heinrich. Cătane vechi. Ia du-i în salon.

Magazionerul se mai înviorează.

— De ce nu mi-aţi spus-o din capul locului !

Ne ducem într-o odaie din dos. Aici sînt numai haine noi. Ne dezbrăcăm repede hainele vechi şi ne punem ce găsim mai bun. Willy pretinde că are nevoie de două mantale, pentru că războiul l-a făcut anemic. Magazionerul ezită. Jupp îl ia de braţ, îl duce într-un colţ şi începe să-i vorbească despre aprovizionare. Cînd vin înapoi, magazionerul e liniştit. Se uită cu coada ochiului la Tjaden şi la Willy care acuma, îmbrăcaţi cu hainele noi, sînt mult mai groşi decît adineauri, şi mormăie :

— Bine, bine ! Mie mi-e tot una. Sînt mulţi care nu vin să-şi ia boarfele. Au ei destule. Principalul e să iasă socoteala.

Iscălim de primire. Magazionerul îi spune lui Willy :

— Parcă îmi vorbiseşi de nişte ţigări.

Willy, văzînd că n-are încotro, îşi scoate tabachera. Celălalt urmează :

— Şi tutunul de mestecat...

Willy se căută în buzunar. Pe urmă se informează :

— Dar de băut, ai spus că nu bei.

Magazionerul îi răspunde calm :

— Ba da. Mi-a prescris chiar doctorul, pentru că sînt şi eu anemic. Adu sticla încoace.

— Un moment.

Willy trage o înghiţitură, cel puţin să salveze ce mai poate fi salvat, şi apoi îi întinde magazionerului sticla. Era plină ; acum, nu-i nici pe jumătate.

Jupp ne conduce pînă la poarta cazărmii.

— Ştiţi cine e aici ? Max Weil ; în sfatul soldaţilor.

— A ! e şi el aici. S-a învîrtit, spune Kosole.

— Așa și-așa. Deocamdată sîntem noi în frunte : Valentin și cu mine. Dacă aveți nevoie de permise de călătorie, veniți la mine.

— Dă-mi acum unul, îi spun el. Vreau să mă duc la Adolf.

Jupp scoate un carnet și rupe un bilet.

— Completează-l singur. Natural, călătorești cu întîia.

— S-a făcut.

Cînd ajungem afară, Willy își desface mantaua. Mai are una pe dedebust. Ne spune satisfăcut :

— Mai degrabă s-o iau eu, decît s-o șterpelească alții Cred că atîta lucru mai merit și eu după ce m-au ciuruit schijele.

Ieșim pe bulevard. Kosole ne spune că azi după-amiază își repară hulubăria. Înainte de război avusese o crescătorie de porumbei călători. Acum vrea s-o înceapă din nou. Pe front, s-a gîndit mereu la asta. Eu îl întreb :

— Și altceva ce ai de gînd, Ferdinand ?

El îmi răspunde scurt :

— Să caut de lucru ; doar sînt însurat. Trebuie să alerg după mîncare.

Dinspre biserica Sfintei Maria se aud deodată niște împușcături. Stăm și ascultăm. Willy ne spune cu competență :

— Revolvere de campanie și puști 98. Mi se pare că sînt chiar două revolvere.

Tjaden rîde și-și vîntură bocancii cei noi, ținîndu-i de vîrful șiretului :

— Oricum, față de ce era în Flandra, e destulă liniște.

Willy se oprește în fața unui magazin de galanterie. În vitrină e un costum de stofă din fire de urzică și hîrtie. Dar asta-l interesează prea puțin. Se uită încordat la niște foi îngălbenite dintr-un jurnal de mode, atîrnate în dosul costumului, și ne arată imaginea unui domn elegant cu barbișon, în conversație cu un vînător.

— Știți ce-i asta ?

— O pușcă de vînătoare, spune Kosole, care crede că-i vorba de vînător.

Willy îl întrerupe enervat :

— Fleacuri ! Asta-i o haină de gală : jachetă, frac. Înțelegi tu ? Tot ce poate fi mai modern. Și știți acum ce idee mi-a venit ? Am să-mi fac o haină de-astea dintr-o manta. Pun să mi-o descoasă, să mi-o vopsească în negru, să o croiască din nou. Să vedeți ce frumos o să iasă.

Ideea asta îl pasionează grozav. Însă Karl îl potolește, întrebîndu-l calm :

— Dar un pantalon vărgat ai ?

Willy ezită o clipă. După aceea spune :

— Am să găsesc eu unul la tatăl meu. Pe urmă am să-i mai iau și vesta albă pe care a purtat-o la nuntă. Să vedeți voi ce bine are să-mi stea.

Și spunînd astea, se uită la noi radiind de bucurie.

— Și-acum, pun-te pe viață, băiete !

Acasă, dau jumătate de soldă mamei. Ea îmi spune :

— A venit Ludwig Breyer ; te așteaptă în odaia ta.

Tatăl meu adaugă :

— E sublocotenent.

— Da, răspund eu. Ce n-ai știut pînă acum ?

Ludwig e mai bine la față. Dizenteria e aproape vindecată. Mă întîmpină zîmbind :

— Am venit să-mi împrumuți niște cărți, Ernst.

— Ia-ți ce vrei, Ludwig.

El mă întreabă :

— Dar tu n-ai nevoie de ele ?

Dau din cap :

— Deocamdată, nu. Am încercat ieri să citesc ceva, dar — e ciudat ! — nu mai pot fi atent. După cîteva pagini, mă pomenesc gîndindu-mă la altceva. Nu mai înțeleg ce citesc. Vrei ceva romane ?

— Nu, îmi răspunde el și scoate cîteva cărți din raft.

Mă uit la titluri.

— Lucruri așa de grele ? La ce-ți trebuie ?

El zîmbește cam intimidat ; după aceea îmi spune :

— Cît am fost pe front, m-am gîndit la o sumedenie de lucruri, dar nu m-am dumerit niciodată bine. Acuma, cînd a trecut războiul, aș vrea să știu o mulțime de lucruri, aș vrea să știu ce-i cu omenirea asta și cu rostul ei pe pămînt. Sînt multe probleme de dezlegat, chiar în

ce ne privește pe noi înșine. Altădată ne închipuiam viața cu totul altfel decît o vedem acum. În sfîrșit, aș vrea să știu o mulțime de lucruri. Ernst.

Îi spun arătînd cărțile :

— Și crezi c-ai să găsești aici ce cauți ?

— În orice caz, am să încerc. Citesc toată vremea, de dimineață pînă seara.

Mai stă cîteva clipe și pleacă. Rămîn pe gînduri. Dar eu, oare ce-am făcut în ultimile zile ? Rușinat, iau o carte, dar o las repede din mînă și mă uit pe fereastră. Altădată, nu era așa. Știam întotdeauna ce vreau să fac.

Intră mama.

— Ernst, diseară trebuie să te duci la unchiul Karl.

Îi răspund cam plictisit :

— Bine, fie !

— Știi că ne-a trimis de multe ori alimente.

Dau din cap.

Afară începe să se înserereze. O umbră albastră învăluie ramurile castanilor. Mă întorc de la fereastră.

— Ați fost astă-vară la dumbravă ? Trebuie să fi fost foarte frumos.

— Nu, Ernst, n-am fost deloc.

O întreb mirat :

— Dar de ce, mamă ? Altădată vă duceați în fiecare duminică.

Ea îmi răspunde tărăgănat :

— N-am fost la plimbare. Drumul pe jos ne făcea poftă de mîncare, și cu mîncarea am dus-o prost toată vremea.

— Așa-i, spun eu. Dar unchiul Karl avea mîncare destulă.

— Ne-a trimis și nouă destul de des.

Mă simt deodată cuprins de o vagă amărăciune.

— Oare de ce au fost toate astea, mamă ? o întreb eu.

Ea îmi desmiardă mîna.

— Trebuie să fie un rost, Ernst. Dumnezeu știe el ce face.

Unchiul Karl e fala familiei noastre. Are o vilă și a fost în timpul războiului ofițer de intendență.

Wolf mă însoțește la vila unchiului. Însă trebuie să rămînă afaă ; mătușii mele nu-i plac cîinii.

Sun. Îmi deschide un individ elegant în frac. Intimidat, îl salut. De-abia după aceea îmi dau seama că e un servitor. Nu mai eram deprins cu așa ceva. Omul mă măsoară de parcă ar fi un colonel îmbrăcat civil. Îi zîmbesc, însă el nu-mi răspunde la zîmbet. Cînd îmi scot mantaua, el ridică mîna ca să-mi ajute.

Ca să-i cîștig simpatia, îi spun :

— Lasă ! Ca vechi soldat ce sînt, pot să fac asta singur, și-mi atîrn zdreanța de un cuier.

Totuși, el o ia din cui cu vîrful degetelor, și o atîrnă într-un cui alăturat, cu un aer mîndru.

Mă gîndesc : ce mutră scîrboasă ! — și intru.

Unchiul Karl mă întîmpină zornăind din pinteni. Îmi dă bună-ziua cu un aer protector, pentru că sînt un simplu soldat. Mirat, mă uit la uniforma lui de mare ținută, strălucitoare. Ca să fac un spirit îi spun :

— Avem friptură de cal astăzi ?

— Cum asta ? mă întreabă el mirat.

Îi răspund rîzînd :

— Pentru că vii la masă cu pinteni.

Se uită la mine supărat. Mi se pare că, fără să vreau, l-am jignit.

Ofițerilor de intendență le plac foarte mult pintenii și săbiile.

Pînă să-i explic că n-am vrut să-l jignesc, intră repede mătușă-mea. E tot așa cum o știu, uscată ca o scîndură, și ochii îi strălucesc tot așa de tare. În timp ce mă copleșește cu o ploaie de vorbe, aruncă priviri ascuțite în toate părțile. Sînt cam stingherit. E prea multă lume aici, prea multe cucoane și, mai ales, prea multă lumină. Pe front aveam cel mai mult o lampă cu petrol. Candelabrele astea sînt nemiloase ca niște judecători de instrucție : nu le poți ascunde nimic. Încep să mă scarpin în spate.

— Ce faci ? mă întrebă mătușă-mea, oprindu-se din vorbă.

— Trebuie să fie vre-un păduche care a scăpat. Am avut atîția ! Îmi trebuie cel puțin o săptămînă pînă să dispară toți.

Ea se dă speriată înapoi.

— Nu-ți fie frică, o liniștesc eu. Nu pot să sară, Sînt păduchi, nu purici.

— Doamne, păzește !

Și-și pune degetul la gură, de parcă aș fi spus cine știe ce porcărie. Dar așa sînt toți acuma. Vor să fim eroi, dar de păduchi nici nu vor să audă.

Trebuie să dau mîna cu o mulțime de lume și încep să asud. Oamenii ăștia sînt cu totul altfel decît noi, cei de pe front. Mă simt în fața lor greoi ca un tanc. Fac mișcări de parcă ar sta într-o vitrină și vorbesc ca pe scenă. Caut pe cît pot să-mi ascund mîinile ; țărîna tranșeelor a intrat în ele ca o otravă. Mi le șterg pe furiș de pantaloni ; totuși le simt umede cînd dau mîna cu vreo femeie.

Tot învîrtindu-mă prin salon, dau de un grup în mijlocul căruia vorbește foarte agitat un consilier de la curtea de conturi :

— E nemaiauzit, un curelar ! Un curelar președinte de republică ! Închipuiți-vă numai o recepție de gală la palat și un curelar care primește în audiență ! E odios !

Tușește de iritat ce e.

— Ce spui de asta, tinere ?

Și mă bate pe spate. Pînă acuma nu m-am gîndit la așa ceva. Intimidat, dau din umeri :

— Poate că se pricepe și el la ceva !

Consilierul mă privește o clipă. După aceea se scutură satisfăcut.

— Admirabil : poate se pricepe și el ! Nu, dragul meu. Așa ceva e înnăscut. Un curelar ! Atunci de ce nu și un croitor, și un cizmar ?

Și se întoarce iar spre ceilalți. Vorbele lui m-au jignit. Mă revoltă auzindu-l că vorbește așa de cizmari. Cizmarii au fost tot așa de buni soldați ca și ceilalți. Și Adolf Bethke e cizmar, și totuși se pricepe la război mai bine decît mulți maiori. Pe front avea importanță omul, nu profesia. Mă uit bănuitor la consilier. Acuma aruncă

citate în dreapta și în stînga ; probabil că e un om îndopat cu cultură ; totuși, dacă ar fi vorba să mă scoată cineva din foc, tot în Adolf Bethke aș avea mai multă încredere.

Sînt vesel că, în sfîrșit, ne așezăm la masă. Lîngă mine stă o fată cu un guler de puf. Îmi place mult, dar nu știu ce să vorbesc cu ea. Ca soldat am vorbit prea puțin, și în nici un caz cu cucoanele. Ceilalți vorbesc de zor. Încerc să trag cu urechea, ca să mă aleg și eu cu ceva.

În capul mesei stă consilierul, care tocmai pretinde că, dacă am mai fi rezistat două luni, am fi cîștigat războiul. Mi-e silă cînd îl aud, pentru că toți soldații știu că nu mai aveam nici muniții, nici oameni. În fața lui, o cucoană povestește de bărbată-său care a murit în război, și-și dă atîta importanță, de parcă ar fi murit ea, nu el. La alt capăt al mesei, se vorbește de acțiuni și de condițiile păcii. Și natural că toți știu mai mult decît oamenii care se ocupă cu aceste chestii. Un domn cu nasul cîrn povestește o istorie despre nevasta unui prieten, cu un aer așa de ipocrit și cu o bucurie așa de rău ascunsă, încît îți vine să-i arunci un pahar în cap.

Vorbele lor mă năucesc și, de la o vreme, nici nu mai pot urmări ce spun. Fata cu gulerul de puf mă întreabă ironic dacă nu cumva, pe front, am uitat să vorbesc.

— Nu, răspund eu.

Și mă gîndesc : dacă ar fi aici Kosole și Tjaden, apoi știu că ar rîde de flencăneala voastră cu care vă și mîndriți. Totuși mă doare faptul că nu vă pot spune ce gîndesc. Lui Kosole nu i-ar păsa de asta. El ar ști ce să vă răspundă : ceva scurt și cuprinzător.

Din fericire, în clipa asta apar pe masă niște costițe de purcel. Adulmec. Sînt costițe de purcel veritabile, prăjite în untură adevărată. La vederea lor, uit tot necazul. Înșfac o bucată bună și încep să mănînc cu poftă. E strașnică ! Nu mai știu de cînd n-am mai mîncat costițe. Pe vremea cînd eram în Flandra, prinsesem doi purcei ; i-am mîncat într-o minunată seară de vară, cu oase cu

tot. Mai trăia pe-atunci Katczinsky — bietul Kat ! — și Haie Westhuss. Alți oameni decît ăștia de-aici. Îmi reazăm coatele de masă și uit de tot ce-i împrejur, atît de-aproape îi simt pe vechii mei tovarăși. Purceii erau foarte fragezi. Gătisem și niște chifteluțe de cartofi. Era și Leer cu noi, și Paul Bäumer — da, Paul — aud vorbele în jurul meu și nu mai văd nimic — mă pierd în amintiri...

Dar mă trezesc îndată. La masă au tăcut cu toții. Tanti Lina parcă-i o sticlă de vitriol. Fata de lîngă mine de-abia își ține rîsul. Toți se uită la mine.

Mă trec sudorile. Ca pe vremea cînd eram în Flandra, stau cu coatele pe masă, ținînd ciolanul cu amîndouă mîinile, cu degetele pline de untură, și înfulec cu lăcomie ; ceilalți însă mănîncă frumos cu cuțit și furculiță.

Roșu la față, privesc țintă înaintea mea și lepăd ciolanul din mînă. Cum am putut să fiu atît de zăpăcit ! Dar nu pot să fac altfel. Pe front am mîncat totdeauna așa. Aveam cel mult o lingură sau o furculiță, dar niciodată o farfurie.

Mă simt și rușinat, și mînios. Mînios pe unchiul Karl care începe să vorbească acum despre împrumutul de război. Mînios pe toți oamenii ăștia care-și dau importanță cu vorbele lor umflate. Mînios pe toată lumea asta, care continuă să trăiască atît de nepăsătoare, ca și cum anii îngrozitori ai războiului n-ar fi existat niciodată, anii aceia în care totuși nu exista decît un singur lucru : moartea sau viața, și nimic altceva.

Mă îndop cît pot. Cel puțin să mă satur bine.

Îndată ce se ivește prilejul, o șterg. În vestibul dau de servitorul în frac. Întind mîna să-mi iau mantaua și mormăi :

— Și pe tine ar fi trebuit să te avem pe front, slugoi sclivisit ! Pe tine și întreaga șleahtă de-aici !

Și ies trîntind ușa.

Wolf m-a așteptat în fața casei. Îmi sare înainte.

— Haide Wolf !

Deodată îmi dau seama că ceea ce m-a amărît n-a fost chestia cu cotletele ; ci spiritul de îngîmfare și de inconștiență dinainte de război care continuă să trăiască nestingherit în oamenii ăștia.

— Haide, Wolf ! Aştia nu sînt de-aï noştri. Cu orice soldat englez sau francez ne-am înţelege mai bine. Hai la camarazii noştri ! E mai bine cu ei, chiar dacă mănîncă cu mîinile şi rod ciolanele. Haide !

Şi o luăm la goană, cîinele şi cu mine, şi fugim cît putem de repede, tot mai repede, eu chiuind, el lătrînd ; alergăm ca nebunii, cu ochii aprinşi. Ducă-se toate dracului ! Trăim, Wolf, trăim !

V.

Ludwig Breyer, Albert Trosske şi cu mine mergeam la şcoală. Cursurile trebuie să înceapă din nou. Pentru noi, elevii şcolilor normale, n-au fost sesiuni de examene extraordinare. Elevii liceului au fost mai favorizaţi. Mulţi dintre ei au putut da un examen special, fie înainte de-a pleca pe front, fie în timpul concediului. Cei care n-au făcut astfel, trebuie să urmeze cursurile din nou. Printre aceştia e şi Karl Bröger.

Treceam prin faţa catedralei. Acoperişul de aramă al turnurilor a fost înlocuit cu carton asfaltat. Par-ar fi mucegăite şi mîncate, şi de aceea biserica are o înfăţişare de fabrică. Tablele de aramă s-au prefăcut în obuze.

Albert spune :

— Nici prin vis nu i-a trecut lui Dumnezeu aşa ceva.

Pe partea dinspre apus a catedralei, într-o ulicioară, e clădirea cu două etaje a şcolii. Drept în faţă, e liceul ceva mai departe, rîul şi aleea cu tei. Înainte de a fi soldaţi, clădirile astea însemnau pentru noi lumea întreagă. Pe urmă am cunoscut tranşeele. Acuma sîntem iarăşi aici. Însă astea nu înseamnă pentru noi lumea întreagă ; mai sînt şi tranşeele...

Pe drum îl întîlnim pe camaradul nostru de joacă George Rahe. Era sublocotenent şi comandant de companie ; dar în timpul concediului s-a ţinut de chefuri, a pierdut vremea şi nu şi-a dat bacalaureatul. De asta trebuie să mai facă încă odată ultima clasă de liceu, în care a rămas pînă acuma repetent de două ori.

Îl întreb :

— Georg, e adevărat că pe front te-ai făcut tare la latină ?

El rîde și pleacă repede spre liceu.

— Bagă de seamă să nu capeți un patru la purtare, îmi strigă el întorcîndu-și capul.

În ultimul timp a fost aviator. A doborît patru englezi ; dar nu cred că ar mai fi în stare să demonstreze teorema lui Pitagora.

Ne urmăm drumul spre școală. Strada e plină de oameni în uniformă. Chipuri de oameni pe care aproape i-am uitat. Nume pe care ani de-a rîndul nu le-am mai auzit. Îl întîlnim, umblînd în cîrje, pe Georg Waldorf, pe care în noiembrie 1917 l-am dus la ambulanță cu un genunchi zdrobit. I s-a amputat piciorul de la șold ; acum are un picior de lemn și tropăie cumplit cînd merge. Îl întîlnim și pe Herman Leipold, care vine la noi și se recomandă rîzînd : „Götz von Berlinchingen cu mîna de fier". Are o proteză în locul mîinii drepte. Și după aceea ne mai întîlnim la un colț cu unul care ne spune hîrîind : „Nu-i așa că nu mă mai cunoașteți ?"

Mă uit la fața lui, dacă se mai poate numai așa ceea ce a mai rămas din fața lui de odinioară. Pe frunte are o cicatrice largă și roșie, care-i ajunge pînă la ochiul stîng. Aici are o umflătură, încît ochiul e pe jumătate închis ; dar oricum ochiul există. Ochiul drept strălucește fix : e de sticlă. Nas nu mai are : în locul lui e un petec negru. Cicatricea care pornește de sub nas taie gura de-a curmezișul. Buzele au crescut la loc strîmbe și umflate : de aceea vorbește așa de greu. Are dantura falsă, se văd cîrligele ce o susțin. Mă uit la el și încerc să-mi aduc aminte. El îmi spune cu vocea lui hîrîită : Paul Rademacher. Acum îl recunosc. La drept vorbind, îi recunosc mai mult hainele cadrilate :

— Bună ziua, Paul. Ce mai faci ?

Îmi răspunde mișcînd buzele cu greutate :

— Două lovituri de baionetă. Uite și aici !

Și ridică mîna de la care lipsesc trei degete. Ochiul stîng clipește trist. Ochiul drept privește țintă și fără expresie.

— Acum nici nu știu dacă am să mai pot fi profesor ! Prea vorbesc greu ! Tu poți să mă înțelegi ?

— Da ; dealtfel e sigur că se mai poate opera.

El dă din umeri şi tace. Nu pare să aibă prea multă speranţă. Dacă s-ar fi putut, l-ar fi operat pînă acuma.

Ne întîlnim cu Willy de la care aflăm că Borkmann a murit de împuşcătura pe care a primit-o în plămîni. A dat în tuberculoză galopantă. Henze s-a împuşcat cînd a auzit că, din cauza rănii lui din şira spinării, va fi condamnat pentru toată viaţa să umble în cărucior. Pricepem foarte bine. Era cel mai bun jucător de fotbal din grupa noastră. Mayer a căzut în septembrie, Lichtenfeld în iunie, Lichtenfeld era numai de două zile pe front.

Deodată tresărim. În faţa noastră e un omuleţ sfrijit.

— Tu eşti Westerholt ? întrebă Willy cu neîncredere.

— Chiar eu.

Willy e uluit.

— Credeam c-ai murit.

— Încă nu, răspunde Westerholt.

— Păi bine, am citit în ziar.

— A fost o greşeală.

— Nu poţi avea încredere în nimic, spune Willy, dînd din cap. Credeam că ţi-au putrezit oasele de mult.

— După tine, Willy, răspunde Westerholt mulţumit de sine. Tu ai să mori înaintea mea. Voi ăştia cu părul roşu nu trăiţi mult.

Intrarăm în şcoală. Curtea în care mîncam cornuri cu unt, în recreaţie, sălile de clasă cu table şi bănci, coridoarele cu cuierele în fund, toate sînt la fel ca altădată, dar nouă ni se pare că este altă lume. Recunoaştem numai mirosul. E acelaşi cu mirosul cărămizilor, dar nu atît de tare.

În sala de serbări, în dreapta orgei, stau profesorii. Pe masa directorului sînt două plante de seră cu frunze groase. Între ele, o coroană de lauri cu panglici. Directorul e în redingotă. Vasăzică o serbare de deschidere.

Ne îngrămădim cu toţii la un loc. Nimeni n-are poftă să stea în rîndul întîi. Numai Willy se bagă printre cei din faţă. Capul lui străluceşte în penumbra sălii ca lampa roşie a unui bordel.

Mă uit la grupul profesorilor. Altădată, ei însemnau printre noi mai mult decît alți oameni ; nu numai pentru că erau profesorii noștri, ci și pentru că credeam în ei, chiar dacă ne băteam joc de ei cîteodată. Astăzi numai sînt decît niște oameni ceva mai în vîrstă, pe care îi disprețuim amical.

Iată-i aici, gata să ne învețe. Îi vezi cum sînt dispuși să jertfească ceva din demnitatea lor. Dar ce-ar putea să ne mai învețe ? Noi cunoaștem viața mai bine decît ei. Am căpătat o astfel de știință : aspră, sîngeroasă, crudă și neîndurată. Am putea să-i învățăm noi pe ei. Dar cine-și bate capul cu asta ! Dacă acum școala ar fi asediată, ar fugi toți ca niște iepuri încoace și încolo, în timp ce nici unul dintre noi nu și-ar pierde capul. Liniștiți și hotărîți, am face imediat ceea ce trebuie și anume i-am închide undeva ca să nu ne mai încurce și am organiza apărarea.

Directorul își începe cuvîntarea. Cuvintele curg din gură simple și clare. Trebuie să mărturisesc că e un orator minunat. Vorbește despre faptele eroice ale trupelor, despre luptă, victorie și bravură. Însă cu toate vorbele lui frumoase, ascultîndu-l simt un ghimpe. Poate tocmai din cauza vorbelor lui frumoase. Nu prea a fost totul chiar așa de simplu și de clar. Mă uit la Ludwig. Se uită și el la mine. Albert, Waldorf, Westerholt, Reinersmann, toți sînt nemulțumiți. Nu le e la îndemînă.

Directorul se înflăcărează. Nu evocă numai eroismul de pe front, ci și eroismul mai calm din dosul frontului.

— Și noi aici în patrie ne-am făcut datoria, ne-am restrîns și am suferit de foame pentru soldații noștri ; griji nenumărate ne-au copleșit ; a fost greu pentru noi și de multe ori, poate, viața noastră a fost mai grea decît viața celor de pe front...

— Asta-i bună, spune Westerholt.

Se aud murmure. Bătrînul se uită pieziș în sală și continuă :

— Dar lucrurile nu le putem apropia. Ei au privit moartea în față fără teamă și și-au făcut marea lor datorie ; și, chiar dacă armata noastră n-a cucerit victoria finală, cu atît mai mult vom nutri acum cucernică iubire

pentru patria noastră greu încercată, pe care, în ciuda tuturor puterilor dușmane o vom reclădi, urmînd sfatul marelui nostru Goethe, al cărui glas prin veacuri răsună pînă la noi : „Trebuie să-ți urmezi drumul, oricîte piedici ți s-ar pune în cale".

Bătrînul coboară vocea. Acum e voalată și lină. Profesorii în haine negre au tresărit. Chipurile lor devin serioase și atente.

— Dar ne vom aduce aminte mai cu seamă de aceia dintre elevii noștri, care s-au grăbit voioși să-și apere patria și au căzut pe cîmpul de onoare. Douăzeci și unu de camarazi au îndurat moartea glorioasă a armelor, douăzeci și unu de eroi se odihnesc pe pămînt străin, departe de zgomotul luptei, și dorm somnul de veci sub verzile pajiști...

În clipa asta se aude un hohot scurt de rîs. Directorul se oprește buimăcit. Willy a rîs ; el stă în fața directorului, țanțoș și sfidător. E congestionat de mînie :

— Verzile pajiști... verzile pajiști și somnul de veci ! Ba stau în gropi de noroi, găuriți de gloanțe, mutilați, mîncați de șobolani în fund de mlaștini. Verzile pajiști ! Doar nu sîntem aici la ora de muzică !

Willy agită brațele ca o moară de vînt în furtună.

— Moarte eroică ! Așa vă închipuiți că e o moarte eroică ! Camaradul nostru Hoyer a stat o zi întreagă zbătîndu-se și urlînd în sîrma ghimpată, și-i atîrnau mațele din pîntece ca niște macaroane. O schije i-a retezat degetele și pe urmă alta i-a retezat un picior, și el tot striga mereu și încerca să-și bage mațele înăuntru cu cealaltă mînă și, în sfîrșit, spre seară a murit. Cînd am dat de el noaptea, l-am găsit ciuruit ca o sită. Spuneți mamei lui cum a murit, dacă aveți curajul.

Directorul s-a îngălbenit la față. Nu știe ce să facă : să fie sever sau îngăduitor ? Nu se poate hotărî nici într-un fel, nici în altul.

— Domnule director — începe să vorbească Albert Trosske — noi n-am venit aici s-auzim de la dumneavoastră că ne-am făcut datoria, deși din nefericire n-am putut învinge. Asta-i un rahat !

Directorul tresare și cu el tresare întreaga școală. Sala de serbare se cutremură, orga răsună.

— Te rog, măcar în expresii... — spune directorul indignat.

— Rahat, rahat și iar rahat — repetă Albert. Ani de-a rîndul ăsta a fost cuvîntul nostru cel mai des ; ca s-o știți. Cînd înduram atîtea mizerii, încît uitasem toată vorbăria cu care ne-ați îndopat aici, strîngeam din dinți și tot asta o spuneam ; apoi ne vedeam iar de treabă. Dumneata pare că nu știi deloc cum stau lucrurile. Aici nu mai sînt băieți cuminți, școlarii ascultători de altădată ; aici sînt soldați.

— Dar bine, domnii mei — începe directorul aproape rugîndu-se — n-o să începem acum să ne certăm din pricina unui cuvînt.

Dar nu apucă să-și sfîrșească vorba. E întrerupt de Helmuth Reinersmann care, la Yser, în focul luptei, l-a luat în spate pe frate-său rănit și l-a adus mort la ambulanță.

— Ei nu au căzut pentru ca după aceea să se poată ține discursuri. Sînt camarazii noștri și gata ! Și nu permitem să se pălăvrăgească pe contul lor.

Se dezlănțuie un vacarm cumplit. Directorul nu mai știe ce să spună. Grupul profesorilor parc-ar fi un cîrd de găini speriate. Numai doi dintre ei își păstrează calmul. Și ei au fost pe front.

Bătrînul e hotărît să ne domolească cu orice preț. Sîntem prea mulți, și Willy se uită la el prea amenințător. Cu soldații ăștia sălbăticiți nu-i de glumit, nu știi la ce te poți aștepta ; sînt capabili să scoată o grenadă din buzunar și să o arunce. Directorul își agită brațele ca un arhanghel aripile.

Deodată tumultul începe să se potolească. Ludwig Breyer a trecut în față. Toți trec.

— Domnule director — începe Ludwig cu glasul său răspicat — ați văzut războiul în felul d-voastră. Cu fîlfîit de steaguri, cu entuziasm și cu fanfare. Dar nu l-ați văzut decît pînă la gară, de unde am pornit. De aceea nu vă facem imputări. Și noi am avut aceleași gînduri ca ale d-voastră. Dar între timp ne-a fost dat să cunoaștem și cealaltă față, și tot entuziasmul din 1914 ne-a dispărut. Cu toate astea am rezistat necontenit, căci ne ținea strînși ceva mai profund, ceva care s-a ivit abia

pe front, o răspundere de care d-voastră habar n-aveți și despre care nu se poate vorbi.

Ludwig privește o clipă înainte. Apoi își șterge fruntea și vorbește mai departe :

— Nu vă cerem nici o socoteală ; ar fi o prostie, căci nimeni n-a știut mai dinainte ce-avea să urmeze. Vă cerem însă un singur lucru. Am plecat entuziasmați, cu vorba „patrie" pe buze, și ne-am întors liniștiți, dar cu noțiunea de „patrie" în suflet. De aceea vă rugăm acum să nu mai vorbiți. Renunțați la cuvintele mari. Nu mai sînt pentru noi. Nu-și mai au rost nici pentru camarazii noștri morți. I-am văzut murind. Amintirea morții lor ne e atît de proaspătă, că nu putem suporta să se vorbească despre ei așa cu vorbiți d-voastră. Ei și-au dat viața pentru mai mult decît atîta.

S-a făcut o liniște adîncă. Directorul își frămîntă mîinile și spune încet :

— Breyer, dar nu asta a fost intenția noastră.

Ludwig tace.

După o clipă, directorul continuă :

— Dar spuneți-mi odată ce vreți !

Ne uităm unii la alții. Să spunem ce vrem ? Da, dacă ar fi atît de ușor să spunem asta într-o frază. Simțim puternic o mulțime de lucruri. Dar de unde să luăm cuvintele ? Cuvinte nu avem. Poate le vom găsi mai tîrziu !

După cîteva clipe de tăcere, Westerholt își face drum și se plantează în fața directorului :

— Să vorbim despre lucruri practice ; asta ne interesează mai mult. Ce gînduri aveți cu noi ? Sîntem aici șaptezeci de soldați care trebuie să se întoarcă iar pe băncile școlii. Eu vă spun de pe acum : nu mai știm aproape nimic din ce-am învățat și n-avem deloc poftă să mai stăm mult pe-aici.

Directorul își mai vine-n fire și ne spune că în chestia asta n-are încă nici o dispoziție de la minister. De aceea, pentru moment, ar trebui să ne ducem fiecare în clasa în care am fost cînd am plecat. Mai tîrziu se va vedea ce e de făcut.

Un hohot puternic de rîs îi răspunde.

— Asta nici dumneata n-o crezi — spune Willy — că ne vom așeza în bancă, alături de copii care n-au fost soldați și c-o să ridicăm degetul cînd om avea ceva de spus. Rămînem toți la un loc.

De-abia acum ne dăm seama cît de caraghioasă e toată chestia asta. Atîția ani de-a rîndul am împușcat, am străpuns cu baioneta, am omorît ; și acum are importanță să știm dacă am plecat din clasa a II-a sau a III-a. Unul putea să rezolve o ecuație cu o necunoscută și altul cu două necunoscute ; astea sînt deosebirile care contează aici.

Directorul ne promite să facă toate demersurile ca să se instituie cursuri speciale pentru soldați.

Albert spune scurt :

— Nu putem aștepta pînă atunci. Ne vom organiza singuri.

Directorul nu mai spune nimic ; se îndreaptă spre ușă. Profesorii îl urmează. Ieșim și noi. Înainte de a ieși, Willy, căruia i se pare că spectacolul s-a sfîrșit în prea multă liniște, ia cele două oale cu plante de pe catedră și le aruncă jos, spunînd furios :

— Tot n-am putut eu să sufăr niciodată verdețurile !

Apoi, ia cununa de lauri și i-o îndeasă pe cap lui Westerholt :

— Na, fă-ți supă din ea !

Țigările și pipele sînt aprinse. Ne-am adunat laolaltă cu cei de la liceu care au fost pe front și ne sfătuim. Peste o sută de soldați, optsprezece sublocotenenți, treizeci de plutonieri și sergenți.

Westerholt a adus un regulament școlar și ne citește. Lectura merge greu, pentru că după fiecare frază izbucnește un rîs nebun. Nu putem înțelege că acestea ni s-au aplicat nouă altădată.

Westerholt rîde cu poftă mai ales cînd își aduce amite că, înainte de război, n-aveam voie să umblăm pe stradă după șapte seara, decît cu învoirea dirigintelui.

— Fii pe pace — îi spune Willy — l-ai făcut de rîs pe profesor, cum nu se mai poate. Ești trecut mort, directorul își ține un discurs, ești sărbătorit ca erou și ca model de elev, și după asta mai ai nerușinarea

să trăiești și să te întorci ! Ce încurcătură pe bietul director ! Trebuie să retracteze tot ce-a spus despre tine, crezîndu-se mort ; desigur că la algebră și comziție ești tot atît de prost.

Ne alegem sfaturi de elevi. Profesorii ? Să binevoiască să ne vîre în cap cîteva lecturi pentru examen ; dar să ne guverneze nu-i mai lăsăm. Pentru noi, îl alegem pe Ludwig Breyer, Helmuth Reinersmann și Albert Trosske ; pentru cei de la liceu se aleg Georg Rahe și Karl Bröger.

Alegem apoi trei reprezentanți care să plece chiar mîine la minister, ca să ceară aprobarea cererilor noastre, privitoare la durata cursurilor și la examene. Ne oprim la Willy, Westerholt și Albert. Ludwig nu poate să plece, pentru că nu se simte destul de bine.

Le dăm certificate și foi de drum, din care mai avem blocuri întregi. Sublocotenenți și reprezentanți ai soldaților care să le semneze avem de-asemenea destui printre noi.

Helmuth Reinermann dă pînă și înfățișării exterioare atenția cuvenită. Îl sfătuiește pe Willy să-și lase acasă hainele noi pe care le-a luat de la magazie și să-și ia, la drum, niște haine cîrpite și găurite de schije.

— De ce ? îl întreabă Willy cu surprindere.

— Astea îi conving pe cei de la minister mai ușor decît o sută de argumente, ne lămurește Helmuth.

Willly nu vrea să primească ; e mîndru de hainele lui și ar voi să facă paradă prin cafenelele capitalei.

— Dacă știu să bat cu pumnul în masă, o să am același succesul, susține el.

Dar Helmuth vede altfel lucrurile.

— Ascultă, Willy — zice el — nu putem da cu barda-n toată lumea ; de oamenii ăștia mai avem nevoie. Dacă te duci cu hainele peticite să dai cu pumnul în masă, obții de la ei mai mult decît de te-ai duce cu hainele noi. Așa sînt ăștia ; crede-mă.

Willy se lasă convins. Helmuth se-ndreaptă spre Alwin Westerholt și-l examinează. I se pare că-i prea gol. De aceea-i pune decorația lui Ludwig Breyer.

— Pentru un consilier, ai să vorbești mult mai convingătotr, adăugă Helmuth.

Albert n-are nevoie de așa ceva ; pe pieptul lui zornăiesc destule. Cei trei delegați sînt bine echipați. Helmuth își privește opera.

— Minunat ! spune el. Și acum, băieți, arătați-le burtă-verzilor de la minister, cine sîntem.

— Las pe noi ! îl asigură Willy, care și-a venit în fire.

Țigările și pipele fac un fum îngrozitor. Se aud de-a valma urări, dorințe, planuri. Dumnezeu mai știe ce-o ieși din toate astea. O sută de soldați tineri, optsprezece sublocotenenți, treizeci de plutonieri și sergenți stau aici laolaltă și vor să înceapă să trăiască. Oricare dintre ei poate să conducă o companie la atac, pe cea mai anevoioasă poziție și cu cele mai neînsemnate pierderi. Oricare dintre ei n-ar pregeta nici o clipă să facă ceva ce se cuvine dacă noaptea, în tranșee, ar auzi strigîndu-se : „inamicul“ ! Oricare dintre ei e oțelit în mizeria zilelor nenumărate de pe front. Oricare dintre ei e un ostaș desăvîrșit. Nici mai mult, nici mai puțin.

Dar pentru pace ? Sîntem noi buni pentru așa ceva ? Și oare mai sîntem noi capabili și de altceva decît de a fi soldați ?

PARTEA A TREIA

I.

Vin de la gară ca să-l vizitez pe Adolf Bethke. Îi recunosc casa imediat ; mi-a descris-o de multe ori cînd eram pe front.

O grădină cu pomi fructiferi. Nu s-au cules încă toate merele. Multe au căzut prin iarbă. Un castan uriaș în fața ușii. Pămîntul împrejur e acoperit cu frunze galbene, tot așa și masa de piatră și banca de sub copac. Printre ele răsar cojile țestoase, alb roșietice și castanele lucii. Iau cîteva în mînă și mă uit la coaja lor roșie ca mahonul, lucioasă și brăzdată de vinișoare negre. Mă uit în jurul meu, mă gîndesc și aproape nu-mi vine a crede că există așa ceva : copacii ăștia cu frunzișuri galbene, pădurile în ceața albastră a depărtării, fără tulpini sfîrtecate de obuze ; vîntul ăsta peste cîmpuri fără miros de pulbere și de gaze, pămîntul ăsta nesfîrșiat de tranșee, mănos și gras, cu miresme puternice ; caii care trag plugurile și nu coloanele de muniții, și-n dosul lor, fără arme, întorși acasă plugarii, plugarii, în uniforme de soldați

Soarele, deasupra unui pîlc de arbori, s-a ascuns după nori. Dar smocuri de raze argintii se împrăștie pe cer, copii înalță zmei pestriți în văzduh, plămînii respiră liber, nu mai sînt nici tunuri, nici obuze, rana nu mai împovărează umerii, centironul nu-ți mai strivește pîntecele ; s-a dus frica aceea de a fi mereu lovit pe la spate, mersul acela furișat și șovăitor, care în fiecare clipă te putea prăbuși în vreo cursă, în groază și în moarte ; liber și drept, fără nici o grijă, merg înainte și simt

tăria acestei clipe : să fiu aici şi să-l văd pe camaradul meu Adolf.

Uşa casei e întredeschisă. În dreapta e bucătăria. Bat la uşă. Nu răspunde nimeni. Spun bună ziua. Nu se mişcă nimic. Merg mai departe şi mai deschid o uşă. Un om stă singur la masă ; ridică ochii, se uită la mine sălbăticit, e îmbrăcat într-o uniformă veche : e Bethke. Îi spun vesel :

— Adolf, n-ai auzit nimic ? Dormeai, hai ?

Rămîne în aceeaşi stare şi-mi întinde mîna.

— Voiam să te văd. Adolf.

Şi pare tulburat.

Îl întreb mirat :

— S-a întîmplat ceva, Adolf ?

— Ah, lasă-mă, Ernst.

M-aşez lîngă el.

— Dar ce ai, Adalf ?

Îşi întoarce capul :

— Nimic, nimic, Ernst. Dar ştii, e bine, e foarte bine c-ai venit să mă vezi.

Se scoală în picioare.

— Singur aşa, îţi vine să înnebuneşti...

Mă uit prin odaie. N-o văd pe nevastă-sa nicăieri.

— Bine ai făcut c-ai venit.

Bethke tace cîteva clipe, pe urmă spune încă odată :

— Bine ai făcut c-ai venit.

Aduce o sticlă cu rachiu şi ţigări. Bem din păhărele groase cu chenare roz. Pe fereastră se vede grădina şi drumul printre copaci. Bate vîntul, se aude portiţa grădinii. Într-un colţ începe să bată ceasul din perete.

— Noroc, Adolf !

— Noroc, Ernst !

O pisică se strecoară prin odaie. Sare pe maşina de cusut şi începe să toarcă. De la o vreme, Adolf începe să vorbească :

— Au venit să mă vadă tata, mama, socrii, dar nu mă înţeleg nici ei pe mine, nici eu pe ei. Ca şi cum n-am mai fi aceiaşi oameni.

Şi, privindu-mă în faţă :

— Tu mă înțelegi, Ernst, și eu te înțeleg pe tine. Între mine și ceilalți pare c-ar fi un zid.

Și în sfîrșit îmi spune tot.

Bethke a venit acasă cu raniţa în spinare, cu un sac de merinde, cafea, ciocolată, ba chiar și o bucată de mătase pentru o rochie.

Voia să intre încet în odaie, ca să facă o surpriză nevestei, dar cîinele a început să latre grozav, smulgîndu-se din lanţ. Și atunci nu s-a mai putut ţine, și a început să alerge pe aleea dintre meri... aleea lui, copacii lui, nevasta lui... inima îi bătea ca un ciocan în piept, a deschis ușa, respirînd adînc, a intrat :

— Marie !...

A cuprins-o toată dintr-o privire. Era copleșit de emoţie... Întoarcerea acasă... ceasul din perete... masa... fotoliul... nevastă-sa... a dat s-o îmbrăţișeze, dar ea s-a dat înapoi, privindu-l ca pe-o fantomă. Întîi n-a înţeles. A întrebat-o rîzînd :

— Ce, te-ai speriat așa de tare ?

Ea i-a spus plină de spaimă :

— Da.

— Are să-ţi treacă, Marie, i-a răspuns el, tremurînd de emoţie.

Acum ajuns acasă, parcă nu-i vine a crede. E atîta vreme de cînd a plecat.

— Nu știam c-ai să vii de curînd, i-a spus nevasta.

Sta rezemată de dulap și-l privea cu ochii mari. O clipă, Bethke a simţit un fior rece. A întrebat-o buimăcit :

— Și nu te bucuri deloc ?

— Ba da, Adolf...

— S-a întîmplat ceva ? zise iarăși, fără să lase lucrurile din mînă.

Ea se porni pe plîns cu fruntea pe marginea mesei. Îi spuse tot cum s-a întîmplat. De ce să-i ascundă ? Dacă nu i-o spunea ea, au să i-o spună alţii. A avut pe cineva. S-a întîmplat aproape fără voia ei. N-ar fi vrut și s-a gîndit mereu la el. Acum s-o ucidă, dacă vrea.

Adolf a ascultat-o nemișcat și de-abia atunci și-a dat seama că încă nu și-a scos raniţa din spinare.

A pus-o jos, a deschis-o, tremurînd mereu și gîndindu-se că nu poate fi adevărat ce-a auzit. Și a continuat să-și despacheteze lucrurile, numai ca să facă ceva ; i-a arătat mătasea...

— Asta era pentru tine.

Și nu putea admite că era adevărat ceea ce a auzit. Și a rămas așa, cu mătasea în mînă, cu mintea tulbure, silindu-se mereu să priceapă.

Ea continua să plîngă, fără să-l privească. El s-a așezat pe un scaun, gîndindu-se mereu și a simțit deodată că i-e o foame cumplită. A luat niște mere dintr-o farfurie de pe masă și a început să mănînce, pentru că trebuia să facă totuși ceva. Pe urmă a simțit că-l cuprinde o furie turbată. Voia să spargă ceva și a ieșit în goană să-l caute pe celălalt.

Nu l-a găsit. Atunci s-a dus la cîrciumă. Cunoscuții i-au dat bună-ziua, însă păreau stingheriți cînd se uitau la el și-i vorbeau cu băgare de seamă ; care va să zică știau. El se purta ca și cum n-ar fi fost nimic, dar nu s-a putut stăpîni multă vreme. A tras repede băutura pe gît și, cînd cineva l-a întrebat dacă a fost acasă, s-a ridicat și a plecat ; tăceau cu toții cînd a ieșit pe ușă. A rătăcit un timp pe uliți pînă s-a făcut noapte. S-a trezit iarăși în fața casei. A intrat. Lampa era aprinsă, cafeaua pe masă, într-o tigaie pe plită — cartofi prăjiți. Se simțea doborît de durere, gîndindu-se cît ar fi fost de frumos, dacă nu s-ar fi întîmplat așa...

Nevastă-sa era în odaie și nu mai plîngea. El s-a așezat pe scaun, ea a turnat cafeaua și a pus pe masă cartofii și cîrnații. Însă pentru ea n-a pus în farfurie.

S-a uitat la ea. Era palidă și slăbită. Și deodată l-a copleșit iarăși o tristețe fără seamăn. Ar fi vrut să nu mai știe nimic, să se închidă în el, să se întindă pe pat și să încremenească așa. A împins ceașca și farfuria. Nevastă-sa a tresărit. Știa ce are să vie.

Adolf nu s-a ridicat ; n-avea putere. A dat numai din cap și a zis :

— Pleacă, Marie.

Ea n-a răspuns nimic. Și-a pus broboada pe umeri, a împins iarăși spre el farfuria, șoptindu-i sfioasă :

— Mănîncă ceva, Adolf.

Și a plecat.

A plecat strecurîndu-se ușor, tăcută ; ușa s-a închis, cîinele a hămăit de cîteva ori, vîntul șuiera pe la ferestre. Bethke a rămas singur.

Și pe urmă noaptea.

Pe un om care vine din tranșee, cîteva zile petrecute așa singur în casă îl doboară.

Adolf a căutat să-l întîlnească pe celălalt și să-l bată zdravăn ; dar acesta a simțit că-l pîndește și a plecat. L-a căutat peste tot și e prăpădit că n-a putut să dea de el.

După aceea au venit socrii, spunîndu-i că ar trebui să se mai gîndească, că nevastă-sa s-a cuminți de mult, că patru ani să stea singură nu-i puțin lucru, că celălalt e de vină și că în război s-au petrecut lucruri și mai grozave.

Și acum Adolf ridică privirile :

— Ce-i de făcut, Ernst ?

— Să fie a dracului ; o ticăloasă !

— De asta ne-am întors acasă, Ernst.

Torn în pahare și bem. Cum în casă nu sînt țigări și Adolf nu vrea să se ducă să cumpere, mă duc eu. Adolf e un fumător pasionat ; dacă îi aduc țigări are să se mai liniștească puțin. Cumpăr o cutie întreagă de țigări bune, o marcă renumită. Numai marca. Sînt făcute din frunze de fag. Tot mai bine decît nimic.

Cînd mă întorc mai este cineva în odaie și văd îndată că e nevastă-sa. Stă în picioare, dreaptă, însă cu gîtul puțin aplecat. Gîtul unei femei are totdeauna ceva înduioșător, ca și la copii ; și pe femeie nu poți fi niciodată supărat de-a binelea. Natural, nu vr.au să vorbesc de cele care sînt prea grase.

Spun bună-ziua și-mi scot șapca. Ea nu-mi răspunde.

Pun țigările în fața lui Adolf ; nici nu se uită la ele. Se aude tic-tacul ceasornicului. La fereastră foșnesc castanii și din cînd în cînd vîntul aruncă frunze în geam. Frunzele de castan livide par niște mîini cu degetele rășchirate. Mîinile de mort ale toamnei care bat în geam.

În sfîrșit, Adolf face o mișcare și spune cu o voce pe care nu i-o cunosc :

— Acum du-te, Marie.

Ea se ridică ascultătoare ca un copil, privind țintă în fața ei, și pleacă. Mă uit la gîtul ei delicat, la silueta ei fină : cum a putut să facă una ca asta ?

Adolf îmi spune trist :

— O vezi ? Vine așa în fiecare zi, se așează pe scaun, nu scoate o vorbă, așteaptă și mă privește.

Mi-e milă de el, însă acum simt că mi-e milă și de ea.

— Hai cu mine în oraș, Adolf. N-are nici un sens să stai aici singur.

Nu vrea. Afară latră cîinele. Nevastă-sa iese acum pe portița grădinii și se întoarce la părinții ei. Întreb :

— Vrea să se întoarcă ?

Adolf dă din cap. Nu-l întreb mai departe. El singur trebuie să hotărască... Îl mai îndemn odată :

— Hai cu mine.

— Mai tîrziu, Ernst.

— Aprinde-ți măcar o țigară.

Îi întind cutia cu țigări și aștept pînă își ia una. Îi dau mîna :

— Mai vin eu să te văd, Adolf.

Mă duce pînă la poartă. Fac cîțiva pași și întorc capul. Stă tot în poartă și în dosul lui coboară iarăși penumbra serii, ca atunci cînd s-a despărțit de noi. Ar fi trebuit să rămînă cu noi. Acum e singur și nefericit, și nu putem să-l ajutăm, oricît am vrea... Oh, pe front era mult mai simplu : ca să fii fericit era destul să știi că ești încă în viață !

II.

Stau pe sofa, cu picioarele întinse şi cu ochii închişi. În somnolenţa mea, gîndurile se împletesc ciudat. Cugetul şovăie între vis şi realitate. Obosit cum sînt, mi se pare că aud un bubuit îndepărtat de tunuri, un şuier de obuze şi zgomotul de clopot care anunţă un atac cu gaze. Înainte însă de-a face gestul să-mi pun masca, întunericul se destramă, pămîntul, pe care visam că stau întins, se preface în plușul cald al sofalei pe care-i simt că-mi mîngîie obrazul. Încep să-mi dau iarăşi seama că sînt acasă şi vuietul frontului se schimbă în zgomotul pe care-l face mama aşezînd farfuriile pe masă.

Din nou mi se face întuneric şi aud iar bubuitul artileriei. Şi de la o mare depărtare, de parcă ar veni de peste păduri şi mări, picură vorbe în şoaptă. Desprind din ele o frază :

— Cîrnaţi-s de la unchiul Karl, spune mama, şi glasul ei se amestecă cu zgomotul tunurilor.

Cuvintele astea mă surprind pe marginea tranşeei în care cobor. Odată cu ele îmi trece pe dinainte o figură sătulă şi obraznică, şi mă aud spunînd supărat :

— Porc infect !

Vocea îmi e înăbuşită, de parcă aş avea vată în gură, atît sînt de obosit. Pe urmă simt că mă prăbuşesc şi valuri largi de umbră mă acoperă, tot mai întunecate.

Dar nu adorm. Lipseşte un lucru care era mai adineauri : zgomotul uşor, metalic şi egal al tacîmurilor. Mă trezesc încetul cu încetul din piroteală şi deschid ochii. O văd pe mama uitîndu-se speriată la mine.

— Ce s-a întîmplat ? strig eu buimăcit. Ești bolnavă ?

Ea dă din cap :

— Nu, nu ! Se poate să spui tu așa vorbe ?

Stau să mă gîndesc. Ce-am spus ? Ah, da ! Unchiul Karl... Încep să rid ușurat.

— Nu te mai supăra degeaba, mamă ! Știi și tu prea bine că unchiul Karl e un traficant.

— Nu mă gîndesc al asta, îmi spune ea încet. Dar să întrebuințezi tu astfel de vorbe !

Îmi amintesc deodată ce-am spus cînd eram pe jumătate adormit. Mi-e rușine că am spus așa ceva tocmai în fața mamei.

— Mi-a venit așa... fără voia mea, îi explic eu, scuzîndu-mă. Ce vrei ! Trebuie să mai treacă timp pînă mă obișnuiesc cu gîndul că nu mai sînt pe front. Așa vorbeam noi pe front, mamă ; aspru, dar sincer.

Îmi aranjez părul și-mi închei tunica. Apoi mă duc să caut niște țigări. Mama mă privește mereu și îi tremură mîinile.

Mă opresc mirat și îi pun mîna pe umeri.

— Dar bine, mamă, nu-i așa de grozav ce-am spus. Așa sînt soldații.

— Da, da... știu, îmi răspunde ea. Dar tu... !

Încep să rîd. Îmi vine să-i spun că e firesc să vorbesc și eu așa. Dar nu-i spun nimic.

Mă așez iarăși pe sofa și iar mă cuprind gîndurile.

Mă uit la femeia asta care stă în fața mea, îngrijorată. Și-a împreunat mîinile, mîinile ei obosite și frămîntate de muncă, zbîrcite și moi, cu vinele umflate și albastre, mîini care pentru mine au ajuns așa. Pînă acum n-am observat niciodată asta ; de altfel, n-am observat multe lucruri, pentru că eram prea tînăr. Dar acum înțeleg de ce, pentru femeia asta, eu nu sînt un soldat ca toți ceilalți : eu sînt copilul ei.

Chiar soldat fiind, tot copil am rămas pentru ea. Războiul pentru ea n-a însemnat decît o hoardă de fiare primejdioase care s-au năpustit să-i sfîșie copilul. Niciodată însă nu i-a dat prin gînd că acest copil era o fiară tot atît de primejdioasă pentru copiii altor mame.

Îmi iau privirea de la mîinile ei și mă uit la mîinile mele. Cu mîinile astea, în 1917, am străpuns cu baioneta un francez. Mi-aduc aminte cum sîngele mi se prelingea cald printre degete și eu, inconștient de spaimă și de furie, loveam mereu. După aceea am vărsat de scîrbă și am plîns toată noaptea. Abia spre dimineață, Adolf Bethke a izbutit să mă mai liniștească puțin. Aveam atunci optsprezece ani și era prima luptă la care luam parte.

Îmi ascund încetișor mîinile, să nu le mai văd.

La marea încercare de ofensivă de la începutul lui iulie, am împușcat cu ele trei oameni. Au rămas agățați o zi întreagă în sîrmele ghimpate. În vîntul pe care-l făceau zburînd obuzele, brațele lor se mișcau ; cîteodată păreau că amenință, dar mai mult păreau că se roagă și cer ajutor. Altădată, am aruncat de la douăzeci de metri o grenadă și am retezat picioarele unui căpitan englez. A început să țipe îngrozitor, ridicînd capul și dînd din mîini, cu trunchiul cabrat ca o focă. În cîteva clipe a murit.

Și iată-mă acum stînd aici în fața mamei, căreia aproape îi vine să plîngă, pentru că nu înțelege cum am putut deveni așa de vulgar, ca să întrebuințez o expresie necuviincioasă.

— Ernst — îmi zise ea — voiam să-ți spun că te-ai schimbat foarte mult. Te-ai făcut așa de nervos !

A, da ! — mă gîndesc eu cu amărăciune. M-am schimbat. Aproape nici nu mă mai cunoști, mamă ! Nu mai sînt decît amintirea adolescentului candid și liniștit de altădată. Niciodată nu va trebui să afli ce s-a petrecut cu mine în ultimii ani. Niciodată nu va trebui să știi cum a fost într-adevăr și ce-am devenit. Dacă ai ști numai a suta parte din ce s-a întîmplat, ți s-ar rupe inima, ție, care tremuri și te rușinezi la auzul unui singur cuvînt, pentru că — rostindu-l eu — ți-ai zdruncinat părerea ce-o aveai despre mine.

— Lasă că are să fie bine, îi spun eu mamei, și încerc în același timp să mă liniștesc și pe mine.

Mama se așează lîngă mine și-mi mîngîie mîinile. Mi le ascund, și ea mă privește cu mîhnire :

— Nu știu de ce..., dar cîteodată îmi pari ca un străin, Ernst. Parcă nici nu te-aș mai cunoaște bine la față.

— Trebuie să mă mai obișnuiesc și eu. Am mereu impresia că sînt acasă numai în permisie.

Se înserează. Prin ușa întredeschisă, intră cîinele și se tolănește înaintea mea pe covor. Îi strălucesc ochii și se uită țintă la mine. E și el nervos și nici el nu s-a obișnuit cu casa.

Mama oftează :

— În sfîrșit, bine că ai venit acasă, Ernst !

— Asta-i principalul, spun eu, și mă ridic.

Rămîne în ungherul ei, cu fața tot mai palidă în umbra serii, și simt deodată cît de grozav s-au inversat rolurile. Acum este ea copilul, nu mai sînt eu.

Mi-e dragă mama. Cînd ar fi putut oare să-mi fie mai dragă decît acum, cînd știu că niciodată n-am să-i pot spune tot, ca să mă liniștesc ! N-am pierdut-o oare ? Și simt deodată cît sînt de singur și de străin.

A închis ochii. Îi spun încet :

— Mă duc să mă îmbrac. Vreau să ies puțin la plimbare.

Ea dă din cap.

— Da, da. Du-te, dragul meu, du-te.

Vorba ei mă străpunge ca un cuțit. Ies și închid ușa încet în urma mea.

III.

Cîmpul e ud și de pe drumuri se scurge gîlgîind apa. În buzunarul paltonului am un borcănaș și umblu de-a lungul drumului cu plopi. Prin aceste locuri prindeam în copilărie fluturi și pești ; stăteam pe-atunci și visam la umbra copacilor.

Primăvara, viroaga din marginea drumului era plină de mătasea broaștei. Ramuri verzi de răchită se clătinau în unda ușoară a apei ; libelule gingașe zburau în zigzag printre trestii ; roiuri de țînțari își aruncau umbra subțire pe nisipul auriu.

E umezeală și frig. Plopii se-ntind în șiruri lungi pe lîngă viroagă. Pe crengile lor nu mai sînt frunze, dar parcă atîrnă de ele un abur ușor și albastru. Într-o zi, vor înverzi însă și le vom auzi iarăși foșnetul, iar soarele va străluci iarăși cald și binefăcător deasupra acestui petec de pămînt de care mă leagă atîtea amintiri din copilărie.

Sînt pe mal și tropăi din picioare. Cîțiva pești țîșnesc speriați. Nu mă mai pot stăpîni. Acolo unde e viroaga mai strîmtă și pot sta cu picioarele crăcănate deasupra apei, pîndesc pînă ce prind cu mîna doi costreși. Îi pun în borcan și mă uit la ei.

Aleargă încoace și încolo, nespus de drăgălași, cu cei trei spini pe spinare, cu trupul brun și lunguieț și aripioarele agitate. Apa e limpede ca cristalul, se oglindește strălucirea sticlei în ea. Și dintr-o dată simt că mi se oprește respirația, atît de mult mă impresionează luminile și reflexele apei din sticlă.

Cu băgare de seamă, țin borcanul în mînă și merg mai departe, uitîndu-mă din cînd în cînd la el, și-mi

bate inima de parcă mi-aș fi prins aici copilăria și aș duce-o cu mine acasă. Mă opresc la marginea bălții, deasupra căreia plutesc straturi groase de lintiță, și privesc salamandrele cu pielea ca marmora. Cînd sar în aer ca să respire, parc-ar fi niște rachete. Prin mîl, se zvîrcolesc viermii și un cărăbuș vîslește leneș pe uscat. De sub o rădăcină mîncată de ape, mă privesc speriați ochii unei broaște încremenite. Le văd pe toate, și în fiecare lucru e mai multe decît se poate vedea : sînt amintirile, dorul și fericirea vremurilor trecute.

Apuc borcanul cu băgare de seamă și merg mai departe, căutînd, nădăjduind. Vîntul bate. În zare se văd munții albaștri.

Pe neașteptate mă cuprinde groaza — „jos, lasă-te jos, în adăpost, nu vezi că stai în cîmp deschis!" Mă trec fiorii de spaimă, îmi desfac brațele ca să mă reped la adăpostul unui copac, tremur și gîfîi. Îmi revine apoi respirația, a trecut totul. Mă mai uit speriat în jurul meu — nu m-a văzut nimeni. După cîtva timp mă liniștesc. Mă aplec să-mi ridic borcanul care mi-a căzut din mînă. Apa din el s-a vărsat, dar peștii se mai zbat înăuntru. Mă duc pînă la viroagă și iau apă proaspătă.

Încet, încet o iau mai departe și mă las în voia gîndurilor. Pădurea se apropie tot mai mult. Văd o pisică trecînd de-a lungul drumului. Terasamentul liniei ferate străbate cîmpul pînă la crîng. Mă gîndesc : ce adăposturi s-ar mai putea clădi aici, adînci de tot și acoperite cu beton ; apoi, să sentinelă linia tranșeelor spre stînga, cu șanțuri de legătură și posturi de observație ; de partea cealaltă cîteva mitraliere — ba nu, numai două ; celelalte să fie așezate în crîng, și atunci să nu-i slujească artileriei dușmane ca punct de reper ; iar în dos, pe deal, să stea cîteva aruncătoare de mine ; să pofteacă atunci !

Aud șuieratul unui tren. Îmi ridic ochii. Ce fac ? Am venit aici ca să-mi regăsesc locurile copilăriei și acum pregătesc tranșee ? Obișnuința !... Noi nu mai putem vedea peisajul, ci doar poziții — poziții de cucerit și de apărat. Moara de pe deal nu-i o moară, ci un punct de

susținere. Pădurea nu e pădure, ci adăpost pentru artilerie. Mereu răsar în minte aceleași lucruri.

Vreau să le uit și încerc să mă gîndesc la vremurile de-altădată. Dar nu izbutesc. Nu mai sînt așa de voios ca înainte și nici nu mai am chef să merg mai departe. Mă întorc.

De departe văd că vine cineva spre mine. Este Georg Rahe.

— Ce cauți pe-aici ? mă întreabă el surprins.

— Dar tu ?

— Nimic, îmi spune el.

— Nici eu nu caut nimic, răspund eu.

— Dar borcanul ? mă întrebă el, privindu-mă ironic.

Mă fac roșu.

— N-ai de ce să te rușinezi, îmi spune. Voiai să prinzi iarăși pești, ca altădată. Nu-i așa ?

Îi fac semn că da.

— Și cum a mers ?

Dau din cap dezamăgit.

— Firește, nu se poate face așa ceva în uniformă, îmi spune el, rămînînd pe gînduri.

Ne așezăm pe un morman de lemne și fumăm. Rahe își scoate capela.

— Îți mai aduci aminte cînd am făcut schimb de mărci aici ?

— Da, mi-aduc aminte. Stivele de lemne, în soare, împrăștiau un miros puternic de rășină și de gudron ; plopii tremurau ușor și o adiere răcoroasă venea dinspre apă. Parcă le văd pe toate : cum umblam după brotăcei, cum citeam din cărți, cum vorbeam despre viitor și despre viața care ne aștepta dincolo de zarea albastră, amăgitoare ca o melodie în surdină.

— Și pe urmă, nu-i așa, Ernst ? s-au petrecut altfel lucrurile, spune Rahe zîmbind, cu zîmbetul pe care-l avem toți, cam amar și cam obosit. Dar pe front prindeam peștii cu totul altfel. Numai aruncam o grenadă în apă, și peștii pluteau la suprafață cu burțile albe și cu bășicile pleznite. Era mai practic.

— Cum se face, Greg — spun eu — că stăm așa fără rost și nu știm de ce să ne apucăm mai întîi ?

— E ceva nelalocul lui, nu-i aşa, Ernst ?

Dau din cap. Georg mă bate pe piept.

— Să-ţi spun eu, Ernst. Vezi astea ? — şi-mi arată pajiştile din faţa noastră — astea erau viaţa ; înfloreau şi creşteau, şi cu ele creşteam şi noi. Iar acolo, îndărăt în zare, acolo erau moarte şi distrugere, ne-am distrus şi noi puţin.

Iarăşi zîmbeşte :

— Avem nevoie de oarecare reparaţii, băiete !

— Poate că ar fi mai bine dacă ar fi vară — spun eu, totul e mai uşor vara.

— Nu-i asta, — răspunde el, suflînd fumul de ţigară, — e cu totul altceva.

— Ce anume ? îl întreb eu.

Georg dă din umeri şi se ridică.

— Hai acasă, Ernst. Vrei să-ţi spun ce-am de gînd să fac în curînd ? Se apleacă spre mine şi-mi spune : „Intru iar în armată".

— Ai înnebunit, Georg, îi spun eu uimit.

— De fel, îmi răspunde el şi rămîne o clipă serios. Sînt doar consecvent.

Stau locului.

— Gîndeşte-te bine, Georg.

El merge înainte.

— Am venit aici cu cîteva săptămîni înaintea ta, îmi zice şi începe apoi să-mi vorbească despre altele.

Cînd se ivesc cele dintîi case, scot borcanul cu costreşi din buzunar şi-l vărs iar în viroagă. Peştişorii o şterg repede, care-ncotro. Borcanul îl las pe malul apei.

Mă despart de Georg. O porneşte încet de-a lungul străzii. Mă opresc în faţa casei noastre şi privesc după el. Vorbele lui m-au neliniştit grozav. În jurul meu se strecoară o arătare nelămurită ; vreau s-o prind şi se dă îndărăt ; mă duc spre ea şi se destramă ; dar după aceea se tîrăşte iar îndărătul meu şi mă pîndeşte.

Cerul atîrnă ca de plumb deasupra copacilor desfrunziţi din Luisenplatz. O fereastră deschisă pocneşte în bătaia vîntului. Prin boschetele uscate ale grădinilor se lasă umed şi melancolic amurgul.

Îmi ridic ochii și deodată mi se pare că văd toate astea pentru întîia oară. Mi-e totul atît de străin, încît nu mai recunosc aproape nimic. Să fie adevărat că bucata aceasta de pămînt umedă și murdară a cuprins anii copilăriei, care-mi răsar în amintire atît de zglobii și de luminoși? Piața asta goală și searbădă, cu fabrica din față, să fie cu adevărat acel petec liniștit de lume căruia îi spuneam patrie și care, pe front, însemna nădejdea în fața groazei și scăparea de înec? Să nu fi fost altceva decît strada asta întunecoasă, cu case urîte, imaginea care ne apărea deasupra tranșeelor, ca un vis sălbatic și duios în scurtele clipe de răgaz dintre o moarte și alta? În mintea mea, nu era ea mult mai luminoasă și mai frumoasă, mult mai întinsă și mai bogată? Să nu mai fie nimic adevărat? Să mă fi mințit sîngele, să mă fi înșelat amintirea?

Mă înfior. E cu totul altceva, fără să se fi schimbat nimic. Ceasornicul din turnul fabricii lui Neubauer umblă și bate ceasurile întocmai ca pe vremea cînd ne holbam ochii să urmărim cum se mișcă arătătoarele; și acum mai stă arapul cu luleaua la tutungeria de-alături, de unde a cumpărat Georg Rahe cele dintîi țigări; și acum mai sînt la băcanul de peste drum reclame pentru săpun, cu chipuri de femei cărora Karl Vogt și eu le ardeam ochii pe vreme de soare cu geamuri de ceasornic. Iscodesc prin vitrină — se mai zăresc și-acum locurile pîrlite. Dar între timp a fost războiul, și e mult de cînd a căzut Karl Vogt la Kemmel.

Nu-mi pot da seama de ce stau aici și nu mai am impresiile pe care le-am avut altădată în tranșee și barăci. Unde au rămas belșugul, lumina, strălucirea, inexprimabilul din sufletul nostru? Oare să fi fost amintirea mai vie decît realitatea? Să fi devenit ea realitate, în vreme ce aceasta din urmă s-a îngustat și s-a strîns pînă n-a mai rămas decît un schelet gol, pe care altădată au fîlfîit niște steaguri colorate? S-o fi desprins de ea și plutește acum doar ca un nor melancolic deasupra ei? Anii de pe front să fi distrus legătura cu trecutul?

Întrebări, întrebări — dar nici un răspuns.

IV.

Ordinele privitoare la cursurile noastre au sosit. Reprezentanţii noştri au obţinut ce-am vrut : anul şcolar va fi mai scurt, se vor face cursuri speciale pentru soldaţi, examenele vor fi mai uşoare.

N-a fost uşor să se ajungă aici, cu toate că e revoluţie. Toată prăbuşirea asta nu e decît o uşoară şi superficială comoţie. N-a ajuns mai adînc. Ce folos că numai cîteva posturi de frunte sînt ocupate de alţi oameni ! Orice soldat ştie că un ofiţer poate să aibă cele mai bune intenţii ; dacă nu vor gradaţii, rămîne neputincios. Tot aşa, e silit să dea îndărăt cel mai liberal ministru, dacă-i stă împotrivă un bloc de consilieri reacţionari. Şi, în Germania, consilierii au rămas la locul lor. Aceşti Napoleoni ai biroului sînt imuabili.

E cea dintîi oră de curs. Stăm înghesuiţi prin bănci. Aproape toţi sîntem în uniformă. Trei dintre noi poartă barbă. Ba unul e şi însurat.

Pe banca mea îmi descopăr numele, frumos scrijilit cu briceagul şi colorat cu cerneală. Îmi aduc bine aminte că această operă am executat-o în ora de istorie. Totuşi am impresia că sînt lucruri petrecute cu o sută de ani înainte, atît de ciudat îmi pare că mă aflu aici. Războiul intră astfel în domeniul trecutului. Cercul vremii se închide înnoit. Dar noi nu mai sîntem înăuntrul lui.

Intră profesorul de limba germană, Hollermann, şi vrea mai întîi să pună la punct ceea ce e mai de seamă. Ne restituie lucrurile pe care le lăsasem la şcoală. I-au

împovărat destulă vreme sufletul de dascăl ordonat. Deschide dulapul și scoate de-acolo blocuri de desen, planșete și cîteva pachete albastre de caiete de compuneri, dictări, lucrări trimestriale. Pe catedră, la stînga lui, s-a adunat un teanc întreg. Ne citește numele și fiecare se ridică să-și ia caietul. Willy le împarte și ni le aruncă așa încît sugativele zboară deasupra capetelor noastre.

— Breyer !

— Prezent !

— Bücker !

— Prezent !

— Detlefs !

Tăcere...

— E mort, strigă Willy.

Detlefs, băiat mărunt, blond, cu picioarele strîmbe, a rămas o dată repetent. Căprar, a căzut în 1917, la Kemmel.

Caietul trece în dreapta catedrei.

— Dirker !

— Prezent !

— Dierksmann !

— Mort.

Dierksmann, fecior de țăran, bun jucător de pichet, cînta prost, a căzut la Ypres.

Caietul trece la dreapta.

— Eggers !

— N-a venit încă, strigă Willy.

Ludwig mai adaugă :

— A fost lovit în plămîni și e acum în lazaretul de la Dortmund. De azi în trei luni vine la Lippspringe.

— Friederichs !

— Prezent !

— Giesecke !

— Dispărut.

— Nu-i adevărat, spune Westerholt.

— A fost publicat ca dispărut, zise Reinersmann.

— Așa-i, recunoaște Westerholt, dar de trei săptămîni e aici la ospiciu ; l-am văzut chiar eu.

— Gehring I !

— Mort.

Gehring I, premiantul clasei, scria poezii, dădea meditații, cu banii își cumpăra cărți. A căzut la Soissons, odată cu fratele lui.

— Gehring II, șoptește doar profesorul și duce caietul la dreapta, fără să mai aștepte răspunsul clasei. Făcea compuneri excelente, spune apoi, răsfoiand caietul lui Gehring I.

Mai trec cîteva caiete la dreapta și, după ce s-au strigat toate, rămîne pe catedră un pachet gros de lucrări neîmpărțite. Profesorul Hollermann se uită la ele și nu știe ce să facă. Spiritul său de ordine se revoltă; pînă ce află un mijloc de scăpare. Caietele să fie trimise părinților celor morți.

Dar Willy nu poate admite așa ceva.

— Credeți, poate, c-or să se bucure așa de mult, cînd or vedea caietul plin de trei și de patru? îl întreabă el. Renunțați la asta!

Hollermann îl privește cu ochii mari.

— Bine, dar ce să fac cu ele?

— Lăsați-le să stea aici, spune Albert.

O asemenea propunere aproape că-l indignează pe Hollermann.

— Nici prin gînd să vă treacă așa ceva, Trosske. Caietele astea nu aparțin școlii și ele nu pot să rămînă aici.

— Doamne! Ce caz face! geme Willy și-și trece mîinile prin păr. Atunci dați-ni-le nouă; avem noi grijă să le împărțim.

Hollermann le dă cu oarecare ezitare.

— Dar nu cumva... adăugă el cu teamă, căci are de-a face cu obiecte străine.

— Da, da, n-aveți nici o grijă, îi spune Willy. O să facem tot ce vreți, în perfectă ordine; le trimitem recomandate, cu o circulară. Liniștiți-vă! Ordinea primează, chiar dacă ar fi să procure cuiva durere.

Apoi ne face cu ochiul și-și duce degetul la frunte.

În timpul recreației, ne uităm prin caiete. Cea din urmă compoziție avea următoarea temă: „De ce trebuie să învingă Germania?". Era pe la începutul lui 1916. Introducere, dezvoltare a șase argumente, încheiere. Argumentul al patrulea: din motive religioase, nu l-am

tratat tocmai bine. Pe margine, profesorul însemnase cu cerneală roşie : frumos, dar neconvingător. Toată lucrarea, pe şase pagini, e notată însă cu opt. Un rezultat excelent, dacă ne gîndim la ce s-a petrecut în realitate.

Willy îşi citeşte tare lucrarea la ştiinţele naturale : „Despre floarea-paştilor şi rizomul ei".

Se uită în jurul lui, rînjind :

— Cu asta am rezolvat totul. Nu-i aşa ?

— Perfect ! strigă Westerholt.

Da, am rezolvat totul, într-adevăr ! Nu mai ţinem minte nimic, şi la asta se rezumă aproape totul. Dar ceea ce ne-au învăţat Bethke şi Kosole nu mai uităm.

După masă vin să mă ia Albert şi Ludwig. Vrem să vedem ce mai face camaradul Giesecke. Pe drum ne întîlnim cu Georg Rahe. Merge cu noi, căci şi el l-a cunoscut pe Giesecke.

E o zi senină. De pe dealul pe care se află clădirea, poţi vedea pînă departe peste cîmp. Acolo lucrează în grupuri nebunii, îmbrăcaţi cu nişte haine cu dungi albe şi albastre, sub supravegherea paznicilor îmbrăcaţi în uniforme. De la o fereastră a aripii drepte, auzim cîntîndu-se „Pe malul luminos al Saalei..." O fi vreun bolnav. Ce straniu sună prin gratiile de fier : „Norii trec deasupra lor...".

Giesecke stă într-o sală mare cu alţi cîţiva bolnavi. Cînd intrăm, auzim pe unul strigînd : „În adăposturi ! În adăposturi !" şi se vîră sub masă. Ceilalţi nu se sinchisesc de asta.

Giesecke vine spre noi. Faţa îi e trasă şi galbenă. Cu bărbia ascuţită şi cu urechile lăsate, pare mult mai tînăr decît înainte. Numai privirea îi e neliniştită şi îmbătrînită.

Înainte de a-i putea da mîna, ne trage unul de-o parte.

— Ce mai e nou pe front ? ne întrebă el.

— Nimic nou, îi răspund.

— Am luat Verdunul ?

Ne uităm unii la alţii.

— Ehei, de cînd s-a încheiat pacea ! îi spune Albert, ca să-l liniştească.

Începe să rîdă ; un rîs înspăimîntător, în hohote.

— Nu vă mai lăsați trași pe sfoară ! Nu vedeți că vor să vă prostească și că ne amăgesc numai ca să ieșim de-aici ? Pe urmă... hait ! pe front !

După aceea adaugă în taină :

— Pe mine nu mă mai văd ei pe-acolo !

Giesecke ne dă mîna. Rămînem surprinși. Credeam că o să facă salturi și o să urle ca o maimuță, că o să se strîmbe sau, cel puțin, o să tremure necontenit ca atîția nenorociți pe care îi vezi la fiecare colț de stradă. Cînd colo, ne primește zîmbind cu o ușoară strîmbătură a gurii care-ți inspiră milă.

— V-ați gîndit voi la una ca asta ?

— Dar ești sănătos tun, îi răspund eu. Ce ai ?

Își trece mîna pe frunte.

— Dureri de cap. Parcă mă strînge un cerc de fier. Și apoi, Fleury...

În luptele de la Fleury, a fost prins sub dărîmături și a stat așa, timp de cîteva ceasuri, cu capul strivit între o grindă și coapsa unui camarad. Acesta avea pîntecele sfîșiat, dar capul îi era liber, și striga. Și de cîte ori striga, țîșnea pe obrazul lui Giesecke un val de sînge. Încetul cu încetul, maţele îi ieșiră din pîntece și amenințau să-l asfixieze. Giesecke se văzuse silit să i le vîre la loc, ca să poată respira, și de cîte ori i le îndesa, auzea urletul înăbușit al celuilalt.

Toate astea ni le povestește corect și logic.

— Și asta se repetă în fiecare noapte. Mă înăbuș și odaia e plină de sînge și de șerpi albi, unsuroși.

— Dar cîtă vreme îți dai seama, nu te poți împotrivi ? întrebă Albert.

Giesecke clatină din cap.

— E de prisos, chiar cînd sînt treaz. Îmi apar de cum se întunecă.

Parcă l-a trecut un fior.

— Cînd eram acasă, am sărit pe fereastră și mi-am frînt un picior. Și-atunci, m-au adus aici. Dar voi ce mai faceți ? ne întrebă, după o scurtă tăcere. V-ați dat examenul ?

— O să-l dăm curînd, răspunde Ludwig.

— Cu mine văd eu n-o să mai fie nimic, spune cu amărăciune Giesecke. Nu mai îmi dau ei copiii pe mînă la şcoală.

Omul care puţin înainte strigase să intrăm în adăposturi, se furişează la spatele lui Albert şi-i dă un bobîrnac în ceafă. Albert sare ca ars, dar se stăpîneşte cînd şi-aduce aminte unde se află.

— Bun pentru front ! îi strigă bolnavul hohotind.

Nu mai poate de rîs, dar dintr-odată devine serios şi se duce liniştit la locul lui.

— De ce nu-i scrieţi maiorului ? ne întrebă Giesecke.

— Care maior ? îi spun mirat.

Ludwig îmi dă cu cotul.

— Şi ce să-i scriu ? continui eu repede.

— Să mă trimită odată la Fleury, răspunde Giesecke enervat. Mi-ar face mult mai bine ; sînt sigur. Acolo e acum linişte şi ştiu eu cum bubuia şi cum mai săreau toate în aer. M-aş duce prin trecătoarea morţii la Fleury. N-ar mai cădea nici un obuz. N-ar mai fi nimic. Atunci aş putea şi eu să fiu liniştit. Nu-i aşa ?

— Lasă, că şi-aşa or să treacă toate, îi spuse Ludwig, punîndu-i mîna pe umăr. Numai să te gîndeşti bine şi ai să vezi că nu-i nimic.

Giesecke priveşte trist înainte.

— Scrieţi-i maiorului. Mă cheamă Gerhard Giesecke, cu ck.

Ochii îi sînt fixi şi tulburi.

— N-aţi putea să-mi aduceţi puţină marmeladă de mere ? Am o poftă nebună să mai mănînc odată marmeladă !

Îi făgăduisem totul, dar nu ne mai aude de loc, atît de absent a devenit dintr-odată. Cînd să plecăm, se ridică şi-i face o temenea lui Ludwig. Apoi, cu privirea rătăcită, se reazmeă de masă, ghemuindu-se.

Cînd ajungem la uşă, mai arunc o privire spre Giesecke. Deodată văd că sare, ca şi cum s-ar fi deşteptat din somn, şi vine după noi.

— Luaţi-mă şi pe mine, ne spune el cu o voce stridentă. Iar începe să vină.

Se lipește cu teamă de noi. Nu știm ce să facem. Tocmai atunci apare medicul. Ne zărește și binevoitor îl ia de umeri pe Giesecke.

— Hai, să ne plimbăm puțin prin grădină, îi spune el cu glas blînd.

Și Giesecke se lasă dus, plin de supunere.

Afară, soarele de seară își împrăștie razele peste cîmpuri. Printre zăbrelele ferestrelor, se aude același cîntec: „Dar castelele-s sfărîmate,/Nori trec de-asupra lor".

Mergem tăcuți și foarte apropiați unul de altul. Brazdele ogoarelor strălucesc. Subțire și palidă atîrnă luna nouă printre crengile copacilor.

După cîtva timp, zice Ludwig:

— Eu cred că toți avem cîte ceva din ce-am văzut aici.

Mă uit la el. Reflexul roșu al soarelui în apus îi luminează fața. E serios ceea ce spune el, și-ți dă de gîndit. Vreau să-i răspund, dar deodată mă cuprinde o ușoară înfiorare; nu știu de ce.

— S-ar cădea să nu mai vorbim despre asta, zice Albert.

Umblăm mereu. Lumina roșiatică a soarelui se șterge tot mai mult și se lasă amurgul. Luna strălucește din ce în ce mai puternic. Boarea înserării începe să sufle dinspre cîmp. Pe la case se zăresc întîile lumini. Ajungem în oraș.

Georg Rahe n-a scos un cuvînt tot drumul. Abia cînd ne oprim ca să ne despărțim, pare că se trezește din gînduri și ne întreabă:

— Ați auzit ce voia? La Fleury, să se-ntoarcă la Fleury....

N-am nici un chef să mă și duc acasă. Nici Albert. O luăm încet de-alungul șoselei. În vale se aude șopotul rîului. Ne oprim în dreptul morii și ne rezemăm de pod.

— Ce spui, Ernst, ce ciudat e că nu-ți vine să rămîi niciodată singur! deschide Albert vorba.

— Da, îi răspund eu, încă nu știm ce-i cu noi.

Albert dă din cap :

— Așa-i ; dar trebuie să ne găsim rostul odată.

— Numai atunci cînd vom avea o ocupație, îi zic eu.

Nu e de acord.

— Nici asta nu-i o soluție. Ne trebuie ceva viu, Ernst. Un om ; înțelegi tu ?

— Ce tot vorbești ! îi răspund eu. Un om e tot ce poate fi mai puțin statornic pe lumea asta. Doar am văzut de-atîtea ori ce repede se poate curăța. Îți trebuie vreo zece, doisprezece, ca să-ți mai rămînă cîțiva atunci cînd o pățesc ceilalți.

Albert privește atent silueta catedralei.

— Nu-i așa. Nu mă-nțelegi. Vreau să spun : un om de care într-adevăr ai nevoie. Cîteodată mă gîndesc la o nevastă.

— Doamne, păzește ! exclam eu, gîndindu-mă la Bethke.

— Nu vorbi prostii, îmi spune el și vine aproape de mine. Trebuie să ai ceva de care să te sprijini. Nu mă-nțelegi ? Vreau să mă iubească cineva, și atunci mă susține el și-l susțin și eu. Altminteri, poți să te spînzuri.

El tremură și-mi întoarce spatele.

— Dar, Albert, îi spun cu încet, nu ne ai pe noi ?

— Ba da, dar asta-i cu totul altceva.

Și după cîteva clipe, îmi șoptește :

— Să ai copii, copii care să nu știe nimic...

Nu-mi prea dau seama la ce s-o fi gîndind. Dar nici nu-mi vine să-l mai întreb.

PARTEA A PATRA

Ne-am închipuit cu totul altfel viața de-aici. Crezusem că o existență nouă, puternică și intensă, plină de bucuria vieții recîștigate, își va face intrarea cu un acord impetuos. Așa voiam s-o începem... Dar zilele și săptămînile se irosesc zadarnic, le petrecem cu lucruri superficiale, fără nici un rost, și, cînd ne uităm în jurul nostru, vedem că n-am făcut nimic. Eram deprinși să chibzuim și să lucrăm repede ; după cîteva clipe putea să se termine totul. De aceea ni se pare acum că viața se scurge prea încet. Ne repezim la ea, dar pînă să înceapă a vorbi, îi și dăm pace. Am jucat prea mult în tovărășia morții. Era o jucătoare sigură și rapidă ; și miza era mare. De aici, spontaneitatea și iuțeala noastră, care acum au produs un gol în noi. Ele nu se mai potrivesc aici. Și golul acesta ne neliniștește, finidcă ne dăm seama că nu sîntem înțeleși și că nici iubirea nu ne mai poate fi de vreun folos. Între soldați și nesoldați s-a săpat o prăpastie adîncă. Trebuie să ne căutăm singuri rostul.

Dar în mijlocul neliniștii noastre, mai bubuie și mai huruie cîteodată ceva ca un zgomot depărtat de tunuri, un zvon înăbușit de dincolo de zare, pe care nu putem să-l deslușim, pe care nu vrem să-l auzim, pe care-l evităm, mereu cu spaima ciudată că am putea pierde ceva. De multe ori am pierdut cîte ceva, ba unii și-au pierdut nici mai mult, nici mai puțin decît viața.

I.

În odaia lui Karl Bröger e mare neorînduială. Rafturile bibliotecii sînt goale. Pe jos și pe mese sînt teancuri mari de cărți.

Altădată Karl era un maniac al cărților. Aduna cărți cum adunam noi fluturi și mărci poștale. Îi plăcea mai cu seamă Eichendorff. Îi are pe Eichendorff în trei ediții deosebite. Îi și cunoștea aproape toate poeziile pe de rost. Acum însă vrea să-și vîndă biblioteca, să-și facă un mic capital și să înjghebe un comerț de spirtoase. Pretinde că se pot cîștiga multe parale cu asemenea lucruri. Pînă acum, el era numai agentul lui Ledderhose ; acum vrea să se instaleze pe cont propriu.

Răsfoiesc un tom din Eichendorff, legat în piele albastră și moale. Amurguri, păduri și visuri, nopți de vară, doruri și nostalgii... Ce vremuri erau astea !...

Willy a luat și el un volum. Îl privește pe gînduri și spune :

— Ar trebui să le oferi unui cizmar.

— De ce ? întrebă Ludwig zîmbind.

Willy îi răspunde :

— Pentru piele. Cizmarii nu mai au piele.

Și, luînd operele lui Goethe :

— Uite : douăzeci de volume. De aici se pot scoate cel puțin șase perechi de pantofi admirabili. Un cizmar are să-ți dea sigur mai mult decît un librar. Cizmarii au acum mare nevoie de piele.

Karl ne întreabă :

— Vreți să luați ceva ? Vă fac prețuri de favoare.

Dar nimeni nu vrea.

— Mai gîndește-te, spune Ludwig, mai tîrziu are să fie greu să le cumperi la loc.

— Nu-mi pasă. Întîi să trăim. Asta e mai important decît lectura. Nici de examene nu-mi pasă ! Fleacuri ! Mai bine rachiul. Zece mărci cîștig la o sticlă de coniac de contrabandă. Ce spui ? Face ! Bani — asta ne trebuie : cu bani poți să ai tot ce-ți place !

Își strînge cărțile. Mi-aduc aminte că altădată Karl mai degrabă n-ar fi mîncat, decît să-și vîndă o carte.

— Ce vă uitați așa la mine ? rîde el. Trebuie să fim practici. Să aruncăm tot ce a fost altădată și să începem o viață nouă !

— Ai dreptate — îl aprobă Willy — mi-aș vinde și eu cărțile, dacă aș avea vreuna...

Karl îl bate pe umăr.

— Un gram de negustorie e mai bun decît o tonă de cultură. Am stat destul în noroi pe front. Vreau și eu să trăiesc !

— Drept vorbind, are dreptate — zic eu — ce rost avem noi ! Cît contează școala noastră ?

Karl ne sfătuiește :

— Măi băieți, lăsați dracului liceul ! Ce să mai căutați la liceu ?

— Bineînțeles — răspunde Willy — sigur că nu e mare lucru ! Dar, oricum, sîntem toți laolaltă : și acum, cînd mai avem cîteva luni pînă la examen, ar fi păcat să nu ne prezetăm. După aceea vom mai vedea...

Karl își împachetează cărțile.

— Ia seama : întotdeauna ai să spui că mai ai cîteva luni să te gîndești — și, într-o bună zi, ai să te trezești că ai îmbătrînit....

Willy zice și el în batjocură :

— Să aștepte musafiri și să bea ceai.

Ludwig se ridică :

— Dar tată-tău ce zice de asta ?

Karl rîde :

— Ce să spună ? Ce spun de obicei bătrînii. Eu nu-l iau în serios. Părinții uită mereu că noi am fost soldați...

Îl întreb :

— Şi ce ai fi făcut dacă n-ai fi fost soldat ?
— Probabil că librar... Ce dobitocie !

Hotărîrea lui Karl a făcut mare impresie asupra lui Willy. Mereu ne spune că are să se lase de toate, că are să devină om practic şi are să ia lucrurile aşa cum sînt.

Deocamdată, cea mai mare plăcere o avem la mîncare. Cartelele alimentare dau dreptul pe săptămînă, pentru o persoană, la 250 de grame carne, 20 de grame unt, 50 de grame margarină, 100 de grame arpacaş şi ceva pîine. Cu asta nu te poţi sătura. De aceea, ne hotărîm să facem o expediţie de aprovizionare prin sate.

Cei care pornesc să strîngă merinde se adună seara la gară, pentru ca în zorii zilei să plece prin satele din apropierea oraşului. Trebuie să apucăm şi noi primul tren, ca să ajungem înaintea celorlalţi.

În compartimentul în care călătorim e mare mizerie. Ne alegem un sat mai izolat şi ne împărţim, cîte doi, ca să-l cutreierăm sistematic. Ştim noi cum să mergem în patrule.

Eu sînt cu Albert. Dăm de o curte mare. Vaci multe. Miroase cald a staul şi a lapte. Găini cotcodăcesc. Ne uităm cu jind la ele, dar ne stăpînim, pentru că în curte sînt oameni. Dăm bună ziua. Nimeni nu ne dă atenţie. Totuşi rămînem. În sfîrşit, o femeie strigă :

— Hai, căraţi-vă de aici, calicilor !

Altă curte. Ţăranul e afară. Poartă o manta militară. Pocneşte din bici şi spune :

— Ştiţi cîţi au fost azi pînă acum, înaintea voastră ? Doisprezece.

Asta ne miră, pentru că am plecat cu primul tren. Ceilalţi trebuie să fi venit de aseară şi au dormit pe cîmp sau într-un şopron. Ţăranul ne întreabă iarăşi :

— Ştiţi cîţi vin în fiecare zi ? Peste o sută. Ce pot să le fac ?

Îl înţelegem foarte bine. El se uită mereu la uniforma lui Albert. Îl întreabă :

— Ai fost în Flandra ?

— În Flandra, răspunde Albert.

— Şi eu, spune ţăranul.

Pe urmă intră în casă şi ne aduce la fiecare cîte două ouă. Ducem mînă să ne scoatem portofelele. El refuză făcîndu-ne semn cu mîna :

— Lăsaţi ! Nu-i nevoie.

— Bine. Mulţumim, să trăieşti, camarade !

— Nici o mulţumire. Dar nu mai spuneţi nimănui. Altfel, mîine mă trezesc la mine cu jumătate din Germania.

Casa de alături. La poartă un afiş : „Nu se dă nimic. Cîini răi în curte !" Oameni practici.

Mergem mai departe. Dăm de o curte mare, împrejmuită de stejari. Intrăm în bucătărie. În mijloc, o plită enormă. În dreapta un pian, în stînga alt pian. În faţa plitei un dulap-bibliotecă foarte frumos. Mai la o parte, masa de bucătărie şi scăunelele cu trei picioare. O ciudată împerechere de mobile :

Intră ţăranca :

— Aveţi aţă ? Dar să fie bună.

Ne uităm unul la altul.

— Aţă ? Nu.

— Sau mătase ? Ciorapi de mătase ?

Mă uit la pulpele groase ale femeii. Începem să înţelegem : vrea să facă schimb, nu să vîndă. Îi răspund :

— Nu, n-avem mătase. Dar plătim bine.

Ea face un gest :

— Nu-mi trebuie bani. Porcărie ! Banii nu mai au nici un preţ.

Şi se întoarce să plece. La bluza ei de mătase roşie lipsesc două copci la spate.

— Nu ne poţi da măcar nişte apă ? spune Albert,

Ţăranca ia o găleată cu apă şi ne-o pune în faţă.

— Na, beţi ; n-am timp să pierd cu voi. Mai de grabă v-aţi duce să munciţi, decît să umblaţi cu cerşitul...

Albert ia găleata şi o răstoarnă pe jos. E aşa de furios, că nici nu poate vorbi. Vorbesc eu :

— Să te ia dracul pe tine şi tot neamul tău !

Femeia se întoarce spre noi deodată şi începe să ne înjure cumplit. O ştergem. Aşa ceva e greu de suportat.

Plecăm mai departe. În drum întîlnim şi pe alţii, plecaţi cu aceleaşi intenţii ca şi noi. Toţi dau tîrcoale ca-

selor, ca niște viespi flămînde în jurul unei bucăți de plăcintă. Pricepem acum de ce sînt așa de furioși țăranii. Totuși continuăm să mergem, sîntem dați afară, mai căpătăm cîte ceva pe ici pe colo, și ne luăm din cînd în cînd la ceartă cu alții ca și noi. După amiază ne întîlnim cu toții la cîrciumă. Prada nu e prea grozavă. Vreo cîteva kilograme de cartofi, ceva făină, cîteva ouă, mere, puțină varză și carne. Numai Willy a fost mai norocos. Vine cel din urmă, cu o jumătate de cap de porc sub braț. Din buzunare îi ies cîteva pachete. E fără manta. A dat-o în schimb ; mai are o manta acasă ; pe urmă, n-are să fie mereu iarnă !

Mai avem două ceasuri pînă la plecarea trenului. Asta e spre norocul meu. În cîrciumă e un pian : mă așez și încep să cînt o romanță. Cîrciumăreasa vine lîngă mine, ascultă o bucată de vreme, pe urmă îmi face semn să vin după ea. Mă scol și o urmez în curte. Îmi spune că îi place muzica, numai că la ea se cîntă foarte rar. Mă roagă să mai vin. Pe urmă îmi dă un bulgăre de unt ; ori de cîte ori am să vin, are să-mi dea cîte ceva. Bineînțeles, primesc imediat și îi promit să-i cînt de fiecare dată cîte două ceasuri. Îi spun și ce am de gînd să cînt data viitoare.

Ne îndreptăm spre gară. Pe drum ne întîlnim cu alții care vor să ia același tren ca și noi. Tuturor le este frică de jandarmi. Ne adunăm cu toții în grup și ne oprim la oarecare depărtare de gară, într-un colț mai retras, ca să nu fim văzuți, pînă vine trenul.

Dar avem ghinion. Ne trezim deodată cu doi jandarmi. Ne-au ajuns din urmă, pe furiș, cu bicicletele.

— Stați ! Nimeni nu se mișcă !

Mare zăpăceală. Rugăminți, implorări :

— Lăsați-ne să plecăm. Trebuie să luăm trenul.

Cel mai gros dintre jandarmi spune :

— Trenul vine abia într-un sfert de oră. Scoateți tot ce aveți.

Și aprinde o lanternă, să vadă mai bine. Unul păzește să nu fugă nimeni, celălalt controlează.

Sînt mai mult femei, copii și bătrîni. Cei mai mulți stau tăcuți și resemnați : sînt obișnuiți, n-au crezut nici ei vreodată că au să aibă norocul să aducă acasă o bu-

cată de unt. Mă uit la jandarmi. Sînt așa cum i-am cunoscut întotdeauna : butucănoși, brutali, cu fața roșie, cu uniforme verzi, cu săbii și revolvere la șold. Dar sînt autoritate...

O femeie, care a predat cîteva ouă, se întoarce să plece. Dar jandarmul cel gras o strigă :

— Stai ! Ce ai acolo ?

Și arată bluza.

— Scoate tot !

Femeia a înmărmurit de frică :

— Da, îndată !

Și scoate din sîn o bucată de slănină. Jandarmul o ia :

— Credeai că merge așa, hai ?

Femeia stă locului și întinde mîna spre slănină :

— Dar am plătit-o ! Am dat tot ce aveam la mine...

Jandarmul îi dă mîna la o parte și scoate altei femei, din bluză, o bucată de cîrnat :

— Știți doar că nu e voie !

Femeia spune că lasă ouăle, dar să-i dea înapoi slănina :

— Măcar slănina. Ce-am să le spun acasă ? Pentru copii am luat-o!

— Adresează-te la oficiul aprovizionării. Asta nu-i treaba noastră. Altul la rînd !

Femeia se dă la o parte și strigă :

— De asta a căzut bărbatu-meu pe front, ca să-mi moară copiii de foame !

O fată care vine la rînd a început să muște din bucata de unt pe care o are în mînă. Mănîncă, înghite, se îneacă, cu gura unsuroasă, cu ochii holbați ; așa, cel puțin are să se aleagă cu ceva, n-are să dea tot. De altfel desigur, are să-i vină rău mai tîrziu.

— Altul la rînd !

Nimeni nu se mișcă. Jandarmul, care stătea aplecat, mai strigă odată :

— Altul la rînd !

Se ridică supărat și dă cu ochii de Willy. Mult mai liniștit, întreabă :

— Dumneata vii la rînd ?

— Hahar n-am, răspunde Willy, morocănos.

— Ce ai în pachet ?
— Un cap de porc.
— Dă-l încoace.

Willy nu se mișcă. Jandarmul ezită și aruncă o privire tovarășului lui. Acesta se apropie de el. Mare greșeală. Par să aibă amîndoi foarte puțină experiență în asemenea lucruri și nu prea sînt obișnuiți cu rezistența. Al doilea jandarm ar fi trebuit să observe de mult că noi eram toți împreună ; de aceea ar fi trebuit să stea de o parte, ca să ne poată ține la respect cu arma. De altfel, desigur că nu ne-am fi sinchisit prea mult : ce înseamnă un revolver ! Dar în loc să facă așa, vine și se proptește lîngă celălalt, ca să-i sară în ajutor în cazul cînd Willy s-ar împotrivi.

Consecințele se văd imediat. Willy îi dă capul de porc. Jandarmul, destul de mirat, îl ia, dar acum îi sînt amîndouă mîinile ocupate ; nu e în stare să se apere. În aceeași clipă, Willy îl lovește cu pumnul în față, răsturnîndu-l la pămînt. Celălalt n-are timp să facă nici un gest : Kosole se repede în el lovindu-l cu capul în bărbie, în timp ce Valentin îl apucă pe la sapte, strîngîndu-l de beregată și silindu-l să deschidă gura. Kosole îi îndeasă în gură un jurnal. Cei doi jandarmi horcăie, scuipă, se zbat : zadarnic. Le desfacem centiroanele și cu ele le legăm mîinile la spate. Nu pot țipa, au gura plină de hîrtie. Totul a mers foarte repede. Dar acum, unde-i ducem ?

Albert a descoperit unde : la vreo cincizeci de pași e o gheretă, cu o deschizătură triunghiulară în ușă : latrina. Alergăm într-acolo. Îi băgăm pe jandarmi înăuntru. Ușa e de stejar, zăvorul e solid. Are să treacă un ceas pînă să poată ieși. Kosole e foarte cumsecade : le pune bicicletele la ușă.

Ceilalți au privit scena uluiți. Ferdinand le spune :

— Hai, luați-vă lucrurile !

Se aude șuieratul trenului care se apropie. Se uită toți la noi, intimidați, și nu mai așteaptă să le spunem a doua oară ! O babă, însă, începe să se tînguie :

— Vai de mine ! Au bătut jandarmii ! Vai de mine ! Au bătut jandarmii !

Probabil că asta i se pare o nelegiuire nemaipomenită. Şi ceilalţi sînt speriaţi. Frica de uniformă şi de poliţie le ajunge pînă la fundul oaselor.

Willy rîde :

— Nu te mai tîngui, mătuşă. N-ai grijă ! Toată jandarmeria de ne-ar sta împotrivă, şi tot n-am lăsa nimic din mînă ! Auzi colo, noi soldaţi vechi, să lăsăm bunătate de mîncare !

Noroc că gările, la ţară, sînt de obicei afară din sat. N-a văzut nimeni nimic. Şeful gării iese de abia acum pe peron, cască şi se scarpină în cap. Intrăm şi noi pe peron. Willy ţine capul de porc sub braţ :

— Cum să te dau eu pe tine, drăguţule ! murmură el şi-l mîngîie cu dragoste.

Trenul pleacă. Facem cu mîna de la fereastră. Şeful gării, mirat, crede că e pentru el şi salută. Noi facem semn spre latrină. Willy se apleacă să vadă ce face şeful gării. Ne anunţă, triumfător :

— A intrat înăuntru. Jandarmii pot s-aştepte...

Feţele celorlalţi din vagon încep să se destindă. Încep să vorbească. Femeia cu slănina rîde cu lacrimi în ochi de mulţumire. Numai fata care a mîncat untul plînge de durere. A înghiţit fără să mestece şi i-a venit rău. Kosole îi dă o jumătate de cîrnat. Ea îl ascunde repede în ciorap.

Ca prevedere, ne coborîm cu o staţie înainte de oraş şi o luăm la fugă peste cîmp, pînă la şosea. Ne hotărîm să mergem pe jos. Întîlnim însă un camion. Şoferul poartă manta militărească. Ne ia cu el. S-a înnoptat de-a binelea. Stelele strălucesc. Ne izbim unii de alţii în hurducăturile camionului. Din pachetele noastre iese miros de cîrnaţi.

II.

Strada mare plutește într-o negură umedă și argintie. Felinarele strălucesc palid, învăluite în ceață. Oamenii merg ca pe vată. Vitrinele scînteiază misterios. Wolf aleargă și sare împrejurul meu, apărînd și dispărînd în ceață. Copacii, la lumina felinarelor, își întind crengile negre și ude.

Valentin Laher e la mine. Nu vrea să arate că e mîhnit. Dar se vede că nu poate uita isprăvile lui gimnastice de altădată, mai ales o figură de acrobație la trapez, cu care avusese succes înainte de război, la Paris, și la Budapesta. Îmi spune :

— S-a sfîrșit. Îmi troznesc ciolanele, am reumatism. Am încercat, dar degeaba. Nu mai merge.

Îl întreb :

— Ce ai de gînd să faci ? La urma urmei, statul ar trebui să-ți dea și ție o pensie, cum dă ofițerilor în retragere.

Valentin face un gest :

— Ah, statul ! Statul nu dă ceva decît celor care știu să ceară. Am de gînd să studiez cîteva figuri cu o dansatoare— vreau să fac un număr de varieteu. Asta place publicului, dar nu e mare lucru. Unui adevărat artist i-ar fi rușine să apară cu așa ceva. Dar ce să-i faci ; trebuie să trăiești.

Valentin vrea să se ducă la repetiție și mă hotărăsc să-l însoțesc. La colțul străzii vedem apărînd din ceață o pălărie tare, neagră, o manta de cauciuc galbenă și o servietă.

— Arthur ! strig eu.

E Ledderhose. Se oprește.

— Bravo, spune Valentin, te-ai înțolit.

Și pipăie cu gesturi de cunoscător cravata lui Arthur, o cravată strașnică de mătase, cu flori liliachii.

Ledderhose aprobă, flatat și grăbit :

— De, trebuie...

— Și ce pălărie grozavă ! continuă Valentin.

Ledderhose vrea să plece. Bate cu palma în servietă :

— Mă duc, am treabă...

Îl întreb :

— Nu mai ai debitul de tutun ?

— Ba da. Dar mai am și alte afaceri. Nu știți cumva un apartament de închiriat pentru birou ? Plătesc cît de mult.

— Asta nu prea știu, răspunde Valentin, n-am ajuns încă așa de departe. Dar ce face nevastă-ta ?

Ledderhose întreabă prudent :

— De ce mă întrebi ?

— De ! Pe front te plîngeai mereu de ea ! Atunci nu-ți mai plăcea și acum pari să te fi schimbat...

Arthur dă din cap :

— Nu-mi mai aduc aminte.

Și pleacă.

Valentin rîde :

— Cum se mai schimbă oamenii ! Îți aduci aminte ce ticălos era ; și acum e, mă rog, un om important, care are afaceri ! Cîte porcării n-a făcut ! Și acum nu mai vrea să știe de nimic.

— Da, dar pare că-i merge bine, zic eu și rămîn pe gînduri.

Mergem mai departe. Negura se face tot mai deasă. Wolf sare și joacă. E lume pe stradă. În lumina tulbure a felinarelor, zăresc deodată o pălărie roșie de piele ceruită. Un chip de fată, sub pălărie, ușor îmbujorată de frig și cu ochii strălucitori.

Mă opresc, inima îmi bate cu putere. E Adela. Și îmi aduc deodată aminte de seri de odinioară, cînd noi, băieți de șaisprezece ani, așteptam la pîndă, în fața sălii de gimnastică, să iasă fetele în tricouri albe, să alergăm după ele, să le prindem și să rămînem în fața lor privindu-le în tăcere, pînă se desprindeau rîzînd și începeam

din nou să alergăm să le prindem. Sau după-amiezele în care ne luam după ele, timizi și totuși stăruitori, nedrăznind să le vorbim, decît atunci cînd intrau undeva, și le strigam „la revedere" luînd-o la fugă.

Valentin s-a oprit și el. Îi spun repede :

— Stai puțin aici. Vreau să spun o vorbă cuiva. Mă întorc îndată.

Și o iau repede înapoi, cu ochii după pălăria roșie, sclipind ca o lumină în negură, lumina din zilele adolescenței, dinainte de tranșee și de uniforme.

— Adela...

Ea se întoarce.

— Ernst... te-ai întors ?

Începem să mergem alături. Negura se strecoară printre noi. Wolf sare în jurul nostru lătrînd, tramvaiele trec sunînd, și lumina e molcomă și caldă. Simțirea de altădată a revenit, întreagă și proaspătă. Anii de întuneric au dispărut. Sufletul mi-e un curcubeu de primăvară, o punte luminoasă în negură...

Nu știu despre ce vorbim, dar asta n-are nici o importanță ; principalul e că mergem împreună alături și că în suflet răsună din nou dulcea și neauzita muzică de odinioară, cu dorul și dragostea veche, cu largi și mătăsoase pajiști verzi, cu freamăt argintiu de plopi și cu zările limpezi ale adolescenței...

Cît am mers așa ? Nu știu. Mă întorc singur. M-am despărțit de Adela. Dar bucuria în mine fîlfîie ca un steag, și mă simt iarăși plin de speranță și de vlagă, în mine e din nou primăvară și lumină.

Mă întîlnesc cu Willy și mergem împreună să-l căutăm pe Valentin... Îl ajungem în clipa cînd tocmai bate pe umăr pe un individ pe care l-a întîlnit chiar acum. E foarte vesel :

— Ce mai faci, Kuckhoff ? De unde vii ?

Și îl ia de mînă :

— Asta știu că-i o surpriză ! Ce bine-mi pare că te-am întîlnit.

Celălalt îl privește de sus și stă o clipă :

— A ! Laher, nu-i așa ?

— Așa-i ! Am fost doar împreună pe Somme. Nu mai ții minte cînd am mîncat gogoșile pe care mi le-a trimis Lily ! Ni le-a adus Georg. A fost pentru el un act de curaj nemaipomenit.

— Da, desigur.

Valentin e foarte emoționat :

— Știi că pe urmă a pățit-o și el destul de rău. Și-a pierdut brațul drept. Dar tu plecaseși. Pentru un birjar e greu fără o mînă. Acum o să trebuiască să se apuce de altceva. Dar tu pe unde ai mai fost de atunci încoace ?

Celălalt răspunde ceva nedeslușit. Pe urmă spune :

— Îmi pare bine că ne-am întîlnit. Și dumneata ce faci, Laher ?

— Cum ? întrebă Valentin uluit.

— Te întreb, dumneata ce faci acum ?

— Dumneata ?

Valentin nu-și crede urechilor. O clipă îl privește pe Kuckhoff. După aceea, îi întoarce spatele, roșu la față de mînie și pornește spunînd :

— Măgarul !

Simt că Valentin e foarte supărat. Probabil că e prima oară cînd și-a dat seama de deosebirile dintre oameni. Pînă acum, toți eram soldați. Acum, deodată, băiatul ăsta înfumurat i-a spulberat toate iluziile, cu o singură vorbă.

— Lasă, Valentin, îi spun eu, ăsta e mîndru pentru că tată-său are parale. E și asta o meserie.

Willy adaugă și el cîteva înjurături bine simțite. Valentin e mereu amărît :

— Halal de așa camarazi !

Dar simt că încă nu i-a trecut supărarea.

Îl întîlnim pe Tjaden. E murdar și nespălat.

— Ascultă, îi spune Willy. Războiul s-a sfîrșit. Ar trebui să te speli și tu, ce dracu !

— Încă nu, răspunde Tjaden, dar sîmbătă !... Am să fac chiar și o baie.

Sîntem uluiți. Tjaden să facă baie ? Se vede că încă nu i-a trecut zăpăceala de cînd a fost îngropat de un obuz, în august. Willy își face mîna pîlnie la ureche :

— Cum ai spus ? Mi se pare că n-am înțeles bine. Ce ai spus că vrei să faci sîmbătă ?

Tjaden răspunde mîndru :

— Să fac baie. Sîmbătă seara mă logodesc.

Willy se uită la el ca la un animal curios. Îi pune mîna pe umăr, părintește, și îl întreabă domol :

— Ia spune, Tjaden, nu cumva te doare capul ? N-ai amețeli ?

Tjaden răspunde mulțumit :

— Numai cînd am băut prea mult. Dar să vă vorbesc de logodnica mea. Nu-i frumoasă. Șchiopătează puțin și se uită cam cruciș. Dar are suflet bun și tată-său e măcelar.

Măcelar ! Începem să ne luminăm. Tjaden ne explică :

— E nebună după mine. Și azi e păcat să pierzi așa ocazie. Timpurile sînt grele ; te mai sacrifici. Un măcelar, în orice caz, tot nu moare de foame. Și pe urmă — logodit nu înseamnă însurat.

Willy ascultă din ce în ce mai interesat :

— Tjaden, știi că am fost buni prieteni întotdeauna... .

Tjaden îl întrerupe :

— S-a făcut, Willy. Am să-ți dau și ție cîțiva cîrnați. Și niște cotlete, dacă vrei. Vino luni. Tăiem un cal.

Ne sfătuim să ne întîlnim și plecăm mai departe.

Valentin ne conduce la hotelul Altstädter. Acolo descind artiștii. Cînd intrăm în sala restaurantului, vedem o trupă de liliputani la masă. Li se servește supă de morcovi, cu cîte o bucată de pîine. Willy spune :

— Ăștia cel puțin se pot sătura repede. Au stomacuri mai mici.

Pe pereți sînt afișe și fotografii de clowni, atleți și saltimbanci. Afișele sînt rupte și fotografiile îngălbenite. În anii din urmă, acrobații, atleții și saltimbancii și-au exercitat meseria în tranșee. Acolo n-aveau nevoie de afișe. Valentin ne arată o fotografie :

— Uite, ăsta am fost eu.

Fotografia arată pe un om cu pieptul vînjos executînd un salt mortal între două trapeze volante. Dar, cu

toată bunăvoința, ne vine greu să-l recunoaștem în ăla pe Valentin.

Dansatoarea cu care vrea el să lucreze e aici și îl așteaptă. Mergem în sala restaurantului. Într-un colț, cîteva decoruri stau rezemate de perete. Sînt pentru sceneta comică : „Zboară, scumpul meu pilot", o bucată umoristică din viața aviatorilor, care acum doi ani a avut un succes enorm.

Valentin așează un gramofon pe un scaun și pune o placă. Începe o melodie răgușită ; placa e uzată, dar cîntecul răsună încă, sălbatec ca vocea unei femei decăzute, care a fost frumoasă altădată.

— E un tango, îmi șoptește Willy cu o mutră de cunoscător, din care nu se vede că a citit titlul bucății pe placă, pentru prima oară, cu o clipă înainte.

Valentin are pantaloni albaștri și e fără haină. Fata e în tricou. Încep să repete un dans de apași și un număr fantezist care se sfîrșește așa : fata e călare pe gîtul lui Valentin și el se învîrtește, ca un titirez, cît poate de repede.

Amîndoi repetă în tăcere, foarte serioși. Doar din cînd în cînd o vorbă, în șoaptă. Lumina palidă a lămpii pîlpîie. Se aude ușor sfîrîitul gazului. Umbrele lor se proiectează enorm pe decoruri. Willy din cînd în cînd, sare repede să întoarcă gramofonul.

Valentin se oprește. Willy bate din palme. Valentin, morocănos, îi face semn să înceteze. Fata își schimbă hainele fără să ne ia în seamă. Stă sub lampă și își scoate încetișor pantofii de dans. Cînd se apleacă, i se vede spatele mlădios sub tricoul uzat. Se ridică și își întinde brațele în sus cînd își pune bluza. Lumini și umbre joacă pe umerii ei. Are picioare înalte și frumoase.

Willy, care a început să cotrobăiască prin sală, găsește un program vechi ; pe dos sînt reclame. Un cofetar recomandă bombe și grenade de ciocolată, de trimis soldaților în tranșee. O firmă saxonă oferă coupe papieruri din schije de obuz, hîrtie igienică pe care se află cugetări despre război ale oamenilor mari și cărți poștale ilustrate „Spre front", „În miez de noapte".

Dansatoarea s-a îmbrăcat. Cu mantou și cu pălărie, aproape n-o mai recunoști. Adineauri era un animal mlădios și interesant, acum e ca toate celelalte femei. Aproape nici nu-ți vine să crezi că s-a schimbat așa de tare, numai pentru că a pus pe ea cîteva bucăți de stofă. Ciudat, cum schimbă hainele pe om! În primul rînd uniformele.

III.

Willy e în fiecare seară la Waldmann. Acesta e un local de petrecere la marginea oraşului, în care se dansează în fiecare seară. Mă duc şi eu acolo pentru că mi-a spus Karl Bröger că şi Adela vine din cînd în cînd ; şi aş voi s-o întîlnesc.

La Waldmann toate ferestrele sînt luminate. Umbrele dansatorilor se proiectează pe storurile lăsate. Stau la tejghea şi-l caut din ochi pe Willy. Toate mesele sînt ocupate. Nu-i nici un scaun liber. Acum, imediat după război, toată lumea umblă nebună după distracţie.

Deodată zăresc un pîntec alb şi coada majestuoasă a unei jachete. E Willy. Mă uit la el uluit. Jacheta e neagră, vesta albă şi părul lui roşu. Parcă e un dulap însufleţit.

La uimirea mea, Willy răspunde cu modestie :

— Nu te mai mira ! îmi zice el şi se învîrteşte ca un păun. Ce nu poate ieşi dintr-o manta militărească ! rească !

Mă bate pe umăr :

— În orice caz, bine că ai venit ! Astă seară e concurs de dans. Luăm parte cu toţii. Sînt premii admirabile. Începem peste o jumătate de oră.

Pînă atunci mai avem timp să căscăm gura. Tovărăşa lui Willy e un fel de femeie-atlet, puternică şi vînjoasă ca un cal de tracţiune. Încearcă cu ea un onestep, dans la care totul e să te învîrţi repede. Karl dansează şi el cu o femeie de la serviciu aprovizionării, voinică şi ea, înzorzonată cu lanţuri şi inele, ca un cal de sanie. Însă Albert — Albert nu e cu noi la masă. Ne

salută, cam jenat, de la o masă din colț. E cu o fată blondă. Willy spune profetic :

— L-am pierdut...

Caut și eu să-mi găsesc o dansatoare bună. Nu e așa de ușor. Multe pe care le crezi căprioare cînd stau pe loc, se schimbă la dans, în elefanți. Afară de asta, dansatoarele bune sînt foarte căutate... Dau însă de o croitoreasă subțirică, cu care mă împac foarte bine.

Se aude o răpăială de tobă. Un individ cu o crizantemă la butonieră iese în mijloc și anunță că o pereche de dansatori din Berlin are să execute ultima noutate : un foxtrott. Pe aici nu se cunoaște așa ceva. Am auzit doar vorbindu-se.

Ne adunăm cu toții, curioși. Muzica începe o melodie săltăreață. Cei doi se învîrt și țopăie ca niște capre. Se țin înlănțuiți, din cînd în cînd se mai slăbesc nițel, după aceea iar se înlănțuie și încep să țopăie, învîrtindu-se. Willy cască ochii mari ; ăsta e un dans pe placul lui.

Se aduce masa cu premiile. Ne repezim să le vedem. Sînt cîte trei premii pentru onestep, boston și foxtrott. În ceea ce privește foxtrottul, ne excludem ; nu-l știm. La celelalte două însă, o să năvălim cu entuziasm.

Premiul întîi, la toate categoriile, constă din zece ouă de pescăruș sau o sticlă de rachiu. Neîncrezător, Willy se duce să se intereseze dacă se pot mînca și se întoarce liniștit. Premiul al doilea : șase ouă de pescăruș sau o căciuliță de lînă. Premiul al treilea : patru ouă sau două cutii de țigări, marca „Heldenruhm".

— La astea putem să renunțăm, — spune Karl, care știe cîte parale fac.

Concursul începe. Karl și Albert concurează la boston ; eu și Willy la onestep. Totuși în Willy avem mai puțină încredere. El poate să reușească numai dacă or fi spirituali cei din juriu.

La boston, Karl și Albert au ajuns — împreună cu alte trei perechi — pînă la turul decisiv. Karl are cele mai mari șanse. Uniforma lui de gală, gulerul înalt, cizmele noi de lac precum și lanțurile și inelele calului de sanie, îi dau o prestanță uimitoare. În ceea ce privește ținuta și stilul, e neîntrecut ; ca armonie, Albert

îi e cel puțin egal. Domnii din juriu fac însemnări de parcă la Waldmann ar fi judecata de-apoi. Karl e proclamat învingător și ia cele zece ouă, pentru că rachiul e prea prost — chiar el i l-a vîndul negustorului. Din mărinimie, ne împarte nouă prada ; are el lucruri mai bune acasă. Albert ia premiul al doilea și-i dăruiește domnișoarei blonde cele șase ouă căpătate, uitîndu-se la noi cu oarecare jenă. Willy fluieră a pagubă.

Cînd vine rîndul concursului de onestep, pornesc la dans avînd-o ca parteneră pe croitoreasă. Ajung și eu pînă la ultimul tur. Spre marea mea surprindere, observă că Willy a rămas pur și simplu la masă și nu s-a prezentat la concurs. Fac furori cu niște figuri noi pe care nu le-am mai făcut pînă acum. Fetișcana dansează ca un fulg și înhățăm premiul al doilea, făcîndu-l pe din două

Mîndru și avînd pe piept medalia de argint a Federației societăților de dans, revin la masa noastră.

— Prostule. — îi spun lui Willy — de ce n-ai încercat cel puțin ? Poate că ai fi căpătat și tu medalia de bronz.

— Într-adevăr — intervine Karl — de ce n-ai dan sat și tu ?

Willy se ridică, își umflă pieptul, ne privește cu un aer de superioritate și ne răspunde :

— De-aia !

În momentul acela, domnul cu crizantema la buto nieră anunță începerea concursului de foxtrott. Se pre zintă puține perechi. Willy se duce spre parchet.

— Habar n-are de foxtrott, spune Karl.

Îl urmărim curioși, să vedem ce-o să se întîmple Îmblînzitoarea de lei vine spre Willy. El îi oferă brațu cu un gest larg. Muzica începe.

Dintr-o dată vedem că Willy se transformă într cămilă înfuriată. Începe să facă salturi în aer, șchio pătă, se învîrtește, își zvîrle picioarele, își sucește parte nera încoace și încolo, apoi se avîntă ca un turbat în tr-un galop prin mijlocul sălii. Îmblînzitoarea de lei n mai e în fața lui, ci alături ; atîrnată de brațul drept lui Willy, parcă ar face sforțări să se cațere de ceva. Iă Willy se mișcă în toată libertatea, fără să se teamă că va strivi picioarele. După aceea, se învîrtește pe loc

la călușei, așa încît poalele jachetei îi plutesc în aer, și pornește apoi de-a curmezișul sălii în pași săltăreți, grațios ca un țap. Se face val-vîrtej, vuiește, duduie și, în sfîrșit, încheie cu o piruetă turbată, în timpul căreia partenera îi fîlfîie-n vînt. Cei din sală sînt siguri că au în fața lor un virtuos necunoscut al super-foxtrottului. Willy și-a dat seama de șansele ce le are și le-a exploatat cum a putut mai bine. A învins atît de uimitor, încît un răstimp îndelungat nu s-a mai petrecut nimic; abia mai tîrziu s-a acordat premiul al doilea. Triumfător, vine spre noi cu sticla de rachiu în mînă. A transpirat așa de tare, încît și-a stricat costumul boit. Cămașa și vesta i s-au înegrit, iar jacheta și-a mai deschis culoarea.

Concursul s-a isprăvit, dar dansul continuă. Stăm la masă și bem premiul lui Willy. Doar Albert lipsește. Nu-l putem lua de lîngă fata blondă.

Willy îmi face cu cotul:

— Iat-o pe Adela.

— Unde-i? îl întreb repede.

Mi-arată cu degetul în învălmășeala de dansatori. Într-adevăr, dansează valsul cu un individ lung și oacheș.

— E mai de mult aici? mă interesez eu, aș vrea să fi asistat și ea la triumful nostru.

— A venit abia de cinci minute, îmi răspunde Willy.

— Cu lunganul ăla?

— Cu lunganul ăla.

La dans Adela își ține capul puțin aplecat pe spate. O mînă și-a așezat-o pe umărul individului. Cînd îi văd chipul în profil, mi se taie cîteodată respirația, atît de mult seamănă în lumina voalată a sălii cu amintirea din serile de dinainte de război. Văzută din față însă, e mai plină; iar cînd rîde, mi-e cu desăvîrșire străină.

Trag din sticla lui Willy o înghițitură zdravănă. În clipa aceea, trece dansînd pe dinaintea noastră croitoreasa. E mai subțirică și mai grațioasă decît Adela. De curînd, am văzut-o pe stradă și parcă, din cauza cetei, arăta altfel. Dar Adela a devenit femeie în toată puterea cuvîntului, cu pieptul plin și picioare solide. Nu pot

să-mi dau seama dacă înainte era tot așa. Pe vremea aceea poate că nu dădeam atenție la așa ceva.

— Strașnic mai dansează ! îmi spune Willy, ca și cum mi-ar fi ghicit gîndul.

— Ține-ți gura, te rog ! îi răspund eu, supărat.

Valsul s-a isprăvit. Adela stă rezemată lîngă ușă.

Mă duc spre ea. Îmi răspunde la salut, dar continuă să vorbească și să rîdă cu individul ei oacheș. Mă opresc și mă uit lung la ea. Îmi bate inima ca în fața unei mari hotărîri.

— De ce te uiți așa la mine ? mă întreabă.

— Nu-i nimic, îi spun eu. Vrei să dansăm ?

— Acum nu pot ; dansul următor, îmi răspunde ea și se duce cu partenerul ei la dans.

O aștept și dansăm împreună un boston. Îmi dau multă osteneală și, pentru că a observat-o, îmi spune zîmbind :

— Dar știi că ai învățat bine dansul pe front !

— Acolo, nu prea, îi spun eu. Adineauri însă ni s-au dat premii.

Deodată face ochii mari :

— Ce rău îmi pare că n-am concurat împreună ! Ce premiu ai luat ?

— Șase ouă de pescăruș și o medalie, îi răspund eu, și simt că mi se urcă sîngele-n obraz.

Viorile cîntă atît de încet, încît se aude tîrșîitul pașilor.

— Acum dansăm împreună, — îi spun eu, — dar îți aduci aminte cum alergam încoace seara, cînd plecam de la societatea de gimnastică ?

Ea dă din cap.

— Da. Ce copilăroși eram pe-atunci ! Ia uită-te acolo, la domnișoara aceea cu rochia roșie. Bluzele astea bufante sînt cele mai moderne. Nu-i așa că e șic ?

De la viori, melodia a trecut la violoncel. Ca un plînset reținut se aude vibrarea sunetelor.

— Cînd ți-am adresat cele dintîi vorbe, am luat-o amîndoi la fugă, îi spun eu. Era prin iunie, la bariera orașului ; mi-aduc aminte ca astăzi.

Adela se uită după cineva. Apoi își întoarce iar capul.

— Da ; ce prostie ! Dar tango ştii să dansezi ? Domnul acela oacheş dansează minunat.

Nu-i răspund. Muzica se opreşte.

— Vrei să stai puţin cu noi la masă ? o întreb eu.

Se uită spre masa noastră.

— Cine-i băiatul acela subţire şi cu gînete de lac ?

— Karl Bröger, îi răspund eu.

Adela se aşează la masa noastră. Willy îi oferă un pahar şi spune o glumă. Ea rîde şi-l priveşte pe Karl. Dintr-o privire o măsoară şi pe prietena lui Karl, domnişoara cu rochia modernă.

Mă uit la Adela şi mă minunez ce mult s-a schimbat. Să mă fi înşelat şi de data asta amintirea ? Să fi crescut mereu, mereu, pînă ce a covîrşit realitatea ? Căci în faţa mea e o fată străină, cam gălăgioasă, care vorbeşte prea mult. Îndărătul acestui chip, nu s-o fi ascunzînd cineva pe care-l cunosc mai bine ? Se poate schimba ceva pînă într-atît numai pentru că îmbătrînim ? Poate din pricina anilor, — gîndesc eu — căci sînt mai bine de trei ani de atunci. Pe vremea aceea, ea avea şaisprezece ani şi era un copil ; acum are nouăsprezece ani şi e femeie. Şi deodată mă simt cuprins de cumplita melancolie a timpului care curge, şi curge, şi se schimbă — cînd te întorci înapoi cu gîndul, nu mai regăseşti nimic. Ah, e dureroasă plecarea — dar întoarcerea e cîteodată şi mai tragică !

— Ce-i mutra asta caraghioasă, Ernst ? mă întreabă Willy. Te doare capul ?

— E plicticos, spune Adela, rîzînd. Aşa a fost totdeauna. Fii şi tu odată mai vioi. Asta le place fetelor mai mult decît să stai aşa plouat.

A trecut — gîndesc eu — şi asta a trecut. Nu pentru că cochetează cu individul acela oacheş şi cu Karl Bröger ; nu pentru că mă găseşte plicticos pe mine ; nu pentru că ea s-a schimbat atît de mult. Nu. Acum văd că totul nu are nici un rost. Am alergat şi am alergat, am bătut la toate uşile tinereţii mele, voind să pătrund iar în sînul ei. Credeam că va trebui să mă primească iarăşi, pentru că mai sînt încă tînăr şi doream aşa de mult să uit totul. Dar ea a pierit ca un miraj, s-a sfărîmat fără zgomot, s-a consumat ca o scînteie cînd

m-am apropiat de ea. Nu puteam s-o pricep. Cel puțin aici trebuia să se fi păstrat ceva. Am cercetat mereu și din pricina asta am devenit ridicol și melancolic. Acum însă îmi dau seama că un război liniștit și tainic a făcut ravagii și în aceste regiuni ale amintirii și că n-ar mai avea nici o noimă să o caut mai departe. Între ce a fost și ce e, s-a interpus timpul ca o prăpastie largă. Îndărăt nu mă mai pot întoarce. Nu îmi mai rămîne altceva de făcut decît să merg înainte, tot înainte — undeva, căci încă n-am o țintă.

Țin strîns paharul de rachiu și-mi ridic ochii. Adela mai e aici și-l mai întreabă pe Karl de unde se pot cumpăra ciorapi de mătasă de contrabandă. În mijloc se dansează ca și mai-nainte, iar orchestra continuă să cînte același vals din „Dreimäderlhaus". Și eu mai stau pe scaun, și respir, și trăiesc ca și mai-nainte. Nu cumva s-a descărcat un trăznet și m-a smuls de unde mă aflam ? Nu cumva s-a prăbușit pămîntul jur împrejurul meu ? Nu cumva am rămas stingher și mi-am pierdut abia acum totul ?

Adela se ridică și-i dă bună seara lui Karl.

— Va să zică de la Meyer și Nickel, — îi spune ea satisfăcută. Îi știu eu ; ăștia fac negoț cu tot felul de mărfuri nepermise. Mă duc mîine pe-acolo. La revedere, Ernst !

— Vreau să te conduc, îi spun eu.

Cînd ajungem afară, îmi întinde mîna.

— Nu se poate să mă însoțești mai mult. Mă așteaptă cineva.

Văd că sînt cam smintit și sentimental, dar n-am ce să-mi fac. Îmi scot pălăria și o salut pînă la pămînt, de parcă mi-aș lua un lung adio — nu de la dînsa, ci de la tot ce-a fost odată.

Adela mă privește o clipă cercetător :

— Cîteodată ești cu adevărat caraghios.

Și fredonînd pleacă repede.

Norii s-au risipit... O noapte senină plutește deasupra orașului. Mă uit o bucată de vreme de jur împrejur și mă-ntorc apoi în sala de dans.

IV.

În salonul cel mare al lui Konersmann, e cea dintîi reuniune a regimentului de cînd ne-am întors din război. Au fost invitaţi toţi camarazii. S-a pregătit o serbare mare.

Karl, Albert, Jupp şi eu am venit cu un ceas mai devreme. Nu mai putem de nerăbdare să ne revedem vechile cunoştinţe.

Pînă una alta, trecem în holul de lîngă salon şi-l aşteptăm pe Willy şi pe ceilalţi. Tocmai cînd să începem o partidă de zaruri, se deschide uşa şi apare Ferdinand Kosole. Ne cad zarurile din mînă, atît sîntem de surprinşi că-l vedem în haine civile.

O bună bucată de vreme şi-a purtat, precum mai mulţi dintre noi, vechea uniformă. Astăzi însă, pentru că-i zi de sărbătoare, a apărut pentru întîia oară în haine civile : pardesiu bleu-marine cu guler de catifea, pălărie verde, guler tare şi cravată. Într-o asemenea ţinută a devenit cu totul alt om.

N-am apucat bine să ne venim în fire, că apare Tjaden. Şi el şi-a îmbrăcat pentru întîia oară haine civile : jachetă vărgată, pantofi galbeni şi baston cu mînerul argintat. Se fudulește plimbîndu-se printre noi şi cînd dă de Kosole, rămîne uluit. Kosole face şi el ochii mari. Amîndoi nu s-au văzut niciodată altfel decît în uniformă. Se mai examinează o clipă, şi apoi se pornesc pe un rîs nebun. Fiecare din ei crede despre celălalt că e caraghios în haine civile.

— Mă, Ferdinand — hohoteşte Tjaden — mi-am închipuit totdeauna că eşti un băiat subţire.

— Ce vrei să spui ? îl întreabă Kosole, curmîndu-şi rîsul.

— Poftim, — şi Tjaden arată pardesiul lui Kosole, — se vede cît de colo că l-ai cumpărat de la hala de vechituri.

— Eşti un bou ! îi strigă Ferdinand, mînios, şi se dă de o parte.

Îl urmăresc şi văd cum se face tot mai roşu la faţă. Nu-mi vine să cred ; s-a indispus într-adevăr şi, crezîndu-se neobservat, îşi priveşte pe furiş pardesiul batjocorit. Dacă era vorba de uniformă, nici nu i-ar fi păsat ; iar acum îşi curăţă cu mîneca nişte pete şi se uită lung la Karl Bröger, care poartă un costum nou, extrem de elegant. Nu ştie că l-am urmărit. După cîtva timp mă întreabă :

— Dar ce-i tatăl lui Karl ?

— Judecător, îi răspund eu.

— Da, judecător, repetă el şi rămîne pe gînduri. Dar tatăl lui Ludwig ?

— Controlor financiar.

Kosole tace cîtva timp şi apoi îmi spune :

— Mi se pare că n-o să treacă mult şi n-o să mai vreţi să ştiţi de noi.

— Ferdinand, mie mi se pare că eşti într-o ureche, îi răspund eu.

Sceptic, Kosole ridică din umeri. Mă minunez tot mai mult. Nu numai că pare schimbat în blestematele astea de haine, dar s-a schimbat chiar. Altădată nici nu s-ar fi sinchisit de aşa ceva, şi acum îşi dezbracă pardesiul şi îl atîrnă în cel mai obscur ungher al localului.

— E prea cald aici, îmi spune el necăjit, cînd vede că l-am observat.

I-o afirm şi eu dînd din cap.

După aceea mă întreabă tot aşa de indispus :

— Dar tatăl tău ?

— Legător de cărţi, îi răspund eu.

— Adevărat ? şi parcă-şi mai vine în fire. Dar al lui Albert ?

— A murit tată-său. Era lăcătuş.

— Lăcătuș, repetă el bucurîndu-se, ca și cum i-aș fi spus că a fost Papă la Roma. — Lăcătuș. E extraordinar ! Și eu sînt strungar. Am fi fost colegi.

— Ați fi fost colegi, îi spun eu.

Văd cum sîngele lui Kosole-militarul se reîntoarce în Kosole-civilul. Îi revine culoarea și vlaga.

— Oricum, ar fi fost păcat să rămîn așa, — mă asigură el stăruitor.

Cînd trece Tjaden prin fața noastră și mai face un gest cu înțeles, Kosole îi dă un picior bine țintit, fără să se ridice de pe scaun. A devenit iarăși vechiul Kosole.

Ușa de la sala cea mare începe să se deschidă din cînd în cînd. Încep să sosească primii camarazi. Intrăm și noi. Sala aproape pustie, cu ghirlande de hîrtie și mese neocupate, face o impresie neplăcută. Prin colțuri zărim cîteva grupuri. Văd pe Julius Weddekamp, în tunica lui militărească, uzată, și mă îndrept spre el repede să-i dau bună-ziua :

— Ce mai faci, Julius ? Știi că-mi ești dator o cruce de mahon ? Ți-aduci aminte că ai vrut să mi-o faci dintr-un capac de pian... Nu te mai las pînă nu mi-o dai...

Îmi răspunde, cam tulburat :

— Aș fi avut eu nevoie de cruce, Ernst... Mi-a murit nevasta...

— Cum se poate ? Dar ce-a avut ?

El dă din umeri.

— A răcit cît a tot făcut coadă pe la depozitele de alimente astă-iarnă. Cînd a fost să nască, n-a mai putut.

— Și copilul ?

— A murit și el.

Și strîmbă din umăr, ca și cum i-ar fi frig :

— Știi, Ernst, că și Scheffler a murit ?

Dau din cap că nu știu :

— Cum ? Cînd ?

Weddekamp își umple pipa și aprinde un chibrit.

— Știi că în 1917 a fost împușcat în cap. După aceea s-a vindecat, după cum știi. Acum o lună l-au apucat niște dureri așa de grozave, încît îi venea mereu să se

dea cu capul de pereți. Am trebuit patru oameni să-l luăm și să-l ducem la spital. Meningită, sau așa ceva. A doua zi a și murit.

Mai aprinde un chibrit :

— Și nevastă-sa, nici măcar drept la pensie n-are.

Îl întreb :

— Și Gerhard Pohl ?

— Nu poate să vină. Fassbender și Fritsch, la fel. Șomeri. N-au nici bani de mîncare. Ar fi venit bucuroși, săracii !

Sala, între timp a început să se umple. Întîlnim o mulțime de vechi camarazi de campanie. Dar lucru curios : nu e deloc buna dispoziție pe care o așteptam. Atîtea zile de cînd tot speram și ne bucuram că, atunci cînd ne vom întîlni, avem să ne simțim liberați de apăsarea și nesiguranța care ne copleșeau pînă acum ! Totuși, iată, nu știu care să fie pricina, hainele civile, familia, deosebirea de profesii și de situații sociale — un lucru e sigur : vechea camaraderie de altădată nu mai este.

Totul s-a schimbat. Iată-l pe Bosse, de care rîdeam toți în companie pentru că era nătîng și murdar grozav. De cîte ori nu l-am dus cu forța la cișmea să-i facem un duș ! Acum poartă un costum elegant de camgarn, cu o perlă în cravată, și ghetre. Are o înfățișare de om cu stare, bine hrănit, și vorbește cu importanță. Și Adolf Bethke, care lîngă el, pe front, era așa de grozav, încît Bosse era măgulit cînd vorbea cu el, nu mai e acum decît un biet cizmar prizărit. Ludwig Breyer poartă uniforma de școlar, strîmtă în mîneci și în spate, și o cravată roasă, în locul uniformei de sublocotenent de altădată. Fosta lui ordonanță îl bate liniștit pe umeri, căci a devenit din nou mare instalator de băi și electricitate, proprietar al unui mare magazin pe strada principală a orașului. Valentin, sub uniforma ruptă, are un sveter vechi și decolorat și pare un vagabond — și ce strașnic soldat era pe front ! Și Ledderhose, cîinele ăsta lingușitor și fricos, stă la masă, îngînfat, în mantaua lui galbenă de cauciuc și fumează țigări englezești. Toate s-au schimbat cumplit.

Ar merge și așa. Dar și tonul conversației s-a schimbat — și asta tot din pricina hainelor. Oamenii care al-

lădată nu scoteau o vorbă, au devenit acum de-o elocvență grozavă. Cei care au haine bune au un aer protector : cei cu haine proaste sînt mai modești.

Un profesor, care fusese sergent și foarte aspru pe front, se informează despre examenul lui Karl și al lui Ludwig. Mă mir că Ludwig nu-i dă cu paharul de bere în cap. Din fericire, Karl îi spune să lase examenele, cultura și celelalte, și începe să vorbească despre comerț și afaceri.

Conversațiile astea mă îmbolnăvesc. Mai bine ar fi fost să nu ne mai întîlnim niciodată ; am fi păstrat cel puțin o amintire frumoasă. Încerc zadarnic să mi-i închipui pe oamenii ăștia îmbrăcați din nou în uniforme murdare și să văd în restaurantul lui Konersmann o cantină din dosul frontului. Nu izbutesc. Ceea ce văd e mai puternic decît ceea ce îmi închipui. Totul mi se pare, aici, străin. Ceea ce ne lega pe toți a dispărut. S-a fărîmițat în interese individuale. Cîteodată pare că mai stăruie ceva din vremurile de altădată — dar acest ceva e prea nelămurit și prea șters. Ceea ce e trist e să văd că toți aceștia sînt camarazii mei, și în același timp nu mai sînt. Războiul a nimicit totul — dar în camaraderie am crezut întotdeauna ! Și acum vedem : ceea ce moartea n-a putut să facă, face viața ; ne desparte.

Totuși nu vrem s-o credem. Ne adunăm cu toții la o masă : Ludwig, Albert, Karl, Adolf, Willy, Valentin. Ne simțim stingheriți unii lîngă alții.

Albert spune, aruncînd o privire în sală :

— Cel puțin noi să ne ținem bine.

Îl aprobăm și ne dăm mîinile. Grupul celor cu haine bune s-a și izolat. Ne facem că nu observăm. Vrem să ignorăm ceea ce pe alții îi face să se izoleze. Îi spun lui Bethke :

— Hai și tu, Bethke, dă mîna !

Bethke, de cînd e cu noi, a început iarăși să zîmbească ; și ne dă mîna.

Mai stăm cîtva timp împreună. Adolf Bethke a plecat repede. Nu era în apele lui. Trebuie să mă duc pe la el zilele astea.

Un chelner vine și vorbește în șoaptă cu Tjaden. Tjaden dă din cap că nu :

— Nu ne trebuie femei !

Ne uităm la el mirați. Tjaden zîmbește măgulit. Chelnerul se întoarce. În urma lui, vine o fată subțirică și slabă. Tjaden e uluit. Noi începem să surîdem ironic. Dar Tjaden știe să iasă din încurcătură. Face un gest larg :

— Logodnica mea.

Și atît. Willy își ia sarcina să facă el prezentările mai departe. Începe cu Ludwig și sfîrșește cu el.

Pe urmă o invită pe fată să ia loc. Fata se așează.

Willy se așează lîngă ea și își întinde brațul pe speteaza scaunului ei. Și intră în vorbă :

— Tatăl d-tale e proprietarul măcelăriei celei mari din Neuengraben, nu-i așa ?

Fata dă din cap. Willy se apropie și mai mult de dînsa. Tjaden nici nu se uită la ei. Își soarbe berea în liniște. La vorbele pline de căldură și de înțeles ale lui Willy, fata se dezgheață repede :

— De mult voiam să vă cunosc. Tjaden mi-a vorbit de atîtea ori de d-voastră ! Dar ori de cîte ori l-am rugat să vă invite la noi, n-a vrut.

— Cum ?

Willy îl fulgeră pe Tjaden cu privirile :

— Cum ? Păi, noi am veni cu cea mai mare plăcere ! Dar nu ne-a spus nimic, ticălosul !

Tjaden și-a cam pierdut din liniștea lui de adineauri. Kosole începe și el :

— Așa ? Va să zică ți-a vorbit de noi ? Și ce a spus ?

Tjaden îl întrerupe repede :

— Mariechen, haide să plecăm !

Și se ridică. Dar Kosole îl împinge iar pe scaun.

— Stai aici ! Ce ți-a spus, domnișoară ?

Mariechen e foarte discretă. Se uită cochet la Willy :

— Dumneata ești domnul Homeyer ?

Willy se înclină.

— Atunci, pe d-ta te-a scăpat de la moarte !

Tjaden în vremea asta se învîrte pe scaun de parcă ar sta pe un mușuroi de furnici. Fata îl întreabă pe Willy :

— Ce, nu mai ştii ?

Willy se apucă cu mîinile de cap.

— Am fost îngropat de un obuz şi de atunci memoria mea e cam şubredă. Am uitat multe...

Kosole întreabă, ţinîndu-şi răsuflarea :

— L-a salvat pe Willy ?

Tjaden spune :

— Mariechen, eu plec. Vii sau nu vii ?

Kosole îl ţine. Mariechen rîde :

— E aşa de modest. A ucis trei negri care voiau să-l doboare pe domnul Homeyer cu topoarele. Pe unul l-a ucis cu pumnul...

— Cu pumnul.... — repetă Kosole, crunt.

— Pe ceilalţi chiar cu topoarele pe care le aveau în mînă... Şi după asta te-a luat în spate.

Şi Mariechen se uită la statura de colos a lui Willy şi pe urmă la logodnic :

— Cred că n-a fost uşor...

— Sigur. — încuviinţează Kosole — n-a fost uşor...

Willy se uită o clipă pe gînduri în ochii fetei :

— Da, straşnic băiat şi Tjaden ăsta.

Şi face semn lui Tjaden :

— Hai puţin cu mine, să-ţi spun ceva.

Tjaden se ridică şovăind. Dar Willy nu se gîndeşte la nimic rău. După cîteva minute se întorc amîndoi braţ la braţ. Willy se apleacă spre Mariechen :

— S-a făcut. Mîine seară vin să vă fac o vizită. Să-i mulţumesc pentru istoria cu negrii... Dar să ştii că şi eu l-am scăpat odată pe Tjaden.

— Aşa ? spune Mariechen mirată.

— Are să-ţi spună el, poate mai tîrziu.

Tjaden, răsuflînd uşurat, pleacă împreună cu logodnica. Willy ne spune :

— Am aflat că mîine taie un cal.

Dar nu-l mai ascultăm. Ne-am ţinut prea mult şi acum ne pornim pe un rîs de se zguduie pereţii. Kosole e cît p-aci să se înăbuşe de rîs. De-abia după o bună bucată de vreme, Willy ne poate povesti în ce condiţii avantajoase a încheiat el pacea cu Tjaden : e vorba de o cantitate însemnată de cîrnaţi şi cotlete. Rîde victorios :

— Îl am la mînă !

V.

Am stat toată după amiaza acasă și am încercat să m-apuc de ceva. Dar n-am izbutit să fac nimic și, de-un ceas, colind pe străzi. Trec pe dinaintea Barului Olandez. E a treia bodegă din cîte s-au deschis în decurs de trei săptămîni. Le vezi apărînd ca niște ciuperci, expunîndu-și firmele colorate printre fațadele caselor. Barul Olandez e cea mai mare și mai elegantă dintre ele.

În fața ușii de intrare, frumos luminată și cu ochiuri de cristal, stă portarul, îmbrăcat jumătate ca un colonel de husari, jumătate ca un episcop ; un bărbat voinic, cu un baston aurit în mînă. Îl observ mai cu băgare de seamă și atunci, lăsîndu-și demnitatea de-o parte, îmi dă una cu reteveiul în pîntece și-mi spune bucurîndu-se :

— Salü Ernst. Ticălosule, comansava ? cum zise franțuzul.

E sergentul Anton Demuth din regimentul nostru. Îi dau onorul. Așa am învățat la cazarmă, că onorul îl dai uniformei, nu celui care o poartă. Și uniforma asta fantezistă e de rang mare, merită cel puțin un „drepți".

— Noroc, Anton, îi zic rîzînd. Ia spune-mi, ca să vorbim serios : ai ceva de mîncare ?

— Băiețaș, și Franz Elstermann e aici în serviciu. E bucătar.

— Cînd să trec pe la voi ? îl întreb eu, fiindcă mi-e suficient să știu că-s ei aici, ca să-mi dau seama cum stau lucrurile. Elstermann și Demuth erau, cînd am fost în Franța, cei mai mari găinari.

— La noapte, după ora unu, îmi spune Anton, făcîndu-mi cu ochiul. Am căpătat de la un inspector al

aprovizionării vreo douăsprezece gîşte, marfă de contrabandă. Poţi să fii sigur că Elstermann a şi amputat cîteva. Cine poate să susţină că nu există şi la gîşte un război în care să-şi piardă picioarele ?

— Nimeni, îi spun eu şi-l întreb : E animaţie pe-aici ? pe-aici ?

— În fiece seară e barul ticsit. Vrei să te uiţi şi tu ?

Anton dă perdeaua puţin la o parte. Prin crăpătură, trag cu ochiul în local. O lumină molatecă şi caldă pluteşte deasupra meselor.

Fumul albăstriu al ţigărilor se întinde în fîşii. Covoarele lucesc. Argintăria şi porţelanurile sclipesc. La mese sînt cucoane înconjurate de chelneri. Alături de ele, stau bărbaţi care nu asudă cîtuşi de puţin şi nu se simt deloc stingheriţi. E admirabilă naturaleţea cu care comandă.

— Ei, ce zici ? Ţi-ar plăcea să te duci la tobogan cu una de-astea ? îmi spune Anton, dîndu-mi un ghiont în coaste.

Nu-i răspund nimic, căci crîmpeiul acesta de viaţă mă excită grozav. E ceva ireal, de parcă aş visa, că stau aici pe stradă în lapoviţă şi privesc acest tablou prin crăpătura uşii. Sînt captivat, deşi îmi dau bine seama că doar nişte îmbogăţiţi de război îşi risipesc pe-aici banii. Dar prea am stat multă vreme în porcăria tranşeelor, ca să nu se stîrnească în noi cîteodată o poftă nebună de lux şi de eleganţă. Căci, ce altceva înseamnă luxul, decît să fii ocrotit şi îngrijit. Şi tocmai aşa ceva nu ştim.

— Ei, cum ţi se pare ? mă mai întreabă Anton odată. Nostime fetiţe ! Nu-i aşa ?

Am impresia că m-am cam prostit, dar pentru moment nu sînt în stare să-i dau un răspuns ca lumea. Tonul ăsta, pe care l-am auzit şi l-am folosit şi eu ani de zile, fără să-mi dau seama, îmi apare dintr-odată grosolan şi respingător. Noroc că Anton îşi reia poziţia şi demnitatea : în faţa barului s-a oprit un automobil. O făptură veselă coboară din el, puţin aplecată. Cu o mînă îşi ţine blana strînsă la piept. Părul îi străluceşte sub o cască de aur. Genunchii îi sînt apropiaţi. Are picioare subţiri şi obrazul fin. Cu paşi rari, trece pe lîngă mine şi lasă în urma ei o dîră de parfum. Deodată mă

simt cuprins de o dorință cumplită : să trec cu femeia asta prin ușa turnantă pînă la mesele din sală, în atmosfera caldă, plină de culori și de lumină, și să mă răsfăț printre chelneri și servitori în viața aceea fără de grijă, departe de nevoia și de porcăria care, ani de-a rîndul, ne-a fost pîinea zilnică.

Cine știe ce mutră de novice voi fi făcînd, că se pornește Anton Demuth pe-un rîs și mă dă deoparte cu o privire piezișă.

— Chiar cînd poartă mătăsuri și dantele — în pat toate-s la fel.

— Firește, spun eu și mai adaug și o anecdotă porcoasă, ca nu cumva să observe ce se petrece cu mine. Va să zică... la unu, Anton.

— Înțeles, — îmi răspunde el cu demnitate, — bonsoar, cum zice francuzul.

Hoinăresc mai departe, cu mîinile vîrîte adînc în buzunare. Zăpada îmi scîrțîie sub picioare. Ce aș face dacă, într-adevăr, aș sta cu o femeie la masă ? Aș putea doar să casc ochii la ea. Atîta tot. N-aș putea nici măcar să mănînc, atît de strîmtorat m-aș simți. Și mă gîndesc ce penibil o fi să stai o zi întreagă cu o asemenea ființă. Să fii mereu, mereu atent... Și seara mai cu seamă, abia n-aș ști ce să fac... Am mai avut eu odată de-aface cu femei, dar atunci mă învățase Jupp și Valentin. Și-apoi, nu e tot una.

În 1917, prin iunie, m-am dus pentru întîia oară la o femeie. Compania noastră stătea pe vremea aceea în barăci. Era pe la amiază și, pe cîmp, ne luasem la harță cu niște cîini care se repeziseră la noi. Cerul era albastru și războiul departe.

Atunci veni în goană spre noi, Jupp, de la cancelarie. Cîinii se repeziră la el. Jupp îi alungă și ne strigă :

— A venit ordin s-o ștergem diseară.

Știam noi ce înseamnă asta. De cîteva zile se auzea dinspre apus bubuitul marii ofensive. De cîteva zile vedeam mereu întorcîndu-se de pe front regimente istovite. și, cînd întrebam pe cineva ce s-a întîmplat, ne răspundea doar cu mîna ; privirea o avea țintă înainte. De

cîteva zile treceau pe dinaintea noastră șiruri de care cu răniți și în toate diminețile săpam morminte noi.

Ne ridicarăm de pe iarbă. Bethke și Wessling se duseră să-și caute hîrtie de scrisori prin ranițe, Willy și Tjaden merseră spre bucătărie. Franz Wagner și Jupp începură să mă convingă să merg cu ei la bordel.

— Dar gîndește-te, bre, omule — îmi zise Wagner — trebuie să știi și tu odată ce înseamnă o femeie! Cine știe dacă n-om fi mîine pe lumea cealaltă. Și-au adus ăia la artilerie nouă...! Mare prostie ai face să te duci așa ca o fată-mare în foc.

Bordelul de campanie era într-un orășel cam la vreun ceas depărtare. Ni se dădu cîte un permis, dar trebui să așteptăm cam mult. Ne-o luară înainte cîteva regimente și erau atîția aceia care, la repezeală, voiau să mai apuce ceva din viață.

Într-o odaie mică, trebuia să predăm permisele. Un sergent sanitar ne examină, să vadă dacă sîntem sănătoși și ne făcu o injecție cu protargol. Un plutonier ne lămuri că o să ne coste trei mărci și că, din cauza afluenței, nu avem voie să stăm mai mult de zece minute. După aceea trecurăm la rînd, în dreptul scării.

Șirul înainta încet. Sus, ușile se deschideau și se închideau. De cîte ori ieșea cîte unul, se auzea: „Următorul!"

— Cîte sînt, mă? îl întrebă Franz Wagner pe un plutonier.

— Trei. — răspunse acela — dar nu merge pe alese. E un fel de loterie; dacă ai noroc, dai peste o babă.

Era să leșin în duhoarea aceea de sudoare și de stomacuri flămînde. Și aș fi șters-o cu dragă inimă, fiindcă îmi trecuse orice curiozitate, dar mă temeam: ceilalți își vor bate joc de mine. De aceea, rămăsei mai departe în așteptare.

În sfîrșit, venii și eu la rînd. Cel care fusese înaintea mea ieși repede, izbindu-mă; intrai în odaie. Tavanul era scund. Semi-întuneric. Mirosea așa de grozav a acid fenic și a sudoare, încît mi se păru ciudat că văd afară, în fața ferestrei, ramurile unui tei, printre frunzele căruia se jucau razele soarelui: asta din cauză că

în odaie totul avea un aspect vechi și mucegăit. Pe un scaun stătea un lighean cu apă roșietică ; într-un colț era un pat de campanie, acoperit cu o cuvertură ruptă. Femeia era groasă și voinică ; avea o cămașă scurtă și transparentă. Nici nu s-a uitat la mine și s-a culcat pe pat. Cînd văzu că nu vin lîngă ea, mă privi. În sfîrșit, începu să priceapă : văzu că sînt încă foarte tînăr.

Nu puteam să fac nici o mișcare. Mă simțeam cuprins de o scîrbă cumplită. Femeia făcu cîteva gesturi, ca să mă atîțe, gesturi greoaie și oribile. Voia să mă atragă spre ea ; încercă chiar să zîmbească, dulceag și șiret. Aproape îmi fu milă de ea : era o biată tîrfă de soldați, care în fiecare zi se culca cu douăzeci, treizeci... I-am dat banii și am ieșit repede.

Jupp mă întîmpină :

— Cum a fost ?

Îi răspunsei cu un aer de vechi cunoscător :

— Nu mare lucru !

Aș fi vrut să plecăm imediat ; trebui însă să trecem iarăși pe la sergentul sanitar și să mai căpătăm încă o injecție cu protargol.

Va să zică asta e iubirea, mă gîndii eu deznădăjduit și obosit, în timp ce ne împachetam lucrurile. Asta e iubirea de care erau pline toate cărțile pe care le citeam acasă, iubirea de la care am așteptat atîta în visurile nelămurite ale adolescenței mele !

Îmi înfășurai mantaua și foaia de cort, primii muniții și plecarăm. Eram tăcut și trist ; mă gîndeam că din toate visurile mele de viață și iubire nu mai rămăsese nimic altceva decît o pușcă și o femeie șleampătă și groasă și bubuitul înăbușit al artileriei la orizont, spre care mergeam acum.

Lumea din jurul meu se făcuse tot mai întunecată ; peste noi se prăbuși iarăși moartea ; în noaptea aceea căzu Franz Wagner și mai pierdurăm încă douăzeci și trei de soldați.

Cad picăturile de ploaie din copaci și îmi ridic gulerul. Acum, de multe ori mi-e dor de tandrețe, de șoapte dulci, de sentimente adînci și puternice ; aș vrea să ies odată din această existență monotonă. Dar mă gîndesc

ce ar fi dacă odată și odată s-ar întîmpla așa, — dacă s-ar găsi și pentru mine cineva care să mă iubească, o femeie dulce și delicată, ca femeia aceea cu casca de aur și mers mlădios — ce ar fi dacă ar fi într-adevăr așa, într-un amurg de primăvară, albastru, plin de farmec și de vis ? Dar oare imaginea odioasă a femeii aceleia grase și murdare de pe front n-ar veni să mă tulbure ? N-aș auzi oare din nou glasurile și glumele vulgare ale sergenților majori ? Viața mea din militărie nu mi-ar mînji oare sentimentele curate și frumoase ? Noi sîntem încă aproape caști ; fantezia noastră însă, s-a năruit toată și s-a murdărit, fără ca să ne dăm seama și înainte de-a fi știut ce este iubirea. Simțirea tulburătoare și puternică, vîntul primăverii, tot ce purtam nelămurit în sufletul nostru pe vremea cînd, la șaisprezece ani, alergam în amurg după Adela și după celelalte fete, nu s-a mai întors niciodată, chiar înainte de a fi fost femeia aceea de pe front, chiar atunci cînd mai credeam că e iubirea altfel și mai ardeam de dorinți.

După aceea am fost mereu trist.

Iuțesc pasul fără să vreau și răsuflu cu putere. Trebuie să simt iarăși ca altădată — vreau acest lucru. Simțirea mea de odinioară trebuie să revină, altfel n-are nici un rost să mai trăiesc...

Mă duc spre locuința lui Ludwig Breyer. În odaia lui mai e lumină. Arunc cîteva pietricele în fereastră. Ludwig vine jos și-mi deschide ușa.

În odaie îl găsesc pe Georg Rahe stînd în fața dulapului cu colecția de minerale. Ține în mînă un cristal și-l joacă în lumină.

— Îmi pare bine că te mai văd, Ernst, îmi spune, zîmbind. Te-am căutat și pe-acasă. Mîine plec.

E îmbrăcat în uniformă.

— Georg. — îi spun eu uluit — nu cumva ai de gînd să...

— Da, da. Intru iar în armată. E adevărat. Am aranjat totul. Mîine o pornesc.

— Tu pricepi ceva din toate astea ? îl întreb pe Ludwig.

— Da, pricep totul — îmi răspunde el — dar e în zadar.

Şi întorcîndu-se spre Rahe :

— Eşti un dezamăgit, Georg — îi spune Ludwig. — dar gîndeşte-te că e firesc să fie aşa. Pe front nervii ne erau peste măsură de încordaţi, căci acolo era pe viaţă şi pe moarte. Acum, ei tremură uşor ca pînzele unei corăbii pe marea liniştită, pentru că pe-aici se înaintează cu paşi mărunţi.

— E drept — intervine Rahe — şi tocmai lupta asta măruntă pentru satisfacerea stomacului, arivismul şi cîteva idealuri cîrpăcite mă dezgustă şi mă îndeamnă să plec.

— Dacă ţii atît de mult să te afirmi şi să activezi, ai putea să intri în rîndul revoluţionarilor, îi spun eu. Cine ştie dacă n-ai să mai ajungi ministru de război !

— Şi asta mai e revoluţie ! răspunde Georg cu un gest de dispreţ. Revoluţia de-aici e făcută cu mîinile în buzunar de secretarii partidelor care au şi început să se teamă de propriul lor curaj. Ia uită-te la ei cum stau să se încaiere între ei, social-democraţii, independenţi, spartachişti, comunişti. Pînă una alta, îi asasinează ceilalţi pe cei cîţiva cu cap dintre dînşii, şi ei nici n-o observă.

— Nu, Georg. — spune Ludwig. — nu-i aşa. Am făcut revoluţia cu prea puţină ură, e adevărat ; şi am vrut să fim din capul locului drepţi. Din pricina asta a mers slab. O revoluţie trebuie să izbucnească aşa cum ia foc o pădure ; după aceea se poate începe semănatul. Dar noi am vrut să nu distrugem nimic şi totuşi să aducem reforme. Şi nici nu aveam puterea să urîm, căci ne obosise şi ne consumase războiul. Chiar în timpul unui bombardament poţi adormi de oboseală ; tu o ştii prea bine. Dar poate nu e prea tîrziu să cîştigăm prin muncă ceea ce am lăsat să ne scape la început.

— Muncă — răspunde Georg batjocoritor — făcînd jocuri de lumină cu cristalul. Noi ştim să ne luptăm, dar nu să muncim.

— Trebuie să ne deprindem iar, spune calm Ludwig, din colţul de canapea în care stă vîrît.

— Nu mai sîntem buni pentru așa ceva, îi replică Georg.

O tăcere de cîteva clipe. Vîntul bate în ferestre. Rahe umblă cu pași mari prin camera strîmtă a lui Ludwig, și cînd te uiți la el, îți vine să crezi că într-adevăr nu se mai poate acomoda cu viața între cărți, cu liniștea și cu munca ; privirea lui ascuțită și clară, uniforma cenușie... parcă n-ar mai fi bun decît să stea în tranșee și să facă războiul. Se reazimă cu mîinile pe masă și se apleacă spre Ludwig. Lumina lămpii îi cade pe epoleți. Îndărătul lui strălucesc bucățile de quarț din colecția de minerale.

— Ludwig — spune el — ce facem noi aici ? Privește în jurul tău și vezi ce dureros e totul. Sîntem o povară și pentru noi, și pentru alții. Idealurile noastre au dat faliment, visurile noastre s-au spulberat și alergăm prin lumea asta de oameni practici ca Don Quijote rătăcit într-o țară străină.

Ludwig îl privește lung.

— Părerea mea e că sîntem bolnavi, Georg. Avem războiul în oase.

Rahe dă din cap :

— Și n-o să scăpăm niciodată de el.

— Ba da — răspunde Ludwig — altminteri ar însemna că totul a fost în zadar.

Rahe sare ca ars și bate cu pumnii în masă.

— Firește că a fost în zadar, Ludwig. Și tocmai asta mă scoate din minți ! Ce fel de oameni eram noi, cînd am plecat pe front plini de însuflețire ! Părea că se ivește o eră nouă, că dispăruse tot ce era vechi, putred, imperfect, părtinitor. O generație de tineri ca noi nu mai existase !

Georg pune mîna pe bucata de cristal din colecția lui Ludwig și o ține ca o grenadă. Pumnii îi tremură .

— Ludwig — continuă el — știi prin cîte bordeie am trecut. Eram toți băieți tineri ; stăteam ghemuiți în jurul unei biete lumînări și așteptam. Deasupra noastră își vărsau tunurile focul de baraj, de se cutremura pămîntul. Nu mai eram recruți și știam ce așteptam, după cum am știut ce a urmat. Dar, Ludwig, în chipurile acelea de semiobscuritate de sub pămînt, era mai mult

decît stăpînirea de sine, era mai mult decît îndrăzneala, era mai mult decît seninătatea în fața morții. Voința unui alt viitor era în chipurile acelea nemișcate și aspre. Și ea era într-însele cînd ne repezeam la atac, și mai era cînd muream. An cu an am devenit tot mai tăcuți, s-au distrus multe, dar asta a rămas. Și acum unde-i, Ludwig ? Îți închipui tu că toate astea puteau să piară în amestecătura asta de ordine, datorie, femei, regularitate și cum i-o mai fi spunînd la tot ce numesc viață ăștia de-aici ? Nu ! De trăit am trăit atunci. Chiar dacă îmi spui de o sută de ori că urăști războiul, să știi că noi atunci am trăit, pentru că eram toți laolaltă și pentru că ardea în noi ceva care era mai mult decît toată porcăria de-aici.

Georg respiră adînc de tot.

— Trebuie să fi avut vreun rost, Ludwig. Odată, și numai o clipă, cînd a izbucnit revoluția, mi-am spus : acum va veni descătușarea ; acum va curge fluviul înapoi, va rostogoli totul și-și va săpa o nouă albie, și îți jur că aș fi luat și eu parte. Dar fluviul s-a răsfirat în mii de pîrîiașe ; revoluția a devenit un măr al discordiei pentru posturi mari și posturi mici ; s-a irosit, s-a nimicit din cauza intereselor personale, de familie, de partid. La așa ceva nu iau parte. Mă duc acolo unde mai pot regăsi camaraderia.

Ludwig se ridică. Fruntea îi arde. Ochii îi strălucesc. Se uită țintă la Rahe :

— Și pentru ce, Georg, pentru ce ? Pentru că am fost înșelați, înșelați așa cum nici nu ne putem da seama ! Pentru că și-au bătut joc de noi ! Ni s-a vorbit de patrie, și în dosul acestui cuvînt se ascundeau planurile de acaparare ale unei industrii lacome ; ni s-a vorbit de cinste și onoare, și astea nu însemnau decît pofta de dominație a cîtorva diplomați și a cîtorva prinți. Ni s-a vorbit de națiune, și asta nu era altceva decît dorința de a se face utili a unor generali fără ocupație !

Și îl zgîlțîie pe Rahe de umeri, continuînd :

— Nu înțelegi ? Au băgat în cuvîntul patriotism toată frazeologia lor, toată pofta lor de glorie, instinctul lor de dominație, romantismul lor mincinos, toată pros-

tia lor și toată dorința lor de cîștig, și ne-au înfățișat acest patriotism drept cel mai strălucit ideal. Și noi am crezut că este un îndemn către o viață nouă și puternică ! Nu înțelegi ? Am dus război împotriva noastră înșine, fără ca să știm ! Fiecare glonte care nimerea, nimerea într-unul din noi ! Ascultă ce-ți spun : tot tineretul lumii a pornit la luptă, și toți tinerii din toate țările au crezut că luptă pentru libertate ! Și toți din toate țările au fost înșelați și mistificați ! Și în toate țările tineretul a luptat pentru tot felul de interese și nu pentru idealuri, și toți din toate țările s-au ucis unii pe alții ! Nu înțelegi ? Nu există decît o singură luptă : lupta împotriva minciunii, a mediocrității, a compromisului, a vîrstei ! Ne-am lăsat îmbătați de frazele lor și, în loc să luptăm împotriva lor, am luptat pentru ei ! Am crezut că luptăm pentru viitorul nostru, însă lupta s-a dat împotriva acestui viitor. Viitorul nostru a murit, pentru că a murit tineretul care purta în el viitorul ! Noi nu mai sîntem decît epave, resturi ! Însă cei care au fost mereu sătui și mulțumiți trăiesc încă, mai sătui și mai mulțumiți decît oricînd ! Pentru că aceia care erau nemulțumiți, cei impulsivi și vijelioși, au murit pentru ceilalți. Gîndește-te la asta ! O întreagă generație a fost nimicită ! O generație plină de speranță, de credință, de voință și de putere a fost hipnotizată, așa încît s-a nimicit singură, deși această generație în toată lumea avea aceleași scopuri și aceleași idealuri !

Glasul i se curmă. Ochii îi strălucesc de o sălbatică durere. Am sărit cu toții. Mă apropii de el și-i pun brațul după gît :

— Ludwig...

Rahe își ia șapca și zvîrle piatra la loc în sertar :

— La revedere, Ludwig... La revedere, vechiul meu tovarăș...

Ludwig e în fața lui. Își strînge buzele și-și încleștează fălcile. În sfîrșit, izbutește să spună, scrîșnind :

— Tu pleci, Georg — dar eu rămîn ! Eu încă nu mă dau învins !

Rahe îl privește lung. Apoi spune liniștit :

— Nu folosește la nimic !

Și își pune centironul.

Ies cu Georg. Coborîm pe scară. Jos la uşă văd că începe să se zărească de ziuă. Sub paşii noştri, treptele de piatră răsună. Ieşim afară ca dintr-un bordei de pe front. Strada e pustie în lumina tulbure a zorilor şi se întinde, lungă, în faţa noastră. Rahe arată cu degetul spre case :

— Toate sînt tranşee, Ernst ; toate casele astea sînt tranşee. Războiul continuă... un război oribil... de la om la om...

Ne dăm mîinile. Nu pot să vorbesc. Rahe zîmbeşte.

— Ce-i cu tine, Ernst ? Acum nu mai este nici un război adevărat ! Sus capul ! Sîntem doar soldaţi ! Nu-i pentru prima oară cînd ne luăm rămas bun...

Îi răspund repede :

— Ba da, Georg ! Eu cred că acum e prima oară cînd ne luăm cu adevărat rămas bun...

Mai stă o clipă în faţa mea. Apoi salută din cap şi pleacă, fără să se uite împrejur, zvelt şi calm. Îi mai aud paşii o bucată de vreme, după ce a dispărut în umbră.

PARTEA A CINCEA

I.

A venit o dispoziție de la minister, ca elevii foști combatanți să fie examinați cu indulgență. Vor spune care au fost materiile care i-au interesat mai mult și vor fi examinați din aceste materii.

Materiile care ne interesează mai mult nu sînt, din nefericire, materii pentru examen. De aceea simplificăm lucrurile în felul nostru. Fiecare din noi alege din fiecare materie cîte două întrebări, cu obligația de a răspunde la ele. Westerholt stă pe catedră, cu niște foi de hîrtie în față pe care sînt scrise numele noastre. Noi îi dictăm întrebările care vrem să ni se pună.

Willy se codește mult pînă să aleagă. Răsfoiește și răsfoiește prin cărți și, după multă căutare, se decide, la istoria universală, pentru aceste două teme : „Cînd a fost bătălia de la Zama ?“ și „Cînd a domnit Otto cel Leneș ?“

Westerholt și Albert duc fiecărui profesor listele cu întrebările și subiectele alese. Întîi se duc la director, care îi privește cu oarecare teamă : nu-i obișnuit să se aștepte la lucruri prea bune din partea noastră. Citește listele și le pune deoparte cu un gest de dispreț :

— Dar bine, domnilor, ministrul a dispus să vă alegeți materiile care vă interesează, așadar anumite părți din fiecare specialitate. D-voastră îmi dați aici numai simple întrebări.

Albert răspunde :

— Materiile care ne interesează sînt foarte restrînse...

Și Westerholt adaugă :

— Dar le posedăm la perfecție...

Directorul le dă listele înapoi :

— Nu. Imposibil. În felul ăsta examenul ar fi o adevărată comedie...

Westerholt îi răspunde senin :

— Examenul e în orice caz o comedie...

Directorul dă din umeri și-și păstrează listele.

Willy vine la lucrarea scrisă cu o întîrziere de două ceasuri, pentru că ieri seara a făcut un chef strașnic cu Karl. Hollermann îl întreabă dacă are să poată scrie ceva. Willy face semn din cap, foarte solemn, că poate. Se așează la locul lui, scoate din buzunar compoziția, o așează pe pupitru în fața lui și după aceea, cu capul pe bancă, se pune să doarmă. E așa de zăpăcit, că e gata să dea la religie compoziția de la științele naturale. Și-a pus toate compozițiile în același plic. Albert îl oprește în ultimul moment să facă așa ceva.

Pauzele, în timpul oralului, le petreceam jucînd un pichet strașnic. Acesta e unul din puținele lucruri pe care le-am învățat temeinic în militărie.

Cînd unul din noi e chemat să fie ascultat, pune cărțile deoparte cît ține examenul sau pune pe altul să-i țină locul.

Willy are un noroc colosal. Tocmai în clipa cînd i-a căzut în mînă o carte grozavă, e chemat la examenul de germană. Se uită disperat la carte :

— Mai bine să cad decît să ratez un joc ca ăsta !

În sfîrșit, își pune cărțile în buzunar și îi pune pe ceilalți să jure că au să-l aștepte și n-au să schimbe cărțile.

Rezultatul e că a uitat un răspuns la literatură.

— Literatura e materie principală, îi spune Hollermann. Dacă iei mai puțin de trei, cazi.

Willy se trezește de-a binelea. El spune, gîndindu-se la cartea pe care o are și convins că un combatant nu poate cădea :

— Pariez că nu cad !

Profesorul dă din cap. Îl cunoaște pe Willy. Așteaptă, răbdător. Și, într-adevăr, Willy răspunde bine. După asta, dă buzna afară, ia pe Reinersmann și pe Westerholt după gît, strigînd :

— Joc !
Și joacă și cîștigă.

Natural, trecem cu toții. Directorul, care e vesel că scapă în sfîrșit de noi, nu se poate opri să ne mai țină un logos de plecare. Ne spune că, acum, după atîtea grele încercări, putem păși în viață cu voință și nădejde. Willy îl întrerupe zicîndu-i că, pînă acum, am avut de multe ori prilej să ieșim din viață. Directorul își scurtează discursul. Vede că nu-i nimic de făcut cu noi. Nu-i chip să ne împăcăm, în nici un fel.

Plecăm. Clasa următoare va da examen de-abia peste trei luni. Ludwig trebuie să aștepte pînă atunci, deși a făcut compozițiile pentru patru dintre noi. Legea supremă a oricărei lumi, în care bătrînețea și vîrsta au întîietate asupra tinereții, este, nu să ai capacitate și vrednicie, ci să-ți faci stagiul. Pentru că altfel, ce s-ar face bătrînii lacomi de putere ?

Cîteva zile după examen, primim niște posturi de învățători, ca suplinitori, prin satele apropiate. Asta mă bucură, pentru că m-am săturat de viața fără nici un căpătîi care nu mi-a dat decît gînduri sterpe, tristețe și dezordine sufletească. Acum vreau să lucrez.

Îmi fac bagajele și plec împreună cu Willy. Avem norocul să fim vecini. Satele noastre sînt la un ceas depărtare unul de altul.

Sînt găzduit într-o casă veche țărănească, la femeia Schomaker. În fața ferestrei sînt niște stejari și, din staul, se aude behăitul domol al oilor. Gazda mă poftește să stau într-un jilț mare cu spetează și-mi și pune masa. E convinsă că toți orășenii sînt pe jumătate morți de foame : de altfel așa și este. Adînc emoționat, văd apărînd pe masă lucruri aproape uitate : o șuncă enormă, cîrnați lungi și groși, pîine albă și niște plăcinte rumene, cum îi plac lui Tjaden. E aici mîncare ca să saturi o companie.

Încep să înfulec ; țăranca stă lîngă mine zîmbind, cu mîinile în șolduri, și se bucură văzîndu-mă cum mănînc. După un ceas trebuie să mă opresc. Nu mai pot mînca oricît m-ar îndemna ea.

În clipa asta intră Willy. Eu îi spun țărăncii :

— Acum să vezi ! Pe lîngă ăsta, eu sînt o nimica toată.

Willy știe ce are de făcut. Nu lungește vorba, ci intră imediat în acțiune. La invitația gazdei, se așează la masă și începe cu plăcintele. Cînd ajunge la brînză, țăranca se sprijină de dulap holbînd ochii la el ca în fața unui miracol. Entuziasmată, mai aduce o farfurie mare cu budincă. Willy o dă gata imediat. După aceea, gîfîind, pune lingura pe masă și zice :

— Acum pot să spun că mi-a venit foamea. Aveți ceva mai zdravăn de mîncare ?

Cu vorba asta, a cîștigat simpatia gazdei pentru totdeauna.

Stau pe catedră stingherit și cam nesigur pe mine. În fața mea sînt patruzeci de copii. Sînt cei mai mici din școală. Sînt așezați în opt bănci, cu mîinile întinse pe pupitre, lîngă condeie, penare, tăbliță și caiete. Cei mai mici au șapte ani, cei mai mari zece. Școala are numai trei săli. Din cauza asta în fiecare clasă sînt mai multe serii de școlari.

Saboții lor hîrșîie pe podele. În sobă duduie focul. Mulți dintre ei locuiesc departe și fac două ceasuri pînă la școală, cu șaluri de lînă la gît și cu ghiozdanele în spate. Au venit prin ploaie și hainele lor încep să se usuce umplînd odaia cu un miros de stofă udă. Copiii se uită la mine cu fețe rotunde și rumene. Cîteva fetițe rîd pe înfundate. Un băiețaș blond se scobește meditativ în nas. Altul, ascuns după colegul din față, înfulecă repede o felie de pîine cu unt. Toți însă îmi urmăresc mișcările cu multă atenție.

Neliniștit, mă sucesc pe scaun. Acum o săptămînă mai stăteam și eu ca ei într-o bancă și urmăream gesturile cumpănite și afectate ale lui Hollermann care ne vorbea de războiul independenței. Astăzi sînt și eu un Hollermann, cel puțin pentru copiii din fața mea.

Mă ridic și trec la tablă spunîndu-le :

— Copii, astăzi avem să scriem litera *L* mare : zece rînduri *L* mare, cinci rînduri *Lina* și cinci rînduri *Leipzig*.

Scriu cuvintele încetişor cu creta pe tablă. Aud în dosul meu un fîşîit şi un murmur. Am impresia că rîd copiii de mine. Cînd mă întorc, văd însă că şi-au deschis numai caietele şi şi-au întors tăbliţele. Sînt aproape mirat. Se aude scîrţîitul peniţelor şi hîrşîitul condeielor de piatră. Mă plimb printre bănci.

Pe perete e un crucifix, pe altul o bufniţă împăiată şi o hartă a Germaniei. Pe ferestre se văd departe nori scunzi alergînd mînaţi de vînt.

Harta Germaniei e colorată în verde şi roşu. Mă opresc în faţa ei. Graniţele sînt tivite cu roşu şi se întind în zigzaguri, de sus în jos. Iată Colonia... Aachen... firele negre ale căilor ferate... Herbesthal, Liège, Bruxelles, Lille... Mă ridic în vîrful picioarelor... Roubaix... Arras... Ostende... Dar Kemmel unde o fi ? Nu-l găsesc. Iată însă Langemark, Ypres, Bixschoote, Staden... Cît de mici sînt pe hartă ! Nişte puncte neînsemnate... Şi totuşi aici, la 31 iulie, cînd a fost marea încercare de spargere a frontului, se cutremurau pămîntul şi văzduhul... Pînă seara, toţi ofiţerii noştri căzuseră...

Mă întorc şi privesc la capetele blonde şi brune aplecate deasupra cuvintelor *Lina* şi *Leipzig*. Ciudat ! Pentru ei, aceste puncte de pe hartă nu vor însemna decît învăţarea unei noi lecţii. Cîteva denumiri noi de localităţi şi cîteva date de învăţat pe de rost la ora de istorie, tot aşa ca şi „Războiul de şapte ani“ şi „Lupta din Pădurea Teutoburgică“.

Un ţînc din banca a doua sare în picioare ridicînd caietul. A scris cele douăzeci de rînduri. Vin la el şi-i arăt : coada de jos a lui *L* a făcut-o prea lungă. Se uită aşa de satisfăcut la mine, cu ochii lui umezi şi albaştri, încît îmi întorc privirea. Mă duc repede la tablă şi scriu două cuvinte cu o nouă literă : *Karl* şi... ezit o clipă, dar nu pot altfel — o mînă invizibilă îmi mişcă creta — *Kemmel*.

Întreb :

— Ce înseamnă *Karl ?*

Toţi ridică degetele.

— Un om, spune copilul de adineauri.

— Dar *Kemmel ?* — întreb eu după o clipă, cu inima strînsă.

Tăcere. Nimeni nu răspunde. Mă uit puțin la ei și le spun :

— Nu ! Mai bine să scriem alt nume mai frumos : *Köln.*

Mă plimb gînditor printre bănci. Din cînd în cînd, cîte unul mă privește pe furiș. Stau lîngă sobă și mă uit la copii. Chipuri limpezi și mediocre, multe arătînd șiretenie și prostie. Cîteva parcă ar fi mai luminoase. Acestora viața n-are să li se pară prea limpede și au să aibă multe de îndurat și de cugetat.

Deodată mă apucă o descurajare cumplită. Mă gîndesc că mîine avem să studiem prepozițiile ; săptămîna viitoare — dictare ; peste un an aveți să știți pe de rost cincizeci de chestiuni din catehism ; creșteți, și viața are să vă cuprindă în vîltoarea ei, fie că va fi o viață obscură sau zbuciumată, măsurată sau nu. Veți avea fiecare destinul vostru, care are să vă poarte, inevitabil, într-un chip sau altul... La ce are să vă slujească că vă învăț acum conjugarea sau fluviile Germaniei ? Patruzeci sînteți... patruzeci de vieți felurite stau înaintea voastră și vă așteaptă. Dacă v-aș putea ajuta, cu cîtă bucurie aș face-o ! Dar ce om îl poate într-adevăr ajuta pe altul ! L-am putut eu oare ajuta cu ceva pe Adolf Bethke ?

Sună clopoțelul. Prima oră s-a sfîrșit.

A doua zi, Willy și cu mine ne punem hainele cele bune — ale mele au fost gata tocmai la timp — și facem o vizită pastorului. Sîntem obligați.

Ne primește cu prietenie, dar și cu foarte multă rezervă. Cu greva noastră de la școală am căpătat un renume cam prost în cercurile serioase. Seara, ne ducem să facem o vizită primarului ; altă vizită obligatorie. Îl găsim la cîrciumă, care e în același timp și oficiu poștal.

Primarul e un țăran șiret, cu fața zbîrcită. De-abia sosiți, ne oferă cîteva păhărele de rachiu. Primim. Clipind din ochi, mai vin la masă alți cîțiva țărani, ne dau bună seara și ne invită și ei la un pahar. Primim și ciocnim. Îi vedem că-și șoptesc cu mîna la gură. Am înțeles imediat că vor să ne îmbete, ca să rîdă de noi. După

cîte se pare, au mai făcut de astea ; aduc vorba și despre alți învățători tineri care au mai fost pe-aici. Ei cred că au să ne îmbete, din trei motive ; întîi, pentru că orășenii, după părerea lor, suportă băutura mai greu decît ei ; al doilea, pentru că învățătorii sînt oameni de carte și deci mai slabi la băutură, prin definiție ; al treilea, pentru că băieții tineri ca noi n-au experiență destulă în ale băuturii. Asta poate să fi fost adevărat cu seminariștii pe care i-au avut pînă acum : cu noi, ei nu-și dau seama de un lucru : că am fost soldați cîțiva ani și am învățat să bem rachiu cu litrul. Primim așadar lupta. Țăranii nu vor decît să rîdă puțin de noi. Noi însă apărăm o triplă onoare ; asta face să ne crească puterea de rezistență.

Primarul, notarul și cîțiva țărani stau în fața noastră. După aparență, sînt cei mai grozavi bețivi ai satului. Închină cu noi, rîzînd șiret și moale. Willy se preface că e puțin amețit. Țăranii încep să-și dea coate și să rîdă între ei cu înțeles.

Oferim și noi un rînd de bere și rachiuri. Asta, natural, provoacă alte șapte rînduri ale celorlalți. Țăranii sînt convinși că ne-au dat gata. Totuși, cînd ne văd golind paharele fără să clipim, sînt cam mirați. În privirile lor începe să apară oarecare considerație pentru noi. Willy, imperturbabil, mai comandă un rînd :

— Dar fără bere, numai rachiuri mari !

— Ei, al dracului ! Numai rachiu ? întreabă primarul.

Willy spune, calm :

— Păi, sigur ! Altfel, stăm așa pînă mîine dimineață ! Cu berea mai mult ne trezim !

Primarul se uită la noi cu o uimire tot mai mare. Un țăran, cu vocea cam nesigură, ne spune că are să ne facă rău. Alți doi se ridică tăcuți și dispar. Cîțiva din adversarii noștri au și început să încerce, pe furiș, să verse paharele sub masă. Dar Willy ia seama să nu trișeze nimeni. Îi silește să țină mîinile pe masă și paharele la gură. Nu mai rîde nici unul. Cîștigăm teren.

Un ceas după venirea noastră, cei mai mulți stau prăvăliți pe scaune, ici și colo, turtiți, sau o șterg pe furiș afară. Din grupul celor de la masa noastră, n-au mai

rămas decît primarul și notarul. Începe acum un duel între ei amîndoi și noi. Și noi am cam început să vedem dublu, dar ceilalți sînt și mai beți, și vorbesc într-aiurea. Asta ne dă puteri noi.

Încă o jumătate de ceas, și Willy dă lovitura de grație. Strigă la tejghea :

— Patru coniacuri la țap !

Primarul se lasă pe spate, holbînd ochii. Vin țapii. Willy ia doi țapi cu coniac și îi pune în mîna primarului și notarului.

— Noroc !

Cei doi se uită la noi. Willy strigă, roșu la față :

— Haide ! Dintr-o dată !

Notarul vrea să se opună. Willy nu cedează.

— Din patru sorbituri, spune primarul, cu glas moale. moale.

— Dintr-odată ! repetă Willy, se ridică și ciocnește cu notarul.

Sar și eu. Și amîndoi strigăm :

— Hai ! Noroc ! Pîn-la fund !

Cei doi ne privesc ca niște viței duși la abator. Sorb o dată. Willy strigă :

— Pînă la fund ! Nu merge așa ! În picioare !

Se ridică amîndoi, clătinîndu-se, și beau. Degeaba încearcă să mai răsufle. Nu-i lăsăm și le arătăm paharele noastre :

— Pîn-la fund ! Pîn-la fund !

În sfîrșit, au băut. Acum se lasă amîndoi, încet dar sigur, sub masă. Am învins. Dacă beam încet, poate ne-ar fi răpus ei pe noi. Dar noi sîntem obișnuiți să atacăm repede. Norocul nostru a fost că i-am luat pe neașteptate.

Clătinîndu-ne mîndri, privim cîmpul de bătaie. Numai noi sîntem în picioare. Poștașul, care e și cîrciumar, stă pe tejghea și plînge după nevastă-sa care a murit din naștere, cînd era el pe front. Plînge cu sughițuri strigînd : „Martha ! Martha !“ cu o voce subțire și caraghioasă. Chelnărița ne spune că așa îl apucă în fiecare seară, la ora asta. Țipetele lui ne sparg urechile. E vremea să ne ducem și noi.

Willy îl ia pe primar de subțiori, eu pe notar, care e mai ușor, și îi ducem pe la casele lor. Acesta e triumful nostru suprem. Pe notar îl depunem în fața ușii și batem pînă cînd vedem că se face lumină în casă.

Pe primar îl așteaptă nevastă-sa în ușă.

— Vai de mine! Învățătorii cei noi! Așa de tineri și așa de bețivi!

Willy încearcă să-i explice că a fost vorba de o chestiune de onoare, dar se încurcă și bîlbîie...

— Unde să-l ducem? întreb eu.

Femeia spune:

— Puneți-l aici.

Și-l așezăm pe o sofa. Willy, cu un surîs inocent, cere cafea. Femeia se uită la el ca la o arătare. Willy spune:

— Doar ți-am adus bărbatul acasă!

În fața unei asemenea obrăznicii nemaipomenite, femeia capitulează. Ne toarnă cîteva cești de cafea, dînd din cap și tot povățuindu-ne. Aprobăm tot ce spune. E cel mai bun lucru...

Din ziua asta sîntem considerați în sat ca niște oameni foarte serioși și sîntem salutați cu respect.

II.

Zilele trec uniforme și monotone. Dimineața, patru ore de școală, după-amiază două. Și între ele timpul nesfîrșit de lung în care, fie că stau pe loc, fie că mă mișc, sînt mereu singur și cu gîndurile mele.

Mai rău e duminica. Dacă nu te duci la cîrciumă, n-ai ce face. Celălalt învățător care e în sat, e aici de treizeci de ani și a ajuns unul din cei mai mari crescători de porci ai regiunii, premiat de mai multe ori la concursuri. Dar n-am ce vorbi cu el altceva decît despre creșterea porcilor. Cînd îl văd, îmi vine să-mi iau lumea în cap, așa de mult mă îngrozește gîndul că aș putea ajunge vreodată și eu ca el. Mai este și o învățătoare, o bătrînă de treabă, sperioasă și rușinoasă, cu care iarăși n-ai ce vorbi.

Willy s-a adaptat repede. Ca persoană respectabilă, e invitat la toate nunțile și botezurile. Cînd se îmbolnăvește vreun cal sau fată greu o vacă, îi ajută pe țărani cu vorba și cu fapta. Iar seara stă cu ei la cîrciumă și le cîștigă banii la pichet.

Mie însă, nu-mi place la cîrciumă. Prefer să stau în odaia mea. Dar ceasurile trec greu și de multe ori mă năpădesc gînduri stranii ; din ungherele odăii, parcă se întind spre mine mîini palide și uscate care fac semne și mă amenință, umbre ale unui fantomatic trecut, amintiri, chipuri descompuse și cumplite, amenințări și tînguiri...

Într-o duminică, mă scol dis-de-dimineață, mă îmbrac și mă duc la gară să iau trenul. Vreau să fac o vizită

lui Adolf Bethke. E o bună idee. În sfîrșit am să mai pot sta de vorbă cu un om pe care mi-l simt aproape. Așa am să-mi pot trece mai ușor duminica asta plicticoasă.

Ajung la el după-amiază. Poarta scîrțîie cînd intru. Cîinele latră în cușcă. O iau pe aleea mărginită de pomi. Adolf e acasă. E și nevastă-sa. Cînd intru și dau mîna cu Adolf, ea iese. Mă așez. După o clipă Adolf îmi spune :

— Te miri, nu ?

— De ce ?

— Că s-a întors nevastă-mea.

— Nu, deloc...

Îmi oferă o farfurie cu fructe :

— Vrei un măr ?

Iau unul și îi dau o țigară. Îi retează vîrful și urmează :

— Vezi tu... am stat, aici, singur... am stat și m-am tot gîndit... Singur, într-o casă ca asta... e îngrozitor... Mă plimb prin odăi și văd ici o bluză de-a ei, colo mășuța de cusut, colo scaunul pe care stătea și cosea... Și seara, patul ei e nefăcut... Totul are un aer așa de părăsit și de dezordonat... Și somnul care nu mai vine... Ce să-i faci, Ernst ?... În astfel de situații, trec multe prin capul omului...

— Te cred, Adolf...

— Și pe urmă... ieși seara, te duci să te îmbeți și faci tot felul de prostii...

Dau din cap. Ceasul ticăie. Lemnele troznesc în sobă. Nevasta lui Bethke intră tăcută și pune pe masă unt cu pîine. Pe urmă iese iar. Bethke continuă, mîngîind cu mîna colțul mesei :

— Da, Ernst... Și, ce vrei, cu ea s-a întîmplat tot așa... A stat singură atîția ani de-a rîndul... Și pe ea a năpădit-o urîtul și singurătatea, ca și pe mine... Și i-a fost frică... și s-a gîndit... și s-a frămîntat... Și cînd s-a întîmplat ce s-a întîmplat... Desigur că ea n-a vrut...

Femeia intră și aduce cafea. Vreau să-i spun bună ziua, dar ea nici nu mă privește. Adolf îi spune :

— Nu vrei să iei și tu o cafea ?

Ea răspunde, cu o voce răgușită și înăbușită :

— Mai am treabă în bucătărie.

Adolf continuă :

— Și iată, am stat așa și mi-am spus : Ca să-mi apăr cinstea mi-am alungat nevasta. Dar ce e cinstea ? O vorbă. Am rămas singur și am văzut că, ori cu cinste, ori fără cinste, n-are să-mi meargă mai bine. Și mi-am spus că poate să se întoarcă. Prea mă simt obosit și plictisit de toate. Îmi închipui că n-aș fi știut nimic. Multe lucruri ar fi altfel, dacă am ști ce are să se întîmple în viitor.

Adolf lovește nervos cu mîna în spatele scaunului.

— Toarnă-ți cafea, Ernst. Ia și unt.

Îmi torn cafea. El îmi spune, coborînd glasul :

— Vezi tu, Ernst, vouă vi-i mai ușor, voi aveți cărțile, cultura... Dar eu... eu n-o am decît pe nevastă-mea...

Nu spun nimic — pentru că n-am ce spune. Nici el nu mai e același ca pe front, nici eu. După o clipă îl întreb :

— Ea ce spune ?

Adolf lasă mîinile în jos :

— Ce să spună ? Mai nimic. Greu să scoți o vorbă de la ea. Cînd o întreb, se uită la mine lung și tace. Cel mult dacă începe să plîngă. Vorbește puțin.

Împinge ceașca :

— Mi-a spus odată că s-a întîmplat așa numai pentru că voia să fie un bărbat în casă. Pe urmă că nu înțelege cum s-a întîmplat... că n-a știut că asta are să mă supere... Nu mai știu ce să cred... Ea care, altfel, e așa de cuminte...

Stau o clipă și mă gîndesc :

— Poate vrea să spună că totul s-a petrecut așa, ca și cum ar fi fost într-un vis.

— Poate... dar nu cred. De altfel nici n-a durat prea mult.

— Vasăzică nu se mai gîndește la celălat.

— Spune că locul ei e aici...

Mă gîndesc ce să-l mai întreb...

— Dar acum, Adolf, ești mai liniștit, nu ?

Mă privește :

— Nu chiar așa de liniștit, Ernst... îți închipui că nu... Dar am să mă liniștesc, cu timpul... Nu crezi ?

Pe fața lui nu se prea vede că ar crede ce spune... Îi răspund :

— Sigur că da, Adolf.

Mai pun și alte țigări pe masă. Mai stăm puțin de vorbă și plec. Cînd ies, în ușă, dau de nevastă-sa, care se grăbește să treacă prin fața mea. Îi spun :

— La revedere, doamnă Bethke.

Și îi întind mîna.

— La revedere, îmi răspunde ea și îmi dă mîna, cu fața întoarsă.

Adolf mă conduce pînă la gară. Mă uit la el și mă gîndesc cum surîdea el pe front, cînd vorbeam de pace. Ce i-a adus pacea ?

Trenul se pune în mișcare. Mă aplec pe fereastră și îi spun repede :

— Adolf, te înțeleg foarte bine... Nici nu știi ce bine te înțeleg.

Îl văd cum se întoarce și o ia singur, încet, spre casă.

Sună pentru recreația de zece. Am predat o oră la ultima clasă în care sînt băieți de treisprezece-paisprezece ani. Acum ies în curte să se joace. Îi observ de la fereastră. În cîteva clipe s-au schimbat cu desăvîrșire. Au lăsat jugul școlii și își recapătă vioiciunea și naturaleța vîrstei lor.

Cînd stau în bancă, înaintea mea, nu sînt cum sînt de obicei. Au fie un aer silitor și prea cuminte, fie un aer ipocrit sau încăpățînat. Șapte ani de școală au fost deajuns ca să-i facă așa. Au venit la școală de la cîmpurile și jocurile lor, primitivi, sinceri și fără griji ca niște animale tinere. Legea celui mai tare îi guverna încă : cel mai vioi, cel mai puternic dintre ei era șeful pe care ceilalți îl urmau. Însă, odată cu porțiile săptămînale de cultură, li s-a inoculat, treptat, o altă scară de valori, artificială. Acela care a știut să înghită mai repede porțiile de învățătură a fost considerat drept cel mai vrednic.

Ceilalți au trebuit să-l urmeze. Nu-i de mirare că cei mai vioi s-au împotrivit. Dar n-au avut încotro, au tre-

buit să se dea pe brazdă. Pentru că idealul școlii e școlarul silitor. Dar ce fel de ideal e ăsta ? Ce-au devenit în viață școlarii silitori ? În școală se bucură de oarecare strălucire aparentă. Asta îi face, cînd ies din școală, să recadă și mai repede în mediocritate și existențe subalterne. Lumea a progresat numai datorită școlarilor răi.

Mă uit la copiii care se joacă. Îi conduce Dammholt, care îi domină pe toți, cu mișcările lui puternice și sigure. Ochii tuturora sclipesc de energie și curaj, mușchii sînt încordați și toți îl ascultă pe Dammholt fără nici o împotrivire. Peste zece minute, totuși, același Dammholt, în bancă, va deveni un băiețaș îmbufnat și încăpățînat, care nu-și știe niciodată lecțiile și care, cu siguranță, are să rămînă repetent la sfîrșitul anului. Cînd am să mă uit la el, are să-și ia un aer cuminte și serios și, cînd am să mă întorc cu spatele, are să se strîmbe ; are să mă mintă cînd am să-l întreb dacă și-a scris compoziția și are să mă scuipe pe pantaloni sau are să-mi puie țînte pe scaun, ori de cîte ori va avea ocazia. Monitorul clasei însă, care acum afară are o mutră așa de plouată și nu-l ia nimeni în seamă, aici în clasă are să devină personaj important și are să ridice două degete ca să răspundă el la întrebarea la care Dammholt n-are să deschidă gura. Monitorul clasei, elevul cel mai bun, știe tot, și știe că știe tot. Însă Dammholt, pe care ar trebui să-l pedepsesc, mi-e de o mie de ori mai drag decît școlarul model și slăbănog.

Dau din umeri. N-a fost la fel cînd ne-am întîlnit toți foștii camarazi în sală la Konersmann ? Și acolo omul nu mai însemna nimic, ci numai profesia — deși pe front fusese altfel. Ce fel de lume e asta în care ne-am întors ?

În curte se aude numai glasul lui Dammholt. Mă gîndesc cum ar fi dacă profesorul ar căuta să devină camaradul școlarilor lui. Poate că ar fi bine, multe lucruri s-ar îmbunătăți. Totuși, în fond, ar fi o aparență înșelătoare. Copiii nu se împacă cu astfel de camaraderii, cu oameni mari. Din punctul acesta de vedere, sînt incoruptibili și nu-i poți amăgi. Copiii nu sînt sentimentali, te poți apropia de ei, însă nu-i poți pătrunde. Cine a fost izgonit odată din paradis nu se mai poate întoarce

înapoi. Este o lege a vîrstelor. Dammholt ar utiliza o educație camaraderească pentru scopurile lui personale, cu foarte mult sînge rece și nepăsare. Poate că ar arăta oarecare afecțiune și oarecare devotament, dar asta nu l-ar împiedica să-și servească propriile-i interese. Educatorii care își închipuie că împărtășesc și pricep sentimentele copiilor se înșeală. Copiii nu vor deloc să fie înțeleși ; vor să rămînă așa cum sînt. Adultul care încearcă să se apropie de ei, li se pare tot așa de ridicol ca atunci cînd s-ar îmbrăca în haine de copil. Putem simți cu copiii și adolescenții, ei însă nu simt împreună cu noi. Asta e salvarea lor.

Sună clopoțelul. Recreația s-a sfîrșit. Dammholt ia și el loc în rînd, ca să intre în clasă.

Am pornit-o prin sat, cu gînd să ies la cîmp, Wolf merge în urma mea. Dintr-o curte sare deodată un cîine mops și se repede la el. Wolf nu l-a văzut venind. De asta în primul moment celălalt cîine îl răstoarnă la pămînt. Dar se ridică repede și acum se luptă amîndoi, mîrîind, tăvălindu-se în praful drumului, care se înalță în jurul lor ca un nor.

Țăranul, stăpînul mopsului, iese repede din casă, cu o bîtă în mînă. Cînd mă vede îmi strigă de departe :

— Domnule învățător, cheamă-ți cîinele, că altfel îl face bucăți Pluto.

Eu dau din umeri. Țăranul strigă :

— Pluto ! Pluto ! Vin aici !

Și se repede să dea cu bîta. Dar cei doi cîini s-au îndepărtat și acum se bat din nou într-un nor de praf, la vreo sută de metri.

Țăranul mormăie necăjit :

— Are să-l omoare. Dar să știi că nu-l plătesc. De ce nu l-ai chemat ?

— Pe cine să omoare ?

Țăranul răspunde :

— Pe cîinele dumitale. Ticălosul ăsta de mops a omorît pînă acum vreo zece cîini.

Eu îi spun :

— Cu Wolf al meu nu merge așa de ușor. Nu-i un cîine obișnuit, dragul meu. E un cîine de război, deșcă bătrînă, înțelegi dumneata ?

Norul de praf se împrăștie. Cei doi cîini se rostogolesc acum pe o pajiște. Văd cum mopsul încearcă să-i sară în spate lui Wolf și să-l trîntească la pămînt. Dacă izbutește, atunci Wolf e pierdut pentru că mopsul poate să-i rupă șira spinării. Dar Wolf îi alunecă printre labe ca o zvîrlugă, se întoarce și se repede la gîtul mopsului. Mopsul mîrîie și sforăie ; Wolf se luptă fără să scoată un sunet.

— Ei, al dracului ! spune țăranul.

Mopsul se scutură, sare să-l apuce pe Wolf, dar nu-l nimerește, se întoarce furios, se repede iar, se învîrte pe loc, dar nu-l poate prinde pe celălalt. Ai impresia că se zbate singur. Wolf se înmlădie ca o pisică, cu burta la pămînt — asta a învățat-o de cînd era ștafetă pe font — se strecoară printre picioarele mopsului, lunecă repede în jurul lui, îl amețește și îl apucă deodată de pîntece, ținîndu-l strîns.

Mopsul urlă de durere și se răstoarnă la pămînt, ca să-l poată prinde pe Wolf între labe. Dar Wolf, repede ca fulgerul, îl lasă de pîntece și, profitînd de faptul că celălalt e jos, îl apucă de gît. Și acum, pentru prima oară, îl aud hîrîind, înăbușit, aprig — acum cînd simte că și-a învins adversarul. Mopsul se rostogolește la pămînt, se zbate și dă din picioare. Dar Wolf nu-l mai slăbește.

Țăranul strigă :

— Domnule învățător ! Cheamă-ți cîinele, că-l face bucăți pe Pluto !

— Acum, oricît l-aș chema, nu mai vine. Și bine face. Lasă-l să-l omoare pe mopsul ăsta îndrăcit.

Mopsul urlă și schelălăie. Țăranul se repede cu bîta să-l lovească pe Wolf. Eu îi iau bîta din mînă, îl apuc de piept și-i strig :

— Dă-le pace ! Cîinele dumitale s-a repezit întîi !

Și cît pe aci să mă iau și eu la bătaie cu țăranul.

Din fericire, stau în așa fel, încît văd cum Wolf lasă mopsul și se repede spre noi ; el crede că eu am fost atacat și vine să mă apere. Așa pot să-l prind și să-l

opresc ; altfel, ţăranul ar fi avut nevoie cel puţin de o pereche de pantaloni noi.

În vremea asta mopsul s-a făcut nevăzut. Îl bat pe spate pe Wolf şi-l potolesc.

— Cîinele ăsta e dracul, spune ţăranul.

Îi răspund :

— Da. Aşa sînt vechii soldaţi. De asta nu e bine să te pui cu ei.

Mergem mai departe. Ies în cîmp. Lîngă o dumbravă de mesteceni paşte o turmă de oi. Lîna lor străluceşte ca aurul în lumina soarelui care apune.

Deodată în văd pe Wolf că se repede şi începe să dea tîrcoale turmei. Îmi închipui că lupta cu mopsul l-a aţîţat, şi alerg după el să-l opresc ; mi-e teamă să nu sară la oi şi să le sfîşie. Şi strig către cioban :

— Ia seama la cîine !

Ciobanul rîde :

— Nu le face nimic. E cîine ciobănesc.

Îi răspund :

— Bine, bine, dar n-a fost la oi niciodată. E cîine de război.

— Nu-i nimic. De război ori nu, tot una e. Ia uită-te la el ! Aşa ! Foarte bine ! După ele ! Adu-le încoace !...

Mă uit, şi nu-mi vine a crede. Wolf, Wolf, care de cînd e n-a văzut o oaie, adună turma, de parcă toată viaţa lui n-ar fi făcut decît asta. Doi miei s-au rătăcit de turmă : aleargă după ei şi-i aduce înapoi. Mieii încearcă să fugă în lături, el le ţine calea ; cînd se opresc, se repede în ei şi îi sileşte să meargă înainte.

— Foarte bine ! Vezi : nu-i muşcă. Aşa cum trebuie.

Wolf parcă s-a schimbat cu totul. Ochii îi strălucesc. Urechea sfîrtecată îi flutură. Aleargă mereu pe lîngă turmă. Nu mai are grijă decît de ea.

Ciobanul îmi spune :

— Ţi-l cumpăr chiar acum, dacă vrei. Cîinele pe care îl am nu-i mai bun. Ia te uită cum mînă turma către sat. Nu mai am nevoie să-l învăţ nimic.

Nu mai ştiu ce-i cu mine. Îl strig pe Wolf şi mă cuprinde o bucurie enormă, cînd îl văd aşa. A fost crescut

printre grenade și obuze și acum, fără ca să-l fi învățat cineva, știe deodată care îi este menirea.

Ciobanul îmi spune din nou :

— Îți dau pe el o sută de mărci și o oaie tăiată.

Eu clatin din cap :

— Nu-l dau nici pentru un milion.

Acum e rîndul ciobanului să clatine din cap, cu mirare.

Stau tolănit pe o pajiște. Firele aspre de iarbă mă zgîrie pe față. Le dau într-o parte și-mi reazem capul de braț. Wolf răsuflă liniștit lîngă mine. E liniște. Doar, de departe, se aude ușor chinchetul clopoțeilor de la turmă.

Nori subțiri alunecă pe cer. Soarele stă s-apună. Tufele de ienuperi, pe cîmp, din verzi devin roșcate. Simt cum vîntul serii se ridică din pădurile îndepărtate. Într-un ceas are să sufle prin dumbrava de mesteceni. Soldații cunosc natura tot așa de bine ca țăranii și pădurarii ; n-au trăit închiși în casă ; știu ceasurile la care se ridică vîntul și mireasma piperată a serilor tulburi de toamnă, și cunosc umbrele care alergă pe pămînt odată cu norii, după cum cunosc și cărările lunii...

Odată, în Flandra, după un bombardament cumplit, unul din camarazi fusese rănit și s-a întîmplat că am așteptat mult pînă să vină ambulanța. Îl bandajasem noi cum am putea mai bine, cu puținele pansamente de care le aveam, dar nu putusem opri sîngele.

Către apus, pe cerul purpuriu de seară, mi-am adus aminte de un nor uriaș, care stătea acolo nemișcat și singur ; era abrupt și colțuros ca un munte de puf, de aur și de purpură. Deasupra cîmpiei răvășite și întunecate, norul acesta apărea ireal și sublim, calm și luminos. Rănitul pierdea tot mai mult sînge, cuprins și el de liniștea morții, parcă înfrățit cu norul cel strălucitor și pașnic. Și totuși nu puteam pricepe cum, sus pe cer, norul privea așa de frumos și de nepăsător la omul care murea...

Cele din urmă raze ale soarelui însîngerează cîmpia. Prin aer trec nagîți cu chiote plîngătoare. Dinspre iaz

se aude orăcăitul broaștelor. Îmbrățișez dintr-o privire toată cîmpia scăldată în purpură... La Houthoulst, mi-a-duc aminte că într-un loc pe cîmp era o pajiște deasă de maci. Noi îi spuneam pajiștea cu sînge, pentru că după ploaie avea exact culoarea searbădă a sîngelui proaspăt... Acolo a înnebunit Köhler, într-o noapte cu lună, cînd, obosiți și deprimați, pornisem înainte. Credea — în lumina nelămurită a lunii — că pajiștea cu maci e o baltă de sînge, și vroia să sară în ea...

Mă înfior. Ce-i asta ? De ce-mi vin deodată toate amintirile acestea ? Mă năpădesc cu totul altfel decît pe front. Poate din pricină că stau prea mult singur...

Wolf face o mișcare și latră prin somn. Oare ce visează ? Turma lui de adineauri ? Îl privesc lung. Pe urmă îl trezesc și ne întoarcem în sat.

Astăzi e sîmbătă. Mă duc la Willy și îl întreb dacă vrea să meargă duminică cu mine la oraș. Refuză cu energie :

— Mîine avem la masă gîscă umplută. Nu las eu așa ceva. Dar tu de ce vrei să te duci la oraș ?

— Nu pot să stau duminica în sat.

— Nu pricep. Cu așa mîncare, ce-ți mai trebuie ?

Plec singur. Seara mă duc așa într-o doară la Waldmann. Aici e zarvă mare. Mă opresc o clipă la ușă. O mulțime de băieți tineri pe care războiul nu i-a prins, dansează sau umblă încoace și încolo. Sînt siguri de ei și știu ce vor. Lumea lor are un început limpede și un limpede scop : să izbutească în viață. Sînt mult mai pregătiți decît noi, deși sînt mai tineri.

Printre dansatori descopăr pe cusătoreasa drăguță cu care am învățat să dansez onestep. O invit la un vals și după aceea rămînem împreună. Astăzi după amiază am primit ultima mea soldă. Comand cîteva sticle de vin roșu și dulce. Îl bem încetișor. Cu cît beau, cu atît mă fac mai trist.

Mă gîndesc la vorbele lui Albert cînd vorbea despre nevoia de a avea pe cineva care să te înțeleagă și care să-ți aparțină...

Ascult distrat vorbele fetei care îmi spune de tovarășele ei, de costul unei cămăși, de dansurile noi și de o mulțime de alte lucruri tot așa de interesante. Dacă i s-ar urca salariul cu douăzeci de bani la cămașă, ar putea să mănînce la prînz la restaurant și ar fi foarte fericită. O invidiez pentru existența ei limpede și simplă și o las să vorbească mereu. Aș vrea, pe toți oamenii ăștia care rîd aici și sînt veseli, să-i întreb cum trăiesc. Poate s-ar găsi vreunul care să-mi dea și mie un sfat.

O duc pe fată pînă acasă. Stă într-o casă mare și posomorîtă ca o cazarmă, la mansardă. Ne oprim în fața ușii. Simt mîna ei caldă în mîna mea. Chipul ei apare nelămurit din umbră. Un chip omenesc, o mînă plină de căldură și de viață... Îi spun repede :

— Lasă-mă să vin cu tine...

Ne suim tăcuți pe scara care scîrțîie. Aprind un chibrit ; ea îl suflă repede, mă ia de mînă și mă conduce.

O odăiță sărăcăcioasă. O masă, o canapea, un pat, cîteva fotografii pe pereți, într-un colț mașina de cusut, un manechin de sîrmă și un paner cu rufe însăilate.

Fata aduce o mașină de spirt și face ceai din coji de măr și tablete de ceai care au mai fost întrebuințate desigur de cîteva ori. Două cești, un chip surîzător și o rochiță albastră, prietenoasa sărăcie a odăii și o păsărică de fată care n-are drept avere decît tinerețea ei... Mă așez pe sofa... Așa începe dragostea ? Așa de ușor și parcă în joacă ? Pentru asta trebuie să trec peste mine însumi și peste amintirile mele.

Fata e foarte drăgăstoasă. Nu e prima oară cînd vine cineva la ea. Asta e viața ei : mașina de cusut și dragostea. E veselă și rîde mereu. Acoperă mașina de cusut cu o cuvertură colorată : nu vrea să-și mai aducă aminte de viața ei de peste zi. Mă îmbrățișează și vorbește mereu și cîntă. E slăbuță și palidă și cam flămîndă. Și e așa de ușoară în brațe cînd o duc pe pat. Mă ia cu mîinile de gît, oftează și tremură, răsuflă adînc și scoate cîte un țipăt ușor, închizînd ochii. Mă uit la ei și aș vrea și eu să fiu la fel... Tîrziu, cînd plec, mă oprește încă

o clipă, şoptindu-mi vorbe dulci şi fără şir şi îşi ascunde faţa în umărul meu. Şi cînd o întreb dacă e mulţumită, mă sărută de nenumărate ori şi dă din cap, fără o vorbă.

Cobor pe scară, plin de mirare. E fericită. Ce repede şi uşor poate fi cineva fericit ! Nu înţeleg. În viaţa acestei fete simt că n-aş putea pătrunde niciodată. Ar fi aşa chiar dacă aş avea pentru ea cea mai mare iubire. Iubirea ! O torţă prăvălită într-o prăpastie şi a cărei lumină nu face decît să arate cît e prăpastia de adîncă.

Plec spre gară... Nu, nu... nu-i asta... Mă simt mai singur decît eram înainte...

III.

Lampa din mijlocul mesei luminează un teanc de caiete albastre. Alături e o sticluță de cerneală roșie. Mă uit în caiete, corectez greșelile, pun sugativa și le închid.

Am sfîrșit. Mă ridic. Asta e viața ? Această monotonă trecere a ceasurilor și a zilelor ? Munca n-ajunge să umple tot timpul. Mai rămîne destul timp pentru gîndit — prea mult ! Sperasem că uniformitatea vieții are să mă calmeze. Dar, dimpotrivă, mă neliniștește și mai mult. Ce lungi sînt serile, aici !

Ies în curte. În staul vacile sforăie și tropăie. Slujnicele stau pe scăunașe lîngă ele și le mulg. Fiecare stă ca într-o odăiță, ai cărei pereți îi formează deoparte și de alta trupurile vitelor, așezate în șir. Cîte un felinar din loc în loc luminează staulul. Laptele curge în doniți. Sînii fetelor apar rotunzi sub cămășile albastre. Cînd ridică capul, rîzînd, li se văd dinții albi și sănătoși. Ochii le strălucesc în umbră. Miroase a fîn și a gunoi.

Stau o vreme în ușă, pe urmă intru iar în odaie. Caietele albastre stau lîngă lampă... Așa am să le văd mereu de acum înainte. Oare și eu am să stau mereu aici, pînă la bătrînețe, pînă la moarte ? Mă culc.

Luna roșie proiectează pe podele conturul ferestrei, un dreptunghi cu o cruce în mijloc, care crește cu cît se urcă luna. Peste un ceas are să ajungă la pat și crucea de umbră are să-mi vină pe piept.

Nu pot să adorm. Din cînd în cînd ochii mi se închid și mă scufund într-un gol fără margini. Dar în clipa cînd să adorm de-a binelea, mă trezesc cuprins parcă de o

spaimă. Şi aud iarăşi cum orologiul bisericii bate ceasurile. Şi mă învîrt în pat, cînd pe o parte, cînd pe cealaltă.

Într-un tîrziu mă scol şi mă îmbrac. Sar pe fereastră, îmi iau cîinele cu mine şi o pornesc pe cîmp. Luna plină străluceşte. Bate un vînt uşor. Şi cîmpia se întinde nesfîrşită. Ajung la terasamentul liniei ferate.

Mă aşez jos. Peste cîteva clipe văd aprinzîndu-se semnalul de la capătul gării. Vine acceleratul de noapte. Şinele încep să zbîrnîie adînc şi metalic. La orizont se zăresc farurile locomotivei. Trenul se apropie şi trece în goană cu ferestrele vagoanelor luminate. O clipă pot zări, în compartimente, bagajele în reţele. O clipă — şi linia rămîne iar pustie, în lumina lunii. În depărtare se zăreşte încă lanterna roşie de la coada trenului, ca un ochi de foc, ameninţător.

Rătăcesc pe cîmp pînă aproape de apusul lunii ; intru în dumbrăvi de mesteceni ; picături de ploaie îmi cad pe gît ; mă împiedic de rădăcini şi de pietre. Cînd mai întorc spre casă se zăreşte de ziua. Lampa arde încă... Mă uit în jurul meu prin odaie, cu disperare... Nu, nu pot să rămîn aşa... Ar trebui pentru asta să fiu cu douăzeci de ani mai bătrîn.

Încerc, obosit, să mă dezbrac. Dar mi-e lene. Mă culc îmbrăcat. Adorm, strîngînd pumnii.... Nu... nu mă pot încă hotărî să mă resemnez... nu vreau încă să renunţ la nădejdile mele...

Şi mă scufund din nou în golul fără margini...

...mă tîrăsc încetişor, fără un zgomot — încet de tot, ca un melc. Soarele străluceşte pe dealurile galbene ; cîmpul e împestriţat de flori ; e cald şi linişte. La orizont atîrnă nori mici şi baloane captive. Un mac roşu îmi mîngîie casca.

Aud un zgomot în dosul unui tufiş, ca şi cum cineva ar rîcîi pămîntul, uşor. O clipă numai — pe urmă iar linişte. Aştept, trăgînd cu urechea. În faţa mea un gîndac cu aripioare verzi aurii se urcă încet pe o tulpină de muşeţel. Pipăie frunzele cu antenele. În tăcerea amiezii se aude iarăşi un foşnet uşor. Văd vîrful unei căşti ridicîndu-se de după tufiş. Pe urmă o frunte, doi ochi luminoşi, o gură. Ochii caută cercetători împrejur şi se

apleacă apoi pe o foaie albă de bloc. E un soldat englez. Desenează ferma şi dumbrava de fragi din zare...

Scot o grenadă. Durează mult pînă cînd o scot. În sfîrşit o aşez lîngă mine. O rup şi număr în gînd. O arunc în tufiş şi mă dau repede înapoi, îmi lipesc trupul strîns de pămînt, cu faţa în iarbă, deschizînd gura.

Zgomotul exploziei sfîşie văzduhul. Cad schije. Se aude un strigăt, prelung, înfiorător. Iau a doua grenadă în mînă şi ridic capul. Englezul e la pămînt, cu picioarele retezate sub genunchi ; sîngele ţîşneşte din răni ; benzile moletierelor atîrnă desfăcute. Stă culcat pe pîntece, vînturînd cu mîinile prin iarbă. Şi ţipă.

Se răsuceşte şi mă vede. Se sprijină în braţe şi se cabrează ca o focă ; îmi urlă în faţă : şi sîngele îi curge mereu. Faţa i se face pămîntie şi se destinde : privirea se tulbură. Capul se apleacă încet şi cade în iarbă. S-a sfîrşit.

Mă învîrt în loc şi vreau să mă întorc spre tranşeele noastre. Dar mai întorc capul odată — şi văd că mortul a înviat. Se ridică — parcă ar vrea să fugă după mine. Scot a doua grenadă şi o arunc spre el. Cade la un metru lîngă el. Aştept. Număr, număr... De ce nu explodează ?.... Mortul e în picioare, rînjind : i se văd dinţii. Arunc altă grenadă. Nici asta nu explodează. Englezul face cîţiva paşi. Acum aleargă, rînjind, depănînd repede din picioarele retezate, cu braţele întinse spre mine. Arunc ultima grenadă, care îl loveşte în piept. El nici nu se clinteşte. Atunci sar în sus, şi vreau s-o iau la fugă. Dar genunchii mei sînt moi, de cîrpă. Fac sforţări uriaşe ca să pot înainta cu un pas. Cad iar jos. Mă împing cu toată puterea înainte. Aud deja gîfîitul celui care mă urmăreşte. Îmi frec picioarele, ca să le dezmorţesc... Dar două mîini mă cuprind de gît şi sînt răsturnat pe spate. Mortul mă apasă cu genunchiul pe piept, culege din iarbă moletierele şi mi le înfăşoară după gît. Îmi dau capul într-o parte, îmi încordez toţi muşchii, mă zbat să scap din laţul care-mi strînge gîtul. Simt cum mortul mă tîrăşte după el. Gîtul mă doare. Mortul mă duce spre o groapă şi mă împinge. Îmi pierd echilibrul, încerc să mă ţin de ceva. Alunec, cad, strig, lovesc în gol, strigînd mereu...

Întunericul mă înghite ; în jurul meu se prăvălesc bulgări de pămînt. Mă împiedic de pietre, drugi de fier, țăruși. Și țip mereu. Nu mă pot opri. Aud acum și alte strigăte. Cineva mă apucă de braț. Îl dau într-o parte. Găsesc o pușcă, o pun la ochi ; trag, urlînd. Și deodată un strigăt îmi ajunge la ureche :

— Birkholz... Birkholz...

Sar în sus. Îmi sosește ajutor. Trebuie să rezist. O iau la fugă. O lovitură în genunchi. Și mă prăbușesc deodată într-o prăpastie de lumină, albă, puternică.

— Birkholz... Birkholz...

Și totul se lămurește...

În fața mea stă țăranul, gazda, cu nevastă-sa. Stau jos, cu spatele rezemat de pat. Lîngă mine e un argat. În mînă ține un baston, ca pe o pușcă. Simt ceva cald pe mînă. Desigur o rană. Nu. E cîinele care îmi linge mîna.

— Domnule învățător — îmi spune țăranca tremurînd — ce s-a întîmplat ?

Nu mai înțeleg nimic. Întreb cu glas răgușit :

— Cum am ajuns aici ?

— Domnule învățător... trezește-te... ai visat ceva...

— Am visat ? A fost numai vis ?

Și deodată încep să rîd... și rîd strident de mă cutremur singur, cu hohote dureroase... rîd...

Dar rîsul meu se stinge... Șoptesc :

— Era căpitanul englez... cel de-atunci...

Argatul își freacă brațul :

— Ai visat, domnule învățător, și ai căzut din pat. Nu voiai s-auzi nimic și m-ai lovit zdravăn cînd am vrut să te țin...

Nu înțeleg ce vrea să spună. Mă simt foarte istovit și deprimat. Observ că țin bastonul în mînă. Îl pun deoparte și mă așez pe pat. Cîinele mi se vîră între picioare. Spun :

— Dați-mi un pahar de apă... Nu-i nimic... Duceți-vă de vă culcați...

Nu mă mai culc. Iau în spate o cuvertură și mă așez la masă. Las lumina aprinsă.

Stau așa multă vreme, cu privirile în gol, cum numai soldații pot să stea, cînd sînt singuri. De la un timp o neliniște mă cuprinde : am impresia că ar mai fi cineva în odaie. Simt că cineva mă privește. Ridic încet ochii și văd că stau în fața oglinzii de la lavabou. Din apa ei ștearsă mă privește un chip omenesc, palid, cu cearcăne la ochi. Propriul meu chip...

Mă ridic, iau oglinda și o așez într-un colț, cu fața la perete.

Dimineața mă duc la școală și intru în clasa mea. Copiii stau în bănci cu mînile încrucișate pe piept. În ochii lor mari strălucește încă mirarea copilăriei. Mă privesc cu atîta încredere, încît mi-e penibil.

Stau aici în fața voastră, eu, unul din sutele de mii de oameni cărora războiul le-a sfărîmat orice credință și orice putere, stau aici și simt cît de plini de viață sînteți voi în comparație cu mine. Și totuși trebuie să vă fiu profesor și conducător. Ce să vă învăț ? Să vă spun că peste douăzeci de ani de acum înainte veți fi istoviți și gîrboviți, oameni mediocri pierduți în mijlocul altor zeci de mii ca și voi ? Să vă spun că orice cultură, orice educație și orice știință nu vor fi decît minciună, atîta timp cît oamenii se vor război unii împotriva altora cu gaze, oțel, pulbere și foc, în numele lui Dumnezeu și al umanității ? Ce să vă învăț — pe voi care singuri ați rămas curați în anii aceștia de groază ?

Ce să vă învăț ? Să vă spun cum se rup grenadele, cum se aruncă ? Să vă arăt cum să străpungeți cu baioneta, cum să izbiți cu patul puștii, cum să doborîți cu toporul ? Să vă explic cum să ochiți cît mai sigur mineasta a naturii care e un piept viu, un plămîn ce respiră, o inimă ce bate ? Să vă spun ce înseamnă un tetanos, un craniu spart și o coloană vertebrală ruptă ? Să vă descriu ce înfățișare are un creier împroșcat pe schije, un picior rupt și un pîntece din care curg intestinele ? Să vă arăt cum gemi cînd ești împușcat în pîntece, cum horcăi cînd ești lovit în plămîn, cum gîfîi cînd ești împușcat în cap ? Mai mult decît atîta, nu știu. Mai mult n-am învățat nici eu !

Vreți să vă arăt pe harta de pe perete locurile unde a fost distrusă dragostea de oameni ? Să vă spun de cărțile pe care le țineți în mînă că nu sînt decît curse în care cad sufletele voastre neprihănite, încurcate în mărăcinii frazelor și în labirintul ideilor false ?

Stau în fața voastră, eu însumi un pîngărit și un vinovat. Și ar trebui să mă rog să mă iertați. Pe fruntea voastră plutește încă nimbul nevinovăției. Cum pot eu să vă învăț ! În jurul meu stăruie încă umbrele sîngeroase ale trecutului... Cum să îndrăznesc să mă apropii de voi ? Pentru asta trebuie mai întîi ca eu să devin iarăși om....

Simt în mine un fior dureros care îmi crispează întreaga mea ființă. Mă așez pe scaun. Înțeleg acum că nu mai pot rămîne aici. Încerc să prind ceva în mine, o hotărîre — dar nu pot. De abia după cîteva clipe, care mi se par o veșnicie, mă reculeg. Mă ridic, obosit :

— Copii, puteți pleca. Astăzi nu-i școală.

Ei mă privesc să vadă dacă nu glumesc. Dau din cap :

— Da, da... e adevărat ce vă spun... Duceți-vă de vă jucați... toată ziua... la cîmp... unde vă place... Nu mai veniți pînă mîine dimineață.

Copiii își pun lucrurile în ghiozdan și ies în liniște, uitîndu-se mereu la mine.

Îmi fac bagajele și mă duc în satul vecin, să-mi iau rămas bun de la Willy. Îl găsesc la fereastră, fără haină, exersînd la vioară. Masa e pusă și plină cu tot felul de bunătăți. Willy îmi explică mulțumit :

— E a treia oară cînd mănînc astăzi : am observat că pot să mănînc, cînd am ce, ca o cămilă : îmi fac provizii pentru mai tîrziu.

Îi spun că diseară plec. Willy nu e omul care să pună întrebări prea multe.

— Uite ce este, Ernst. — îmi spune el după ce se gîndește o clipă — e drept că aici e mare plictiseală. Dar atîta timp cît am să mănînc cum mănînc...

Și arătă spre masă, continuînd :

— Nu mă scoate nimeni de aici.

Și trage o ladă cu sticle de bere de sub sofa. Îmi spune rîzînd și ridicînd o sticlă în lumina lămpii :

— O bere strașnică !

Îl privesc lung :

— Mult aș vrea să fiu ca tine !

Îmi răspunde, în timp ce destupă o sticlă :

— Te cred.

Cînd plec spre gară, ies din curtea vecină cîteva fetițe cu fețele mînjite și cu părul zbîrlit. Au îngropat în grădină o cîrțiță moartă și s-au rugat pentru ea. Acum îmi fac reverențe, și mă iau de mînă :

— La revedere, domnule învățător !

I.

Tata îmi spune :

— Ernst, trebuie să vorbesc ceva cu tine.

Îmi închipui ce este. De cîteva zile îl văd privindu-mă îngrijorat și făcînd tot felul de aluzii. Dar pînă acum, nu m-a putut prinde pentru că sînt foarte rar acasă.

Intrăm în odaie la mine. El se așează pe canapea, și îmi spune grav :

— Ne gîndim la viitorul tău, Ernst.

Scot o cutie de țigări din sertar și îi ofer. Fața i se mai luminează : sînt țigări bune. Mi le-a dat Karl, și Karl nu fumează tutun prost. Tata mă întreabă :

— E adevărat că ți-ai lăsat postul de învățător ?

Îi răspund dînd din cap.

— De ce ai făcut asta ?

Ridic din umeri. Cum aș putea să-i explic ? El și cu mine sîntem doi oameni complet deosebiți și pînă acum ne-am înțeles așa de bine tocmai pentru că nu ne-am înțeles deloc. El mă întreabă iarăși :

— Și acum ce ai de gînd ?

— Am să găsesc eu ceva... n-are importanță...

El mă privește uimit. Și începe să-mi spună că-i bine să am o profesie, că trebuie să-mi croiesc un drum în viață, și alte lucruri la fel. Eu îl ascult, mișcat dar plictisit, și mă gîndesc cît e de ciudat că omul ăsta mi-e tată și că altădată îmi hotăra viața. Totuși n-a putut să mă apere cînd am fost pe front, și nici măcar la cazarmă. Orice ofițer era mai puternic decît el. Eu singur

m-am descurcat cum am putut. Era absolut indiferent dacă el exista sau nu.

Cînd a sfîrşit de vorbit, îi torn un coniac şi m-aşez lîngă el :

— Probabil să ai dreptate, tată. Dar, vezi, eu am învăţat să locuiesc într-un bordei şi să mă mulţumesc cu o coajă de pîine şi cu o supă searbădă. Şi eram foarte fericit cînd scăpam neatins de gloanţe... O şură mi se părea un lux şi o saltea de paie un paradis. Trebuie dar să înţelegi că faptul că trăiesc şi nu mai risc să fiu împuşcat mi-e de ajuns deocamdată. Puţinul cît îmi trebuie ca să mănînc şi să beau am să-l găsesc eu, iar cît despre celelalte, am vreme toată viaţa.

— Da. — îmi răspunde el — dar asta nu-i viaţă să stai aşa şi să te tot gîndeşti.

— Depinde. Găsesc că nici asta nu-i viaţă, să spun la bătrîneţe că, treizeci de ani în şir, am fost mereu în aceeaşi clasă sau în acelaşi birou.

El îmi răspunde, mirat :

— Iată, eu de douăzeci de ani, mă duc la fabrica de papetărie şi, slavă Domnului, am ajuns acum maistru clasa întîi.

— Eu nu vreau să ajung nimic, tată, vreau numai să trăiesc.

El îmi spune, cu oarecare mîndrie :

— Şi eu am trăit bine şi frumos. Nu degeaba am fost ales membru la Camera de meserii.

— Norocul tău că ai putut ajunge aşa de uşor...

— Bine, dar trebuie şi tu să faci ceva...

— Pentru moment am să lucrez în întreprinderea unui camarad de front. El mi-a făcut oferta. Am să cîştig cît îmi trebuie.

El clatină din cap :

— Şi pentru asta ai lăsat tu un post aşa de frumos ?

— Pînă acum a trebuit să las multe de-o parte, tată...

El trage din ţigară. E foarte mîhnit :

— Şi unde mai pui că aveai şi drept la pensie...

Eu rîd :

— Ei, asta-i ! Dar cine dintre noi, ăştia care am fost pe front, are să ajungă la şaizeci de ani ? Am adunat

atîta necaz și oboseală în noi, încît n-o să avem timp să îmbătrînim...

Într-adevăr, cu toată bunăvoința nu-mi pot închipui că am să ajung la șaizeci de ani. Am văzut murind atîția oameni de douăzeci.

Fumez, uitîndu-mă la tata. Simt și acum ca și altădată că omul acesta de lîngă mine mi-e tată ; dar îl privesc mai mult ca pe un om mai în vîrstă, simpatic, prudent și pedant, ale cărui păreri nu mai au pentru mine nici o însemnătate. Mi-l închipui pe front : ar fi trebuit toată vremea să stai cu ochii la el să nu facă vreo greșeală ; și sigur că sergent n-ar fi ajuns niciodată.

Sînt la Ludwig. Stă în mijlocul odăii înconjurat de o mulțime de cărți și de broșuri. Aș vrea să stau de vorbă cu el despre o mulțime de lucruri care îmi stau pe inimă. Am impresia că ar putea să-mi dea un sfat. Dar astăzi e și el nervos și neliniștit. După ce schimbăm cîteva vorbe fără importanță, îmi spune :

— Trebuie să mă duc la doctor...

— Tot cu dizenteria ?

— Nu... pentru altceva...

Îl întreb mirat :

— Dar ce ai ?

Tace. Buzele îi tremură. Apoi îmi spune :

— Nu știu.

— Vrei să vin și eu ? Tot n-am nici o treabă...

Își ia șapca și-mi spune :

— Da, vino...

Pe drum îl observ cum se uită pe furiș la mine. E foarte abătut și tace mereu. Ajungem în Lindenstrasse. Intrăm într-o casă cu o grădiniță pustie și posomorîtă. Citesc pe placa de la intrare : Dr. Friedrich Schultz, specialist în boli venerice. Mă opresc :

— Dar ce s-a întîmplat, Ludwig ?

Mă privește, palid la față.

— Nu prea știu nici eu. Am avut un abces...

— Ei, dacă e numai atîta... Eu am avut o mulțime de furuncule ! Asta e din pricina surogatelor.

Sunăm. Ne deschide o soră îmbrăcată în alb. Sîntem amîndoi foarte rușinați și intrăm roșii la față, în sala de

așteptare. Slavă Domnului, sîntem numai noi. Pe masă e un vraf de exemplare din revista „Die Woche". Le răsfoim. Sînt destul de vechi. De pe vremea păcii de la Brest-Litowsk.

Doctorul intră. Ochelarii îi strălucesc. Ușa spre cabinetul lui e întredeschisă. În mijloc, e un fotoliu larg de piele cu picioare de nichel, foarte practic, dar grozav de penibil.

E ciudat că mulți doctori au obiceiul să-și trateze pacienții ca pe niște copii. La dentiști, asta e ceva obișnuit. Dar mi se pare că și aici e la fel.

Ochelaristul de doctor spune :

— Ei, herr Breyer, de-acum avem să ne vedem mai des.

Ludwig îl privește palid și speriat :

— Vasăzică...

Doctorul dă din cap :

— Da. Analiza sîngelui e pozitivă. Acum, trebuie să-i venim de hac repede.

Ludwig repetă în neștire :

— Pozitivă...

— Da, răspunde doctorul, trebuie să începem un mic tratament...

— Vasăzică am sifilis ?

— Da.

Un bondar bîzîie prin odaie și se izbește de fereastră. În jurul nostru timpul parcă a stat pe loc. Aerul e înăbușitor și greu. Lumea și-a schimbat înfățișarea. Ceea ce era pînă acum o presimțire înspăimîntătoare, a devenit o cumplită certitudine.

— Nu s-ar putea cumva să fie o greșeală ? întreabă Ludwig. Nu s-ar putea face încă o analiză a sîngelui ?

Doctorul dă din cap :

— E mai bine să începem tratamentul de pe acum.

Ludwig întreabă, înăbușit :

Boala e în perioada secundară.

— Se poate vindeca ?

Doctorul ia o mutră plină de încredere și fără grijă :

— Sigur că da. Întîi facem injecții din fiolele astea, o jumătate de an. După aceea, avem să vedem. Poate

nici n-are să mai fie nevoie de altceva. Astăzi, sifilisul se poate vindeca.

Vorba sifilis, în gura lui, sugerează un şarpe lung şi negru.

— L-ai luat pe front ?

Ludwig dă din cap.

— De ce nu l-ai tratat imediat ?

— N-am ştiut ce este. Nu ni s-a vorbit niciodată despre aşa ceva. De altfel, mi-a venit tîrziu şi nu mi s-a părut grav. Şi pe urmă, a dispărut repede.

Doctorul dă din cap :

— Surprizele strengăriilor...

Îmi vine să-i dau cu scaunul în cap. De unde poate el să ştie ce înseamnă să ai o permisie de trei zile şi, de la tranşee, noroi şi sînge, să ajungi deodată seara într-un oraş cu străzi, felinare, lumini, vitrine şi femei, cu hoteluri şi băi albe în care te poţi scufunda şi spăla, un oraş cu muzici, cafenele şi vin — de unde să ştie el ce înseamnă vraja acestui răgaz delicios, a acestei clipe de fericire în mijlocul groazei şi al morţii ? E ca o ruptură de nori, o sălbatică izbucnire de viaţă, în scurta pauză dintre moarte şi moarte. Cine ştie dacă peste cîteva zile n-am să rămîn şi eu atîrnat în reţelele de sîrmă ghimpată, supus unei agonii încete şi chinuitoare ? Pînă atunci, încă un pahar de vin, încă o clipă de uitare şi o privire în lumea aceasta ireală a visurilor şi a femeilor, lumea aceasta care aţîţă sîngele şi te face să nu-ţi mai aminteşti de anii de deznădejde şi de groază, şi care te face să speri din nou şi să prinzi gust de viaţă ! Mîine moartea ne va întîmpina din nou cu grenade, rachete incendiare, obuze şi gaze. Astăzi mai trăim încă ; lîngă noi femeile cu trupul cald şi parfumat, cu braţe moi, ne aprind simţurile, ne înnebunesc. Cine mai stă să se gîndească la faptul că în toate acestea se ascunde, la pîndă, nesimţit şi nevăzut, sifilisul ?

Cine poate să ştie şi cine se mai gîndeşte la altceva decît la ziua de astăzi ? Mîine poate avem să murim. Războiul blestemat ne-a învăţat să nu mai vedem şi să nu mai simţim decît clipa prezentă...

— Ei, şi acum ? întrebă Ludwig.

— Să începem cît de curînd.

Ludwig răspunde calm :

— Atunci, chiar de acum...

Trec în camera de așteptare și rup cele cîteva numere din „Die Woche", în care e vorba de parăzi, de victorie și de discursuri patriotice.

După o clipă, Ludwig vine și el. Îi șoptesc :

— Du-te și la alt doctor. Ăsta nu știe nimic...

El face un gest obosit. Ieșim, tăcuți. În stradă, îmi spune repede, cu fața întoarsă :

— La revedere...

Mă uit la el. Stă rezemat de gard, cu mîinile în buzunar. Îl întreb speriat :

— Dar ce ai ?

— Mă duc.

— Bine, dar dă-mi mîna.

Îmi răspunde, cu buzele tremurînde :

— Mai bine să nu mă atingi, acum...

Stă rezemat de gard, așa cum l-am văzut întotdeauna rezemat de peretele tranșeei, cu fața întunecată și ochii aplecați. Îi spun :

— Ce vorbă e asta ? Cum să nu-ți mai dau mîna ? Eu să nu te mai ating ? Ce sînt fleacurile astea ? Ba am să-ți dau mîna de o sută de ori...

Și îl iau în brațe, și-l strîng la piept. Simt cum tremură. Și îi spun iarăși :

— Ah ! Ludwig ! Toate astea sînt fleacuri. Poate că și eu îl am. Nu-ți mai face sînge rău degeaba. Ai să te vindeci, fii sigur !

Și nu-l slăbesc din brațe.

II.

Pentru azi după-amiază s-au organizat nişte manifestaţii. De luni de zile preţurile cresc mereu şi mizeria e mai mare decît în timpul războiului. Salariile nu mai ajung nici chiar pentru strictul necesar. Şi chiar cu parale nu se poate cumpăra nimic. Dar barurile şi dancingurile se înmulţesc mereu, şi învîrteala şi înşelăciunea iau proporţii tot mai mari.

Grupuri izolate de lucrători grevişti merg pe străzi. Din cînd în cînd se naşte tumult. Se spune că în cazărmi ar fi adunate trupe. Dar pe străzi nu se vede nici un militar.

Se aud cînd urale, cînd huiduieli. La un colţ de stradă cineva ţine o cuvîntare. Deodată se face linişte...

Un lung convoi de oameni înaintează încet pe stradă. E format din grupuri, în rînduri de cîte patru. În frunte merg, în uniforme îngălbenite, soldaţi purtînd pancarte albe pe care scrie : „Unde e recunoştinţa patriei ?“ — „Invalizii de război mor de foame“.

Cei care duc pancartele au numai un braţ. Se uită din cînd în cînd înapoi, să vadă dacă ceilalţi nu rămîn în urmă. Pentru că ei merg mai repede decît toţi.

După ei vin oameni care ţin de cureluşe cîini mari ciobăneşti. Cîinii poartă un fel de harnaşament pe care e crucea roşie a orbilor. Păşesc atenţi lîngă stăpînii lor. Convoiul se opreşte, cîinii se aşează şi orbii se opresc şi ei. Cîteodată cîini de stradă se reped la ei hămăind şi dînd din coadă, ca să se joace. Cîinii orbilor întorc numai capul şi nu răspund. Ciulesc urechile, le strălucesc ochii ; dar merg înainte liniştiţi, ca şi cum ar fi renunţat

la joacă pentru totdeauna, de parcă ar şti ce fel de rol îndeplinesc. Se deosebesc de ceilalţi ciini, cum se deosebesc nişte surori de caritate de nişte vesele vînzătoare de magazin. Ceilalţi ciini, de altfel, nici nu insistă prea mult. Peste cîteva clipe renunţă şi pleacă repede, parcă s-ar teme de ceva. Numai un dulău păros mai rămîne în marginea străzii, lătrînd prelung şi jalnic pînă trece tot convoiul.

Oamenii ăştia au orbit în război, de asta se mişcă altfel decît orbii din naştere.

Sînt în acelaşi timp mai stîngaci, dar şi mai atenţi, făcînd gesturi care nu au încă siguranţa unei lungi obişnuinţe a întunericului perpetuu. În ei trăieşte încă amintirea culorilor, a cerului, a pămîntului şi a amurgului. Se mişcă aşa ca şi cum ar mai avea încă ochi. Fără să vrea întorc capul ca să vadă pe cel care le vorbeşte. Unii poartă pe ochi petice negre, dar cei mai mulţi nu poartă nimic, ca şi cum, aşa, ar fi mai aproape de culori şi de lumină. Amurgul palid le poleieşte capetele plecate. Vitrinele încep să se lumineze. Ei, însă, de-abia dacă simt uşor pe frunte aerul călduţ şi dulce al serii. Nu văd primele culori ale primăverii. Păşesc cu bocancii lor prin întunericul veşnic, care s-a întins în jurul lor ca un nor. Şi gîndul lor numără, tulbure şi greu, bietele cifre care înseamnă pentru ei pîine şi viaţă — o pîine şi o viaţă mizerabilă, pe care totuşi n-o au. În închisoarea întunecată a creierului lor pluteşte, sinistră, fantoma foamei şi a mizeriei. Părăsiţi de toţi şi plini de spaimă, adulmecă viaţa din jurul lor şi nu pot nimic altceva decît să se adune mai mulţi şi să meargă în lung convoi pe străzi, ridicînd din întuneric chipurile moarte spre lumină şi rugîndu-se mut, de cei care pot să vadă, să-i vadă.

După orbi, vin cei care au numai un ochi, chipurile sfîrtecate ale celor răniţi la cap, guri strîmbe cu buze sfîşiate, capete fără nas şi fără bărbie, chipuri omeneşti care nu mai sînt decît o vastă cicatrice roşie, cu două găuri în locul nasului şi al gurii. Însă, deasupra acestor figuri răvăşite, clipesc ochi omeneşti, liniştiţi, întrebători şi trişti.

În urma lor vin cei cu picioare amputate. Cîţiva au membre artificiale, proteze meşteşugite, care în mers se reped înainte, pocnind zornăitoare pe caldarîm, ca şi cum tot trupul ar fi un automat de metal.

După ei vin cei care suferă de un tremur nervos. Mîinile lor, capetele lor, hainele de pe ei, întregul trup le tremură ; parcă ar fi şi acum în prada groazei de pe front. Nu se mai pot stăpîni, voinţa lor s-a stins, muşchii şi nervii sînt mai tari decît creierul lor, ochii lor sînt întunecaţi şi privirile fără vlagă.

Cei fără un braţ şi cei cu un ochi împing cărucioarele în care stau cei greu răniţi, cei care nu mai pot trăi decît purtaţi de alţii. În mijlocul lor e un cărucior mai scund, un fel de platformă pe rotiţe, aşa cum au tîmplarii ca să transporte scînduri de pat şi sicrie. Pe ea stă un trunchi omenesc. Nimic nu-i acoperit. Picioarele sînt tăiate de la stinghii. A rămas partea de sus a trupului unui om voinic. Altceva nimic. Are o ceafă vînjoasă şi puternică şi o faţă lată şi simpatică, cu o mustaţă groasă. Pare să fi fost hamal. Lîngă el e o pancartă cu litere strîmbe, pe care probabil le-a scris el singur : „Aş vrea şi eu să pot umbla, camarade !“ Chipul lui e serios. Din cînd în cînd se sprijină în mîini şi îşi schimbă puţin poziţia în cărucior.

Convoiul se mişcă încet pe străzi. Pe unde trece, se face tăcere. La colţul unei străzi se opreşte. Aici se clădeşte un nou local de dans. Strada e plină de movile de nisip, vagonete de ciment şi drugi de fier. Deasupra uşii de la intrare, firma străluceşte cu litere roşii de foc : Astoria, cabaret.

Căruciorul cu omul fără picioare s-a oprit chiar în dreptul firmei şi aşteaptă pînă se ridică drugii de fier care stau de-a curmezişul străzii. Lumina firmei se revarsă asupra lui şi îi colorează faţa care priveşte crispată şi roşie, ca şi cum un strigăt de cumplit paroxism ar fi gata să-i ţîşnească de pe buze.

Convoiul se pune iarăşi în mişcare. Şi figura hamalului apare din nou, palidă, în lumina palidă a serii, surîzînd recunoscătoare cînd un camarad îi pune o ţigară în gură. Grupurile invalizilor colindă în liniştite străzile, fără strigăte, fără revoltă ; în atitudinea lor e numai o

jale adîncă — nici o acuzare. Ei știu că acela care nu mai poate ține pușca în mînă nu are de așteptat ajutor de la nimeni. Acum au să se ducă la primărie și au să stea pînă cînd are să iasă vreun funcționar oarecare și are să le spună cîteva vorbe. După aceea au să se împrăștie și au să se întoarcă fiecare în locuințele lor strîmte și sărace, la copiii lor ofiliți de foame, la mizeria lor fără nădejde, prizonieri ai destinului, pe care alții l-au hotărît pentru ei.

Cu cît se înnoptează, cu atît orașul devine mai neliniștit. Umblu cu Albert pe străzi. La fiecare colț zărim grupuri de oameni. Se aud fel de fel de zvonuri. Se spune că armata s-ar fi ciocnit cu niște lucrători care manifestau.

Dinspre catedrala Sfintei Fecioare se aud împușcături ; întîi cîte una, apoi o salvă întreagă. Karl și eu ne uităm unul la altul și, fără să scoatem un cuvînt, ne îndreptăm în direcția împușcăturilor.

Lume tot mai multă vine în goană spre noi. Se aud strigăte :

— Aduceți arme ! Ne împușcă tîlharii !

Alergăm și mai repede. Ne vîrîm prin mulțime, ne înghesuim, o luăm tot înainte parcă ne îndeamnă o forță nevăzută. Gîfîim. Pocnetele devin tot mai dese.

— Ludwig ! strig eu.

Ludwig vine lîngă noi. Buzele îi sînt strînse, fălcile proeminente, ochii reci și fixi. Are iarăși viziunea tranșeelor. Același lucru îl simțim și eu și Albert. În fața acestor împușcături rămînem ca în fața unui semnal neobișnuit.

Zbierînd, mulțimea se dă îndărăt. Trecem mai departe. Femeile își pun șorțurile înaintea ochilor. Se aude un vuiet de mînie. Cîțiva oameni duc un rănit.

Ajungem în piață. Armata și-a ocupat poziția la primărie. Căștile de oțel se ivesc în sclipirea lor cenușie. În fața scării principale stă pregătită o mitralieră. Piața e goală. Numai pe străzile care dau aici e îngrămădită lumea. Ar fi o prostie să înainteze. Mitraliera domină toată piața.

Dar, iată că înaintează unul, singur de tot. Îndărătul lui, masa de oameni se înghesuie clocotind. Omul a mers destul de departe. Cînd ajunge în mijlocul pieții, iese din umbra pe care o face turnul bisericii și apare în lumina lunii.

Un glas clar și tăios strigă :

— Înapoi !

Omul își ridică mîinile. Luna e atît de puternică încît, în momentul în care începe să vorbească, i se văd dinții albi în orificiul întunecos al gurii.

— Camarazi...

Deodată se face liniște.

Glasul său e singur între biserică, palatul primăriei și umbră. E singur în toată piața, ca un porumbel ce zboară.

— Camarazi, lăsați armele de-o parte ! Vreți să trageți în frații voștri ? Lăsați armele și veniți printre noi.

Niciodată n-a fost luna mai clară. Uniformele soldaților de la primărie parcă ar fi de cretă. Ferestrele strălucesc. Partea luminată a turnului bisericii e ca o oglindă de mătase verde. Cavalerii de piatră de la poartă țîșnesc luminoși din umbră.

— Înapoi, sau tragem ! răsună un ordin tăios din rîndurile armatei.

Mă uit în jur, la Ludwig și Albert. Ăsta-i comandantul nostru de companie ! E glasul lui Heel ! Simt că mi se taie răsuflarea, de parcă ar trebui să asist la o execuție. Știu precis că Heel o să dea ordin să se tragă.

Gloata de oameni se mișcă în umbra caselor, se clatină și murmură. Parcă se scurge o veșnicie. Doi soldați înarmați se desprind dintr-un cordon și se duc spre singuraticul din mijlocul pieții. Mi se pare că trece foarte multă vreme pînă să ajungă în preajma lui. Parcă ar merge pe loc, tropăind prin nămol, păpuși de cîrpă cu puștile pregătite pentru tragere. Omul îi așteaptă în liniște și, cînd se apropie de el, strigă iarăși :

— Camarazi...

Soldații îl apucă de brațe, și-l împing înainte, dar el nu opune nici o rezistență. Îl sucesc atît de repede încît se poticnește de caldarîm. Se aud strigăte din urmă,

gloata începe să se miște, o stradă o pornește înainte încet și în dezordine. Același glas limpede comandă :

— Duceți-l repede îndărăt ! Dau ordin să se tragă !

O salvă de intimidare spintecă văzduhul. Omul se smulge deodată din mîinile soldaților, dar nu se refugiază, ci aleargă drept spre mitralieră.

— Nu trageți, camarazi !

Nu s-a întîmplat încă nimic ; dar, cînd vede mulțimea cum aleargă spre cordoane un om dezarmat, se îndeasă și ea înainte, printr-o ulicioară, de-a lungul bisericii.

În clipa următoare se aude o comandă și îndată troznesc ecourile multiple ale mitralierei. Gloanțele șuieră și se izbesc de caldarîm.

Cu o iuțeală fulgerătoare, ne-am pitit după un colț de casă. În prima clipă am rămas înțepenit de frică, o frică mișelească, cum n-am simțit niciodată pe front. După aceea mă cuprinde mînia. L-am văzut pe nenorocitul acela răsucindu-se și căzînd la pămînt. Cu multă precauție, trag cu ochiul de după colț. Acum încearcă să se ridice iarăși, dar nu izbutește. Brațele îi cad jos, capul de-asemenea și, ca și cum ar fi extrem de obosit, îi alunecă trupul pe caldarîm. Îmi piere nodul din gît.

— Nu ! încep să strig. Nu !

Strigătul meu răsună strident printre zidurile caselor.

Cineva mă îmbrîncește de-o parte. Ludwig Breyer se repede, trecînd prin piață, la mototolul negru al celui ucis.

Strig :

— Ludwig !

Dar el continuă să meargă. Îl privesc îngrozit.

— Îndărăt ! se aude iarăși un ordin dispre primărie.

Ludwig se oprește o clipă.

— Dați ordin să se tragă mai departe, domnule locotenent Heel ! strigă el în direcția primăriei.

După aceea merge mai departe și se apleacă deasupra celui care zace la pămînt.

Vedem că un ofițer coboară treptele. Fără să știm cum, ne pomenim deodată lîngă Ludwig și-l așteptăm

pe ofițerul care vine spre noi, fără altă armă decît un baston. Nu șovăie nici un moment, deși sîntem trei și am putea să-l luăm cu noi, dacă am voi, căci soldații n-ar cuteza să tragă de teamă că l-ar putea nimeri pe el.

Ludwig se ridică.

— Vă felicit, domnule locotenent Heel. L-ați ucis.

O dîră de sînge curge pe sub hainele mortului și se prelinge printre pietrele caldarîmului. Lîngă mîna dreaptă, care-i iese subțire și galbenă din mînecă, s-a strîns o baltă de sînge ce strălucește neagră în lumina lunii.

— Breyer, zice Heel.

— Știți cine e ? întrebă Ludwig.

Heel privește în jos și dă din cap. Nu știe.

— Max Weil.

— Am vrut să-l fac să fugă, zice Hell după cîteva timp, parcă dus pe gînduri.

— L-ați ucis, răspunde Ludwig.

Heel dă din umeri.

— A fost camaradul nostru, continuă Ludwig.

Heel nu răspunde.

Ludwig îl măsoară cu răceală.

— Frumoasă treabă !

— Asta n-are nici o importanță, — zice el liniștit, — totul e scopul : liniște și ordine.

Aceasta îl face pe Heel să tresară.

— Scopul ! răspunde Ludwig cu dispreț. De cînd scuza asta la d-voastră ? Scopul ! Aveți nevoie de o ocupație — asta-i totul. Ați face bine să vă retrageți oamenii, ca nu cumva să se tragă iarăși.

Heel face o mișcare de nerăbdare.

— Oamenii mei rămîn aici. Dacă s-ar întoarce, i-ai vedea mîine atacați de o armată de zece ori mai mare. O știi și d-ta. Peste cinci minute închid toate străzile din jurul pieții. Pînă atunci aveți răgaz să luați mortul de aici.

— Puneți mîna, ne spune Ludwig.

Apoi se întoarce la Heel :

— Dacă plecați acum, nu vă atacă nimeni. Dacă rămîneți, or să fie alți morți. Din cauza d-voastră ! Vă dați seama ?

— Îmi dau seama, răspunde Heel cu calm.

Mai stăm cîtva timp față în față. Heel ne privește pe toți la rînd. E o clipă grozavă. Parcă trozneşte ceva.

Luăm trupul lui Max Weil și-l ducem. Străzile sînt iarăși pline de oameni. Un drum larg ni se deschide cînd ajungem. Văzduhul se cutremură de strigăte : „Canaliii ! Ucigași !"

Din spatele lui Max Weil picură sîngele.

Îl ducem pînă la cea mai apropiată casă. E Barul Olandez. Cîțiva sanitari au și venit și pansează doi răniți care zac pe parchetul unde se dansează. O femeie, cu șorțul plin de sînge, se văicărește și vrea cu tot dinadinsul să se ducă acasă. Sanitarii abia o pot ține pe loc pînă cînd se aduce o targă și vine un doctor. A fost împușcată în pîntece. Lîngă ea e un bărbat care-și mai poartă vechiul veston milităresc. Amîndoi genunchii îi sînt răniți. Nevastă-sa stă lîngă el și boceşte :

— Ce rău a făcut ? Trecea numai pe acolo ! Și eu îi aduceam de mîncare ! și arată o ulcică cenușie emailată. Numai de mîncare...

Dansatoarele de la Barul Olandez s-au ghemuit într-un ungher. Patronul aleargă enervat încoace și încolo și întreabă de nu s-ar putea să fie duși răniții într-altă parte. I se distruge negoțul dacă află lumea. Nimeni n-o să mai vrea să danseze aici. Anton Demuth, în uniforma lui cu fir de aur, a adus o sticlă de coniac și o ține la gura rănitului. Patronul e foc și-i face semne. Anton nici nu vrea să știe.

— Ce crezi, o să mai am picioare ? întrebă rănitul. Sînt șofer.

S-au adus tărgile. Pe stradă se aud iarăși împușcăsparte. Alergăm și noi.

— Scoateți bolnavii, strigă cineva lovind cu tîrnăcopul în caldarîm.

Din case se aruncă pe stradă saltele, scaune, un cărucior de copil. Dinspre piață se trag focuri de armă, la care au început să răspundă oamenii din poduri.

— Stingeți felinarul !

Un om iese înainte și azvîrle o cărămidă. S-a făcut întuneric.

— Kosole ! strigă Albert.

El e. Şi Valentin e cu el.

Împuşcăturile ne-au strîns ca un vîrtej pe toţi laolaltă.

— Haideţi, Ernst, Ludwig, Albert, urlă Kosole. Ciinii au început să tragă în femei.

Împuşcăturile troznesc, oamenii strigă, noi stăm în uşile caselor, năvăliţi, sfîşiaţi, pustiiţi, turbînd de ură, se culeg răniţii, sîngele curge pe stradă, sîntem iarăşi soldaţi, iar a pus mîna pe noi, războiul vuieşte peste noi, printre noi, în noi — s-a sfîrşit totul, camaraderia e ciuruită cu ajutorul mitralierelor, soldaţii trag în soldaţi, camarazii în camarazi, s-a sfîrşit, s-a sfîrşit...

III.

Adolf Bethke și-a vîndut casa și s-a mutat la oraș. După ce a luat-o înapoi pe nevastă-sa, toate au mers bine o bucată de vreme. El își căuta de lucrul lui, ea de-al ei, și se părea că viața lor a reînceput aceeași ca odinioară.

Totuși, în sat, lumea începuse să șoptească. Cînd femeia ieșea seara pe uliță, oamenii, trecînd pe lîngă ea, vorbeau cu înțeles. Tinerii se uitau la ea, rîzînd obraznic. Femeile o ocoleau ostentativ, ferindu-se să n-o atingă. Ea nu-i spunea nimic lui Adolf. Dar slăbea văzînd cu ochii și se făcea tot mai palidă.

De altfel, lui Adolf i se întîmpla la fel. Cînd intra în cîrciumă, toți încetau vorba ; cînd se ducea la careva, era primit cu răceală ; oamenii îi puneau întrebări viclene ; cînd se îmbătau făceau tot felul de aluzii grosolane și pufneau de rîs, în urma lui. El nu le prea dădea atenție. Ce avea el să dea socoteală satului despre lucruri care-l priveau numai pe el, și pe care nu le înțelegea nici chiar pastorul, care, cînd îl întîlnea pe uliță, îl privea încruntat de după ochelarii cu ramă de aur. Asta îl mîhnea ; dar nici el nu spunea ceva nevestei.

Așa au trăit cîtăva vreme, pînă într-o duminică seara, cînd erau amîndoi pe stradă. Trecînd prin fața unui grup de oameni, cineva spuse o vorbă urîtă la adresa femeii. Bethke tresări.

Ea îl apucă de braț :

— Lasă-i. I-am auzit de atîtea ori...

— Cum ?

Şi Adolf înţelese deodată pentru ce era ea aşa de tristă şi de tăcută. Se repezi furios să ia de gît pe cel care strigase. Dar acesta se ascunsese în spatele celorlalţi şi dispăruse.

Porniră spre casă. Se culcară, fără să-şi spună o vorbă. Adolf nu putea să adoarmă şi privea în gol. Într-un tîrziu, auzi un hohot înăbuşit. Femeia plîngea cu capul în pernă. Poate că mai stătuse ea aşa plîngînd şi în alte nopţi, pe cînd el dormea. Îi spuse încetişor :

— Lasă, Marie... Nu-i nimic... Şi ce-i dacă vorbesc ?...

Dar ea plîngea mereu.

Adolf se simţea părăsit şi singur. În dosul ferestrelor, întunericul pîndea duşmănos, şi copacii, afară, foşneau şi şopteau ca nişte babe flecare. Puse încetişor mîna pe umărul ei. Ea ridică capul şi-l privi cu faţa plină de lacrimi :

— Adolf, lasă-mă să plec... Dacă plec, n-au să mai spună nimic.

Se sculă din pat. Lumînarea mai ardea încă. Umbra ei se proiecta, enormă, alunecînd pe pereţi, şi ea era aşa de mică şi de slabă în lumina palidă a lumînării ! Se aşeză pe marginea patului şi îşi luă de pe scaun ciorapii şi bluza. Umbra pe perete făcu şi ea acelaşi gest ; părea o fantomă enormă, neagră, care se furişase de afară pe fereastră, şi acum strîmba ironic gesturile celor din odaie. O clipă după aceea avea să-şi ia parada şi s-o tîrască în întunericul de afară.

Adolf sări din pat şi trase perdelele de la ferestre, ca şi cum prin asta ar fi adăpostit odaia de întunericul, care cu ochi de bufniţă, pîndea lacom prin geamurile negre.

Femeia îşi pusese ciorapii şi voia să-şi îmbrace rochia. Adolf se apropie de ea :

— Ce faci, Marie ?....

Ea clipi repede din ochi şi îşi lăsă mîinile în jos. Rochia căzu lîngă pat. În ochii ei, Adolf văzu o desnădejde adîncă, deznădejdea unui animal rănit, jalea şi deznădejdea fiinţelor care nu mai au nici o apărare.

Adolf îi puse mîna pe umăr. Ce moale şi caldă era ! Cum putea cineva să-şi bată joc de ea ? Ce aveau cu ea ? De ce erau aşa porniţi toţi împotriva ei ? Aşa fără

de milă... O trase spre el, ea i se lăsă în brațe și îi puse mîinile după gît, cu capul pe umărul lui. Și rămaseră așa, îmbrățișați, tremurînd de frig, și încălzindu-se unul pe altul, ghemuiți pe marginea patului. Nu-și vorbiră mult. Cînd flacăra lumînării pe sfîrșite începu să fîlfîie făcînd să se miște iar umbrele pe perete, Adolf o împinse pe nevastă-sa în pat. Asta însemna să nu plece, să rămînă. Îi spuse atît :

— Avem să plecăm de aici, Marie.

Asta era scăparea.

— Da, Adolf, să plecăm.

Și, luîndu-l în brațe, începu să plîngă în hohote. El o ținea strîns, spunînd :

— Da, da, mîine caut un cumpărător pentru casă... chiar mîine...

Și tot vîrtejul de mînie, mîhnire și deznădejde care îl copleșise, se preschimbă în dragoste. Îi potoli plînsul și-o adormi ca pe un copil.

Lumînarea se stinsese. Umbrele pe perete dispăruseră. Adolf stătea în pat, fără să adoarmă, și se gîndea. Tîrziu noaptea, ea se trezi și văzu că are încă ciorapii pe care și-i pusese cînd voise să plece. Îi scoase, îi netezi și îi așeză pe scaun, alături de pat.

Două zile după aceea, Adolf își vîndu casa și atelierul. Își găsi o locuință în oraș. Mobilele și le luă cu el. Cîinele trebui să-l lase. Mai greu a fost cînd s-a despărțit de grădină. Copacii erau tocmai în floare. Nu i-a fost deloc ușor să plece așa și, mai ales, nu știa ce are să facă de acum înainte. Dar nevastă-sa era liniștită și bucuroasă că pleacă.

Apartamentul lor din oraș e umed și fără lumină, rampa scării e murdară. Pretutindeni e miros de bucătărie și de camere neaerisite. Și cînd treci, capete curioase se itesc prin uși. Adolf nu prea are de lucru ; în schimb are vreme să se gîndească. Nu prea sînt veseli, nici el, nici ea. Au impresia că nu s-au mutat și că viața lor din sat i-a urmat și aici.

Adolf stă în bucătărie și se gîndește, nu pricepe de ce nu s-au schimbat toate, așa cum credea. Cînd seara, după ce s-a strîns masa, stau amîndoi unul în fața al-

luia, după ce au citit ziarele, el simte că se sapă între ei aceeași prăpastie de tristețe și de pustiu. Ea își găsește de treabă, șterge praful de pe mobile... Și cînd el o strigă : „Vino încoace, Marie", ea lasă cîrpa de praf și vine. Și cînd o ia în brațe, șoptindu-i : „Nu-i așa că-i bine aici, Marie ?" — ea dă din cap, fără un gest, fără o vorbă. Nu-i veselă, așa cum ar vrea. El nu știe că e și din pricina lui, nu numai dintr-a ei. În cei patru ani de război, cît n-au fost împreună, s-au îndepărtat unul de altul, s-au înstrăinat unul de celălalt. Fiecare e o povară pentru celălalt. El o îndeamnă :

— Dar spune și tu ceva...

Ea tresare și se silește să vorbească ceva... Dar ce să-i spună ? Despre ce să vorbească ? De casă ?... De bucătărie ?... Cînd doi oameni ajung așa, că trebuie neapărat să-și spună ceva, ca să umple golul dintre ei, atunci e greu de tot : oricît ar vorbi și oricîte și-ar spune, golul dintre ei rămîne mereu. Vorba e bună, cînd este și fericire, cînd izvorăște spontană și vie. Dar cînd ești nefericit, la ce pot sluji vorbele, care sînt așa de îndoielnice și așa de capricioase ? Dimpotrivă, vorbele mai mult strică.

Adolf se uită la ea, urmărindu-i gesturile. Și în locul ei, vede altă femeie, tînără și veselă, femeia amintirilor lui, pe care n-o poate uita. Atunci îl cuprinde mînia și îi spune :

— Te gîndești mereu la celălalt, nu ?

Ea îl privește cu ochi mari, el își dă seama că e nedrept, dar tocmai din pricina asta continuă pe același ton :

— Da, desigur, ți-era mai bine la el ! De ce te-ai mai întors ? Trebuia să rămîi la el !

Fiecare vorbă pe care-o spune îl doare, dar nu se poate opri. Și continuă să vorbească pînă cînd nevastă-sa se tupilează într-un ungher, în umbră, și începe iar să plîngă ca un copil rătăcit.

Ah, da... copii sîntem cu toții, copii rătăciți, și în jurul casei noastre e mereu întuneric !...

Și Adolf nu mai poate sta acasă. Iese și colindă în neștire pe străzi, se oprește la vitrine, privind fără să vadă, atras mereu de locurile unde e lumină. Tramva-

iele sună, automobilele trec în goană, oameni îl îmbrîncesc din mers ; pe sub felinare aşteaptă femei de stradă. Îşi leagănă şoldurile, rîd şi îl cheamă. Şi îşi ia una şi se duce cu ea, vesel că mai aude şi mai vede şi altceva decît ceea ce e acasă. Şi după aceea, iarăşi se trezeşte singur şi fără rost. Acasă nu-i vine să se ducă. Şi atunci începe să ia cîrciumile la rînd şi se îmbată zdravăn.

Tocmai îl găsesc într-o cîrciumă. M-aşez lîngă el, îl privesc cum bea şi-l ascult vorbind. Acesta e Adolf Bethke, soldatul cel mai inimos şi cel mai credincios camarad, care pe atîţia i-a sfătuit, i-a ajutat şi i-a scăpat de la moarte. Pe front, el a fost pentru mine mîngîiere şi ocrotire, mamă şi frate, în nopţile de spaimă cînd fulgerau rachetele în văzduh şi moartea putea veni în fiecare clipă. Am dormit alături în noroiul tranşeelor, şi cînd eram bolnav, mă acoperea şi mă îngrijea ; cîte lucruri nu ştia să facă ! Întotdeauna cînd aveam nevoie de un sfat, lui i-l ceream, şi el mi-l dădea întotdeauna... Aici însă, îl găsesc împotmolit în gînduri, abătut, cu ochii tulburi...

— Mai bine am fi rămas pe front, Ernst ! Acolo, cel puţin, eram împreună...

Nu-i răspund ; mă uit la mîneca mea pe care stau încă urmele spălăcite ale unor pete de sînge. E sîngele lui Weil, care a fost împuşcat din ordinul lui Heel. Iată unde am ajuns. E iarăşi război. Dar camaraderie nu mai este.

IV.

Tjaden se însoară cu fata măcelarului. Măcelăria, în care se taie numai carne de cal, a început în ultimul timp să meargă admirabil, şi dragostea lui Tjaden pentru fată a crescut în aceeaşi măsură.

Mirii se duc dimineaţa la cununie, într-o trăsură vopsită cu lac negru, capitonată cu mătase albă şi, natural, cu patru cai, aşa cum se cuvine pentru o întreprindere care trăieşte de pe urma cailor. Willy şi Kosole sînt martori. Willy şi-a cumpărat, pentru această solemnă ocazie, mănuşi albe, de bumbac veritabil. A fost destul de greu pînă să şi le poată procura. Mai întîi, Karl a trebuit să capete vreo şase cartele. Pe urmă vreo două zile au tot căutat prin magazine. Nicăieri nu se găsea numărul potrivit pentru Willy.

În sfîrşit au găsit. Mănuşile lui Willy, mari cît nişte săculeţe, fac un efect grozav cu jacheta lui vopsită proaspăt. Tjaden e în frac, Mariechen e în rochie de mireasă cu trenă şi pe cap cu cununa de lămîiţă.

Înainte de a pleca de la primărie, intervine un accident. Kosole soseşte, îl vede pe Tjaden în frac şi e apucat de un rîs grozav. De-abia s-a potolit, şi începe din nou ; nu poate să se uite la urechile lui Tjaden, care atîrnă clăpăuge deasupra gulerului înalt, fără să izbucnească în rîs. Cu neputinţă să se stăpînească. Ne e teamă să nu-l apuce rîsul în biserică, tocmai în timpul cununiei... De aceea, în ultimul moment, trec eu martor în locul lui.

Toată măcelăria e decorată frumos. La intrare sînt flori şi crenguţe de mesteacăn. Pînă şi în sala unde se

taie caii e o ghirlandă de brad, sub care Willy, aplaudat de toți, pune o tablă pe care scrie : Bine ați venit !

Bineînțeles, la masă nu se servește carne de cal ! Numai carne de porc și o friptură de vițel uriașă.

După friptura de vițel, Tjaden își scoate fracul și gulerul tare. Asta îl face pe Kosole să poată mesteca în liniște : pînă acum ori de cîte ori se întorcea spre Tjaden risca să se înece de rîs. Urmăm și noi exemplul lui Tjaden și ne simțim din ce în ce mai bine.

După-amiază, socrul dă citire unui document prin care ne anunță că-l face pe Tjaden coproprietar al măcelăriei. Îl felicităm și Willy aduce cu mănușile lui albe cadoul nostru de nuntă : o tavă de alamă și douăsprezece pahărele de lichior, de cristal. Și trei sticle de coniac, procurate de Karl. Socrul e așa de încîntat de cadou, încît oferă imediat lui Willy un post de director în întreprinderea lui. Spune că peste vreo două săptămîni are de gînd să deschidă un birt. Willy promite că are să se gîndească serios la această chestiune.

Seara vine și Ludwig. Vine în uniformă : Tjaden l-a rugat să vină așa, ca să arate familiei că e prieten cu un sublocotenent. Dar Ludwig pleacă repede. Noi ceilalți mai stăm, pînă cînd n-au mai rămas pe masă decît ciolane roase și sticle goale.

Cînd ieșim în stradă, Albert propune să mergem la cafeneaua Gräger.

— Trebuie să fie închis, spune Willy.

— Putem intra pe dindos. Karl știe pe unde.

Nu prea avem chef să mergem. Dar Albert insistă atîta, încît cedăm. Mă miră foarte mult : Albert e întotdeauna cel dintîi gata să se ducă acasă.

La Gräger, obloanele, în față, sînt trase ; nu se vede și nu se aude nimic. Totuși, cînd intrăm pe dindos, dăm de o hărmălaie nemaipomenită. Gräger e localul îmbogățiților ; petrecerea ține în fiecare noapte pînă la ziuă. O parte a localului e formată din boxe, ascunse după perdele roșii. Aici e partea unde se bea vin. Cele mai multe din perdele sînt trase. Din dosul lor se aud rîsete și țipete. Willy rîde cu gura pînă la urechi :

— Bordelurile private ale lui Gräge.

Trecem în partea din față. Localul e plin. La dreapta sînt mesele femeilor. Unde sînt afaceri e viață de noapte. De asta, douăsprezece femei cîte sînt aici, de-abia ajung. Evident că li se face și concurență. Karl ne arată pe doamna Nickel, o femeie voinică și brună. Bărbatu-său e un misit care, fără ea, ar fi murit de foame. Ea îl ajută ; de obicei face cîte-o vizită de-o oră tovarășilor de afaceri ai lui bărbatu-său.

Pe la mese e mare animație. Toți vorbesc, rîd, strigă. Vezi oameni în haine elegante vorbind prin colțuri cu indivizi zdrențăroși și fără guler. Unii examinează pe furiș pachetele cu mostre de mărfuri ; se discută cu aprindere prețurile, calitatea ; alții scriu repede ceva într-un carnet, se tocmesc, aleargă la telefon, sau ies și se întorc iar. Nu se vorbește decît de vagoane, kilograme, unt, scrumbii, slănină, dolari, guldeni, acțiuni și cifre.

La o masă alături de noi se discută despre un vagon de cărbuni. Karl ascultă o clipă, apoi face un gest de dispreț :

— Astea sînt toate afaceri în vînt. Unul a auzît vorbindu-se despre ceva, altul aude și el propagă chestia, al treilea interesează pe al patrulea, și se agită cu toții și își dau importanță, dar în fond nu e nimic. Sînt numai niște trepăduși, care vor și ei să ciupească un comision, dacă pot. Adevărații oameni de afaceri își fac treburile cel mult cu doi sau trei intermediari, pe care îi cunosc bine. Uitați-vă la individul acela gros din fața noastră. A cumpărat ieri două vagoane de ouă din Polonia. Acum a expediat vagoanele în Olanda — zice el. Dar pînă în Olanda, pe drum, are să le schimbe destinația, are să le declare altfel și are să le întoarcă dîndu-le drept ouă proaspete olandeze, și are să le vîndă cu de trei ori prețul. Cei de la masa de colo sînt traficanți de cocaină. Aștia, natural, cîștigă enorm. Acolo la stînga e Diederichs ; ăsta se ocupă numai cu slănină. Și asta e o afacere bună.

Willy mormăie :

— Și din cauza porcilor ăstora trebuie noi să crăpăm de foame.

Karl îi răspunde :

— Asta ai face-o și fără ei. Săptămîna trecută s-au vîndut din partea statului zece putini de unt, pentru că untul stătuse prea mult și se rîncezise. Cu grînele la fel. Bartscher, acum de curînd, a cumpărat o cantitate mare de cereale pe un preț de nimic, pentru că statul le păstrase într-o magazie veche și umedă, pînă ce au mucegăit.

Albert întreabă :

— Cum ai spus că-l cheamă ?

— Bartscher. Julius Bartscher.

— Vine des pe aici ?...

— E nelipsit. Dar ce, vrei să faci afaceri cu el ?

Albert face semn că nu.

— Are parale ?

Karl răspunde cu oarecare respect :

— Foarte multe.

Willy ne anunță rîzînd :

— Uite-l pe Arthur !

Mantaua de cauciuc galbenă a apărut la ușa din fund. Cîțiva indivizi se ridică de la masă și îi ies repede înainte. Ledderhose își face drum printre ei, salută în dreapta și în stînga cu un aer protector și trece printre mese ca un general. Observ cu mirare că fața lui a căpătat o expresie aspră și antipatică, o expresie care rămîne chiar cînd zîmbește.

Ne dă bună seara, vorbindu-ne cam de sus.

Willy îi spune :

— Stai jos, Arthur.

Ledderhose ezită o clipă, dar nu poate rezista dorinței de a ne arăta, aici, în domeniul lui, ce om strașnic a devenit.

— Bine, stau o clipă cu voi.

Și ia scaunul lui Albert, care s-a ridicat și umblă prin local, uitîndu-se în toate părțile, ca și cum ar căuta ceva. Vreau să mă duc după el, dar îl las, deoarece cred că vrea să iasă în curte. Ledderhose comandă băutură și începe să discute despre zece mii de cizme și douăzeci de vagoane de fier vechi, cu un tip, ale cărui degete strălucesc de diamante. Din cînd în cînd se uită la noi să vadă dacă ascultăm.

Albert cercetează toate boxele. I-a spus cineva ceva, dar nu-i vine să creadă ; totuși astăzi nu s-a gîndit decît la asta. Se uită acum printre perdelele unei boxe din fund. Și deodată are impresia că îl lovește cineva cu un topor în cap. O clipă se clatină ca amețit, trage perdeaua și năvălește înăuntru.

Pe masă sînt pahare de șampanie, în mijloc e un buchet de roze, fața de masă e trasă și atîrnă cu un capăt pe jos. La masă stă o fată blondă într-un fotoliu, bluza i-e desfăcută, părul zbîrlit, i se văd sînii. Fata e cu spatele la Albert, fredonează și se piaptănă uitîndu-se într-o oglindă de mînă.

Albert strigă, înăbușit :

— Lucia...

Ea tresare, se întoarce și se uită la el ca la o fantomă. Încearcă mașinal să zîmbească. Dar zîmbetul i se strînge pe buze, cînd observă că Albert se uită fix la sînii ei goi. Nu mai poate minți. Se ridică înspăimîntată, dîndu-se după scaun :

— Albert... eu nu sînt vinovată... el... el a fost...

Și, după aceea, repede :

— M-a amețit cu vin, Albert... Albert... Eu n-am vrut deloc... Mi-a dat să beau tot mai mult... N-am mai știut nimic... îți jur...

Albert nu răspunde. O voce din dosul lui întreabă :

— Ce-i aici ?

E Bartscher, care s-a întors din curte și stă acum înaintea lui Albert clătinîndu-se, fumînd și suflîndu-i fumul în față :

— Ce ! Te-ai îmbătat ? Pleacă de aici.

Albert rămîne o clipă buimăcit, cu ochii țintă la omul din fața lui, pe care-l observă în cele mai mici detalii, de la lanțul de aur de pe burtă pînă la chipul lui puhav și roșu.

În clipa asta, Willy își ridică ochii și îi vede. Nu ezită o clipă, sare de la masă, dă lumea într-o parte și se repede spre ei. Dar e prea tîrziu. Înainte de a-i ajunge, Albert a și scos revolverul și a tras. Ne sculăm și ne repezim și noi.

Bartscher a încercat să se apere cu un scaun, — dar n-a ajuns să-l ridice pînă la înălțimea ochilor. Glontele

lui Albert l-a nimerit drept în mijlocul frunții. Aproape nici n-a ochit : era cel mai bun țintaș al companiei, și mînuiește revolverul ca nimeni altul... Bartscher se prăvălește pe podele. Doar picioarele mai tresar. Lovitura e mortală. Fata țipă. Willy strigă :

— Stați pe loc !

Și îi ține în loc pe cei care vor să înainteze spre noi. Îl luăm pe Albert care, neclintit, o privește mereu pe fată, și-l ducem în goană prin curte, pe stradă, pînă la primul colț, într-o piață, unde nu-i nimeni, doar două căruțe deshămate. Willy vine și el după noi. Spune gîfîind :

— Trebuie să dispari imediat.

Albert îl privește ca și cum de-abia acuma s-ar trezi. Se desprinde de noi și pleacă :

— Lasă-mă, Willy, știu eu ce am de făcut.

— Ce, ești nebun ? îi spune Kosole.

Albert se clatină ca ametit. Îl ținem. Dar ne dă la o parte, spunînd încetișor ca și cum ar fi foarte obosit :

— Nu, Ferdinand. Cine face una, trebuie s-o facă și pe cealaltă.

Și pleacă.

Willy aleargă după el și îi vorbește mereu. Albert clatină numai din cap și cotește după colțul străzii.

Willy îl urmează. Kosole spune :

— Trebuie să-l luăm cu forța. E în stare să se ducă la poliție !

Karl răspunde :

— Cred că e inutil, Ferdinand ; îl cunosc pe Albert.

— Bine, dar cu asta n-are să-l învie pe celălalt. La ce folosește ? Albert trebuie scăpat !

Nimeni nu mai scoate o vorbă. Îl așteptăm pe Willy. După un timp, Kosole zice :

— Dar cum a putut face una ca asta ?

Îi spun :

— Ținea mult la fată.

Willy se întoarce singur. Kosole se repede spre el :

— A plecat ?

Willy răspunde, întorcînd capul :

— Nu. S-a dus la poliție. Nimic de făcut. Era în stare să tragă și în mine dacă l-aș fi oprit.

— Ce nenorocire !

Kosole își sprijină fruntea de oiștea unei căruțe. Willy se așează pe o piatră. Karl și cu mine stăm rezemați de căruțe.

Și Kosole, Ferdinand Kosole plînge ca un copil.

V.

S-a descărcat o armă şi s-a sfărîmat un bloc de piatră ; o mînă neagră s-a întins printre noi. Am fugit de o umbră, dar am alergat în cerc şi umbra ne-a ajuns.

Am făcut zgomot şi am cercetat, ne-am oţelit inimile şi ne-am lăsat în voie, am stat ghemuiţi şi ne-am repezit, ne-am rătăcit şi am alergat mai departe, — dar simţeam mereu că umbra e îndărătul nostru şi nu ştiam cum să scăpăm de ea. Am crezut că ea aleargă în urma noastră şi nu ne-am dat seama că noi am tîrît-o după noi, că acolo unde ne aflam noi stătea şi ea în tăcere, că ea nu fugea după noi, ci se găsea în noi, chiar în noi.

Am vrut să clădim case, ne era dor de grădini şi de terase, voiam să vedem marea şi să simţim adierea vîntului. Dar niciodată nu ne-am gîndit că are nevoie de-o temelie casa. Eram ca acele cîmpuri de bătaie din Franţa care, cît vezi cu ochii, sînt liniştite ca ogoarele, dar în sînul cărora mai zace risipită atîta muniţie. Pînă nu vor fi dezgropate şi îndepărtate, cuţitul plugului nu va putea să brăzdeze pămîntul fără primejdie.

Sîntem tot soldaţi, fără s-o fi ştiut. Dacă tinereţea lui Albert s-ar fi scurs paşnică şi fără frîntură, ar fi avut el multe lucruri bune care să fi crescut cu el şi să-l fi păzit de rele. Dar aşa, se sfărîmase totul. Cînd s-a întors acasă, nu mai avea nimic într-însul. Tinereţea sa irosită, dorul său încătuşat de altădată, focul de a se vedea iar acasă, setea de iubire, toate s-au aruncat orbeşte asupra acestui om pe care el credea că-l va iubi. Şi cînd s-a sfărîmat totul, el n-a ştiut să facă altceva

decît să împuște. Nici nu învățase altceva. Să nu fi fost soldat, ar fi găsit el alte căi. Dar așa, nici măcar nu i-a tremurat mîna. Ani de zile se deprinsese să țintească.

În Albert, tînărul visător, în Albert, personificarea iubirii, mai sălășluia Albert-soldatul.

Bătrîna stă sfîșiată de durere și plînge. Nu poate să priceapă.

— Cum a putut să facă una ca asta ? Totdeauna a fost un băiat atît de liniștit.

Panglicile pălăriei bătrînești îi tremură, batista îi tremură, mantila neagră îi tremură. În sufletul ei e numai deznădejde și durere.

— Poate s-a întîmplat așa pentru că nu mai are tată. Avea abia patru ani cînd i-a murit tata. Cu toate astea, totdeauna a fost un copil bun și liniștit...

— Așa a rămas și astăzi, doamnă Trosske, îi spun eu.

Auzind asta începe să-mi vorbească despre copilăria lui Albert. Simte nevoia să vorbească, căci n-o mai poate suporta. Au venit vecinii, cunoscuții, chiar doi profesori ; nimeni nu poate să priceapă ce-a fost.

— Dumnealor să facă bine să-și țină gura, zic eu, pentru că toți au o vină în asta.

Femeia mă privește fără să înțeleagă ce vreau să spun. Apoi continuă să-mi istorisească despre Albert cum a învățat să umble, că nu a zbierat niciodată ca alți copii, că era prea cuminte pentru un copil — și acum să facă una ca asta. Cum de a putut-o face ?

Mă uit la ea mirat. Nu știe nimic despre fiu-său. Poate că la fel mi s-ar întîmpla și mie cu mama. Mamele atîta știu : să iubească, mai mult nu pot pricepe.

— Gîndește-te, doamnă Trosske, zic eu, Albert a fost în război.

— Da, răspunse ea, da, da.

Dar nu concepe ce legătură poate fi între una și alta.

— O fi Bartscher un om rău ? mă întrebă încet.

— Era o puștlama, afirm eu, și atît, căci restul nu mai are nici o importanță.

Dă din cap și hohotește în plîns.

— Altminteri nici n-aș fi putut înțelege. El nu i-a făcut rău nici unei muște măcar. Hans le rupea totdeauna aripile. Dar Albert niciodată. Și ce-or să-i facă acum ?

— N-o să i se întîmple cine știe ce, o liniștesc eu. Era foarte agitat și asta-i tot atît ca și legitima apărare.

— Slavă Domnului ! oftează ea. Croitorul de lîngă noi spunea că o să fie executat.

— Croitorul e un nebun, răspund eu.

— Da, și a mai spus că Albert e un asasin. Nu e asasin și n-a fost niciodată — izbucnește bătrîna — niciodată !

— Cu croitorul ăsta mă socotesc eu odată, îi spun furios.

— Nici nu mai pot ieși din casă, zice ea, printre sughițuri, e totdeauna la ușă.

— Te petrec eu pînă acasă, doamnă Trosske, — îi spun.

Ajungem aproape de casa ei.

— Iar e acolo, îmi șoptește bătrîna cu teamă și-mi arată spre ușa casei.

Mă proptesc puțin locului. Dacă scoate un cuvînt, îl fac fărîme, chiar de-ar fi să stau zece ani în cușcă. Dar o șterge odată cu două cumetre care tot vin pe la el.

Cînd intrăm în casă, mi-arată mama lui Albert o fotografie a lui și a lui Hans de pe vremea cînd erau copii. Și începe iar să plîngă ; dar, parcă rușinată, se oprește deodată. Bătrînele sînt ca și copiii. Le vin repede lacrimile ; dar le și seacă repede.

Pe sală, mă întreabă :

— Are destulă mîncare ?

— Firește că are, îi răspund eu. Karl Bröger are grijă de asta. Capătă destul.

— Mai am puțin cozonac. Îi place mult. Mi-or da voie să i-l duc ?

— Încearcă, îi răspund eu, și dacă ți s-o da voie atunci spune-i : Albert, știu că n-ai nici o vină. Atît.

Ea dă din cap.

— Poate că nu m-am ocupat destul de el. Dar Hans e fără picioare...

O consolez.

— Bietul băiat — zice — stă singur de tot...

Îi dau mîna.

— Cu croitorul am să stau eu de vorbă. De-acum încolo o să te lase în pace.

Îl găsesc tot în fața ușii. O figură anostă, idioată, de mahalagiu. Îmi rînjește cu înțeles, gata să-i dea drumul gurii în urma mea. Îl apuc de haină.

— Mă dobitocule, dacă mai îndrăznești să-i spui femeii vreo vorbă, să știi că te fac bucăți. Ține minte, palavragiule !

Îl scutur ca un sac de cîrpe și-l lovesc cu șalele de clanța ușii.

— Mai vin eu pe-aici. Îți rup oasele, cîrpaci ordinar.

Îi mai dau cîteva perechi de palme.

Am ajuns destul de departe, cînd mă pomenesc că-mi strigă din urmă :

— Ai să mergi la judecată. O să plătești cel puțin o sută de mărci.

Mă întorc și mă duc spre el. Dar dispare repede.

Georg Rahe a venit să doarmă la Ludwig. Îl găsesc stînd ghemuit într-un colț. Are hainele murdare de noroi. A citit în ziare despre fapta lui Albert și a venit repede să afle ce s-a întîmplat. Spune :

— Trebuie să-l scăpăm.

Ludwig se uită la el.

— Dacă am avea vreo șase băieți de ispravă și un automobil, continuă Rahe, ar merge. Cel mai bun prilej e cînd l-or duce la tribunal. Sărim printre ei și, în înghesuială, or să fugă doi dintre noi cu Albert pînă la automobil.

Ludwig a ascultat cîtăva vreme. După aceea scutură din cap.

— Nu se poate, Georg. Dacă nu am izbuti, i-am face un mare rău lui Albert. Așa cel puțin mai are nădejdea că o să poată scăpa. Dar asta are prea puțină importanță. Și eu aș lua parte, fără nici o discuție. Ce ne facem însă cu Albert, pentru că el n-ar veni după noi. Nu vrea nici în ruptul capului.

Și Rahe adaugă, după o clipă :

— Atunci trebuie să-l luăm cu forța. Trebuie să iasă cu orice preț — chiar dacă aș ști că-mi termin viața.

Ludwig nu răspunde nimic. Eu spun :

— Și eu cred, Georg, că n-ar servi la nimic. Chiar dacă l-am scoate, s-ar întoarce înapoi. Nu știi că era cît pe-aci să-l împuște pe Willy cînd a vrut să-l facă scăpat !

Rahe își vîră capul între mîini. Ludwig e foarte abătut.

— Cred, spune Ludwig cu amărăciune, că sîntem pierduți cu toții.

Nu răspunde nici unul. În cameră plutește frămîntarea și o liniște ca de mort.

Am rămas singur la Ludwig. Stă tot cu capul plecat în mîini.

— Totul e zadarnic, Ernst. Sîntem distruși, dar lumea merge mai departe, ca și cum nici n-ar fi fost război. N-o să treacă multă vreme și urmașii noștri de pe băncile școlii or s-asculte nesățioși povestirile din război cu părerea de rău că n-au luat și ei parte. De pe acum au început să se repeadă în corpurile de voluntari, și abia au șaptesprezece ani împliniți că au și început să comită asasinate politice. Ernst, mă simt atît de istovit...

— Ludwig.

Mă așez lîngă el și-l cuprind cu brațul în jurul umerilor.

Zîmbește cu deznădejde și apoi îmi spune încet :

— Pe vremea aceea, înainte de război, aveam și eu, ca toți școlarii, o dragoste. Acum cîteva săptămîni am întîlnit-o iar pe fata aceea. Am avut impresia că s-a făcut mult mai frumoasă. Mi s-a părut atunci că renasc în mine vremurile de altădată. Ne-am mai văzut apoi de cîteva ori și dintr-o dată am simțit...

Ludwig își pune capul pe masă. Cînd se trezește iar, îi văd privirea zbuciumată.

— La nimic nu-mi mai slujesc toate astea, Ernst, dacă sînt bolnav.

Se ridică și deschide fereastra. Afară e noapte caldă cu stele multe. Deprimat, rămîn cu ochii țintă drept îna-

iute. Ludwig privește cîtva timp afară, apoi se întoarce către mine.

— Ți-aduci aminte de noaptea în care am rătăcit prin pădure cu un volum de Eichendorff ?

— Da, Ludwig, răspund eu repede, bucuros că a trecut la alte gînduri, era către sfîrșitul verii. Odată, descoperisem într-o escapadă de-astea un arici.

Figura lui începe să se destindă.

— Și credeam că luăm parte la o aventură cu diligențe, cu cornuri de vînătoare și cu stele. Îți mai aduci aminte cum voiam să fugim în Italia ?

— Da, dar nu mai venea diligența cu care trebuia să plecăm. Și bani de tren n-aveam.

Chipul lui Ludwig se însenînează tot mai mult. Parcă ar avea ceva misterios într-însul, atît e de voios.

— L-am citit atunci pe Werther, zice el.

— Și am băut vin, îi amintesc eu.

Ludwig zîmbește.

— Și pe Gottfried Keller. Îți mai aduci aminte cum vorbeam pe șoptite despre Iudita ?

Dau din cap și spun :

— Mai tîrziu, ți-a plăcut Hölderlin mai mult decît toți ceilalți.

O pace nespusă s-a pogorît asupra lui Ludwig. Vorbește încet și molcom.

— Ce de planuri nu ne făceam noi ! Ce buni și generoși voiam să devenim ! Și ce biete dobitoace am ajuns Ernst !

— Da, îi răspund eu pe gînduri, unde au rămas toate astea !

Stăm la fereastră lipiți unul de celălalt. O adiere ușoară trece prin cireși. Frunzele foșnesc. A căzut o stea. Se aude bătînd ora douăsprezece.

— Hai să mergem la culcare.

Ludwig îmi dă mîna.

— Noapte bună, Ernst.

— Somn ușor, Ludwig.

În timpul nopții, tîrziu de tot, bate cineva la ușă. Tresar din somn ca zăpăcit.

— Cine ?

— Eu sînt ; Karl. Deschide !

Sar din pat.

Karl năvălește înăuntru :

— Ludwig...

Încep să-l scutur :

— Ce-i cu Ludwig ?

— A murit.

Odaia se învîrtește în jurul meu. Mă prăbușesc în pat.

— Cheamă un doctor.

Karl apucă un scaun și-l trîntește pe podea, făcîndu-l țăndări.

— E mort, Ernst. Și-a tăiat arterele de la mînă.

Nu știu cum m-am îmbrăcat. Nu știu cum am ajuns acolo. Mă pomenesc deodată într-o cameră. O lumină vie, sînge, o sclipire insuportabilă de quarțuri și silicați, și în față, pe un scaun, un trup nespus de obosit, slab, prăpădit, cu o figură ascuțită, fața îngrozitor de palidă și ochii stinși pe jumătate închiși.

Nu știu ce se petrece. E aici mamă-sa, e Karl, e gălăgie, cineva îmi vorbește, înțeleg că vrea să rămîn aici, pricep că vor să cheme pe cineva, dau din cap, mă ghemuiesc în sofa, ușile scîrțîie, nu mă pot mișca, nu pot vorbi și deodată mă pomenesc singur cu Ludwig și mă uit la el...

Karl a fost cel din urmă la el. L-a găsit liniștit și destul de vesel. După ce a plecat, Ludwig și-a pus în ordine lucrurile și a scris cîtva timp. Apoi a împins un scaun spre fereastră și a pus pe masa din apropiere un lighean cu apă caldă. A încuiat ușa, s-a așezat pe scaun și și-a tăiat arterele în apă. N-a simțit cine știe ce durere. A văzut cum curge sîngele, un tablou la care s-a gîndit de multe ori : să facă să se scurgă din trup sîngele acela odios, otrăvit.

Imaginea camerei i-a devenit foarte clară. A văzut fiecare carte, fiecare cui, fiecare reflex al colecției de pietre, variațiile de culori. Și-a cuprins toată odaia, care l-a pătruns odată cu răsuflarea lui, care s-a împreunat cu ea. Apoi odaia s-a depărtat tot mai mult și a devenit tot mai nedeslușită. Tinerețea a început să-i apară în tablouri. Eichendorff, pădurea, dorul de casă. Liniș-

tit, fără suferință. Îndărătul pădurii s-a întins sîrma ghimpată, norii albi ai șrapnelelor, explozia obuzelor mari. Dar nu l-au mai speriat. Erau înăbușite, ca niște clopote. Clopotele deveniră mai puternice, dar pădurea a rămas. Ele sunau cu atîta putere în capul lui, încît i se părea că o să se facă bucăți. Apoi a început să se mai întunece și seara a pătruns pe fereastră. Norii au venit spre el întinzîndu-i-se sub picioare. Ar fi vrut ca, cel puțin o dată în viața lui, să vadă niște flamingo. Acum știa că ăștia erau niște flamingo cu aripile roze-cenușii larg întinse, mulți, ca o săgeată — nu mai văzuse el, cînd era în Flandra, niște rațe sălbatice îndreptîndu-se ca o săgeată spre luna roșie de tot, roșie ca macul ? Peisajul se depărta tot mai adînc, rîuri argintii și insule se înălțau strălucind, aripile roze-cenușii se înălțau tot mai sus, iar orizontul deveni tot mai luminos — marea... Dar deodată se mai desprinde fierbinte un strigăt cumplit, un ultim act de cugetare țîșni din creier în conștiința ce se sfîrșea : frică, scăpare, pansament. Încercă să se trezească, să-și ridice brațul. Corpul îi tresări, dar era deja prea slab. Simți că se învîrte ceva în jurul lui, apoi nu mai resimți nimic și pasărea uriașă veni încet de tot, bătînd rar și fără zgomot din aripile ei negre.

O mînă mă dă deoparte. Iarăși sînt oameni în jurul meu și-l iau în brațe pe Ludwig ; îl îmbrîncesc pe unul dintre ei ca să nu pună nimeni mîna pe el. Dar figura lui îmi apare dintr-odată, albă și rece, schimbată, severă — nu-l mai recunosc și mă dau îndărăt, clătinîndu-mă.

Nu știu cum am ajuns în odaia mea. Capul mi-e gol și mîinile mi-atîrnă fără putere pe brațele fotoliului.

Ludwig, mi-ajunge ! M-am săturat și eu. Ce rost mai am aici ? Nu ne mai potrivim nici unul cu lumea asta. Dezrădăcinați, consumați, istoviți... De ce ai plecat singur ?

Mă ridic. Mîinile îmi ard. Ochii îmi sînt aprinși. Simt că am febră. Mintea mi se tulbură. Nu mai știu ce fac.

— Luați-mă și pe mine, șoptesc eu, luați-mă!

Dinții îmi clănțănesc de frig. Mîinile îmi sînt asudate. Merg înainte clătinîndu-mă. Cercuri mari negre mi se învîrtesc înaintea ochilor.

Deodată rămîn țeapăn. Parcă s-a deschis o ușă. Parcă a troznit o fereastră. Mă trec fiori de groază. Prin ușa deschisă a odăii, în lumina lunii, îmi zăresc tunica atîrnînd pe perete lîngă vioară. Cu băgare de seamă, mă îndrept spre ea în vîrful picioarelor, ca să nu observe. Mă furișez spre haina asta cenușie care ne-a distrus totul, tinerețea noastră, viața noastră. O zmulg din cui, vreau s-o zvîrl, dar deodată o pun pe mine, mi-o îmbrac și simt cum începe să mă stăpînească. Tremur, inima îmi bate cu putere. Un sunet strident despică dintr-odată liniștea din odaie. Tresar și mă întorc. Mă cuprinde teama și mă lipesc de perete...

În lumina ștearsă a ușii deschise apare o umbră. Se clatină, vine mai aproape, îmi face semne. Arătarea ia chip de om, cu orbite negre și adînci, între care stă căscată o crăpătură largă, o gură care vorbește fără să fie auzită... Nu e ăsta... ?

— Walter... — spun eu în șoaptă.

Walter Willenbrock — mort în 1917 august, la Paschendaele. Dar. ce-i ? Am înebunit ? Visez ? Sînt bolnav ?... Dar îndărătul lui se și ivește altul, palid, strîmb, încovoiat — Friedrich Tomberge, pe care l-a doborît la Soissons o schijă, în momentul cînd stătea în ușa bordeiului. Și deodată încep să se înghemuie în odaie, cu ochii stinși, cu chipuri fantomatice, cete întregi de umbre. Franz Kemmerich, în vîrstă de optsprezece ani, amputat și mort după trei zile. Stanislaus Katczinsky, cu picioarele întinse și cu capul plecat, din care se prelinge o dîră subțire de sînge, Gerhard Feldkamp, sfîrtecat de o bombă la Ypres, Paul Bäumer, mort în octombrie 1918, Heinrich Wessling, Anton Heinzmann, Haie Westhus, Otto Mathes, Franz Wagner. Umbre, umbre, un convoi lung, un șir fără sfîrșit. Se furișează înăuntru, se ghemuiesc deasupra cărților, se agață pe ferestre. Odaia e plină.

Dar dintr-odată rămîn țeapăn de groază. O umbră mai deasă s-a ridicat cu încetul din mijlocul celorlalte.

Ea pătrunde pe uşă, cu braţele întinse, prinde viaţă, îi cresc oase. Dindărătul ei se furişează un trup, cu dinţi albi ca de cretă pe chipul negru. În orbite încep să-i lucească ochii. Cabrat, ca o focă, se întinde spre mine — căpitanul englez — îndărătul lui se tîrăsc fîşîind moletierele. Se repede la mine cu mîinile întinse.

— Ludwig ! Ludwig ! — strig eu. Ajutor, Ludwig !

Pun mîna pe un teanc de cărţi şi le arunc în mîinile întinse.

— Dă-mi o grenadă, Ludwig, gem eu.

Iau acvariul şi-l azvîrl în uşă. Se face ţăndări. Dar el rînjeşte şi vine tot mai aproape. Arunc cutia cu fluturi, vioara, apuc un scaun şi lovesc în rînjet. Încep să strig : „Ludwig ! Ludwig !“ Mă reped în el, ţîşnesc pe uşă, scaunul trozneşte. O iau la fugă. Aud strigăte îndărătul meu, strigăte îngrozitoare, dar tot mai puternic şi tot mai aproape de mine. Mă reped pe scări în jos, vuieşte după mine. Ajung în stradă, îi simt iar gîfîitul lacom în ceafă, Alerg. Casele se clatină. „Ajutor ! Ajutor !“ Pieţe, copaci, simt o mînă pe umăr, mă prinde, zbier, urlu, mă poticnesc, uniforme, pumni, bubuituri, trăznete moi care mă doboară la pămînt.

PARTEA A ŞAPTEA

I.

Au trecut ani ? Sau au fost numai săptămîni ? Trecutul atîrnă în zare ca o negură, ca o furtună îndepărtată. Am fost bolnav multă vreme. În clipele cînd se mai potolea febra, vedeam la căpătîi chipul îngrijorat al mamei... Pe urmă m-a cuprins o mare oboseală, care copleşi totul, un somn treaz în care se topeau toate gîndurile, o bucurie de a simţi cum sîngele curge sănătos în vine în mîngîierea caldă a soarelui.

Cîmpiile strălucesc în lumina sfîrşitului de vară. Grînele sînt mai înalte decît omul. Se apleacă şi se îndoaie în ritmul domol al vîntului. În locurile unde e numai iarbă, vîntul are un scrîşnet uşor, ca al unei coase. Pe unde e măcriş şi lucernă, sunetul e mai adînc şi mai înăbuşit ; trebuie să stai şi să asculţi mult pînă să-l auzi.

Stînd aşa, liniştea capătă viaţă. Musculiţe cu aripi negre, punctate cu roşu, stau pe florile de măcriş. Bondarii bîzîie ca nişte mici avioane, prin trifoi. Un bouldomnului se urcă încet şi liniştit pe o tulpină de traista-ciobanului.

O furnică mi se urcă pe mînă şi dispare în tunelul mînecii. Duce după ea o bucată dintr-un firicel de iarbă uscată, mult mai lung decît ea. Simt un gîdilat uşor pe braţ şi, nu ştiu, e furnica sau firişorul de iarbă care mă înfioară ? Dar vîntul pătrunde în mînecă şi gust cu voluptate mîngîierea lui — pe lîngă care toate dezmierdările dragostei sînt searbede şi vulgare.

Fluturi zboară, lăsîndu-se mînaţi de vînt, şi aripioarele lor par aripioarele aurii şi albe ale vîntului însuşi.

Se opresc din cînd în cînd la cîte o floare. Şi deodată, cînd deschid ochii, văd doi care mi s-au aşezat pe piept, unul galben cu puncte roşii, celălalt roşiatic cu ochi de paun pe aripi. Decoraţiile verii. Răsuflu încet şi uşor. Totuşi răsuflarea mea le mişcă aripile : dar nu pleacă. Cerul albastru se vede din iarbă. Aplec iar ochii şi văd cum pe vîrful ghetelor s-a oprit o libelulă cu aripi tremurătoare.

Fulgi de păpădie şi aţe de păianjen plutesc în văzduh. Se agaţă de ierburi şi de frunze, vîntul le desprinde şi le mînă mai departe, mi se opresc pe mîini şi pe haină, mi se aşează pe obraz, pe gene şi mă învăluie tot. Simt că trupul meu se face una cu cîmpia. Contururile mele se topesc în lumină. Nu mă mai deosebesc mult de ceea ce mă înconjoară. Graniţele mele dispar.

Răsuflarea ierburilor îmi mîngîie picioarele ; mireasma pămîntului îmi intră în haine şi părul meu se amestecă cu cerul. Vînt şi sînge palpită în mine deopotrivă. Nervii încordaţi vibrează. Simţurile mele percep cele mai uşoare senzaţii. Simt pe piept picioarele fluturilor şi paşii furnicilor răsună în vine. Şi încetul cu încetul cea din urmă împotrivire dispare şi nu mai sînt decît un muşuroi fără nume, cîmpie, pămînt...

Viaţa mută a pămîntului circulă nevăzută sub mine. Şi sîngele meu capătă şi el acelaşi ritm, tîrît de viaţa naturii şi împărtăşind-o. Curge prin bezna umedă şi caldă a adîncurilor, în lumea cristalelor de cuarţ ; e în picăturile de apă care se preling din rădăcini şi care pornesc să alcătuiască matca izvoarelor. Cu ele ţîşnesc iarăşi din pămînt, ajunge în pîraie şi în rîuri, în verdeaţa malurilor, în nemărginirea mării şi în aburul argintiu pe care îl ridică razele fierbinţi ale soarelui şi care se preface în nori. Neobosit, sîngele meu străbate pretutindeni şi mă împrăştie în natură. Pieptul se usucă, braţele se subţiază, trupul tot dispare cu încetul... şi se preschimbă în izvoare adînci, în foşnet de iarbă, în freamăt de frunze, în cer şi nori. Cîmpia mă cuprinde, flori îmi cresc pe piept, sînt îngropat, uitat, copleşit de flori de cîmp şi iarbă ; şi pe deasupra zboară fluturi...

O mișcare ușoară... un tremur de-abia simțit... E ultima tresărire înaintea sfîrșitului ? S-au mișcat florile și iarba ? Ori e numai circulația sevei în rădăcini ?

Tremurul însă, continuă, tot mai tare. Se orînduiește în răsuflare și pulsație și totul se-ntoarce... se-ntoarce adunîndu-se din rîuri, din copaci, din frunze și din pămînt. Circulația reîncepe. De data asta nu mai este o împrăștiere, ci o revenire. Și totul devine din nou fior, senzație, sentiment, mîini, trup... Ușor și repede pămîntul îmi restituie trupul... Deschid ochii...

Unde sînt ? Unde am fost ? Am dormit ? Vraja de adineauri mă stăpînește încă și acum. Nu îndrăznesc să mă mișc. Vraja rămîne ; și cu ea simt cum mă cuprinde o adîncă, o imensă fericire. Mă regăsesc culcat pe cîmp ; fluturii au zburat de pe piept ; iarba se îndoaie în vînt, puful de păpădie mi-atîrnă de haine. Simt viața în piept, în ochi... mișc mîinile... Ce fericire ! Îmi ridic genunchii, mă îndrept, mă scol de jos. Fața mi-e umedă... Și de-abia acum îmi dau seama că plîng, plîng în neștire, ca și cum aș fi scăpat de o grea încercare...

Mai stau puțin, mă ridic și pornesc spre cimitir.

Pînă acum n-am fost la cimitir. De la moartea lui Ludwig, azi e prima zi cînd pot să mă duc singur.

O bătrînă vine cu mine să-mi arate mormîntul lui Ludwig. Îl găsim în dosul unui pîlc de fagi. E acoperit cu flori. Pămîntul e încă moale. De cruce sînt rezemate cîteva coroane veștede. Inscripțiile panglicilor sînt îngălbenite și șterse, și nu se mai pot citi.

Am venit aici cu oarecare teamă. Dar liniștea de aici nu inspiră spaimă. Vîntul suflă peste morminte. Cerul de septembrie se lasă, auriu, peste cruci. O mierlă fluieră într-un stejar.

Da, Ludwig, azi pentru prima oară am simțit cu adevărat că sînt acasă și că e pace și tu nu mai ești, ca să simți cu mine. Nici nu îndrăznesc să cred. Tot îmi vine a crede că e un vis al minții mele slabe și obosite ; — totuși simt că sentimentul acesta va trebui să vină odată și odată. Trebuie, poate, să așteptăm în liniște și atunci are să vină de la sine. Poate că ceea ce nu ne-a părăsit niciodată e numai trupul nostru și pămîntul. Și

poate că nu trebuie să facem altceva decît să ascultăm ce spun și să le urmăm sfatul.

Da, Ludwig, am căutat și am cercetat atîta — și ne-am rătăcit; ne-am fixat scopuri — dar s-au năruit peste noi. N-am găsit ce-am căutat, și tu ai pierit. Și iată acum că suflul vîntului pe cîmp și o mierlă care guiță într-un copac ne fac să simțim că sîntem acasă și ne mișcă mai adînc decît orice. Oare un nor pe cer și un copac să aibă mai multă forță decît toată voința noastră?

Nu știu, Ludwig. Nu pot încă să cred, pentru că nu mai aveam nici o speranță. Dar e drept că noi nu știm ce înseamnă să te lași furat de un sentiment pașnic — noi nu cunoaștem decît forța.

Dar dacă într-adevăr există un drum, Ludwig... ce înseamnă drumul ăsta.. fără tine!...

Amurgul se întinde domol printre copaci. Aduce cu el din nou tristețea și neliniștea. Stau și privesc cu ochii țintă la mormînt.

Se aud pași pe nisipul aleii. Mă uit să văd cine e. E Georg Rahe. Mă privește, posomorît. Mă îndeamnă să mergem acasă. Pe drum îi spun:

— Nu te-am mai văzut de mult, Georg. Unde ai fost?

El face un gest vag.

— Am încercat cîteva meserii...

— Cum? Nu mai ești soldat?

Îmi răspunde, brusc:

— Nu.

În fața noastră, printre platani, vin două femei în doliu. Poartă fiecare în mînă cîte-o căniță verde. Se opresc și încep să stropească florile unui mormînt vechi. Mirosul de rezeda, dulce, îmbălsămează aerul.

Rahe se uită la mine.

— Am crezut că la cazarmă voi mai găsi ceva din vechea camaraderie. Însă n-am aflat decît un simțămînt sălbăticit, care nu era altceva decît un interes deghizat, o fantomatică maimuțăreală a războiului. Oameni care credeau că cu cîteva sute de pușți puse de o parte ar pu-

tea salva patria; foşti ofiţeri, muritori de foame care nu mai puteau să facă altceva; soldaţi, care pierduseră obişnuinţa vieţii din timp de pace şi pe care îi înspăimînta ideea că trebuie să-şi reia ocupaţiile civile în sfîrşit, ultimele epave ale războiului. Printre ei şi cîţiva idealişti şi cîţiva tineri împinşi de curiozitate şi de dorul aventurii. Toţi disperaţi, amărîţi, sfîşiaţi sufleteşte şi fără încredere unii în alţii... Şi, afară de asta...

Rahe se opreşte o clipă privind în pămînt. Mă uit la el. E tras la faţă, nervos, cu cearcăne la ochi. Continuă:

— Adică de ce nu ţi-aş spune, Ernst? Ascultă. Într-o zi am avut o luptă. Se spunea că erau comunişti. Dar cînd am văzut pe cei care muriseră, lucrători, mulţi dintre ei cu mantale soldăţeşti, foşti camarazi — atunci am simţit că se rupe ceva în mine. Pe front ştiu că, odată, am doborît din avion, o jumătate de companie de englezi. Dar nu m-a impresionat deloc. Războiul e război. Dar camarazii ăştia ucişi în patrie — de către foştii lor camarazi... asta e grozav, Ernst!

Mă gîndesc la Weil şi la Heel, şi dau din cap.

Într-un copac ciripeşte un piţigoi. Soarele scapătă spre apus. Rahe îşi muşcă ţigara, şi urmează:

— După cîteva zile au dispărut din compania noastră doi oameni. Se spunea că au divulgat planul unui depozit de arme. Cîţiva camarazi i-au dus noaptea într-o pădure şi i-au omorît cu ciomegele — fără să-i mai cerceteze. Unul din cei omoriţi îmi fusese sergent pe front. Un om de inimă... În sfîrşit, am părăsit milităria...

Mă priveşte:

— Iată ce a rămas din toată camaraderia, Ernst... Şi cînd mă gîndesc ce entuziasm, ce clocot a fost cînd am plecat prima oară în război...

Rahe aruncă ţigara:

— Unde, unde au dispărut toate?

Şi după o clipă adăugă încetişor:

— Mult aş da să ştiu cum s-a făcut schimbarea asta grozavă...

Ne ridicăm şi mergem printre copaci, spre poarta cimitirului. Razele soarelui se joacă printre ramuri şi ne mîngîie faţa. Şi totul îmi apare, deodată, ireal: vorbele de adineauri, aerul molcom al amurgului de vară, pă-

zările ciripind prin copaci și suflul aspru al amintirii.

— Și acum ce ai de gînd să faci, Georg ?

Georg retează din mers, cu bastonul, scaieții de pe marginea drumului :

— M-am gîndit la toate, Ernst : profesii, idealuri, politică... Dar nu mai pot să mă împac cu asemenea ocupații în care numai mediocritatea învinge...

Sînt cam obosit de mers și ne așezăm în deal, la Klosterberg, pe o bancă.

Turnurile orașului sclipesc verzui, fumul se înalță peste acoperișuri și aburul din coșurile fabricilor țîșnește argintiu. Georg arată cu mîna spre oraș :

— Acolo stau toți la pîndă în birourile lor, în prăvăliile și în profesiile lor, fiecare gata să sară și să doboare pe celălalt. Și cîte nu mai atîrnă pe capul lor : familii, asociații, autorități, legi, stat. Un păienjeniș inextricabil ! Sigur că poți să spui că e o viață și asta, să stai șaizeci de ani în păienjenișul ăsta ; poți fi și mîndru. Dar eu am învățat pe front că timpul nu e măsura vieții. Atunci — de ce să mă resemnez ca patruzeci de ani de acum înainte să abdic de la ceea ce am învățat și cred ? Ani de-a rîndul am jucat totul pe o singură carte — și ceea ce jucam era propria mea viață. Iată de ce, acum, nu pot să joc cu bani și cu realizări mărunte.

Îi spun :

— În ultimul an tu n-ai mai fost în tranșee. La aviație, unde ai fost, poate să fi fost altfel. Noi însă, luni întregi ni s-a întîmplat să nu vedem un singur dușman, eram numai carne de tun. Așa că nu aveam ce juca. Nu aveam decît să așteptăm pînă cînd ne nimerea glonțul.

— Nu vorbesc de război, Ernst. Vorbesc de tinerețe și de camaraderie.

— Da, asta a trecut, spun eu.

— Am trăit ca într-o seră, spune Georg gînditor. Acum sîntem bătrîni. Dar tot e bine cînd vezi clar. Nu regret nimic. Trag numai cloncluzii. Toate drumurile îmi sînt închise. Ar rămîne doar să stau și să vegetez. Dar asta nu vreau. Vreau să rămîn liber.

— Dar, Georg, ce spui tu e un sfîrșit. Doar trebuie să existe și pentru noi un început ! Azi mi s-a părut că-l presimt. Ludwig îl știa, însă era prea bolnav...

Georg îmi pune mîna pe umăr :

— Ernst, caută de fii folositor... asta e...

Mă reazem de el :

— Cum spui tu asta, sună urît și vulgar. Dar trebuie să fie și aici o camaraderie, pe care noi încă n-o cunoaștem.

Aș vrea să-i spun ce am simțit mai adineauri. Dar nu găsesc vorbele.

O clipă stăm în tăcere. Pe urmă îl întreb :

— Și acum ce ai de gînd să faci, Georg ?

Îmi răspunde pe gînduri :

— Eu, Ernst ? Eu dacă n-am căzut, n-a fost decît dintr-o neatenție... Asta chiar mă face puțin ridicol...

Mă dau puțin mai departe de el și îl privesc. El mă liniștește...

— Deocamdată, am să plec iarăși cîtăva vreme...

Își învîrte bastonul și se uită drept înaintea lui.

— Îți mai aduci aminte ce spunea odată Giesecke, la ospiciu ? Voia să se întoarcă la Fleury. Credea că așa are să se vindece.

Dau din cap :

— E tot la ospiciu. Karl a fost zilele trecute la el.

Începe să adie vîntul.

Ne întoarcem privirile spre oraș și spre lungul șir de plopi sub care, odinioară, ne ridicam corturi și ne jucam de-a pieile roșii. Georg era întotdeauna șeful nostru și îl iubeam cum numai băieții pot să iubească, fără să știe ce înseamnă iubirea...

Ochii noștri se întîlnesc. Georg îmi spune zîmbind :

— Old Shatterhand.

— Winettou îi răspund eu, cu același zîmbet.

II.

Cu cît se apropie ziua procesului, cu atît mă gîndesc mai mult la Albert. Şi deodată îmi apare, foarte clar, un perete lutos de tranşee, cu o crestătură prin care iese ţeava unei puşti, şi, ţinînd puşca, un om cu faţa încordată, dar calmă, ochind : e Bruno Mückenhaupt, cel mai bun ţintaş al batalionului, care nu dădea greş niciodată.

Sar în picioare. Trebuie să văd ce face şi cum îi merge.

O casă înaltă cu multe apartamente. Scara e umedă şi întunecoasă. E sîmbătă şi prin coridoare umblă femei cu căldări, mături şi cîrpe de şters pe jos.

Sun. Clopoţelul sună strident. Uşa se deschide încet. Întreb de Bruno. Femeia îmi dă drumul. Mückenhaupt stă jos pe podele, fără haină, şi se joacă cu fiică-sa, o fetiţă de vreo cinci ani, blondă, cu o fundă albastră în păr. I-a închipuit pe covor un rîu din hîrtie argintie, pe care a pus corăbioare de hîrtie. Cîteva au hornuri de vată : astea sînt vapoare. În ele stau păpuşi mici de celuloid. Bruno pufăie liniştit dintr-o pipă lungă. Pe capul de porţelan al pipei e zugrăvit un soldat îngenunchiat, cu puşca la ochi, dedesubt cu o inscripţie : „Întăreşte-ţi mîna şi ochiul pentru patrie !“

Bruno se ridică şi lasă fetiţa să se joace singură :

— He ! Ernst !...

Mergem în odaia de primire. Canapeaua şi scaunele sînt de pluş roşu. Podelele sînt aşa de lustruite, că alunec. Toate lucrurile sînt curate şi aşezate cu îngrijire. Pe un scrin sînt scoici, bibelouri şi fotografii. În mijloc,

pe o pernă de catifea roşie, sub un clopot de sticlă, decoraţiile lui Bruno.

Vorbim de timpul cînd eram pe front. Îl întreb :

— Mai ai lista cu cei pe care i-ai împuşcat ?

El îmi răspunde pe un ton de reproş :

— Se poate ? Cum să n-o am ! E pusă la loc de cinste.

O scoate din scrin şi începe s-o răsfoiască, cu satisfacţie :

— Vara, natural, era vremea cea mai bună pentru mine, pentru că se făcea noapte tîrziu. Uite ici... 18 iunie, patru împuşcaţi în cap ; 19 iunie, trei ; la 20, unul ; la 21, doi ; la 22, unul ; la 23, nici unul. Băgaseră de seamă ticăloşii şi erau acum mai prudenţi... Dar stai... uite ici... la 26... veniseră alţii în loc... care habar n-aveau cine e Bruno... nouă împuşcaţi în cap... Ce zici ?

Se uită la mine, cu ochii strălucind de mulţumire :

— În două ore ! Şi nu ştiu cum se făcea... poate pentru că îi luam de jos în sus, din bărbie... cînd îi nimeream săreau pînă la piept din tranşee... Şi acum uită-te aici... 29 iunie, 10 şi 2 minute seara... unul împuşcat în cap... Nu glumesc... Am avut martori... Scrie aici : Confirmat de mine, plutonier Schlie. La zece seara, aproape pe întuneric... Ce zici ? Straşnică lovitură ! Hei, ce timpuri !

Îl întreb :

— Ia spune, Bruno... E drept că a fost o lovitură straşnică... Dar, ia spune-mi... Cei pe care i-ai ucis, nu te cam supără din cînd în cînd ?

Se uită la mine fără să priceapă :

— Cum ?

Îi mai spun odată :

— Atunci eram în război... Dar acum e altceva...

Îşi împinge scaunul înapoi :

— Ce ? Eşti bolşevic ? Îmi făceam datoria ! Aşa era ordinul !

Şi, jignit, pune lista împuşcaţilor în sertar.

Îl liniştesc cu o ţigară bună. Împăcat, face cîţiva paşi prin odaie şi îmi spune de societatea de tir în care e membru şi care se întruneşte în fiecare sîmbătă :

— Săptămîna trecută am avut bal. Foarte bine aranjat. Săptămîna asta avem concurs de popice. Trebuie să vii și tu odată. Avem o bere straşnică, rar am băut bere așa de bună. Și halba e cu zece bani mai ieftină decît aiurea. Este ceva, pentru o seară întreagă. Să vii neapărat, petrecem foarte bine.

Și îmi arată un lanț aurit :

— Uite, ăsta l-am primit ca premiu... Bruno, premiul I. Regele țintașilor ! Straşnic, nu ?

Fetița intră în odaie. I s-a desfăcut o corăbioară de hîrtie. Bruno o face la loc și o mîngîie pe fetiță pe cap.

După aceea mă duce la un dulap, plin cu tot felul de lucruri. Le-a cîștigat la bîlci, la tragerea la țintă. Trei lovituri costă cîțiva bani și cînd ai tras un număr oarecare de lovituri bune, ai dreptul să-ți alegi un obiect. Bruno a stat o zi întreagă la bîlci. A cîștigat o mulțime de urși de pîslă, farfurii de cristal, pahare, castroane, căni, scrumiere, mingi, ba chiar și două fotolii de pale.

Îmi spune rîzînd :

— La urmă nici nu m-au mai lăsat să trag. I-aș fi ruinat...

Sînt iarăși în stradă. Din ganguri străbate lumină și curge pe trotuar apa împroșcată de furtunuri. Acum Bruno are să înceapă iarăși să se joace cu fiică-sa. După aceea nevastă-sa are să pună masa și au să mănînce. După aceea are să se ducă la societatea lui să bea bere. Duminica face o excursie cu familia. E un om de treabă, un tată bun, un cetățean respectat. Nimic de spus... nimic de spus...

Dar Albert ? Dar noi ?...

Cam cu un ceas înainte de începutul procesului lui Albert, ne-am adunat în coridorul tribunalului. În sfîrșit sînt chemați martorii. Intrăm, cu inima bătînd. Albert stă pe un scaun privind țintă înaintea lui. Vrem să-i facem semn din ochi : Curaj, Albert ! Nu te lăsăm ! Dar nici nu se uită la noi.

După ce ni s-a făcut apelul, trebuie să ieșim iarăși. La ieșire vedem pe Tjaden și pe Valentin printre privitori, în rîndul întîi. Ne fac semn.

Martorii sînt chemați unul cîte unul. Willy rămîne mai multă vreme decît toți. Vine și rîndul meu. Arunc o privire repede lui Valentin ; el dă din cap. Așadar, Albert pînă acum n-a vrut să spună nimic. M-așteptam. Stă lîngă apărătorul lui, cu privirea absentă. Willy e roșu la față. Nu-l slăbește din ochi pe procuror. Cu siguranță că i-a spus vreo cîteva pînă acum.

Depun jurămîntul. Președintele începe să-mi pună întrebări. Vrea să știe dacă Albert a vorbit, înainte de crimă, că are de gînd să-l omoare pe Bartscher. Cînd îi răspund că nu, îmi spune că mai mulți martori au observat cît de liniștit și de conștient părea Albert în seara crimei.

— Așa e el, întotdeauna, spun eu.

Procurorul intervine :

— Conștient ?

Îi răspund :

— Liniștit.

Președintele se apleacă spre mine :

— Chiar într-o astfel de situație ?

— Natural. A fost tot așa de calm și în situații mult mai grave.

— În care alte situații ? întreabă procurorul, ridicînd degetul.

— Pe front.

Procurorul lasă degetul în jos. Willy mormăie satisfăcut. Procurorul îi aruncă o privire furioasă. Președintele mai întreabă odată :

— Vasăzică era calm ?

— Tot așa de calm ca de obicei, îi răspund eu enervat. Nu-l vedeți cît de calm stă acum în fața dumneavoastră ? Dar numai el știe ce frămîntare e în sufletul lui. Gîndiți-vă că a fost soldat. A învățat pe front ca în împrejurările grele să nu se agite și să ridice disperat brațele spre cer. Pentru că în tranșee, dacă ridicai brațele, riscai să ți le pierzi...

Apărătorul ia note. Președintele mă privește o clipă, apoi mă întreabă :

— Dar de ce a trebuit să tragă imediat ? Doar nu era așa de grav că fata a venit cu cineva într-un local.

— Pentru el asta a fost mai rău decît o împușcătură în pîntece.

— De ce ?

— Pentru că fata asta însemna pentru el totul. Era tot ce avea pe lume.

Procurorul spune :

— Mai avea și pe mama lui...

— Da, dar cu mama lui nu se poate însura...

Președintele întreabă :

— Dar de ce trebuia să se însoare numaidecît ? Nu-i prea tînăr ?

Îi răspund imediat :

— Și cînd a fost luat în armată era prea tînăr. Și voia să se însoare pentru că după război s-a întors prea tulburat și prea singur, pentru că îi era frică de el însuși și de amintirile lui, și avea nevoie de un sprijin. Sprijinul pentru el era fata asta.

Președintele se întoarse spre Albert :

— Acuzat, tot nu vrei să răspunzi ? Spune, e adevărat ce zice martorul ?

Albert ezită o clipă. Willy și cu mine îl privim fix. În sfîrșit răspunde, cu o sforțare :

— Da.

— Spune-mi acum de ce purtai revolverul la dumneata ?

Albert tace.

— Întotdeauna purta revolverul la el, spun eu.

— Întotdeauna ? întrebă președintele.

— Natural, răspund eu, așa cum poartă batista sau ceasornicul.

Președintele se întoarce spre Albert :

— Un revolver e altceva decît o batistă.

— E adevărat : de batistă n-avea atîta nevoie. De multe ori nici n-avea batistă la el.

— Și revolverul ?

— Revolverul l-a scăpat de multe ori de la moarte. De trei ani îl poartă la el. Așa s-a obișnuit pe front.

— Dar acum nu mai are nevoie de el. Sîntem doar în timp de pace.

Dau din umeri :

— Nici noi n-am crezut că așa o să fie pacea.

Președintele se întoarce iar spre Albert :

— Acuzat, nu te-ai hotărît încă să-ți descarci conștiința ? Nu regreți fapta d-tale ?

— Nu, spune Albert crunt.

Se face o clipă de tăcere. Jurații privesc cu atenție. Procurorul se apleacă peste masă. Willy parcă ar vrea să se repeadă la Albert. Mă uit la el disperat. Președintele spune insinuant :

— Bine, dar ai ucis un om.

Albert răspunde indiferent :

— Am ucis pînă acum mulți oameni.

Procurorul sare de pe scaun. Juratul de lîngă ușă nu-și mai roade unghiile. Președintele întreabă surprins !

— Ce ai făcut ?

— În război, spun eu repede.

— A, asta-i altceva, spune decepționat procurorul.

Albert ridică capul :

— Adică de ce altceva ?

— Vrei să compari lupta pentru patrie cu fapta d-tale ?

Procurorul se ridică :

— Nu, răspunde Albert. Oamenii pe care i-am ucis atunci nu mi-au făcut nimic.

Procurorul, contrariat, se întoarce spre președinte :

— E nemaipomenit... Vă rog foarte mult...

Dar președintele e calm. Spune :

— Dar unde am ajunge, dacă toți soldații ar gîndi ca d-ta ?

Răspund eu :

— E adevărat. Dar noi nu sîntem răspunzători de acest lucru. Și arăt spre Albert. Dacă nu l-ar fi învățat să omoare oameni, n-ar fi făcut ce-a făcut.

Procurorul e roșu de mînie :

— Bine, dar nu-i permis ca martorii să răspundă neîntrebați.

Președintele îl domolește :

— Cred că, în chestia asta, trebuie să ne îndepărtăm puțin de formele obișnuite.

Sînt pentru un moment dat la o parte.

E chemată fata. Cînd o vede, Albert tresare crispîndu-și buzele. Fata poartă o rochie de mătase neagră și părul îi e proaspăt ondulat. Înaintează cu pași siguri. Se vede cîtă importanță își dă.

Judecătorul o întreabă despre relațiile ei cu Albert și cu Bartscher. Ea îl descrie pe Albert ca pe un om nesuferit; pe Bartscher, dimpotrivă, ca pe un om foarte amabil. Spune că nu s-a gîndit niciodată să se mărite cu Albert, pe cînd cu Bartscher a fost ca și logodită. Și adaugă legănîndu-se din șolduri:

— Domnul Trosske e și prea tînăr pentru asta.

Pe fruntea lui Albert curg șiroaie de sudoare. Dar nu face nici un gest. Willy își frămîntă mîinile. De-abia ne putem stăpîni.

Președintele o întreabă de legătura ei cu Albert.

Ea răspunde:

— O, foarte simplu. Ne cunoșteam doar, și-atît.

— În seara crimei, era acuzatul mai agitat decît altădată?

— Firește.

Asta pare s-o măgulească.

— De ce e așa de firesc?

Ea zîmbește și-și lasă ochii în jos:

— Era foarte îndrăgostit de mine.

Willy mormăie scrîșnind din dinți. Procurorul îl privește fix prin ochelari.

În sală se aude deodată:

— Scroafă ordinară!

Toți tresar. Președintele întreabă:

— Cine a spus așa?

Tjaden se scoală mîndru în picioare.

E condamnat la cincizeci de mărci amendă.

— E ieftin — spune el, și-și scoate portofelul — trebuie să plătesc imediat?

Pentru asta mai capătă o amendă de cincizeci de mărci și e dat afară din sală.

Fata a devenit deodată foarte smerită. Președintele continuă să o întrebe:

— Ce s-a întîmplat în seara aceea între d-ta și Bartschr?

Ea răspunde ezitînd :

— Nimic ; am stat numai împreună.

Judecătorul se întoarce spre Albert :

— Ai ceva de spus în privința asta ?

Mă uit țintă la Albert.

El spune încet :

— Așadar declarațiile d-rei sînt adevărate ?

— Nu.

Albert zîmbește amar ; e verde la față. Fata privește spre crucifixul care atîrnă pe perete deasupra președintelui. Albert răspunde :

— E posibil să fie adevărate. Aud lucrurile astea pentru prima oară. Dacă e așa, atunci m-am înșelat.

Fata răsuflă ușurată. Dar s-a grăbit, pentru că acum începe Willy :

— Minciună ! Minte ca o nerușinată ! S-a culcat cu el. Cînd a găsit-o Albert, era pe jumătate goală.

Tumult. Procurorul strigă să se facă liniște. Președintele îl dojenește aspru pe Willy. Dar Willy nu se mai poate opri, oricît de disperat s-ar uita Albert la el. Și îi strigă lui Albert :

— Chiar dacă te-ai pune în genunchi în fața mea, tot o să spun. Da, a fost amanta lui Bartscher. Și cînd Albert a întrebat-o ce-i cu ea, ea i-a spus că Bartscher a îmbătat-o ; atunci, pe Albert l-a cuprins furia și a tras cu revolverul. Asta mi-a spus-o chiar el înainte de a se duce la poliție.

Apărătorul e satisfăcut. Fata vrea să spună ceva :

— Și el a... Și el a...

Procurorul agită brațele :

— Demnitatea tribunalului nu permite...

Willy se întoarce spre el ca un taur :

— Nu-l mai face pe grozavul domnule chițibușar. Crezi, poate, că în fața robei d-tale de carnaval, o să ne ținem gura ? Ia încearcă să ne dai afară ! Ne cunoști d-ta pe noi ? Băiatul ăsta era atît de liniștit și de blînd — întrebați-o pe mamă-sa ! Și astăzi împușcă, așa cum arunca altădată cu pietre. Remușcări ! Ce remușcări să aibă, dacă patru ani în șir a trebuit să împuște oameni nevinovați, iar acum l-a culcat la pămînt pe unul care i-a terfelit dragostea. Singura greșeală pe care a făcut-o

e că a tras în cine nu trebuia. Pe femeie se cădea s-o împuște ! Credeți, poate, că cei patru ani de omoruri se șterg din creier cu un cuvînt searbăd — pacea — așa cum i-ai șterge cu buretele ? Știm și noi că nu se cade să ne omorîm dușmanii personali după bunul nostru plac, dar cînd ne cuprinde furia și nu mai vedem limpede în jurul nostru, închipuiți-vă ce poate să se întîmple.

Se produce un tumult îngrozitor. În zadar se agită președintele ca să restabilească liniștea.

Stăm strînși, unul lîngă altul : Willy cu o figură îngrozitoare ; Kosole cu pumnii strînși. Pentru moment n-au ce ne face ; sîntem prea primejdioși. Singurul gardian din sală nu cutează să se aventureze spre noi. Eu sar în fața juraților și strig :

— E camaradul nostru, nu-l condamnați. El n-ar fi vrut să ajungă acolo încît să nesocotească o viață de om, cum de altfel n-ar fi vrut-o nici unul dintre noi. Dar pe front am pierdut orice măsură și nimeni nu ne-a venit într-ajutor. Patriotism, datorie, patrie — astea-s cuvintele pe care le repetam neîncetat ca o justificare. Dar astea nu erau decît niște concepții pe care torentul de sînge le-a șters cu totul.

Willy vine lîngă mine și începe să strige, arătîndu-l pe Albert :

— Acum un an, omul ăsta era doar cu doi camarazi într-un adăpost. Aveau cu ei o mitralieră, singură în tot sectorul. Deodată se dezlănțui un atac al inamicului. Toți trei își păstrară calmul, puseră mitraliera la punct și așteptară, ferindu-se să nu tragă înainte de vreme. Ochiră exact la înălțimea pîntecelui și, abia atunci cînd dușmanul crezu că îi e deschisă calea și porni la atac, ei deschiseră focul și nu se mai opriră. Abia mai tîrziu putură primi întăriri. Atacul fu respins și puturăm apoi să-i culegem pe aceia pe care îi secerase mitraliera. Am putut număra douăzeci și șapte de răni în pîntece — ireproșabile — unele mai precise decît altele, toate mortale, fără să le mai socotim pe cele din picioare, din picioare, din piept, din cap. Omul ăsta — și îl arată iar pe Albert — omul ăsta muncise cu cei doi camarazi ai lui pentru un spital întreg ; firește că cei mai mulți din-

trei cei răniți în pîntece n-au mai ajuns pînă acolo. I s-a dat pentru asta Crucea de fier clasa I și a fost felicitat de colonel. Acum înțelegeți de ce nu are habar de legile și de tribunalele voastre civile? Cum puteți să-i pretindeți să ia drept crimă ceea ce ani de-a rîndul a fost pentru el o datorie și i-a adus o decorație? Nu voi trebuie să-l judecați! E un soldat, e al nostru și noi îl achităm!

În sfîrșit, procurorul izbutește să ia cuvîntul:

— Monstruoasă barbarie! strigă el.

Și îi dă ordin gardianului să-l aresteze pe Willy.

Se face iarăși tumult. Willy îi ține pe toți la distanță.

Urmez eu:

— Barbarie? Și cine-i de vină? Voi! Noi trebuie să vă judecăm pe voi, pentru că voi ați făcut din noi ceea ce sîntem, cu războiul vostru. Trimiteți-ne pe toți la închisoare; asta-i mai bine decît orice! Ce ați făcut pentru noi cînd ne-am întors? Nimic. V-ați certat în privința victoriilor, ați inaugurat monumente pentru cei morți, ați vorbit de eroism și ați fugit de răspundere! Ar fi trebuit să ne veniți într-ajutor. Și în schimb, ce-ați făcut? Ne-ați acordat cu mărinimie cîteva avantaje, ne-ați dăruit cîteva luni de școală, ne-ați șters din programul examenelor cîteva materii. Dar în momentele cele mai grele ne-ați părăsit în seama noastră, atunci cînd aveam nevoie de sprijin ca să ne putem regăsi. Iată ce-ar fi trebuit să predicați pretutindeni, iată ce-ar fi trebuit să ne spuneți la demobilizarea noastră și să ne-o repetați mereu: „Ne-am înșelat cu toții! Laolaltă va trebui să ne regăsim calea! Curaj! Pentru voi e mai greu, pentru că voi n-ați lăsat nimic în urmă care să vă îmbrățișeze. Aveți răbdare!" Ar fi trebuit să ne arătați din nou ce e viața și să ne învățați iarăși să trăim. Dar voi ne-ați părăsit, ne-ați lăsat în plata Domnului. Ar fi trebuit să ne învățați să credem iar în bunătate, ordine, refacere și iubire. În loc de toate astea, v-ați reluat vechile metode de falsificare, de ațîțare, și ați pus iar în aplicare legile voastre. Unul dintre noi a și căzut victimă a acestor stări. Și acum iată-l pe al doilea.

Nu mai știm ce se petrece cu noi. Toată mînia, toată amărăciunea, toate decepțiile năvălesc clocotind. În

sală domnește o zarvă nemaipomenită. Mai trece timp pînă să se facă o liniște relativă. Pentru lipsă de respect față de justiție, sîntem toți condamnați la cîte o zi de închisoare și trebuie să plecăm imediat. Am fi putut scăpa foarte ușor dacă-l îmbrînceam pe gardian. Dar asta n-o vrem noi. Noi vrem să mergem la închisoare cu Albert și trecem pe lîngă el, aproape de tot, ca să-i arătăm că-l însoțim cu toții.

Mai tîrziu, aflăm că a fost condamnat la trei ani de închisoare și că a ascultat sentința fără să sufle o vorbă.

III.

În mintea lui Georg Rahe a încolțit o idee fixă. Vrea să stea încă o dată față în față cu trecutul. A izbutit să capete un pașaport de la un străin și a trecut granița. Trece prin orașe și sate, prin gări mai mici și mai mari, și într-o seară ajunge în sfîrșit unde voia.

Fără să se oprească, o ia repede pe străzi spre marginea orașului. Întîlnește oameni care se întorc de la muncă. Copiii se joacă pe trotuar la lumina felinarelor. Cîteva automobile trec în goană. Pe urmă se face liniște.

Lumina amurgului e încă destul de clară, ca să se mai poată desluși împrejurimile. De altfel, ochii lui Rahe sînt obișnuiți cu întunericul. Lasă drumul și pornește peste cîmp. După cîțiva pași se împiedică de ceva. Un capăt de sîrmă ruginită i s-a agățat de pantalon, rupîndu-i o bucată. Se apleacă s-o desprindă. E sîrma ghimpată a unui val de apărare făcut din bîrne de-a-lungul unei tranșee surpate. Rahe se ridică. A ajuns în mijlocul cîmpului de bătaie.

În amurgul palid, cîmpul pare o mare în furtună, împietrită. Rahe adulmecă mirosul fad de sînge, pulbere și țărînă, sălbaticul miros al morții, care plutește încă puternic prin aceste locuri. Fără să vrea își îngroapă gîtul între umeri, își lasă brațele în jos, gata să se poată sprijini în cădere... Și își schimbă mersul, încet, plecat, cu ochii la pîndă, ca o fiară — mersul furișat și prudent al soldatului pe front.

Se oprește și se uită împrejur. Cu o clipă înainte, locurile îi erau încă străine. Acum le recunoaște. Fiecare

deal, fiecare încreţitură de pămînt, fiecare vale. Parcă n-ar fi plecat de aici niciodată. Timpul cît a fost departe s-a spulberat în amintirea lui ca un fum. El e iarăşi sublocotenentul Georg Rahe, pornit în recunoaştere. Împrejurul lui se întinde liniştea serii şi vîntul uşor care înfioară iarba. În urechile lui răsună din nou zgomotul luptei, în văzduh atîrnă rachete luminoase ca nişte lămpi uriaşe, cerul e sfîşiat de fulgerele exploziilor, pămîntul e răscolit de obuze.

Rahe strînge din dinţi. Nu e un imaginativ, dar nu se poate stăpîni ; amintirea îl năpădeşte ca o vijelie. Pe locurile acestea nu e pace, pacea aparentă din restul lumii ; aici războiul dăinuieşte încă, aici distrugerea continuă şi vîrtejul ei umple văzduhul.

Pămîntul acesta îl atrage, îl cuprinde şi îl reţine. Lutul cleios i se lipeşte de tălpi şi îi îngreunează mersul, ca şi cum morţii, cu mîini greoaie, ar încerca să tragă lîngă dînşii pe tovarăşii lor vii.

Georg colindă cîmpurile unde au fost tranşee. Vîntul se înteţeşte, norii aleargă pe cer, descoperind din cînd în cînd luna care îşi revarsă lumina ei palidă pe pămînt. Rahe se opreşte o clipă şi, cu inima strînsă, se azvîrle la pămînt. Ştie că nu-i nimic, dar ori de cîte ori apare luna se tupilează jos, într-o groapă de obuz. Conştient şi lucid, el ascultă de legea acestor locuri, prin care nu poţi merge niciodată drept.

Luna desprinsă din nori, pare acum o uriaşă rachetă luminoasă. Tulpinile schiloade ale pădurii din apropiere se ridică negre în lumina blondă. În dosul ruinelor fermei începe vîlceaua prin care nu s-a atacat niciodată. Rahe se vîră într-o tranşee. Găseşte o curea ruptă, nişte gamele, o lingură, cîteva grenade pline de noroi, cartuşiere şi alături bucăţi de pînză verde, mucegăite, aproape una cu pămîntul : rămăşiţele unui soldat.

Stă aşa multă vreme culcat cu faţa la pămînt. Şi tăcerea începe să vorbească. În adîncul pămîntului se aude un zumzet înăbuşit, dar puternic, pe urmă un geamăt prelung şi iar un zumzet, un zornăit, un tropot. Îşi înfinge degetele în ţărînă, îşi lipeşte urechea de pămînt, i se pare că aude glasuri şi ţipete, ar vrea să cheme şi

să strige, ascultă din nou și așteaptă un răspuns, un răspuns care să-i hotărască viața.

Însă numai vîntul se aude vîjîind tot mai tare; norii aleargă, aproape de pămînt, și umbrele acoperă cîmpul. Rahe se ridică și pleacă mai departe, fără țintă. Merge mult așa. Și se pomenește în fața crucilor negre care stau una lîngă alta, în rînduri dese, pînă departe, ca o companie, ca un batalion, un regiment, o armată...

Și deodată în mintea lui se face lumină. Acum știe. În fața acestor cruci se năruie toată clădirea vorbelor umflate și sforăitoare. Aici și numai aici este încă război, nu în creierul și amintirile celor care s-au întors! Aici zac anii pierduți, care n-au fost umpluți cu nimic, aici se zbate și geme fără odihnă viața care n-a fost trăită, aici se zvîrcolește vlaga și voința unui tineret care a murit înainte de a fi început să trăiască, tînguindu-se în întuneric.

Fiori de groază îl cuprind. Și vede acum limpede răzbunarea goală și stearpă căreia i-au fost jertfite credința, vitejia și viața unei întregi generații.

Georg scoate un strigăt în noapte:

— Camarazi! Camarazi! Am fost trădați! Trebuie să mai pornim la luptă încă o dată! Înainte! Înainte, camarazi!

Stă în fața crucilor. În lumina lunii, le vede cum strălucesc. Le vede cum se înalță din pămînt cu brațele întinse. O clipă, și se vor pune toate în mișcare. El stă în fața lor, bătînd măsura cu piciorul. Întinde mîna:

— Camarazi! Înainte, marș!

Și Georg și-apleacă mîna, caută ceva în buzunar și ridică din nou brațul... Un pocnet surd pe care îl destramă vîntul... Georg cade în genunchi, ridică brațele și-și întoarce capul spre cruci, cu o ultimă sforțare... Le vede cum se urnesc și se pun în mișcare. Merg încet și drumul lor e lung. Are să dureze mult drumul lor, dar au să ajungă și au să dea ultima lor luptă, lupta pentru viață.

Oștirea lor sumbră merge în tăcere, pe drumul cel mai lung, pe drumul inimilor. Ani de zile are să dureze drumul lor, dar ce le pasă de timp? Au pornit și acum merg înainte, mereu mereu...

Capul lui Georg se apleacă. Întunericul în jurul lui se face tot mai des. Şi trupul lui se prăbuşeşte lîngă cruci, merge cu ele. Zace la pămînt cu braţele întinse în lături, cu ochii deschişi dar tulburi, cu un genunchi încovoiat. Trupul mai tresare o clipă. Şi după asta totul se cufundă într-un somn adînc. Şi peste întinderea pustie, nu mai rămîne decît vîntul care şuieră mereu, colindînd norii şi cerul, şi nesfîrşitele cîmpii cu tranşee, cu gropi şi cu cruci...

ÎNCHEIERE

I.

Pămîntul miroase a primăvară şi a toporaşi. Au răsărit ghioceii. Brazdele ogoarelor strălucesc, viorii, în soare. Mergem pe un drumeag în pădure. Willy şi Kosole înainte, Valentin şi cu mine în urmă.

De mult n-am mai fost cu toţii împreună. Ne întîlnim rar, acum.

Karl ne-a pus automobilul lui cel nou la dispoziţie pentru toată ziua. El n-a venit. N-are timp. Cîştigă foarte multe parale, pentru că marca scade mereu, şi asta îi favorizează afacerile.

Îl întreb pe Valentin :

— Ce faci tu acum ?

— Prin bîlciuri. Cu o instalaţie de bărci volante.

Mă uit la el mirat :

— De cînd ?

— De vreo cîteva luni. Partenera mea de dans m-a lăsat. Acum dansează într-un bar. Foxtrott şi tango. Astea se cer mai mult. Pentru asta, un reumatic ca mine nu-i bun.

— Şi cîştigi ceva cu bărcile ?

Face un gest.

— Ce să cîştig ! Prea puţin ca să trăiesc, şi prea mult ca să mor. Sînt mereu pe drumuri. Rău am ajuns, Ernst ! Dar Jupp pe unde o fi ?

Dau din umeri.

— Şi Arthur ?

— A ajuns milionar.

Valentin îmi răspunde posomorît :

— Da. El ştie cel puţin să se învîrtească.

Kosole se oprește și întinde brațele :

— Hei, băieți, frumos e să te plimbi ! Ce bine ar fi dacă am găsi și de lucru !

Willy îl întreabă :

— Nu speri să găsești ceva ?

Ferdinand dă din cap :

— Sînt pe lista neagră. Nu știu să mă descurc cum trebuie. Deocamdată mă ține Tjaden. Are acum de unde.

Willy scoate o cutie de țigări, pe care i-a dat-o Karl. Valentin se însenînează. Ne așezăm și fumăm.

Copacii foșnesc încetișor. Păsările ciripesc. Soarele arde. Willy cască, își întinde mantaua jos și se culcă. Kosole face o pernă din mușchi și se culcă și el. Valentin stă pe gînduri, rezemat de tulpina unui fag și se uită la un gîndac verde care merge prin iarbă.

Mă uit la chipurile prietenilor mei și o clipă mi se pare că totul se schimbă : parcă sîntem din nou ghemuiți unii lîngă alții. Dar oare sîntem tot așa de aproape unii de alții ca altădată ?

Kosole își saltă capul. Se aud glasuri departe. Glasuri tinerești. Trebuie să fie niște școlari în excursie. Au pornit în ziua asta frumoasă, cîntînd și fără griji. Mi-aduc aminte de excursiile cu Ludwig și Georg Rahe, de serile în jurul focurilor, de cîntecele noastre, de sunetul chitarei și de nopțile petrecute în cort. Asta era cu puțină vreme înainte de război. În mișcarea tineretului de pe atunci, palpita noul romantism și un entuziasm care a mai dăinuit puțin și în tranșee, pînă în 1917, cînd a dispărut în focul și groaza bombardamentelor.

Glasurile se apropie. Mă reazem în coate și ridic capul, ca să văd cine vine. Ciudat : acum cîțiva ani eram și noi ca ei. Și iată, avem impresia că vine în fața noastră o generație care, după noi, e în stare să poarte mai departe ceea ce noi nu mai sîntem în stare să purtăm.

Se aud strigăte. Multe, ca un cor. Apoi nu se mai aude decît o singură voce, care spune ceva nelămurit. Pe urmă răzbate un zgomot de crengi rupte. Iar un stri

găt. Iar pași, zgomote, apoi tăcere. Și auzim deodată, limpede și sonoră, o comandă :

— Cavaleria șarjează din dreapta... Desfășurare în patrule, spre dreapta... Marș !

Kosole a sărit în picioare. Sar și eu. Ne uităm unii la alții. Ce-i asta ? Fantome ? Am înnebunit cu toții ?

Acum auzim un tropăit chiar lîngă noi ; e cineva care aleargă și se aruncă la pămînt. Și iarăși vocea de adineauri :

— Trageți !

Se aud pocnete. La marginea pădurii vedem un șir de băieți între cinsprezece și șaptesprezece ani. Poartă haine la fel și sînt încinși cu cordoane de piele, ca niște centiroane. Toți au moletiere și caschete cu numere. Se vede că într-adins sînt îmbrăcați la fel, ca să pară că au uniforme. Toți au un băț în mînă și lovesc în copaci ca să imite pocnetul puștii.

De sub capelele militare, apar chipuri copilărești cu obrajii roșii. Se uită cu atenție încordată spre dreapta, de unde spun că vine cavaleria. Nu văd nici toporașii în iarbă, nici brazdele viorii pe cîmp, nici un iepure roșietic alergînd printre brazde. Ba iepurele îl văd — dar nu fac decît să-l ochească cu bastoanele, clămpănindu-le de copaci. În spatele lor, stă un bărbat voinic, cu ceva burtă, îmbrăcat și el la fel cu ceilalți și cu moletiere. Comandă energic și aspru : Răriți focul ! Accelerați ! Are un binoclu, cu care observă dușmanul.

Kosole și-a revenit din mirarea lui de adineauri :

— Ce-i porcăria asta ? Nu le-a fost destul un război ?

Dar a nimerit-o prost. Șeful cel gras începe să tune și să fulgere. Au mai venit doi lîngă el. Vorbe aspre și injurioase străpung văzduhul molcom al primăverii :

— Țineți-vă gura ! Voi ați dus țara de rîpă ! Trădătorilor ! Plecați de-aici, lașilor !

Tinerii încep și ei. Unul amenință cu pumnul, strigînd cu glasul lui limpede de copil :

— Vreți să vă luăm și pe voi la ochi ?

Altul spune :

— Lașilor !

Și altul :

— Pacifiștilor !

Și încă unul, repede și parcă recitînd o lecție învățată pe de rost :

— Bolșevicii ăștia trebuie exterminați cu toții alfel Germania nu va fi liberă !

Șeful pîntecos îl bate pe umăr :

— Așa, foarte bine ! Alungați-i, băieți.

În clipa asta Willy se deșteaptă. A dormit. În privința asta a rămas tot soldat : cum se întinde, și adoarme. Se ridică în picioare. Șeful cînd îl vede se oprește. Willy cască ochii mari, se uită împrejur și începe să rîdă cu hohot :

— Dar ce-i aici, bal mascat ?

Dar vede îndată cum stau lucrurile. Și se repede spre șef strigînd :

— Așa, bravo, tocmai voi ne mai lipseați ! Ce ? patria... ați primit-o moștenire ? E numai a voastră ? Cum, ceilalți sînt trădători ? E foarte nostim, asta ar însemna că trei sferturi din armatele Germaniei au fost compuse din trădători ! Ia să vă cărați cît mai repede de aici ! Lăsați băieții ăștia în pace, măcar acum cît nu știu încă ce grea e viața !

Șeful și-a retras armata. Dar, oricum, ne-a stricat toată buna dispoziție. În urma noastră încă răsună comanda : Stîng, drept, stîng, drept.

— Da, da, spune Kosole pe gînduri, au început iar.

La marginea satului găsim o cîrciumă cu cîteva mese afară. Deși Valentin trebuie să fie peste o oră la bărcile lui volante, ne așezăm o clipă. Cine știe cînd vom mai fi iar împreună !

Se înserează. Mă gîndesc mereu la scena din pădure. Îi spun lui Willy :

— Noi ne bucurăm că am scăpat și că sîntem încă în viață. Cum mai pot fi oameni care să facă așa ceva ?

Willy îmi răspunde, pe gînduri și serios cum nu l-am văzut niciodată :

— Oameni ca ăștia au să fie întotdeauna. Dar noroc că mai sîntem și noi. Și ca noi mai sînt mulți. Cei mai mulți gîndesc ca noi. Și — să-ți spun — de-atunci

de cînd cu Ludwig şi cu Albert, mi-au trecut multe prin cap. Cred că fiecare poate să facă ceva, după mintea pe care o are. Peste o săptămînă se sfîrşeşte vacanţa. Am să mă duc iar învăţător într-un sat. Asta mă bucură. Şi am să le spun şcolarilor mei ce înseamnă într-adevăr patria. Şi anume că patria e locul unde s-au născut şi cresc, şi nu un partid politic. Am să le spun că patria o formează copacii, ogoarele, pămîntul, şi nu frazele răsunătoare şi goale. M-am tot gîndit şi am socotit că acum sîntem destul de copţi la minte ca să ne fixăm şi noi o datorie de îndeplinit în viaţă. Îndatorirea mea e asta. Nu e mare, ştiu. Dar mie îmi ajunge. Nu sînt nici eu un Goethe.

Dau din cap aprobîndu-l şi-l privesc lung. Ne ridicăm şi plecăm.

Automobilul porneşte în amurgul care se lasă domol. Cînd ajungem aproape de oraş şi începem să-i zărim luminile, auzim amestecîndu-se cu zgomotul automobilului un ţipăt prelung şi răguşit. Privim spre cer şi, înspre răsărit, vedem îndepărtîndu-se un cîrd de gîşte sălbatice.

Ne uităm unii la alţii. Kosole vrea să spună ceva, dar tace. Toţi ne gîndim la acelaşi lucru. Intrăm în oraş. Valentin coboară. Pe urmă Willy. Pe urmă Kosole...

III.

Astăzi am stat toată vremea în pădure. Acum am ajuns într-un sat și am luat o odaie la han. Patul e făcut, dar nu pot să dorm. Mă așez la fereastră și ascult freamătul nopții de primăvară.

Printre copaci se furișează umbre și din pădure se aud țipete înăbușite ; parcă ar fi niște răniți. Privesc liniștit în întuneric, pentru că nu-mi mai este frică de trecut. Mă uit cu ochii stinși ai trecutului și nu-l alung. Acum îi ies chiar eu singur înainte : îmi întorc gîndurile spre tranșee ; dar, cînd gîndurile revin în prezent, nu mai sînt împovărate de spaimă și de groază, ci sînt pline de putere și voință.

Am așteptat o furtună care să mă smulgă din mine însumi și să mă salveze. Dar văd că totul s-a petrecut în liniște fără ca să simt. Împăcarea cu mine însumi a venit. Cînd credeam că totul e pierdut și nu mai există nici o nădejde, liniștea în mine creștea fără să știu. Credeam că despărțirea e un sfîrșit. Acum știu că și înaintarea în viață e o despărțire. Și înaintarea în viață este o părăsire. Și nu există sfîrșit...

O parte a existenței mele a fost în slujba distrugerii. A slujit urii, dușmăniei și morții. Dar mi-a rămas viața. Acest lucru este aproape o chemare și un drum. Vreau să mă străduiesc și să fiu gata, să lucrez cu brațele și cu mintea, fără să-mi fac nici o iluzie, dar avînd siguranța că merg mereu înainte, în ciuda tuturor piedicilor care s-ar ivi. Multe sînt de refăcut, aproape totul trebuie refăcut, totul trebuie dezgropat, tot ce-a fost acoperit și înăbușit pe vremea obuzelor și a mitraliere-

lor. Pentru asta nu trebuie să fii numaidecît un pionier. Va fi nevoie și de forțe mai mărunte. Printre aceste forțe îmi voi găsi și eu locul. Și atunci morții vor tăcea și trecutul n-are să mă mai persecute, ci are să mă ajute.

Ce simplu e! Dar cît a trebuit pînă să ajung aici. Și poate că m-aș fi rătăcit și eu și aș fi căzut jertfă șîrmelor ghimpate și grenadelor, dacă moartea lui Ludwig nu ne-ar fi arătat drumul. Am fost disperați cînd am văzut că voința vieții noastre, de-atîtea ori primejduită și păstrată cu atîta trudă, n-a putut spulbera formele învechite ale ipocriziei și ale egoismului pentru a putea evolua spre noi orizonturi, ci, dimpotrivă, era amenințată să putrezească în mlaștinile uitării, împotmolită în noroiul frazelor și înăbușită de noianul micilor mizerii cotidiene. Acum știu că totul în viață este numai pregătire și activitate individuală, în multe celule și canale, fiecare lucrînd separat — și așa cum celulele și vasele unui copac nu fac decît să primească și să ducă mai departe seva creatoare de viață, tot astfel și activitatea noastră va culmina odată în frunzișul proaspăt și sonor al libertății. Sînt gata să încep.

Nu va fi rezultatul pe care l-am visat în tinerețe și pe care l-am așteptat pe front. Va fi un drum ca oricare altul, cu povîrnișuri și coborîșuri, cu părți mai bune și mai rele, cu popasuri și cu cîmpii înflorite — un drum al muncii. Voi fi singur. Poate că voi găsi pe cineva care să mă însoțească o bucată de vreme; dar nu mereu...

Și desigur că va trebui cîteodată să-mi scot rănița și să mă odihnesc; și mă voi pomeni șovăind la răspîntii și împiedicîndu-mă de obstacole; de multe ori va trebui să mă aplec și să mă apăr, să pierd multe și să renunț la multe. Dar voi continua să merg înainte, cu pieptul deschis, fără să mă opresc și fără să mă uit în urmă. Poate nu voi mai putea fi niciodată fericit, poate că războiul a nimicit cu totul perspectiva fericiri; și voi fi întotdeauna puțin rătăcit și n-am să mă aflu nicăieri la mine acasă. Dar, iarăși, nu voi fi niciodată nefericit, pentru că are să fie întotdeauna ceva care să mă susțină: fie chiar numai mîinile mele, sau un copac, sau răsuflarea proaspătă a pămîntului.

Seva puternică circulă în tulpini, mugurii se deschid pleznind uşor şi întunericul e plin de freamătul proaspăt al primăverii. Odaia e plină de noapte şi de lună. Mobilele troznesc. Sînt mobile vechi lucrate cu mulţi ani în urmă, hărăzite să fie lucruri folositoare, scaune şi paturi, mese şi scrinuri. Dar în fiecare primăvară, cînd urcă seva în copaci, tresare în ele viaţa, se trezesc, îşi troznesc încheieturile ; nu mai sînt lucruri neînsufleţite, iau din nou parte la freamătul vieţii de afară.

Sub paşii mei podelele troznesc şi se mişcă, giurgiuveaua ferestrei scîrţîie cînd o ating cu mîna. Şi în faţa uşii, afară, chiar şi trunchiul crăpat şi zbîrcit al unui tei pipernicit poartă pe crengi muguri groşi şi cafenii. Şi peste cîteva săptămîni va avea şi el frunzuliţe verzi şi mătăsoase ca şi ramurile largi ale platanului care se înalţă, uriaş, alături.

SFÎRŞIT

Dintre marii scriitori germani ai secolului al XX-lea, ERICH MARIA REMARQUE este, probabil, romancierul cel mai citit în întreaga lume. Iar cartea de față completează, alături de volumele **Nimic nou pe frontul de vest** și **Soroc de viață și soroc de moarte,** suita celor mai bune scrieri despre război traduse vreodată în limba română.

Editura AMB
ISBN 973-47-0010-3

125 Lei